

JAAP DE JONG
PETER BURGER

ONZE TAAAL!

Zestig jaar

strijd
en liefde ♥

voor het
Nederlands

ONZE TAAL!

• G E N O O T S C H A P
O N Z E t a a l

PETER BURGER | JAAP DE JONG

ONZE TAAL!

*Zestig jaar
✎ strijd
en liefde ♥
voor het
Nederlands*

SDU UITGEVERIJ KONINGINNEGRACHT,
'S-GRAVENHAGE 1991

© De auteurs/Genootschap Onze Taal, 's-Gravenhage 1991

Behoudens uitzonderingen door de Wet gesteld mag zonder schriftelijke toestemming van de rechthebbende(n) op het auteursrecht niets uit deze uitgave worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, of anderszins, hetgeen ook van toepassing is op de gehele of gedeeltelijke bewerking.

De uitgever is met uitsluiting van ieder ander gerechtigd de door derden verschuldigde vergoedingen van kopiëren, als bedoeld in artikel 17 lid 2, Auteurswet 1912 en in het K.B. van 20 juni 1974 (Stb. 351) ex artikel 16b Auteurswet 1912, te innen en/of daartoe in en buiten rechte op te treden.

Copyright reserved. Subject to the exceptions provided for by law, no part of this publication may be reproduced and/or published in print, by photocopying, on microfilm or in any other way without the written consent of the copyright-holder(s); the same applies to whole or partial adaptations. The publisher retains the sole right to collect from third parties fees payable in respect of copying and/or take legal or other action for this purpose.

ISBN 90 12 06888 6

Inhoud

- Woord vooraf 7
- 1 Genootschapsleven 9
 - 2 Een onderonsje van puristen / Het blad tot 1952 27
 - 3 Minder Onze, meer Taal / Het blad vanaf 1952 43
 - 4 De pezewevers en zemelknoopsters van het Nederlands / De lezers 57
 - 5 Vraagbaak voor vertwijfelde taalgebruikers / De Taaladviesdienst 67
 - 6 De vraag naar goed of fout / Normen 77
 - 7 Van vreemde smetten vrij / Purisme 91
 - 8 Streef onbekommert naar het ideale / Spelling 111
 - 9 De reizigers worden verzocht / Grammatica 123
 - 10 Van praatpaal tot prikpil / Nieuwe woorden 135
 - 11 Ammehoela, hollanditis, jodenstreek /
Woordgeschiedenis en woordenboeken 151
 - 12 Onze Talen / Nederlands in soorten 161
 - 13 Dit ambtelijk schrijven / Taal van politiek en overheid 173
 - 14 Jazzzangeres stikt overallabels / Opperlands,
taalcuriosa, plezierdichten 187

BIJLAGEN

- Bijlage 1: de bestuursleden van het genootschap 206
- Bijlage 2: de leden van de Raad van Deskundigen 208
- Geraadpleegde literatuur 209
- Zakenregister 213
- Personenregister 221
- Verantwoording van herkomst illustraties 223

Woord vooraf

Onze Taal? Was dat niet een genootschap van “mopperkonten, die het sluipende gevaar van de germanismen wilden bestrijden, en die alle cliché-misverstanden over taalbederf die te verzinnen zijn, in ere hielden”? (Battus) Was dat niet een bolwerk van nationalistische taaltrots? Een blad waarin de nazaten van Batavus Droogstoppel met stofkam en grammenweger het Nederlands fatsoeneerden?

Ons antwoord na het lezen van 5056 bladzijden Onze Taal en een groot aantal gesprekken met lezers, redactieleden en andere betrokkenen is: ja, dat was het. Maar dat is het niet meer. Of althans niet helemaal meer.

Onze Taal is een wonderlijk genootschap van strijdbare taalliefhebbers. Met een uniek tijdschrift: het enige in Nederland waarin deskundig maar leesbaar over alle uithoeken van de taal geschreven wordt.

Onze Taal is een maandblad waarin nuttige adviezen staan om dagelijkse ongemakken bij het correct en duidelijk schrijven en spreken te verhelpen.

Onze Taal is een blad vol nutteloze maar amusante verzamelingen curiosa en taalcreaties, en een open podium voor onverwachte opvattingen over taal.

ONZE TAAL! *Zestig jaar strijd en liefde voor het Nederlands* verschijnt bij de zestigste verjaardag van het genootschap. De eerste drie hoofdstukken zijn historisch van opzet: hierin worden de oprichting en groei van het genootschap en de geschiedenis van het blad beschreven. In de twee hoofdstukken daarna portretteren we de lezers en de Taaladviesdienst van het genootschap. Vervolgens wordt in kaart gebracht hoe de normen van lezers en redactie veranderden in de loop van de jaren. De belangrijkste onderwerpen uit het blad, zoals purisme, grammatica, spelling, nieuwe woorden, etymologie, de taal van politici en plezierdichten, krijgen daarna een afzonderlijke behandeling.

ONZE TAAL! is behalve geschiedschrijving ook bloemlezing.

De opgenomen brieven, fragmenten en artikelen hebben we in de eerste plaats gekozen omdat we ze zelf aardig vonden om te lezen. Bij de keuze van artikelen over spelling en grammatica hebben we ook gelet op de praktische bruikbaarheid van de adviezen daarin. Helaas konden we binnen het ons

toegemeten aantal bladzijden niet van alle schrijvers iets opnemen die een belangrijke bijdrage hebben geleverd aan het tijdschrift. Om dezelfde reden hebben we bijna alle artikelen – met pijn in het hart – bekort. Het blad is een uitgebreidere bloemlezing waard.

Tijdens het schrijven van deze geschiedenis zijn wij vaak te rade gegaan bij de eerste geschiedschrijver van Onze Taal, Jan Veering. Zijn dissertatie *Mogelijkheden en moeilijkheden van taalverzorging* (1966) kon het gemis van het spoorloos verdwenen archief van Onze Taal goeddeels compenseren. Verder hebben we gebruik gemaakt van de bewaard gebleven correspondentie van redactie, bestuur en lezers, van bestuursnotulen, taalverzorgingsliteratuur en de zestig jaargangen van het blad. Om ervoor te zorgen dat citaten uit het blad terug te vinden zijn, noemen we tussen vierkante haken jaar en bladzijdennummer, dus bijvoorbeeld: [1961,14].

Velen hebben het hunne bijgedragen aan de samenstelling van dit boek. Zonder de anderen daarmee te kort te willen doen, willen we op deze plaats de volgende personen bedanken. H. Baron van Lawick, Harry Cohen, Riet van der Laan, Jan Renkema, mevr. C. E. Scowcroft-Van Geemert en mevr. Th. K. Veering-Feigl, voor verhelderende gesprekken. Rinke Berkenbosch, Frank Jansen, Erik van der Spek en Ton van der Wouden, voor een scherp oog bij het meelesen. Gerda Wessels, voor accurate tekstverwerking.

Peter Smulders en Liesbeth Gijsbers, ten slotte, corrigeerden eerdere versies van dit boek en maakten door hun logistieke steun het werken eraan een stuk aangenamer.

Tien jaar geleden, toen het genootschap een halve eeuw oud was en de bloemlezing *Taalschat* verscheen, schreef Battus, het externe geweten van Onze Taal, in een recensie: “Er zou een boeiende geschiedenis zijn te schrijven over vijftig jaar Onze-Taalstrijd.” Blad en genootschap zijn inmiddels al weer tien jaar ouder en boeiender. We hopen dat wij die geschiedenis hebben geschreven.

Leiden, 31 juli 1991

Genootschapsleven

“Ik verzoek den luisteraars [...] om wanneer zij straks hunne legersteden opzoeken, even rustig te gaan slapen als zij dat op andere nachten doen. Er is voorshands nog geen enkele reden om werkelijk ongerust te zijn. En daarmee, geachte luisteraars, laat ik u over aan de verpozing die de radio u pleegt te bieden. Goedenavond.”

De stem van minister-president Colijn: geruststellingen en naamvalsvormen van voor de oorlog. Veel Nederlanders konden de slaap niet vatten door het gerommel in het oosten, ook lang voor die avond in maart 1936, toen Colijn zijn sussende woorden sprak. Duitsland was weer opgekrabbeld na de Eerste Wereldoorlog en bouwde, in het geheim maar niet onopgemerkt, aan een nieuw leger. In 1933 kwam een krijgshaftig politicus aan het bewind, die al spoedig tot daden overging. Het Rijnland werd bezet. Ook in Nederland sijpelden berichten binnen over de harde binnenlandse politiek. Duitse redenaars merkten buurvölkeren aan als loten van dezelfde stam, die zouden verdorren als ze gescheiden bleven van hun stamverwanten – retoriek die dreigender werd voor Nederland naarmate meer landen ten prooi vielen aan de Duitse landhonger.

Velen vreesden ook de Duitse invloed op de Nederlandse taal. Dat was niets nieuws: in de negentiende eeuw hadden Nicolaas Beets en Jacob van Lennep al de germanismen verketterd. Maar nu ging afkeer van Duitse woorden samen met angst voor Duitse macht.

Iedere belangrijke krant had zijn eigen germanismenbestrijder. In de Groene Amsterdammer beschimpte G. Nolst Trenité, beter bekend onder zijn pseudoniem Charivarius, in geestige kritieken de taalmisbruikers. Het Volk had Henri Polak, de vakbondsvoorman en een van de oprichters van de SDAP. Ook het eerbiedwaardige Algemeen Handelsblad had een medewerker die front maakte tegen Duitse invloeden: C. K. Elout.

C. K. Elout

Op maandag 15 december 1930 zagen de lezers van het Algemeen Handelsblad op de voorpagina van hun krant de kop ‘Het paard van Troje’. Het artikel eronder waarschuwde hen in krasse bewoordingen voor ‘De verduitsching van onzen volksgeest’, zoals de ondertitel luidde. Deze noodkreet werd geslaakt door C. K. Elout, geen onbekende voor de lezers van de krant.

Elout (1870–1947) was op dat moment al bijna veertig jaar redacteur van het Handelsblad. Hij maakte naam als parlementair verslaggever, wat hij van 1901 tot 1930 was, en ontwikkelde zich tot een van de bekendste en gezaghebbendste journalisten van die jaren; het was Elout die Abraham Kuypers bijnaam ‘klokkenist der kleine luyden’ muntte. Nog in 1940, op zijn zeventigste, leverde hij bijdragen aan de krant.

Elouts interesses beperkten zich niet tot de politiek. Hij schreef ook over kunst en over twee reizen naar Indië. Uit zijn reisverslagen laat hij zich kennen als een bevrogen reactionair en als criticus van het koloniale bestuur: inlandse nationalisten werden opgehitst door Moskou en verdienden een harde aanpak; Indiërs waren in zijn ogen “grote kinderen, die onze leidende hand nodig hebben om wel te varen”.

De verslapping van de zeden en het teloorgaan van tradities in het vaderland gaven Elout bittere beschouwingen in de pen. Met pijn in het hart zag hij boeren en vissers klederdracht inruilen voor confectie. Maar de grootste bedreiging van de Nederlandse cultuur kwam uit het Oosten. Vooral de invloed van de Duitse taal op de onze baarde Elout zorgen. Hij beschouwde die als een voorbode van politieke invloed: wanneer de taal en daarmee de volksgeest eenmaal door germanismen ondermijnd waren, zouden de landsgrenzen niet lang meer standhouden.

In een rubriek van het Handelsblad toonde hij daarom tegen germanismen, onder het motto: ‘Omdat het ook Duits is’. Wanneer de taal de keuze liet tussen twee synoniemen, beval Elout het woord aan dat het minst op een Duits woord leek. In ‘een kind, van God bemind’ is ‘van’ óók Duits; men schrijve derhalve ‘een kind, *door* God bemind’, omdat de Duitsers ‘durch’ in die betekenis niet kennen.

In ‘Het Paard van Troje’ somde Elout de gevaren op waar zijn landgenoten blind voor waren:

“Door verscheidene invalspoorten – de wetenschap, het leger (Duitse strategie), de muziek, de techniek en vooral door handel en industrie – dringt de Duitse vorm der Germaansche cultuur ons land, ons volk en daarmee ons eigen wezen binnen. Sinds deceniën reeds van na den oorlog is daarbij, op linguïstisch gebied, nog de sterke invloed van de invasie der Duitse dienstdoden gekomen.”

Niet voor het eerst stond het land bloot aan vreemde invloeden: in vorige eeuwen dweept Nederland met alles wat Frans was. De Duitse invloed is echter veel gevaarlijker, aldus Elout, omdat wij hem niet als vreemd herkennen. Het Nederlandse en het Duitse volk zijn immers verwant: ook wij zijn ‘voornamelijk Germanen’. (Germanen: niet alleen de nationaal-socialisten dachten in de jaren dertig in die termen.) Maar Germanen of niet, het gevoel van eigenwaarde dat de Duitsers bezaten, was aan deze kant van de grens jammerlijk afwezig. Integendeel, Nederlanders verwelkomden kritiekloos alles wat uit het buitenland kwam. Elout:

“Wij laten ons dan ook slapend verduitschen. Vooral op het stuk van de taal. En wie het gewicht van de taal als culturelement beseft, die begrijpt

Oprichter C. K. Elout

ook dat de snelle en sterke verduitsching van onze taal die reeds vóór den oorlog maar vooral sedertdien aan den gang is, een *verduitsching van ons volkswezen* betekent. Onze eigenheid verzwakt daardoor onmerkbaar geleidelijk maar onophoudelijk. Er zal, als het zoo voortgaat, een oogenblik komen waarop de vroeger zoo onware en onwaardige bewering der Duitsche annexionisten met de werkelijkheid zal overeenstemmen en het Nederlandsch inderdaad een 'Duitsch dialect' zal zijn geworden. Tot grooten steun van dat annexionisme."

Waardoor is de dreiging juist nu, anno 1930, zo groot? Elout zoekt een verklaring in een maatschappelijke ontwikkeling die hem niet zint, de emancipatie van de lagere klassen:

"Dat dit proces sedert den oorlog zoo is versneld, moet voornamelijk worden geweten aan het opkomen van een maatschappelijke klasse die, in 't algemeen nog weinig beschaafd, in 't geheel niets van de Fransche cultuur in zich heeft opgenomen en daarin dus geen tegenwicht tegen de Duitsche vindt. En tot overmaat van gevaar, hebben wij in de laatste jaren ook nog het Fransch van de Lagere School weggeschrap!"

Na een passage over de Duitse klemtoon die de Nederlandse verdringt – een observatie waaraan meer chauvinisme dan taalkunde ten grondslag ligt – luidt Elout tot slot nog eens duchtig de alarmklok:

"Of wij, na die geestelijke annexatie, dan ook politiek zullen worden geannexeerd, zal dan niet meer een vraag van internationaal recht, maar van Duitsche macht zijn. Duitschland zal dan immers kunnen zeggen: Nederland hoort bij mij, even goed als Saksen of Oost-Pruisen. Want er wordt daar overal een *Duitsch* dialect gesproken.

En dat zal dan komen doordien wij, door onze 'nationale lamlendigheid', in onze taal het 'Deuschtum' zoover hebben ingehaald.

Het Paard van Troje!"

Het beoefenen van zuiver Nederlandsch

Elouts noodkreet vertolkte de gevoelens van velen. Adhesiebetuigingen stroomden binnen en noopten hem op 20 april 1931 onder de kop 'Trojaansche veulens' een tweede beschouwing aan zijn brandende kwestie te wijden.

Een van de brieveschrijvers, een 'landgenoot uit China' (Mr. F. E. H. Groenman, consul te Sjanghai) stemde van harte in met Elouts oordeel over het Nederlandse volkskarakter en de kwalijke nabootsing van al wat Duits was. Er zijn, schrijft Groenman, 'groepen' van naties ontstaan door banden des bloeds of door een politiek verleden. En "[...] nu is onze gewettigde eisch deze: dat wanneer men ons ook in zoo'n groep stopt, men dat dan doet met landen als Vlaanderen, Zuid-Afrika, desnoods Scandinavië, maar niet met Duitschland."

Groenman wilde niet werkeloos blijven toezien; hij drong aan op de oprichting van een "genootschap tegen het bezigen van germanismen dat o.a. in spoorwegstations borden zou kunnen doen plaatsen met opschriften als 'Let op uw taal!', 'Gedoog geen germanismen!' en 'Steun de degermanisatie!'"

Elout aarzelde: hij zou de oprichting van zo'n genootschap toejuichen, maar wilde het initiatief aan de lezers overlaten. Na een week zwichtte hij echter voor het aandringen van een nieuwe briefschrijver; in het Handelsblad van 27 april kondigt Elout de oprichting aan van een taalgenootschap, nu hij een bondgenoot heeft gevonden in "een handelman te Amsterdam, die, blijkens een uitvoerigen brief, zich de moeite geeft en den tijd neemt om over de taal te *denken*." Elout:

"Hij wil geen vereeniging die in de eerste plaats naar buiten werkt en strijd voert tegen het verkeerde, maar eene die zich toelegt op het beoefenen van zuiver Nederlandsch *door de leden*. Dus, zooals hij schrijft, een 'onder-ons-je'. Wij zouden zeggen: geen vereeniging maar een *genootschap*. Tot het practisch beoefenen van zuiver Nederlandsch. Onze briefschrijver stelt zich voor dat zulk een genootschap een blaadje zou uitgeven (voor de leden natuurlijk) en een index van verwerpelijke woorden en uitdrukkingen zou samenstellen ter raadpleging in gevallen van onzekerheid.

Dit denkbeeld geeft inderdaad iets nieuws en het komt ons voor dat het inderdaad iets goeds kan uitwerken, mits zulk een genootschap onder volkomen *deskundige* leiding komt te staan. Schrijver dezès wil dan ook het verzoek van dezen lezer niet afwijzen en *hij verklaart zich dus bij dezen bereid om bewijzen van instemming met het hiervoren geschetste denkbeeld in ontvangst te nemen*. Bij eenigszins voldoende deelneming zal hij dan het initiatief nemen tot het beleggen van een constitueerende bijeenkomst."

P. C. Smit

De handelman te Amsterdam, die in Elouts oproep anoniem bleef, was P. C. Smit jr., importeur van muurverven. Pieter Cornelis Smit (1879-1948) ging na zijn hbs-examen in de handel en begon na verloop van tijd een eigen zaak, P. C. Smit & Co. In 1930, toen hij zijn brief aan Elout schreef, was hij sedert twee jaar weduwnaar. Na het verlies van zijn vrouw had hij zijn intrek genomen in zijn kantoor: Keizersgracht 194, een grachtenhuis met een kleine bibliotheek, vlak bij de Westerkerk. Smit had geen kinderen; hij leefde voor zijn bedrijf en, later, voor Onze Taal.

"Hij was een beminnelijk man", schrijft de latere redacteur van Onze Taal Jan Veering. "Als handelsagent van verschillende buitenlandse (merendeels Duitse) firma's kon hij gemakkelijk met mensen omgaan. Smit was iemand die op anderen grote indruk maakte: hij had een charmant optreden, zonder dat hij deed denken aan het louter uiterlijk beschaafde van een 'gladde' handelman; hij sprak en schreef een bijzonder verzorgd, wat archaisch getint Nederlands, zonder aanstellerig te zijn; hij had een brede belangstelling voor culturele zaken, zonder oppervlakkig te zijn. [...] Mensen die jarenlang met hem samengewerkt hebben, zeggen van hem: wat hij ook deed, hij was nooit tevreden voor het goed was." [1968,41]

Oprichting

Na een oproep in het Algemeen Handelsblad en in andere dagbladen verzamelden zich op 16 mei 1931 dertig personen ("onder hen waren twee vrouwen", aldus de notulen) voor de oprichtingsvergadering in het Centraal

Hotel aan de Amsterdamse Stadhouderskade. In deze vergadering kwamen drie kwesties aan de orde die ook in de latere geschiedenis van het genootschap een rol van betekenis hebben gespeeld.

1. Moest het genootschap uitsluitend optreden tegen germanismen? Een van de aanwezigen wilde zich te weer stellen tegen alle Duitse invloeden, ook buiten de taal. Van hem is in de notulen de uitspraak geboekstaafd dat “een volk dat het woord *Rücksichtslosigkeit* bezit, geen aanspraak op égarde van andere zijden maken kan.” Dezelfde spreker vond “den invoer van Duitse werkkrachten een groot kwaad.”

Elout wenste het doel te beperken tot de strijd tegen germanismen, anderen wilden het Nederlands reinigen van iedere ongerechtigheid. De verschillende meningen werden uiteindelijk verzoend in de verklaring dat “thans is opgericht het Genootschap Onze Taal, welk genootschap ten doel heeft, in de eerste plaats door onderling overleg, maar zoo mogelijk later ook naar buiten, de onzuiverheden in de Nederlandsche taal te bestrijden, welke bestrijding zich in het bijzonder – in dit tijdsgewricht – keert tegen het gebruik van Germanismen.”

Aan de spreker die alle Duitse invloeden wilde uitbannen werd dus geen gehoor gegeven: Onze Taal moest zich uitsluitend op de taal richten en politiek tot elke prijs vermijden. Met nadruk werd verklaard dat het genootschap niet anti-Duits was.

2. Moest het genootschap de publiciteit zoeken en taalvervuilers in het openbaar terechtwijzen? Nee: in de oprichtingsvergadering werd als een van de punten van principiële aard vastgesteld “dat de vereeniging, [...] zoo niet uitsluitend dan toch in de eerste plaats, als ‘onder-onsje’ dus binnen den kring der leden, zal werken.” [1932,2] Onze Taal had een boodschap, welzeker, het was een genootschap tot verheffing des volks, maar het deed niet aan evangelisatie en propaganda. Het uitdragen van de goede boodschap bleef een punt van discussie, maar Groenmans voorstel om borden op stations te plaatsen is nooit verwezenlijkt. Zendingsdrang is het genootschap nog steeds niet vreemd, maar anders dan de Bond tegen het Vloeken zal het zelden een ongevraagd advies geven.

Onze Taal moest ook een genootschap zijn van leken op het gebied van de taalkunde: “Wij zijn een vereeniging van dilettanten die belang stellen in onze taal en waarde hechten aan de zuiverheid ervan. Wij zullen daarom *onderling*, dus in een kring van dilettanten, van gedachten wisselen over de taal.” [1932,2]

3. Wie mocht uitmaken wat goed Nederlands was? Bescheidenheid en het voornemen een vereeniging van leken te blijven, mochten niet leiden tot amateurisme. Het genootschap moest zich verzekeren van deskundige bijstand: “Maar ten slotte wil men toch wel eens een stellige uitspraak vóór zich zien en die is alleen te krijgen door het gezag van deskundigen. [...] Wij hebben een Raad van Deskundigen weten te vormen die, samengesteld uit de krachtens hun functie meest deskundige kenners der Nederlandsche taal,

een college vormt van zulk een gezag als men zich kwalijk bij een van andere samenstelling kan denken.” [1932,2]

Elout en Smit hadden hiertoe in 1931 alle hoogleraren in de Nederlandse taal- en letterkunde bezocht. In de eerste Raad van Deskundigen hadden zitting de hoogleraren Van Ginneken, Kern, Overdiep, Prinsen en Wille, en dr. Beets, redacteur van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. (Zie voor een volledige lijst bijlage 2.)

Prof. Wille was jarenlang een steun voor de redactie. Smit, wiens kantoor niet ver van het toenmalige gebouw van de Vrije Universiteit lag, liep regelmatig bij hem binnen om hem om raad te vragen.

Deze professorale steun verleidde de redactie ertoe zo nu en dan hoog van de toren te blazen in antwoord op vragen naar het gezag van het genootschap: “Welnu, dit gezag bezit *Onze Taal*. Niet uit zichzelf, want ‘*Onze Taal*’ is een vereeniging van leeken wien geenerlei gezag toekomt; maar door haar Raad van Deskundigen, wiens gezag het hare is. Deze Raad van Deskundigen [...] *kan en moet* door ieder onbevangen Nederlander erkend worden als *het* gezag. En *Onze Taal* [...] *kan en moet* door elken Nederlander als een betrouwbaren gids worden aanvaard.” [1936,13]

De instelling van een Raad van Deskundigen was een verstandige beslissing; aan zichzelf overgelaten was *Onze Taal* waarschijnlijk ten onder gegaan aan goedbedoelde beunhazerij en kleinzielig querulantisme. Vooral in de eerste twintig jaar, toen het blad nog niet door een taalkundige werd geredigeerd, heeft de matigende invloed van de Raad het genootschap voor de ergste doordraverij behoed.

Kopstukken

De heren die in 1931 het genootschap *Onze Taal* oprichtten en in het eerste bestuur zitting namen, vormden een gemêleerd, maar in de eerste plaats hoogst respectabel gezelschap. Elout, de liberale journalist en redacteur van het *Handelsblad*, en Smit, de handelaar, zijn reeds genoemd. Ook de anderen waren personen van gewicht, afkomstig uit de overheid, de krantenwereld en het zakenleven, en van uiteenlopende politieke signatuur.

Wat hen bond was hun eensgezinde afkeer van alles wat het Nederlands verontreinigde. Op het gebied van de taalwetenschap waren zij leken; wel hield een aantal van hen zich beroepshalve met taal bezig: Elout, Polak en Drion schreven, S. S. D. Wehrens, bestuurslid van 1931 tot 1962, was onderwijzer. Opmerkelijk was hun trouw aan het genootschap: de meesten van hen bleven bestuurslid (of redacteur) tot hun dood, of toch minstens dertig jaar.

F. J. W. Drion, (1874–1948), lid van het bestuur vanaf de oprichting van het genootschap tot zijn dood in 1948.

Drion schreef op negentienjarige leeftijd artikelen voor *De Anarchist*, maar verliet na een paar jaar de anarchistische beweging en ontwikkelde zich tot liberaal. Van 1913 tot 1918 en van 1920 tot 1923 bezette hij een Tweede-Kamerzetel voor de Vrije Liberalen.

Drion, aanvankelijk werkzaam als verzekeringswiskundige, was van 1919

F. J. W. Drion:
waarschuwde tegen
fascistische dreiging

tot 1935 directeur van het 'Nationaal Bureau voor Documentatie over Nederland', een instelling die informatie verzamelde over de berichtgeving over Nederland in het buitenland, en die de buitenlandse pers voorlichting over Nederland verschafte. Die voorlichting geschiedde door de vertegenwoordigers van het NBDN in het buitenland, en door middel van *La gazette de Hollande*, een krant die aanvankelijk in het Frans verscheen, later ook in het Engels, en waarvan Drion van 1925 tot 1935 hoofdredacteur was.

Brieven van de buitenlandse vertegenwoordigers van het Bureau werden door Drion verwerkt tot geheime rapporten voor de minister van Buitenlandse Zaken en andere hoge ambtenaren en politici. Uit de rapporten van de vertegenwoordiger in Berlijn, NRC-correspondent H. J. Noordewier, blijkt dat weinig Nederlanders in de eerste helft van de jaren dertig beter geïnformeerd zijn geweest over de herbewapening, de terreur in de concentratiekampen en andere bijzonderheden van de Duitse binnenlandse politiek dan Drion.

Gedreven door zorgen over de fascistische dreiging sloot Drion zich aan bij de sociaal-democraten en werd lid van het Comité van Waakzaamheid van Anti-nationaal-socialistische Intellectuelen, opgericht door Menno ter Braak. In de oorlog redigeerde Drion het illegale blad *De Toekomst*.

Mr. F. E. H. Groenman (1883–1943), lid en geestdriftig medewerker van het eerste uur.

Groenman werd in 1925 benoemd tot consul-generaal te Sjanghai en in 1935 tot gezant te Caracas. Tijdens de oorlog verleende hij als ambassadeur in Canada onderdak aan het gezin van prinses Juliana.

Germanismen waren Groenman al geruime tijd voor de oprichting van Onze Taal een doorn in het oog. Toen hij, in 1928, zijn testament opmaakte, vermaakte hij een bedrag van 100.000 gulden aan het toenmalige Nederlandsch Onderwijzers Genootschap, ter oprichting van een Fonds 'Let op Uw Taal'. In het testament is een lijst opgenomen van misstanden in de taal die met de opbrengst van het legaat bestreden moesten worden, zoals:

"[...] klakkelooze aaneenrijging en samentrekking van woorden, zucht om van twee of drie korte pittige woorden één slap, lang woord te maken bijvoorbeeld: *Uwerzijds, bestaansmiddel, minstens*, in plaats van: *van Uw kant, middel van bestaan, ten minste* [...]

slagroom (Schlagsahne) in plaats van *geslagen room* (*slagroom* is wel een Hollandsch woord, maar het beteekent room om te slaan) [...]

gewrongen zinnen: 'de door hem verstrekte inlichting' ('die von ihm erteilte Auskunft') in plaats van: de inlichting, die hij verstrekte."

In 1979 kwam het legaat tot uitkering. Omdat het Nederlandsch Onderwijzers Genootschap inmiddels ter ziele was, werd een afzonderlijke Stichting Let Op Uw Taal (LOUT) opgericht, een 'dochter' van Onze Taal: het bestuur bestaat nagenoeg alleen uit (oud-)bestuursleden van het genootschap. In 1990 subsidieerde LOUT voor het grootste deel de Themadag van Onze Taal, gewijd aan de kansen van het Nederlands in het Europa van na 1992. In 1991 werd de Groenman-taalprijs ingesteld, een onderscheiding voor verant-

Ir. J. T. Duyvis:
23 jaar voorzitter van
het bestuur

woord taalgebruik die vanaf 1993 tweejaarlijks zal worden uitgereikt aan een radio- of tv-presentator.

Ir. J. T. Duyvis (1884–1979), bestuurslid vanaf de oprichting tot november 1967. Duyvis was industrieel; in 1910 oprichter en sindsdien directeur van de Draka (NV Holl. Draad- en Kabelfabriek) te Amsterdam. Hij volgde in 1937 Elout op als voorzitter.

S. S. D. Wehrens (geb. 1896), bestuurslid van 1931 tot 1962, was een Limburgs onderwijzer die in dialecten geïnteresseerd was.

Hendrik Muller (geb. 1892), bestuurslid van 1936 tot en met 1970, was tot 1937 directeur van een firma die exporteerde naar Brits-Indië. Tot 1954 was hij directeur van een bank.

De socialist en vakbondsleider *Henri Polak* was bestuurslid vanaf de oprichting tot in 1937.

De Gids der Dolenden: dr. Henri Polak (1868–1943)

Henri Polak werd op 22 februari 1868 geboren in Amsterdam, als zoon van een diamantslijper, het beroep dat hij ook zelf uitoefende nadat hij de lagere school doorlopen had. Polak, wiens zelfstudie in 1932 zelfs beloond werd met een eredoctoraat in de letteren aan de Universiteit van Amsterdam, was grotendeels autodidact. Hij richtte de Algemene Nederlandse Diamantbewerkerbond op en was in 1894 een van de 'twaalf apostelen' van de SDAP (zoals de oprichters van de partij in sociaal-democratische kring wel genoemd werden). Van 1913 tot 1937 was hij voor de socialisten lid van de Eerste Kamer.

Polak was een veelschrijver. Hij schreef voor dag- en weekbladen; hij publiceerde boeken, pamfletten en brochures. Een van de doelen waar hij voor streed, was (tot verbazing van veel partijgenoten) het behoud van natuur- en stedschoon. Daarvoor beijverde hij zich onder meer in de 'Heemschut'-artikelen die hij in de jaren twintig bijdroeg aan het *Algemeen Handelsblad*.

In het verlengde van natuurbehoud en monumentenzorg lag voor Polak het behoud van de schoonheid van de taal. In de Eerste Kamer stelde hij kritische vragen over het taalgebruik, en in *Het Volk* wierp hij zich op als taalzuiveraar. Door veelvuldig over taal te schrijven en vragen van het publiek te beantwoorden werd hij een tweede Charivarius.

Polak, die al vroeg tegen de gevaren van het nationaal-socialisme had gewaarschuwd, werd door de bezetters opgepakt op 18 juli 1940. Hij bleef twee jaar geïnterneerd in een 'rusthuis', waar hij, volgens Lou de Jong in zijn geschiedschrijving van de oorlog, "aan perfide plagerijen blootstond." Tijdens zijn gevangenschap werkte hij op opengescheurde kruidenierszakken, envelopjes voor geneesmiddelen, stukken boterhampapier met vervlekken en ander verpakkingsmateriaal aan het eerste deel van 'De Gids der Dolenden', een boek dat de leek de weg moest wijzen in de doolhof van de taal. Polak had zich voorgenomen het verschil tussen goed en slecht schrijven te behandelen, vaak voor-

komende fouten uit de krant aan de kaak te stellen en lijsten te geven van barbarismen en moeilijke woorden. Zelfs wilde hij voorzien in “een viertalige, systematisch ingedeelde lijst van woorden, die men in verschillende landen en bij verschillende gelegenheden kan noodig hebben.” Dit alles om “den lezer behoorlijk te leeren schrijven”.

De geschiedenis van zijn laatste, onvoltooide boek laat iets zien van de taalbeschouwelijke achtergrond die Polak gedeeld zal hebben met veel Onze-Taalleden van het eerste uur. Het laat ook zien wat Onze Taal had kunnen worden als het zich niet meteen van deskundige bijstand had verzekerd. Want ook op het gebied van de taal was Polak autodidact. Met de moderne taalwetenschap – die uitgaat van het bestaande taalgebruik – was hij onbekend; zijn taalbeschouwing was zuiver normatief. Hij leefde in de overtuiging dat er onveranderlijke, logische regels voor juiste taal bestonden.

Kenmerkend is zijn veroordeling van ‘beste’ waar dat geen superlatief is. ‘Beste Jan’ boven een brief is fout, immers: “Dit zou slechts zin hebben, als er 3 Jannen zouden zijn: een goede, een betere en een beste.” Zo is ook ‘klein meisje’ fout, want ‘meisje’ is al een verkleinwoord.

Polak wees echter ook op spelfouten, modewoorden, mooischrijverij, ontspoorde beeldspraak en andere smetten op de zuivere moedertaal. Zo heeft hij ook door zijn beschouwingen over taal een rol gespeeld bij de verheffing van de arbeiders, die hij wilde leren om zich correct uit te drukken.

Aan die taak heeft hij zijn laatste krachten gegeven: Henri Polak overleed spoedig na zijn vrijlating, op 18 februari 1943, net geen 75 jaar oud.

Henri Polak:
vakbondsleider en
taalbeschermer

Koninklijk

Een genootschap als Onze Taal, met nationalisme hoog in het vaandel, kon natuurlijk niet bestaan zonder koninklijke goedkeuring. Die werd dan ook na de oprichtingsvergadering zonder uitstel verworven, op 11 december 1931, à raison van f 51,50.

Koninklijke goedkeuring is mooi voor een genootschap, maar nog mooier is het om helemaal koninklijk te zijn. Helaas, om dit koninklijke keurmerk te verdienen, moet een vereniging in de regel honderd jaar bestaan. Toen lag er nog één weg open naar een verbinding met het vorstenhuis, die van de koninklijke bescherming. Dat zou, net als de Raad van Deskundigen, het genootschap meer allure geven. Na jarenlange geheime diplomatie kon het bestuur in november 1966 met trots bekendmaken dat koningin Juliana als beschermvrouwe wilde optreden.

De taal, volksbindend element bij uitstek immers, gaat koningin, nu prinses Juliana oprecht aan het hart. Zij woonde congressen bij en sprak zich minstens eenmaal uit over de toestand van de taal. Na de themadag over taalvaardigheid in het onderwijs (1988) richtte zij zich uit het raampje van de hofauto tot de heer Staab, voorzitter van het genootschap, met de woorden: “Meneer Staab, u moet er echt iets aan doen!”

Juliana stelde er prijs op ook na haar aftreden beschermvrouwe van Onze

Taal te blijven. Gelukkig maar, schreef Battus in de Volkskrant van 11 juli 1981: "Na de troonsafstand heerste enige onzekerheid. Van Juliana is bekend dat ze graag scrabblet, dicht, belangstelling heeft voor de Nederlandse taal. Bij de dochter is het ook in dit opzicht de hond in de pot. Welnu, na enige maanden verschijnt in de kop [van het blad]: 'Beschermvrouwe H. K. H. prinses Juliana'."

ONZE TAAL

MAANDBLAD VAN
ONZE
HET GENOOTSCHAP
TAAL

Een eigen blad

Gezamenlijk zuiver Nederlands cultiveren was in de oprichtingsvergadering vastgelegd als een van de doelstellingen van het genootschap. Die onderlinge gedachtenwisseling over taal werd verwezenlijkt in een eigen blad, eveneens Onze Taal ge-

naamd, waarvan het eerste nummer verscheen in maart 1932, in een oplage van vijfhonderd exemplaren.

Van 1932 tot 1936 was de redactie vermoedelijk in handen van voorzitter en oprichter Elout; de redactie hulde zich destijds in strenge anonimiteit. In december 1936 zou hij beide functies neerleggen. In de jaren daarna voerde P. C. Smit de redactie, geholpen door zijn secretaresse mejuffrouw G. ter Huppen, meestal aangeduid als 'de Secretaresse'.

(De geschiedenis van het blad is het onderwerp van de volgende hoofdstukken.)

Ledenvergadering

Het genootschap Onze Taal bestond en bestaat uit leden die er niet in de eerste plaats op uit waren de gezamenlijke band in bijeenkomsten nauwer aan te halen. De gedachtenwisseling vond voor het overgrote deel plaats in het blad. Ontmoetingen tussen bestuur en leden vonden tot het eerste congres (1955) plaats in de jaarvergaderingen en ledenvergaderingen.

Voor de eerste ledenvergadering nodigde het bestuur een spreker uit, de hoogleraar Van Ginneken, tevens lid van de Raad van Deskundigen. Hij sprak voor 32 leden – een beschamende opkomst voor een spreker van zijn formaat, vond het bestuur. Het kon zelfs slechter. Het verslag van de ledenvergadering in 1951 meldt: "Zes leden gaven voorts door hun komst van bijzondere belangstelling blijk." Op dit punt is in de afgelopen zestig jaar niets veranderd: in 1990 werd de ledenvergadering bezocht door vier leden.

Een belangrijk onderwerp in de ledenvergaderingen zijn de financiën van het genootschap, dat de eerste vijftientig jaar van zijn bestaan zonder subsidie werkte. Een citaat uit het verslag van de ledenvergadering op 27 oktober 1934:

"Mejuffrouw E. J. Belinfante vraagt of de contributie geen beletsel kan zijn voor het op groote schaal toetreden van leden. De Voorzitter antwoordt hierop dat de minimum contributie f 2,50 bedraagt, een uitgave die voor velen onzer landgenooten niet bezwaarlijk behoeft geacht te worden. Bovendien is voor gevallen, waarin belangstellenden uit financiële overwegingen moesten besluiten af te zien van het lidmaatschap, de gelegenheid geopend

het orgaan van het Genootschap te ontvangen tegen de geringe betaling van f 1,- 's jaars." [1934,29]

Geldzorgen waren er ook in 1937:

"ONS 'HUISHOUDGELD'. – Eenige leden hebben meenen op te merken dat Onze Taal – om de woorden van een hunner te bezigen – wat krap in het 'huishoudgeld' zit en zij hebben daarin aanleiding gevonden om hunne jaarlijksche bijdrage te verdubbelen. En zij zouden willen dat alle leden desgelijks deden.

Eenigen van hen – het waren natuurlijk *dames*-leden – stelden voor dat de (mannelijke?) leden zich elken dag het genot van één sigaret zouden ontzeggen en de daaruit ontstaande baten aan het genootschap ten goede laten komen!" [1937,26]

In de ledenvergaderingen werden nieuwe ideeën geopperd. Vaak wezen die in dezelfde richting: geregeld lieten leden – ook in ingezonden brieven – weten dat Onze Taal niet krachtig genoeg optrad tegen taalmisbruik. " 'Het is niet voldoende', zoo schrijft een inzender, 'maand in en maand uit de fouten in het licht te stellen, die wij begaan, te zeggen hoe het moet – en dan maar rustig af te wachten of het iets zal uitwerken. Wij moeten de taal verdedigen en de beste verdediging ligt in den aanval. Wij moeten niet als Jorissen-Goedbloed maar onder elkaar blijven jammeren; wij dienen de boosdoeners te lijf te gaan, hardhandig.' " [1947,21]

Redacteur Smit voelde niets voor zo'n burgerwacht van verontruste taal-liefhebbers en pleitte voor vreedzame gedachtenwisseling binnen het genootschap. Smit had geduld: "Wie gelooven haasten niet."

Tijdens de ledenvergadering van 18 oktober 1947 stelde een lid voor "gedrukte terechtwijzingen ter beschikking te stellen, toepasselijk op de voornaamste, telkenmale weer begane taalzonden." Ook dit voorstel werd afgewezen.

Publiciteit

Onze Taal was lange tijd een sterk naar binnen gericht genootschap. Het bestuur zocht de openbaarheid niet; noch om op te treden tegen taalverval, noch om nieuwe leden te winnen. Halfslachtige pogingen om leden te werven hadden weinig succes. Van de 235 hoogleraren die het bestuur in de jaren dertig aanschreef, meldden zich er vijf aan als lid. Men berustte in de gedachte dat belangstellenden hun weg naar het lidmaatschap uit eigen beweging wel zouden vinden.

Toch kunnen jaar na jaar klachten beluisterd worden over gebrek aan belangstelling voor het genootschap. In het jaarverslag van 1953 sombert het bestuur: "De uitbreiding van het lezerstal stemt nog niet tot tevredenheid. Wij hebben nog niet meer dan een kleine groep van getrouwe belangstellenden. Hoe voor de hand liggend in onze ogen de taalzorg ook moge zijn, buiten onze kring blijft men lauw. Die houding maakt de werving van nieuwe lezers uiterst moeilijk. Waar moet men de taalliefhebbers zoeken; waar mag men ze verwachten?" [1954,23]

In mei 1955 schrijft Onze Taal: “Twee grote problemen houden het bestuur van ons genootschap voortdurend bezig:

1. Hoe kan het Nederlandse volk een diepere taalbeschaving worden bijgebracht?

2. Hoe kan het werk van Onze Taal meer onder de bevolking verbreid worden?”

De bekendheid van Onze Taal is nog steeds teleurstellend, vervolgt het artikel:

“In de kiosken is wel *Confidenties*, maandblad voor sterke liefdesverhalen, verkrijgbaar maar Onze Taal niet. [...] Er is ook nog een heel gering percentage van mensen, die zo wel eens van ons werk gehoord hebben, maar dan in de geest van ‘o ja, die grappenmakers die alle vreemde woorden willen afschaffen’ of van ‘zijn dat niet die lui die alles beter weten en zelf daarbij de grootste fouten maken?’ of van ‘ongevaarlijke maniakken die de stijve boord uit Jacob van Lennep zijn tijd weer willen invoeren’. [...] Al hebben wij (nog?) geen lust om met een vliegtuigje, waarachter ‘schrijf je moerstaal’ wappert, boven een propvol Olympisch Stadion te vliegen of boven het Scheveningse strand op een hete Zondagmiddag, een *beetje* luider aan de weg timmeren mogen wij wel, want, onder ons gezwogen, ‘onbekend maakt onbemind’ is wel onze eigen schuld. Van tijd tot tijd gaven wij onze leden de raad een paar nieuwe leden aan te werven, een enkele keer kwam er een bescheiden advertentietje in een bescheiden krantje, maar meer hebben we ook niet gedaan. Kortom, wij hebben wel een grote mond gehad in ons blad, maar aan de openbare weg hebben we met een hamer van vilt getimmerd en dat nog niet eens tot we buiten adem waren.”

In hetzelfde artikel wordt het eerste congres aangekondigd: ‘Taal dag: Congres voor verantwoord taalgebruik’.

Congressen

Het congres, georganiseerd door de jonge redacteur Jan Veering en zijn echtgenote, werd voorafgegaan door een persconferentie – nog een novum voor Onze Taal. De belangstelling van de pers was groot, misschien doordat de publikatie van het Groene Boekje een jaar eerder en de gevolgen daarvan nog vers in het geheugen lagen. Op 15 oktober 1955 verzamelden zich vierhonderd bezoekers in het Amsterdams Tropeninstituut om naar voordrachten te luisteren over ‘Taal en Techniek’, ‘De toestand van het Nederlands in België’ en ‘Het belang van een verantwoord taalgebruik’. Het congres kreeg een gunstige pers en trok een aanzienlijk aantal nieuwe leden aan.

Het leegde ook de schatkist. Een tweede congres zou slechts mogelijk zijn met overheidssteun. Het bestuur overwon vroegere weerstanden en vroeg subsidie aan bij het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, dat vanaf 1957 het genootschap ondersteunde.

Op 15 september 1957 kreeg Onze Taal een eigen bureau, met een typiste en een directeur (Jan Veering). Het ANP, dat met het genootschap gelieerd was door de persoon van H. H. J. van de Pol (president-directeur van het

Congressen in de pers

ANP en actief bestuurslid van Onze Taal) stelde in het hoofdkantoor in Den Haag een kamer en een administratieve kracht beschikbaar. Het ANP verleende ook steun bij het opstellen van persberichten en het organiseren van persconferenties voor congressen. Ook het moeilijk te vergeten adres 'Postbus 1, Den Haag', dankte Onze Taal aan het ANP.

Als gevolg hiervan kon het genootschap meer propaganda maken, en congressen doeltreffender organiseren; het aantal leden groeide. In 1958 ging Onze Taal de confrontatie aan met de oude vijand: kranten, radio en tv. Het congres van dat jaar, gewijd aan 'taal in media, reclame en pers', trok achthonderd belangstellenden. De pers – zelf onderwerp van kritiek op dit congres – reageerde negatiever dan de eerste keer. Veel artikelen hekelden het gezeur over kleinigheden. De discussie na de lezingen (onder meer door Godfried Bomans) verzandde regelmatig in gekissebis over nietige kwesties, zoals de vraag of 'Far-oe-er-eilanden' fout is, omdat 'oer' al 'eilanden' betekent.

Op de congressen kwamen zeer diverse sprekers aan het woord: taal- en letterkundigen zoals de hooggeleerden Zaalberg, Stutterheim en Stuiveling;

De congressen

- 1955 Verzorgd Nederlands
 - 1958 De taal in de radio, reclame en pers
 - 1960 Onze taal in het openbaar
 - 1962 Het Nederlands en het onderwijs
 - 1964 De kunst van het woord
 - 1966 Goed Nederlands
 - 1968 Het Nederlands in lied en cabaret
 - 1970 Wat nog niet in Van Dale staat
 - 1973 Taal om mee te leven; het onderwijs in de Nederlandse taal
 - 1975 Taal van Den Haag; Van Vondel tot Vondeling: De taal van overheidsdienaren, volksvertegenwoordigers en politici
 - 1977 Onze Taal-unie en wat Nu Nog
 - 1979 Het onderwijs in het Nederlands, het Nederlands in het onderwijs
 - 1981 Taal en samenleving
 - 1983 Jeugd en taal
 - 1985 Taal en macht
 - 1987 Taal in uitvoering; Kansen en knelpunten van de Nederlandse taal in het werk
 - 1988 Scholing in taalgebruik; Schriftelijke taalvaardigheid in het onderwijs van nu (themadag)
 - 1989 Variëteiten van het Nederlands
 - 1990 De kansen van het Nederlands (themadag)
-

tekstschrijvers en cabaretiers zoals Ernst van Altena en Ivo de Wijs; politici als Dick Dolman en Aad Nuis. De teksten van hun lezingen werden in het blad gepubliceerd.

In 1988 werd het ritme van de tweejaarlijkse congressen doorbroken. Op verzoek van enkele leden en van de beschermvrouwe prinses Juliana hield Onze Taal in oktober 1988 een 'themadag' over 'Scholing in taalgebruik'. Sindsdien werden in de congresloze jaren themadagen georganiseerd.

De congressen en themadagen zijn na het blad het belangrijkste middel om bekendheid te geven aan het werk van het genootschap. Andere pogingen om een grotere groep belangstellenden te bereiken mislukten: regionale taalkringen verzandden na één bijeenkomst; het taaltoernooi voor middelbare scholieren in 1980 kreeg wel een vervolg, maar was evenmin een duurzaam succes; een samenwerkingsproject met de TROS (Stichting Nationale Spellingwedstrijd) kwam in 1988 tot een voortijdig einde door gebrek aan (grote) sponsors.

Professioneler

Omstreeks 1985 overschreed het genootschap een kritische grens: het aantal leden, de omvang van het blad en de stroom van verzoeken om een scheidsrechterlijk oordeel in deze of gene taalkwestie maakten professionalisering onvermijdelijk. Er waren meer bezoldigde krachten nodig dan een redacteur en een secretaresse. Op dat moment was Jan Renkema redacteur

De bureaumedewerkers van Onze Taal (1991). V.l.n.r. Gerda Wessels, Peter Smulders, Riet van der Laan, Helma Bakker en Liesbeth Gijssbers

in deeltijd; hij werd ter zijde gestaan door een van zijn studenten, Peter Smulders, en door Riet van der Laan, die op de logeerkamer van haar huis in De Lier met een typemachine en een kopieerapparaat de administratie verzorgde. (Toen het ANP in 1976 verhuisde, had Onze Taal het ANP-pand verlaten.)

In 1985 stelde het bestuur J. G. Smit, oud-directeur van Stam Tijdschriften, aan als directeur. De redactie van het verenigingsorgaan groeide in 1986 van een tot drie personen, en sinds januari 1991 is ook de vormgeving in professionele handen. Riet van der Laan is nu een van de drie administratieve krachten. In zes jaar verhuisde Onze Taal drie keer naar een groter pand, en naar het zich laat aanzien zal ook het huidige onderkomen aan de Haagse Laan van Meerdervoort binnen een paar jaar te klein zijn.

Financieel staat het genootschap goeddeels op eigen benen. Op dit moment bestaat Onze Taal voor meer dan negentig procent van de abonnementsgelden; een bescheiden subsidie wordt toegekend door de Nederlandse Taalunie.

Taaladviezen

Vanaf de oprichting hielp het genootschap leden door vragen over correctheid en over de herkomst van woorden te beantwoorden. Die taak nam zienderogen in omvang toe toen Onze Taal in 1957 een eigen bureau kreeg: in het jaar 1963, bijvoorbeeld, bracht de post al 534 brieven met vragen, zowel

van particulieren als van bedrijven. De inhoud liep uiteen van verzoeken om zakenbrieven en brochures te corrigeren, tot vragen over de herkomst van familienamen en spreekwoorden, en beslissingen over de correctheid van *Bijstandswet* of *Bijstandwet* en de verkieslijkheid van *crematie*, *verassing* of *lijkverbranding*.

In november 1985 kondigde redacteur Jan Renkema de oprichting van de Taaladviesdienst aan, een telefonische en schriftelijke service voor taalgebruikers – leden en niet-leden. Met de beantwoording van taalvragen, vóór 1985 een nevenactiviteit van de redactie, zijn sindsdien enkele medewerkers afzonderlijk belast. De taaladviseurs in vaste dienst worden sinds 1986 belangrijk maar belangeloos gesteund door de heer W. Sterenborg, gepensioneerd leraar Nederlands te Tilburg.

(De Taaladviesdienst wordt uitgebreider beschreven in hoofdstuk 5.)

Bestuur

Voor de meeste leden is Onze Taal een tijdschrift: het blad is het gezicht van het genootschap. Het beleid van het genootschap wordt gemaakt door het bestuur, dat de financiën beheert, directie, medewerkers en redactie aanstelt en de eindverantwoordelijkheid voor de congressen draagt.

De bestuursleden zijn afkomstig uit de zakenwereld, de politiek, de overheid, de pers en – sinds kort – de taalwetenschap. Enkele namen: de bankier Hendrik Muller en J. T. Duyvis, oprichter en directeur van de *DRAKA*; top-ambtenaar op het Ministerie van Financiën H. Baron van Lawick en burgemeester van Wassenaar K. Staab; oud-voorzitter van de Tweede Kamer Dick Dolman; mensen uit de mediawereld zoals de huidige voorzitter H. A. M. Hoefnagels, oud-hoofdredacteur van de *Haagsche Courant* en voormalig directeur van de *Sijthoff Pers*. (Zie voor een volledige lijst bijlage 1.)

Oorspronkelijk was het de opzet dat het bestuur verschillende sectoren uit de samenleving zou vertegenwoordigen, de taalwetenschap uitgezonderd: omdat Onze Taal een genootschap van leken was, moest ook het bestuur uit leken bestaan. Taalkundigen, verenigd in de Raad van Deskundigen, leverden hooggeschatte adviezen, maar mochten geen invloed hebben op de koers van het genootschap. Dat is de laatste jaren veranderd. De invloed van deskundigen in het genootschap is steeds groter geworden: sinds 1952 bestaat de redactie van het blad uit neerlandici; sinds de jaren tachtig werden ook taalkundigen zoals J. de Rooij en J. W. de Vries bestuurslid. De zakenwereld werd gaandeweg minder prominent vertegenwoordigd.

Het bestuur wordt meestal gekozen uit relaties van zittende bestuursleden. Een insider: "Iemand met een baard, die kwam er niet snel in. Een socialist lange tijd ook niet." Een oud-bestuurslid spreekt dat tegen, maar geeft toe dat het bestuur van Onze Taal "een conservatieve club was, waarin voor iemand met een wilde baard geen plaats was. Socialisten hebben nooit een meerderheid gevormd in het bestuur, maar ze werden niet geweerd."

Het bestuur van Onze Taal was na het vertrek van mej. G. ter Huppen naar Indië in 1947 jarenlang een exclusieve herenaangelegenheid. Uiteindelijk besloot men echter mee te gaan met de veranderende tijden. In 1972

Het bestuur in 1991.
 V.l.n.r. M. A. Rümke,
 D. Dolman,
 H. W. van Rees,
 H. A. M. Hoefnagel,
 H. P. van Leeuwen,
 L. J. Pieters,
 J. Renkema en mevr.
 T. Faber-de Heer.
 J. W. de Vries en
 C. N. F. van Ditshui-
 zen ontbreken

werd mejuffrouw M. Janse, hoofd van de educatieve dienst van Museum Boymans-Van Beuningen, opgenomen in het bestuur. En niet lang daarna Hanny van den Horst, hoofdredactrice van *Margriet* – “want anders was die ene maar zo alleen”, aldus een oud-bestuurslid. Van den Horst maakte zich sterk voor de eerste verandering van de vormgeving, die in 1980 haar beslag kreeg.

In vergelijking met degenen die Onze Taal oprichtten en met het bestuur dat het blad door de moeilijke periode na het wegvallen van P. C. Smit loodste, tonen de bestuursleden van de laatste decennia minder betrokkenheid. Een zittingstermijn van dertig jaar is voor bestuursleden nu ook niet meer mogelijk: na vier jaar kan een bestuurslid worden herkozen, maar de tweede termijn loopt na vier jaar statutair uit op de beëindiging van het bestuurslidmaatschap.

Bestuursleden die artikelen voor het blad geschreven hebben, zijn op de vingers van een hand te tellen: Dick Dolman, J. de Rooij en J. W. de Vries. Wel spelen bestuursleden een rol van betekenis in de publiciteit voor Onze Taal: Dick Dolman en H. A. M. Hoefnagels geven interviews voor radio en kranten, net als Toos Faber, bekend geworden door haar rol als voorlichter tijdens de treinkaping door Molukkers.

Een genootschap van lezers

Wat begon als een Gideonsbende van germanismenjagers, is in zestig jaar uitgegroeid tot een groot genootschap van taalliefhebbers dat zich een status en een autoriteit heeft verworven die vergelijkbaar zijn met die van Van Dale. Die bekendheid dankt Onze Taal aan de congressen, de Taaladviesdienst en de medewerking aan de Troonrede. Maar vooral aan het tijdschrift, waarin het ware genootschapsleven zich afspeelt – nu al meer dan vijfduizend bladzijden lang.

Een onderonsje van puristen

Het blad tot 1952

Onze Taal is geen tijdschrift voor taalgeleerden, hoewel die er ook in schrijven, maar een blad waarin – zoals het colofon vermeldt – “niet alleen de vakman aan het woord is, maar ook en vooral de taalgebruiker in welke hoedanigheid dan ook.” In de zestig jaar van zijn bestaan heeft het zich ontwikkeld van een verenigingsorgaan van verstokte germanismenjagers tot een blad voor minder eenzijdig geïnteresseerde lezers, dat streeft naar leesbaarheid en diversiteit. De kritiek op ontwikkelingen in de taal is er nooit helemaal uit verdwenen, maar heeft steeds meer plaats gemaakt voor vermakelijke en verklarende beschouwingen. Een greep uit de inhoud: mijnbouwterminologie, een cursus rijmtechniek, beeldspraak in reclameteksten, de spelling van verkleinwoorden, een interview met een redactrice van contactadvertenties, een reportage over Nederlandstaligen in de Verenigde Staten...

De lezers mogen misschien dogmatische opvattingen over taal koesteren, Onze Taal niet. De neiging tot haarkloven is geen van beiden vreemd, maar getouwtrek over microscopisch kleine kwesties is soms ook onvermijdelijk. De meeste Nederlanders zullen niet wakker liggen van de vraag hoe ‘Sji’ieten’ (‘Sjiëten’? ‘Sji’iten’?) gespeld wordt, maar als de Sji’ieten in het nieuws zijn, is het wel een vraag die beantwoord moet worden.

De beginjaren

In de eerste jaren werd Onze Taal geredigeerd door Elout, en later Smit, de twee mannen die de stoot hadden gegeven tot de oprichting van het genootschap. In 1936 nam Elout afscheid als voorzitter en redacteur.

De redactie bewaarde, evenals de meeste medewerkers, een bescheiden anonimiteit. Ook de berispte taalgebruikers werden niet met naam en toenaam aan de schandpaal genageld, om te voorkomen dat taalkritiek zou ontaarden in kritiek op personen. “Waartoe dient het,” vraagt de redactie zich af onder de kop ‘Maat houden!’, “een medeburger of een collega publiekelijk belachelijk te maken: heeft iemand daartoe ook maar een schijn van recht? Taalfouten aanwijzen, goed – maar dan alleen de fout, als verschijnsel; niet den ongelukkigen schrijver, of de krant waarin hij schreef, aan de kaak stellen.” [1939,25-26]

Verreweg de meeste fouten die door Onze Taal in deze jaren werden veroordeeld, waren zonden tegen de zuiverheid – germanismen voorop. Wanneer leden de vraag opwierpen of het doel niet wat ruimer gesteld moest worden – wat ze herhaaldelijk deden – verzette Elout zich heftig. Als oprichter en redacteur, en later als erelid, hield hij krachtig vast aan de eenmaal gekozen uitgangspunten: “Aan onze statuten zijn wij gebonden. Gelijk elke ordelijke vereeniging.” [1939,1]

Als een van de ergste boosdoeners zag Onze Taal de pers. Onder de kop ‘O, die journalisten’ geeft een lid in 1937 in drie afleveringen negenennegentig voorbeelden van taalbederf in de krant. *Logiek* in plaats van *logika*; *muisstil* in plaats van *doodstil*; *zich moeite geven* in plaats van *moeite doen*. “t Is echt Duitsch!”

“JEUGDHERBERG – Velen onzer leden hebben bezwaar tegen deze uitdrukking, die wij te kwader ure van onze Oostelijke naburen hebben overgenomen. Er hangt over dit woord – schrijft een lid – een zekere geur van borrels en tabak en het zou te wenschen zijn, dat wij er in zouden slagen het te vervangen door een kinderlijker woord.

Wie van onze leden doet ons een woord aan de hand, dat het begrip beter uitdrukt? Kampeerhuis misschien, of trekkershuis?” [1934,34]

“HET BETERE WITPANBROOD – Een Amsterdamsche bakker van het *betere* brood biedt ons aan: Volkorenbrood, Witpanbrood en Zoetroggenbrood.

Zou het een jong- of een oudbakker zijn, die ons dit voorzet? Een *betere* bakker zou hij zijn, als hij zou ophouden deze misbaksels te bakken.” [1938,7]

Tussen de ingezonden brieven met verzamelingen gewraakte taalfouten trof de redactie steeds meer andere bewijzen van liefde voor het Nederlands aan. Lezers beginnen vragen te stellen over de herkomst van woorden; etymologie gaat een steeds grotere plaats innemen. Taalkundigen leveren de eerste bijdragen die niet veroordelen maar beschrijven. Jan Walch en N. van Wijk schrijven over etymologie; prof. G. G. Kloeke behandelt adjectieven van plaatsnamen (Groningsche of Groninger?); het septembernummer van 1938 is in zijn geheel gewijd aan het Woordenboek der Nederlandsche Taal.

Onze Taal begint aarzelend de rijkdommen van de taal te exploreren. De eerste vondsten zijn nogal stoffig, onbruikbaar antiek, maar ze worden aangeprezen als tegenwicht voor eigentijdse barbarismen. *Tot flus!* is zo’n pittige, pittoreske uitdrukking, die volgens Onze Taal ten onrechte is verwaarloosd. Andere zijn *Kouwe Madam*, *meesmuilen* [1934,27]; *labberlot* (zwierbol), *jonkeren* (straatslijpen), en *kaasjager* (oude verliefde) [1935,25-26].

In mei 1936 bestaat het genootschap vijf jaar. Het lustrumnummer is gevuld met loftuizingen van hooggeplaatste landgenoten: premier Colijn, de ministers Slotemaker de Bruïne, Ruys de Beerenbrouck en De Visser, diverse hoogleraren en één ‘Duitsche broeder’, Professor Dr. Karl Scheffler, Wissenschaftlicher Berater des Deutschen Sprachvereins.

De verhouding met andere ‘Duitsche broeders’, van het blad *Muttersprache*, had in de loop der jaren aan hartelijkheid ingeboet. Het ideaal gezamen-

lijk front te maken tegen het taalbederf werd allengs ondergeschikt aan politieke oogmerken – offensief aan Duitse, defensief aan Nederlandse zijde. Het besluit van Onze Taal om politiek geen plaats te geven in het blad werd zwaar op de proef gesteld.

Niet anti-Duitsch!

Al in het eerste nummer wees de redactie er met nadruk op dat Onze Taal tegen Duitse bastaardwoorden streed, niet tegen Duitsland. “Wij behoeven zeker niet te betoogen dat wij niets hebben tegen Deutschland en zelfs evenmin iets tegen de Duitse taal, maar wel iets tegen het verduitschen van de *Nederlandsche* taal.” [1932,2] Politiek moest tot elke prijs vermeden worden: Onze Taal was tenslotte een taalgenootschap en geen politieke partij.

Toch blijkt herhaaldelijk dat redactie en leden zich zorgen maakten over de invloed van de Duitsers in Nederland. De tolerantie knelt:

“DUITSCHERS... EN DUITSCHERS – Volgens een verklaring van het Duitse gezantschap in Den Haag die men heeft kunnen vinden in de ‘Leipziger Neueste Nachrichten’ van 18 Oct., zijn er thans 102000 Duitschers (waaronder 30000 dienstmeisjes) in ons land. Dat zullen, op de dienstmeisjes na, in hoofdzaak wel uitgewekenen zijn en die kunnen we, naar de schoone traditie van ons asylrecht kwalijk de deur wijzen... al maakt de groote werkloosheid hier te lande ons het gastheer-spelen wat moeilijk. Trouwens de 30000 dienstmeisjes kunnen wij zelfs kwalijk missen zoo lang Nederlandsche meisjes niet in voldoende aantal en van voldoende geschiktheid zijn te verkrij-

Een van de 30.000
Duitse dienstmeisjes

gen. Resten dus 72000 Duitschers. Waarlijk niet zoo'n verontrustend aantal op een bevolking van 8 miljoen Nederlanders.

Er wordt nogal wat protest geuit, nu en dan, tegen de aanwezigheid van deze Duitschers (waaronder vrouwen en kinderen zijn meegeteld!). Maar al zouden ze eenige plaatsen van landgenooten innemen, dat is dan toch maar iets zeer tijdelijks.

Er zijn echter andere Duitschers in ons volk die Nederlandsche plaatsen innemen, stuk voor stuk, zonder dat wij er ons veel van aantrekken. Dat zijn de Duitse woorden, uitdrukkingen en zinswendingen in onze taal. Die verdringen de Nederlandsche *gedachte* zonder dat hun een paspoort wordt gevraagd.

En ze *blijven* hier.

Voor goed.

Maar dat laten we nu kalmweg toe."

[1934,32]

Duitse dienstmeisjes

De welstand van de Nederlandse economie en het nijpende tekort aan dienstboden lokten na de Eerste Wereldoorlog duizenden Duitse en Oostenrijkse meisjes naar Nederland. De 30.000 dienstmeisjes die hierboven worden genoemd, vormden een vijfde van het totale dienstmeisjesbestand. Na 1934 nam hun aantal af. "Nadat door de nazi's al vanaf 1935 met behulp van propaganda op hun terugkomst was aangedrongen, werden zij eind 1938 officieel teruggeroepen naar die Heimat om er te komen werken in de ammunitiefabrieken of confectie-ateliers waar uniformen werden gemaakt. Maar ook om de voortplanting van het Herrenvolk te bevorderen." [Meulenbroek, p. 28]

Niet alleen sommige taalzuiveraars vonden een zondebok in de Duitse dienstmeisjes. In de panische meidagen van 1940 werden zij ervan verdacht en masse gerecruteerd te zijn voor de vijfde kolonne; de meesten van hen verlieten spoedig daarna het land.

Dat zorgen over het gevaar van het nazisme nauwelijks te bespeuren zijn in Onze Taal, is het gevolg van strikt beleid. Henri Polak, bestuurslid tot november 1937, waarschuwde in *Het Volk* al vroeg tegen het Duitse fascisme; een ander bestuurslid, F. J. W. Drion, behoorde als directeur van het Nationaal Bureau voor Documentatie over Nederland tot degenen die het best ingelicht waren over de binnenlandse politiek in Nazi-Duitsland.

Af en toe glippen anti-Duitse sentimenten door de zeef van de redactie: "onze zeebadplaatsen werden, vóór dat de crisis het reizen belemmerde (vooral van Duitschers) overstroomd met gasten die over onze Oostgrens waren gekomen en wier kinderen zóóveel zwart-wit-roode vlaggen op hun zandvestingen plaatsten dat de Nederlandsche daarbij in het niet verdwenen." [1935,30]

"HAKENKRUIS – Geen enkele stem heeft zich verheven ten gunste van dit woord; la mort sans phrase! En toch.... Niemand spreekt van 'hakenladder' als hij een ladder met een haak eraan bedoelt, maar 'hakenkruis' vindt men in elke krant. Zou het zijn omdat het Nederlandsche woord de 'locale kleur' mist? Maar laat ons dan liever het voorbeeld volgen van de Engelschen die

in zulke gevallen niet spreken van: the Emperor, maar van the Kaiser; niet van Mr. Hitler, maar van Herr Hitler; niet van the empire, the President Field-Marshal, maar van: the Reich, the Präsident, Generalfeldmarschall. Tegen 'Hakenkreuz' en dat zoo noodig cursief gedrukt, zal niemand bezwaar hebben." [1934,11]

"DIE DUITSCHERS TOCH! – O.T.-lid, terug van een vacantiereisje door Duitschland: Héérljik genoten. Zóó'n mooie streek. En het eten zoo goed. En de menschen zoo vriendelijk.... *Maar 'n germanismen die die lui gebruiken. Ongelooflijk!*" [1935,36]

Duits taalimperialisme

Dergelijke stekeligheden zijn uitzonderingen. Onze Taal vermoedde geen boze opzet achter de vloed van germanismen, maar zocht de ware schuldigen onder de eigen landgenoten. Onze nationale laksheid, dát was de oorzaak van de verduitsing.

Totdat er twijfel rijst aan de goede bedoelingen van de Duitse broeders.

Aanvankelijk verwijst *Onze Taal* met instemming naar de collega's van het blad *Muttersprache*, die immers óók ijverden voor een zuivere taal. Maar nu plaatst dit zelfde *Muttersprache* een artikel waarin met goedkeuring de denkbeelden van de racistische ideoloog H. S. Chamberlain over de wereldheerschappij van de Duitse taal worden aangehaald. Chamberlain (1855–1927), een tot Duitser genaturaliseerde Brit, en schoonzoon van Richard Wagner, publiceerde in 1899 *Die Grundlagen des 19. Jahrhunderts*, een antisemitisch werk vol Arische grootheidswaan.

Zandvoort in de jaren dertig: te veel Duitsers

Duits is voorbestemd de wereldtaal te worden: “Die Menschen müssen einsehen lernen, dass, wer nicht Deutsch kann, *ein Paria ist*. Die fremden Völker werden Deutsch lernen aus Neid, aus Interesse, aus Pflicht, aus Ehrgeiz [...]”

Onze Taal reageert bedaard in het hoofdartikel ‘Onze Duitsche... broeder?’ [1935,41-42]. Maar het blijft niet bij een incident. Een paar jaar later moet Onze Taal in het hoofdartikel ‘Grosssprache... of grootspraak?’ [1938,53] ene Karl Haag van replek dienen, die, opnieuw in *Muttersprache*, het Nederlands als een Duits dialect bestempelt. Een ontaard dialect bovendien – de d na een klinker, waar de Duitsers een h schrijven (nähern – naderen) is er maar één voorbeeld van. Nederlandse woorden hebben niet altijd hetzelfde geslacht als Duitse, de Nederlandse woordvolgorde is niet gelijk aan de Duitse: stuk voor stuk bewijzen van wildgroei.

In de verklaring die Haag voor die ontaarding geeft, komt de aap uit de mouw. “Wie kommt ihr dazu die deutschen Sprachmittel so zu missbrauchen?” vraagt Haag, en antwoordt zelf: zoiets gebeurt “waar volksdelen afgescheiden worden van het volksgeheel”. De toekomst van het Nederlands? “Für uns ist die niederländische Sprache eine geschichtliche Merkwürdigkeit, selten mehr. Als Behälter von Geistesschätzen teilt sie eben auch für uns das Los aller Kleinsprachen.”

In plaats van deze bombastische onzin over het lot van alle kleine talen belachelijk te maken of verontwaardigd de politieke implicaties ervan aan de kaak te stellen, ging Onze Taal serieus in op de taalkundige waarde ervan: Haag zwaait met een revolver en Onze Taal antwoordt met een verhandeling over de geschiedenis van het Nederlands. Krampachtig wordt iedere verwijzing naar politiek vermeden. Het antwoord van Onze Taal verscheen in november 1938, dus meer dan een half jaar na de Anschluss, waarbij het Oostenrijkse volksdeel met het volksgeheel werd herenigd. Maar ook nu geen woord over Duits annexionisme.

En zelfs dat gaat sommige leden nog te ver. In januari 1939 wijst de redactie het verwijt van de hand dat haar replek een politieke lading had: “Om te beginnen heeft één schrijver er onvriendelijke gevoelens jegens het Deutsche volk in meenen te bespeuren, ja, er politieke toespelingen in gezien. Is het noodig, dat wij daartegenover de uitdrukkelijke verzekering stellen, dat bij hetgeen zoowel de redactie als de leden in ons orgaan schrijven niets gevonden kan, en verondersteld mag worden, dat ook maar zou kunnen zweemen naar een onvriendelijke bedoeling jegens ons buurvolk, of eenig ander volk, om van politieke toespelingen in het geheel niet te spreken?” [1939,2]

Karl Haag heeft ook zelf nog geantwoord. Zijn artikel was hem ingegeven door vier edele beweegredenen, schreef hij, waarvan de laatste “Freude am Niederländischen” was. Een gotspe waarop Onze Taal naïef antwoordt: “Dit nu verzoent ons weer met den schrijver.”

“HAMSTEREN – In het artikel Nationaal Denken in ons nummer van December noemde de schrijver *hamsteren* een Deutschen term, dien hij door opslaan, oppotten of opzouten wilde vervangen. Daar is ons medelid

ir. A. J. L. Juten het niet mee eens; hamsteren, zegt hij, is niet opslaan (opbergen), noch oppotten (in een pot bewaren) of opzouten (ter bewaring in het zout leggen), maar: voorraad opdoen, zonder dien persoonlijk noodig te hebben. Want dat is het, wat de hamster doet en dit opslaan, oppotten of opzouten zal Dr. Colijn bedoeld hebben, toen hij zich begin October waarschuwend tot het Nederlandsche volk wendde. Dat dier, die hamster, is namelijk van oorsprong een steppedier en als hij zich voor den winter ging inrichten, rekende hij met een lange winterperiode en sloeg hij dus flink wat in; toen is hij met den mensch meegetrokken naar vruchtbaarder streken, met korteren wintertijd en langere oogstperioden, en was het volstrekt niet meer noodig zulke groote voorraaden aan te leggen. Maar ook bij den hamster ging de natuur boven de leer, met het gevolg dat dit dier thans voorraden verzamelt, waar hij met den besten wil niet doorheen komt. Een antisociaal, kapitaalvernietigend wezen is de hamster en wie doet als hij, dus wie *hamster*, dien treft ditzelfde oordeel.

Voor het overige is hamsteren geen specifiek Duitsche uitdrukking; het dier heet bij ons ook hamster en tegen hamsteren is dus – taalkundig gesproken – niets in te brengen.” [1939,3]

Een Duits dialect?

De misvatting dat Nederlands een Duits dialect is, of, erger nog, dat in Nederland Duits gesproken wordt, was (en is) wijdverbreid in het buitenland – al trok niet iedere buitenlander daar dezelfde staatkundige conclusies uit als Karl Haag. In mei 1939 bood Onze Taal zelfs een argumentatiecurusje in vijf talen aan om deze dwaling te bestrijden, onder de titel: ‘Voor hen, die in het buitenland willen opkomen voor hun taal’.

Niet alle buitenlanders waren voor rede vatbaar. Karl Haag heeft na de vermaning van Onze Taal en zijn belofte van beterschap zijn opvattingen niet gewijzigd. In ‘Nog steeds...’ [1939,26-28] reageert Onze Taal op een nieuw artikel van Haag waarin de volgende zinsnede voorkomt: “Der Siegeszug der hochdeutschen Schriftsprache machte halt, nicht an der niederfränkischen Stammes- und Sprachgrenze, sondern an der *holländischen* Staatsgrenze.”

Ook voor de niet zo oplettende lezer uit 1939 moet het argument voor annexatie duidelijk zijn geweest. Toch bestaat het grootste deel van het antwoord van Onze Taal alweer uit een taal- en letterkundige verhandeling die serieus op de beweringen van Haag ingaat. Maar de toon is bitterder. En deze passage althans is duidelijk genoeg: “Duitschland heeft genoeg aan zijn eigen geestelijk bezit om het onze niet onder voorwendsels voor zich behoeven op te eischen; Nederland wenscht aan zijn eigen historie en volkskarakter vast te houden, en kan zich zelf niet beschouwen noch begeert bij anderen door te gaan voor een bij ongeluk buiten de omheining geraakt uitgroeisel van den Duitschen geestelijken lusthof.” [1939,28]

Het is juni 1939; in maart heeft Duitsland Tsjechoslowakije binnen de omheining van het rijk gebracht.

“GERMANISMEN – Hoewel ik het een fout zou achten wanneer ons Genootschap en zijn orgaan zich uitsluitend, of in te sterke mate, keeren zou tegen Germanismen, ben ik mij toch wel zeer bewust van het ernstige gevaar voor

de zuiverheid onzer taal, dat thans meer dan ooit dreigt, nu wij duizenden Duitschers zich in ons land zien neerzetten en tienduizenden Deutsche dienstmeisjes in onze gezinnen worden opgenomen. Vooral kinderen en ongeletterde oudere personen raken licht de kluts kwijt door al het gekoeterwaal dat zij om zich heen hooren en, erger nog, door al het koeterwaalsch dat zij dagelijks gedrukt of geschreven onder de oogen krijgen.

Hier in Amsterdam begint de handeldrijvende middenstand zich al aardig te richten op de Deutsche clandestitie. De groentewinkels verkoopen roodkool, de bontwerker stalt roodvos uit, de restaurateur plaatst wildzwijnsbout op zijn spijslijst.

Zou het niet mogelijk zijn tegen dit euvel op te treden door tusschenkomst der middenstandsorganisaties? Wanneer buitenstaanders er zich mede bemoeien maken zij licht den indruk van pedanterie en bereiken niets.”

[1939,32]

Houdt Uw taal vrij

Typerend voor de vergevingsgezindheid van Onze Taal, en voor het geestelijke klimaat in de jaren dertig, is de instemming waarmee in 1939 weer een passage uit *Muttersprache* wordt aangehaald. Het stukje bevat onder meer de zin: “Die Sprache bindet eben stärker als Staatsmacht und Religion, stärker sogar als die Rasse.” De taal, aldus *Muttersprache*, is het meest eigene van een volk. Onze Taal: “Zoo gevoelen wij het ook. En daarom willen ook wij ons blijven verweren tegen invloeden, die onze taal pogen te ondermijnen. Terwille van de taal en van onzen volksaard.” [1939,36]

Op 1 september 1939 valt Duitsland Polen binnen. Het hoofdartikel van september is de hartekreet ‘Voor het te laat is...’ van de diplomaat mr. F. E. H. Groenman. Het bestuur aarzelde over publikatie, omdat de politieke, anti-Duitse teneur van het stuk onmiskenbaar was. Toch werd, na enige discussie, besloten het af te drukken.

Groenman: “Een Duitscher, die onze taal geleerd zou hebben, zou met verachting neerzien op het mengelmoes dat velen van ons voor Nederlandsch willen doen doorgaan; een taal, die Nederlandsch is noch Duitsch; aan geen regelen gebonden, aan geen wetten gehoorzamende. Onbegrijpelijk voor ieder, die niet èn Nederlandsch èn Duitsch kent, en ook dan nog somtijds onverstaanbaar; een kind van onwetendheid en gemakzucht.”

Groenman besluit met een emotionele oproep:

“Houdt Uw taal vrij zooals gij Uw land vrij houdt. Een vrije taal in een vrij land.

Een vrije taal maakt ons onkwetsbaar; zelfs eeuwen van dwingelandij kunnen een natie niet fnuiken, die vasthoudt aan haar eigen, vrije taal.

Een onvrije taal in een vrij land heeft een ondermijnende werking, zij heeft de strekking het vrije land gedurig minder vrij te maken.

Een onvrije taal in een onvrij land... het einde.”

Een lezer die in 1940 waarschuwde tegen het politieke gevaar van germanismen vond echter geen gehoor:

“HET GEVAAR DER GERMANISMEN – Een lezer moedigt ons aan in onzen

strijd tegen de germanismen, die — zegt hij — meer te duchten zijn dan andere barbarismen, nl. om hun staatkundige consequenties.

Zou dit werkelijk zoo zijn? Wij zouden ons kunnen voorstellen dat, wanneer er Nederlanders (of laat ons zeggen: landgenooten) gevonden zouden worden, die een aanslag wilden plegen op onze staatkundige zelfstandigheid en b.v. een aansluiting bepleiten bij een ander land, zij zouden beginnen met te trachten onze taal te vernietigen en de taal van dat andere land er voor in de plaats te stellen. Maar dat doet het meerendeel van hen, die germanismen gebruiken, stellig niet; immers zij denken *Nederlandsch* te spreken. Zij zouden verontwaardigd opkijken, als wij hun zouden verwijten tekort te schieten in vaderlandsliefde.

Dat is o.i. het groote gevaar der germanismen; zij worden *onbewust* gebruikt. Aan ons de taak, ons volk van dit gevaar bewust te doen worden. Maar welk een taak!'' [1940,10]

ONZE TAAL

MAANDBLAD VAN
'ONZE
HET GENOOTSCHAP
TAAL'

BESTUUR

I. T. DILVIS, IR., AMSTERDAM, Voorz.
G. TER HUPPEN, AMSTERDAM, Secr.
HENDR. MULLER, AMSTERDAM, Penz.
F. J. W. DRON, GRAVENHAGE, Lid
DE L. M. METZ, VORDEN, Lid
H. H. VAN DE POEL, AMSTERDAM, Lid
J. P. SMITS, IR., WORMERVEER, Lid
S. S. D. WEHRENS, AMSTERDAM, Lid

EERELID: C. K. ELOUT, WASSENAAR

RAAD VAN DESKUNDIGEN

PROF. DR. N. A. DONKERLOOT, AMSTERDAM
PROF. DR. JAC. VAN GINNEKEN, NIJMEGEN
PROF. DR. G. G. KLOEKE, LEIDEN * * *
DR. J. H. VAN LESSEN, LEIDEN * * *
PROF. DR. G. S. OVERDIEP, GRONINGEN *
PROF. DR. J. WILLE, BAARN * * *

SECRETARIAAT EN REDACTIE: KEIZERSGRACHT 194 AMSTERDAM. TELEFOON: 42766 GIRO: 181661

9c JAARGANG No. 6

JUNI 1940

NA DEN STORM.

Sedert wij, van Onze Taal, den laatsten keer met elkander spraken, is er, te rekenen naar den kalender, slechts een maand voorbij gegaan; — naar ons gevoel liggen er jaren tusschen toen en nu. De woedende storm, wiens dreigend grommen ons reeds zoo lang had verontrust, is over ons heengetrokken en waar eens een bescheiden geluk woonde, heerscht thans diepe verslagenheid. Onze gedachten gaan uit naar hen, die het liefste dat zij bezaten, hebben moeten afstaan, de velen, die thans in diepen rouw zijn gedompeld.

Toch mogen wij niet toegeven aan den natuurlijke drang om, bij zoo overstelpend leed, moedeloos en werkeloos neer te zitten, maar moeten wij, berustend en bouwend op Gods voorziening bestel, de plichten, die het leven ons oplegt, weder op ons nemen, hopende en vertrouwend dat na deze dagen van beproeving, andere tijden zullen komen, waarin vrede en rust zullen heerschen en een nieuw geluk zal ontluiken.

Dit zal noodig zijn: dat wij allen, in eendrachtige samenwerking, trachten die waarden te behouden, die, buiten onzen wil, ons niet ontvallen kunnen — waarden, die niet in geld zijn uit te drukken, maar zonder welke een volk niet kan voortbestaan.

En daartoe behoort stellig de liefde tot de taal, de liefde tot de klanken, in welke wij elkander als volksgenooten herkennen, de eerbied voor onze eigen taal, waarmede het eigen volksbestaan zoo onverbreekelijk samenhangt.

Redactionele verklaring na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog

In maart 1940 signaleert Onze Taal in een bericht over de oorlog in Finland het woord Lebensraum. Tussen haakjes wordt kritiek geleverd op de gebruikers ervan:

“LEBENSRAUM – Met dit nieuwe woord duidt men aan: de ruimte, welke een volk noodig heeft (of meent noodig te hebben) om naar zijn aard en verlangen te kunnen leven en zich ontwikkelen. ‘De Kareliërs, die de levensruimte bevolken, welke begrensd wordt door...’; hier is o.i. het woord ‘levensruimte’ verkeerd gebruikt. *Landstreek* was hier het goede woord geweest.” [1940,19]

Onze Taal in de oorlog

Het genootschap Onze Taal, voor de oorlog een klein clubje roependen in de woestijn, vond na de Duitse invasie in veel bredere kring een warm onthaal als leverancier van artikelen over goed-vaderlandse onderwerpen: de gemeenschappelijke taal en haar grootse verleden, en de geschiedenis van Nederlandse persoons- en plaatsnamen. Tijdens de bezetting was Onze Taal een van de weinige legale bladen die op onverdachte wijze dergelijke nationale symbolen hoog konden houden.

Hierbij moest uiteraard voorzichtigheid worden betracht. Het hoofdartikel van november 1940, ‘De taal,... de ziel der natie’ zoekt de wortels van het kwaad weer in de eigen gemeenschap: de strijd wordt gevoerd “niet tegen buitenlandsche vijanden, maar tegen onze eigen tekortkomingen, onze onverschilligheid, onkunde en smakeloosheid. Want deze zijn het die het kwaad hebben teweeggebracht, waaronder onze taal thans lijdt.” De anonieme schrijver kastijdt bovendien “onze gemakzucht, onze neiging tot naïperij en ijdel vertoon”.

Hij besluit met: “Laat ons dus rustig voortgaan met onzen strijd voor het behoud van onze taal in haar besten staat, de taal, die gegroeid is in ons volk, die ten innigste is verbonden aan onzen volksaard en karakter, onzen oorsprong, geschiedenis en aanleg; onze eigen taal, die ons stempelt tot *Nederlanders*, ons volk tot het *Nederlandsche* volk.”

De bezetting wakkerde de liefde voor de moedertaal aan. Het genootschap, dat in mei 1940 433 leden en 1 donateur telde, kon in januari 1941 1500 nieuwe lezers begroeten.

“EEN WOORD VAN WELKOM – De tiende jaargang van ons maandblad zal 1500 lezers meer tellen dan de vorige; anderhalfduizend Nederlanders hebben de behoefte gevoeld zich bij ons aan te sluiten en met ons te strijden voor het behoud van onze taal. Een strijd – wij hebben het reeds gezegd – niet tegen buitenlandsche vijanden, maar tegen onze eigen tekortkomingen – onze eigen onverschilligheid, onkunde en smakeloosheid. Strijden wij zonder ophouden tegen deze euvelen, geven wij de taal weder de plaats in onze eerbied en liefde die haar, als onze moedertaal, rechtens toekomt, dan zal het goedgaan. Met haar, en met ons.

Wij heeten onze vijftienhonderd van harte welkom in onzen kring!”
[1941,3]

Ook de omvang van het blad groeide, om later weer wat af te nemen: van

64 pagina's in 1940, naar 108 in 1941, 96 in 1942, en 84 in 1943. Daarna slonk het blad weer tot de vooroorlogse omvang van rond de vijftig bladzijden per jaar.

De inhoud werd gevarieerder. Veel artikelen behandelden onderwerpen uit etymologie of naamkunde; nieuw waren ook de verhandelingen over de grote vaderlandse dichters Hooft en Vondel. In 1942 wordt de hoop uitgesproken dat een heruitgave van Hoofts *Historiën* "onzen geest zal kunnen verrijken en onze harten sterken." [1942,27]

Germanismen werden tijdens de bezetting minder en – uiteraard – minder fel bestreden. Wel schreef Onze Taal: "Dat er, in de tegenwoordige omstandigheden, nog meer germanismen in onze taal verschijnen dan voorheen, is verklaarbaar, maar moet, juist daarom, des te meer worden bestreden." [1943,37] Maar toen een lid aan redacteur Smit vroeg om het nationaal-socialistische sleutelwoord *volksch* te bespreken, besloot hij, gesteund door het bestuur, dit "tot een later tijdstip uit te stellen." [Veering 1966, p. 70]

"VERNIELEN – 'Systematisch hebben de Sowjets de steden en dorpen vernield, tengevolge van hun plezier aan vernielen.' Dikwijls wordt 'verwoesten' gebruikt voor 'vernieren', maar hier was verwoesten het juiste woord geweest. Men kan een voorwerp vernieren, maar een landstreek – steden en dorpen – kan niet 'vernield' worden. Men zegge dus: *ingevolge* hun plezier *in* verwoesten." [1942,22]

"MOOIE ZIN – De Burgemeester van X maakt bekend, dat zij, wier enig rijwiel is gevorderd, zonder dat dit rijwiel dan wel een ander rijwiel inmiddels is teruggegeven, kunnen, indien zij aantonen, dat zij voor de uitoefening van hun beroep onvoorwaardelijk een rijwiel nodig hebben en niet op andere wijze aan een fiets weten te komen, vóór 10 September a.s. ter Secretarie dezer gemeente een verzoek indienen om teruggave van hun rijwiel of tot het ontvangen van een schadeloosstelling." [1942,79]

"Ons eerlid, de heer C. K. Elout, is ten gevolge van evacuatie (zeer overhaaste) van nagenoeg al zijn boeken verstoken en kan er geen enkel bereiken. Dit geldt ook voor woordenboeken als het Etymologische van Francken, bovenal, het groote van Van Dale. Is er misschien een van onze leden die ons eerlid kan en wil helpen door van een van deze twee werken (of, nog liever natuurlijk, van beide) hem een exemplaar te leenen tot na den oorlog?" [1944,18]

Na de oorlog

In 1945 lazen 6.500 mensen Onze Taal, maar die oplage kon na de oorlog niet gehandhaafd worden. "Helaas heeft de oorlog ons ook hier getroffen; de moeilijkheden bij de papiervoorziening hebben de oplaag van ons blad verlaagd tot iets meer dan 5000; den omvang doen inkrimpen tot de bescheiden vier pagina's van weleer. Verarming allerwegen." [1946,53]

Ernstiger was dat door het einde van de bezetting ook de liefde voor de landstaal minder vurig beleefd werd. Van de 6.500 lezers uit 1945 waren er in 1952 nog maar 4.500 over.

Bij Onze Taal zelf was het vuur nog niet gedoofd. Uit een beginselverklaring getiteld 'Naar eigen aard' (mei 1946): "Waardoor hebben wij ons laten leiden toen wij dit werk – dit 'onbegonnen' werk – ondernamen? Wij hebben het uitgesproken: door onze liefde tot ons geboorteland, zijn volk en zijn taal; door ons besef van innige verbondenheid aan zijn aard, zijn bestaan, zijn levenswijze en zeden; zijn oorsprong, geschiedenis en aanleg. Naar onzen aard, onzen Nederlandschen aard, naar onze geschiedenis en aanleg, mogen wij ons ontwikkelen; en onze taal met ons.

Niet het buitenland zal ons zeggen hoe die ontwikkeling zal verlopen, niet in het positieve, noch in het negatieve. Niet aan den leiband, van welke vreemde taal ook. Want vrij willen wij ons ontwikkelen, wij en onze taal. Vrij; naar eigen aard." [1946,17]

Nieuwe bedreigingen

Het Duitse gevaar was geweken, maar er dreigde al een nieuw: het Engels.

"IN NEDERLAND...ENGELSCHE? – Wat eischt onze P.T.T. van Nederlandsche militairen, indien zij in het binnenlandsch verkeer voor hunne brieven vrijdom van port willen genieten? Gij raadt het in geen zeven weken: dat zij in het Engelsch er op vermelden dat zij in werkelijken dienst zijn: on active service.

Is het niet een beetje... mal?" [1946,11]

Ook dreigde het gevaar van een nieuw medium: de radio.

"Een andere lezer bezigt sterke uitdrukkingen aan het adres van onze radio-omroepers. Het is ongehoord, zoo oordeelt deze inzender, dat het dezen menschen toegestaan wordt hun kromme taal tot in onze huiskamers te laten doordringen.

Radio in de jaren veertig: niet altijd geschikt voor kinderen

Over de taal die men door de radio hoort klagen meer inzenders; zoo erge-
ren velen zich aan het ‘beluisteren’ dat in deze kringen opgeld doet: ‘straks
zult U een rede van Prof. X kunnen beluisteren.’ [1947,21]

In 1948 vroegen 38 radio-omroepers en nieuwslezers Onze Taal: zegt men
‘democrasie’ of ‘...tsie’? “Wij zijn over het algemeen ook van oordeel dat -tie
in woorden als democratie als -sie moet worden uitgesproken, maar we
durven eerlijk gezegd de consequentie ‘ziesie’ in bijv. oppositie en compo-
sitie niet goed aan. Maar goed, als ‘Onze Taal’ van mening is dat het altijd
-sie moet zijn, dan zullen wij -sie zeggen.” [1948,11]

“BONTE TAAL – In Onze Taal van Maart jl. lees ik een artikel: Taal der
Theologen. Dit artikel lijkt mij doodonschuldig vergeleken bij de taal die
sommige komiekelingen uitslaan.

Luistert U wel eens naar de Bonte Dinsdagavond of o.k. Programma op
Zaterdag? Daar wordt de Nederlandsche taal mishandeld; men vraagt zich af
welke invloed dit hebben kan op de Nederlandsche taal in het algemeen.
Ma.

Neen, wij luisteren niet dikwijls naar de radio, en ‘Bonte Dinsdag’ of
‘o.k.’ zijn uitdrukkingen zonder beteekenis voor ons. Maar wij nemen gaar-
ne op gezag van inz. aan dat de taal die men daar hoort niet aan ieders
eischen voldoet.

Het gaat niet goed met de taal; zij wordt niet meer in eere gehouden, ja,
het lijkt wel dat men er een zeker behagen in scheidt af te wijken van wat
men ‘behoorlijke’ taal zou willen noemen.

In een rubriek, voor kinderen bestemd nogwel, vertelt een aap zijn weder-
varen. Zie ik ineens; wist ik meteen; stak-ie nog; heb ik hem; begon-ie zich;
ben ik fijn gaan zwaaien; kwam natuurlijk Fieke binnen; enz., enz. Zeker,
wat kan men van een aap verwachten; maar loopt men zoo niet de kans dat
de kinderen zich zulke apentaal zullen eigen maken?” [...] [1946,38]

“SLORDIGE UITSPRAAK – In de laatste jaren valt het mij op, hoe slordig onze
taal wordt uitgesproken. Waarom is de R in ongenade? De radio-omroeper
zegt ons, dat ‘dooj de dooj’ overstromingen worden gevreesd, de predikant
spreekt in langgerekten kanselstijl van de ‘waaajjdddeen’ des christendoms en
de jeugd – zoo vernam ik van deze – vindt het uitspreken van de R tegen-
woordig ‘aanstellerig’. Wat kan hiervan de oorzaak zijn? Engelsche invloed?”
[1947,32]

Het toenemend gebruik van onfatsoenlijke woorden baarde veel leden
ernstige zorgen:

“DALEND FATSOEN – Wij hebben in deze kolommen in den laatsten tijd
herhaaldelijk moeten wijzen op het gebrek aan beschaving, tot uiting
komend in de publicaties in onze pers; het maakt den indruk dat men er
soms tijds een zekere eer in stelt aanstoot te geven, zich te bedienen van een
woordkeuze, die zoo sterk mogelijk afsteekt bij die, welke onder beschaafde
lieden gebruikelijk is. [...] ‘Donders’ is een woord geworden, dat men ter-
nauwernood als een krachtterm gevoelt; ‘en of’ is een gewone bevestiging,
waaraan niemand aanstoot neemt. Een afgezant te New York wordt ‘op de

bon geslinderd'; het woord 'misdadiger' bestaat haast niet meer: 'zware jongen' is het geworden. [...]" [1947,2]

"VERARMING – Is het geen verarming, wanneer men in de geschreven taal allerlei volksuitdrukkingen opneemt? Vaak leest men tegenwoordig dat iets 'voor elkaar' is, in plaats van in orde; dat er 'brokken gemaakt' worden, in plaats van schade veroorzaakt." [1947,23]

Moelijke tijden voor de redactie

In de jaren na de oorlog verloor het genootschap kort na elkaar een aantal belangrijke medewerkers. In mei 1947 trad de Secretaresse, mejuffrouw G. ter Huppen, in het huwelijk en vertrok ze naar Indië. In december van dat jaar overleed C. K. Elout, de eerste voorzitter.

Op 26 september 1948 stierf P. C. Smit, de handelman die Elout er in 1931 toe had bewogen om een onderonsje van taalliefhebbers op te richten. "De laatste jaren van zijn leven moeten verschrikkelijk voor hem zijn geweest: sedert 1942 wist hij zich door een ongeneeslijke ziekte ten dode opgeschreven. Hij trok zich steeds meer terug in zijn grachtenhuis, studeerde en werkte daar. Na zijn toch nog onverwachte dood in 1948 vond men nog voor vier maanden kopij voor o.T. in zijn studeerkamer." [1968,42]

Smit had, geholpen door de onvervangbare mejuffrouw Ter Huppen,

Bij het overlijden van
redacteur P. C. Smit

ONZE TAAL

MAANDBLAD VAN
'ONZE HET GENOOTSCHAP
TAAL'

REDACTIE
DR. J. T. DUITS, AMSTERDAM . . . Voorzitter
HENRIËTTE MELDER, AMSTERDAM . . . Secretaris
PROF. DR. N. A. DONKER-SLOOT, AMSTERDAM . . .
P. J. W. DEJON, GRAVENHAGE . . .
DR. W. P. J. M. REYER, GRAVENHAGE . . .
H. H. J. VAN DE POL, GRAVENHAGE . . .
DR. J. P. SMITS, VOORBERGVEER . . .
N. S. D. WERHAGEN, AMSTERDAM . . .

RAAD VAN DIERENINGEN
PROF. DR. N. A. DONKER-SLOOT, AMSTERDAM . . .
PROF. DR. G. C. KLOPPER, ZEIJN . . .
DR. J. H. VAN LESSEN, LEIDEN . . .
PROF. DR. J. WILLEN, BAARN . . .

SECRETARIAAT EN REDACTIE, KEIZERSGRACHT 194 AMSTERDAM, GIRO 151641
OCTOBER 1946

17e JAARGANG No. 10

17e JAARGANG No. 10

ONZE TAAL

OCTOBER 1946

TER NAGEDACHTENIS VAN P. C. SMIT

De slag is gevallen. Ten slotte toch nog vrij onverwacht. Zondag 26 September is onze Heer Smit ontslapen. Voor hem, die de algemene grondhouding, stand van de Heer Smit, feitelijk een moedig gedragen, langzaam slopend, pijnlijk ziekteproces, leenden, zullen het onbevallen in het Septembernummer van ons maandblad van enige reactie op de grote nationale gebeurtenissen in die maand en de korte mededeling aan het eind van dat nummer, dat secretariaat en redactie de eerste tijd niet per telefoon bereikbaar zouden zijn, reeds een waarschuwing geweest zijn dat een acute instorting had plaats gevonden. Donderdag 30 September heeft de begrafenis plaats gehad, overeenkomstig de wens van de overledene in alle stilte. Voorzitter en secretaris van Uw bestuur

1879 - 1948

mochten ons Genootschap vertegenwoordigen. Maar de Heer Smit is tot het laatste zijn wens steeds op de achtergrond te blijven getrouw gebleven.

Hij dreef dit zover dat menig lid niet zal begrijpen dat ik van "onze" Heer Smit spreek en niet zal weten wat hij bij het leven voor ons Genootschap betekende en welk verlies wij door zijn beëindiging lijden. Zijn naam komt in de tekst van ons tijdschrift zover ik weet slechts enkele malen voor. In het eerste artikel "Ter Inleiding" in het eerste nummer van ons tijdschrift van Maart 1932 verschijnt zijn naam tussen haakjes, om tenminste de anonimiteit op te heffen van de "Handelbladdezer" die in dat eerste artikel werd genoemd en die in twee artikelen van wijlen onze eerste

lid, de Heer C. K. Elout, aanleiding had gegeven om zich met deze in verbinding te stellen, om tot de oprichting te komen van een vereniging tot het onderling beoefenen van zuiver Nederlands. De Heer Elout is toen op dit initiatief ingegaan en het resultaat is geweest de geboorte van ons Genootschap.

Dit eerste noemen van zijn naam zal wel op aandringen van de Heer Elout zijn geschied, want nadien heeft de Heer Smit er zorgvuldig tegen gewaakt dat zijn naam weer naar voren zoude komen. Alleen toen de Duitse bezetters dwingend voorschreven dat ieder uitkomend blad of tijdschrift de naam van de verantwoordelijke redacteur moest noemen, heeft hij ten behoeve van de instandhouding van ons blad aanvaard dat hij als zodanig in een onopvallend regelje werd genoemd, maar toen de bezetting verlapte, reeds in Maart 1945, werd zelfs dat regelje weer weggelaten.

Maar in welke absolute tegenpraak met de indruk die hij door deze bescheidenheid naar buiten wilde maken, stond de werkelijkheid.

Hij was het die de leden van onze Raad van Deskundigen, het college dat van de aanvang af de kroon van ons Genootschap was, waarvoor het zo nodig met gezag kon spreken, er toe wist te brengen deze functie te aanvaarden. Hij was het die de volle redactionele zorg voor ons tijdschrift van de aanvang af droeg. Gelukkig zal zijn markante stijl nog menigmaal in ons tijdschrift kenbaar zijn, daar hij, zijn broze gezondheid kennende, veel vooruit heeft gewerkt. Hij was het ook die steeds op de brees stond als het gild de belangen of de positie van ons Genootschap te behartigen of te verdedigen, die door onaflettende zij het ook naar buiten niet zo sprekende propaganda het aantal lezers van ons tijdschrift opvoerde tot een zesduizendtal. Hij was het die er in slaagde, de gehele bezettingstijd door, ons tijdschrift als zuiver Nederlands tijdschrift te handhaven en toch ononderbroken te laten verschijnen en de daartoe nodige medewerking van Nederlands voelende autoriteiten te

verkrigen, naast de vanzelf gegevene van de drukker. En al die werk deed hij volkomen belangloos, zelfs ten koste van zijn eigen belangen, zodat het op zijn kantoor duidelijker was dat men zich in het administratieve en redactionele centrum van "Onze Taal" bevond, dan is dat van zijn handelsonderneming.

Met zijn grote liefde voor onze Nederlandse taal had hij zich daarbij een kennis eigen gemaakt, die verre boven de gewone lekenkennis uitging en die hem in het redactionele werk zeer te stade kwam.

In de Heer Smit verliest ons Genootschap dan ook niet alleen de man die tot zijn oprichting de stoot gaf, maar tevens de bezield drijfkracht. Door zijn karakter, zijn kennis, en de vloetheit van zijn pen is de Heer Smit in staat geweest de vele moeilijkheden te overwinnen, de tegenstellingen te overbruggen, die bij het onthoopt brengen van een genootschap met een algemeen doel als het onze zich onvermijdelijk voordoen. Hij is er door in staat geweest ook buiten ons genootschap bevruchtend te werken, waar het de belangen van onze taal betrof. Mocht hij dan ook wars zijn van alles wat naar uiterlijke erkenning zweemde, innerlijke voldoening heeft zijn werk hem zeker verschaft. Moge de door hem op zo vele plaatsen gewekte belangstelling voor onze mooie Nederlandse taal nog lang verdoeren vruchten dragen.

Het zal voor het bestuur van ons Genootschap een moeilijke taak zijn het zo sterk op de eerste initiatiefnemer gedreven hebdenke werk over te nemen en voort te zetten. Wij zijn ons echter bewust onze dankbaarheid voor het door hem in liefde voor onze taal verrichte niet beter te kunnen tonen en zijn nagedachtenis niet beter te kunnen eren. dan door "Onze Taal" een halverik van onze taal te laten blijven. Wij hopen naast de rugsteun van onze Raad van Deskundigen ons daarbij verzeld te mogen houden van de steun van onze leden.

Naamens het bestuur,
Ir. J. T. DUITS, Voorzitter.

jarenlang Onze Taal geredigeerd. Meer dan dat: “Wij kunnen eigenlijk zeggen, dat hij alleen het drukken niet zelf deed.” [1953,6] Hij schreef hoofdartikelen en commentaren, overlegde met hoogleraren, en beantwoordde talloze brieven en klachten. Toch bleef hij liefst zo veel mogelijk op de achtergrond; slechts in de oorlog trad hij uit zijn bescheiden anonimiteit, toen hij op last van de bezetter de naam van de redacteur in het blad vermeldde. Onnodige kosten vermeed hij wanneer dat kon: om op postzegels te besparen, bezorgde Smit zo veel mogelijk brieven zelf.

Nog in 1952 schreef een lid aan het bestuur: “Ja, onze redacteur Smit wordt wel smartelijk gemist, maar we kunnen zijn nagedachtenis niet beter eren dan door ons dit gemis telkens in gedachten terug te roepen en hem dan dankbaar te gedenken.”

In december 1948 ontviel het genootschap het bestuurslid F. J. W. Drion; in 1951 stierf mejuffrouw dr. J. H. van Lessen, hoofdredacteur van het Woordenboek der Nederlandsche Taal en lid van de Raad van Deskundigen. Zij had na de dood van Smit het bestuur onontbeerlijke taalkundige ondersteuning geboden.

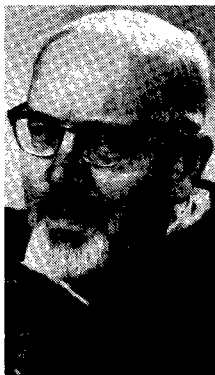
Voorlopig werd de redactie waargenomen door H. H. J. van de Pol (1894–1971), president-directeur van het ANP en sinds 1937 bestuurslid van Onze Taal. Hij werd bijgestaan door zijn echtgenote J. M. van de Pol-Schokking en door ANP-redacteur mr. M. C. Godschalk.

Zelfverzekerd waren de opvolgers van Smit niet: “De nieuwe redactie, die onbekend wenscht te blijven, gelijk wijlen de onvergetelijke heer Smit (als redacteur) tot zijn dood is geweest, zal haar eerste wankele schreden zetten op het pad, door anderen geëffend.” [1949,4] Dit was geen bescheidenheid-voor-de-vorm. Van de Pol vond dat zijn deskundigheid te kort schoot voor het taaladvieswerk van Onze Taal en bleef zoeken naar een taalkundig onderlegde redacteur.

Hij leek deze te vinden in mejuffrouw J. L. van Essen, doctoranda in de Nederlandse letteren, die aanvankelijk samen met hem, en in 1950 en 1951 zelfstandig het blad verzorgde. Redactie en correspondentie bleken haar echter samen met haar eigen werk zo zwaar te belasten, dat zij haar diensten aan Onze Taal op doktersadvies moest staken.

Van de Pol nam, als ‘gedelegeerde voor het orgaan’ de zorg voor het blad weer op zich. Een nieuwe kandidaat diende zich aan in de lerares Nederlands mejuffrouw H. A. J. Griep, die de aandacht op zich gevestigd had met een geharnast artikel waarin zij een ‘taalwacht’ voorstelde – een soort taalcommissarissen die zouden waken over het taalgebruik van kranten en omroepen. (Het bestuur had daar wel oren naar. De kranten en omroepen niet.)

De samenwerking met het bestuur wilde echter niet vlotten. Op 22 februari 1952 schreef Van de Pol aan ir. J. T. Duyvis en Hendrik Muller, voorzitter en penningmeester van het genootschap: “Deze jongedame zou ons in een minimum van tijd volslagen overheersen. Dat is nu juist net wat ik geloof en wat niet verstandig zou zijn, dat een medewerker, die wij nog niet lang genoeg kennen, het bestuur terzijde zou stellen en over het orgaan alleen zou heersen. Het bestuur in zijn geheel moet de zeggenschap over het orgaan volledig voor zichzelf reserveren.”

H. H. J. van de Pol,
oud-president-directeur van het ANP

En op 31 maart 1952 berichtte hij dezelfde: “Het artikel van mej. Griep is algemeen gewaardeerd om haar bedoelingen, maar in een 10-tal brieven van lezers zo verschrikkelijk gekraakt om de slechte stijl en het tekort aan taalbeheersing, dat ik in de grootste moeilijkheden verkeer.

Deze jongedame is bijzonder eigengereid, gauw op haar teentjes getrapt en diep overtuigd van haar grote deskundigheid.”

Maar er was hoop, want in dezelfde brief kon Van de Pol schrijven: “Ik heb echter Drs. J. Veering, leraar in het Nederlands in Den Haag, die tegelijk met mijn dochter heeft gestudeerd, bereid gevonden om de eerstvolgende nummers te vullen. Wij zullen zijn werk dan eerst ernstig moeten bekijken. Ik heb er een gunstige indruk van gekregen. Hij is ijverig en niet van humor gespeend.”

Minder Onze, meer Taal

Het blad vanaf 1952

Vanaf de aanstelling van Jan Veering als redacteur, in 1952, veranderde Onze Taal gaandeweg van een sektarisch verenigingsorgaan in een blad voor alle mensen – niet *alle* mensen misschien, maar toch wel heel veel: het abonneebestand steeg van zo'n vijfduizend in 1952 tot dertigduizend in 1991. De toon werd luchtiger, de inhoud gevarieerder; de terechtwijzingen en voorschriften werden steeds meer aangevuld met voorlichting en amusement. Veering zelf schreef over nonsenspoëzie en taalwetgeving, anderen droegen artikelen bij over circusjargon, de vaktaal van bergbeklimmers, de geschiedenis van de uitroep 'ammehoela!' en de stijl van kookboeken.

Meneer Onze Taal: Jan Veering

Meneer Onze Taal:
Jan Veering

Jan Veering (geb. 1921), de 'ijverige en niet van gevoel voor humor gespeende' neerlandicus die in februari 1952 op proef werd aangesteld als redacteur, zou Onze Taal bijna een kwart eeuw trouw blijven. Dankzij hem werd het blad volwassen.

In die vijftentwintig jaar schreef Veering enkele honderden artikelen: alle niet-ondertekende bijdragen vanaf april 1952 tot en met januari 1977 zijn van zijn hand. Daarnaast beantwoordde hij – in het blad, in brieven en per telefoon – duizenden taalvragen. Zijn huis was jarenlang het hoofdkantoor van Onze Taal.

Het werk voor Onze Taal verrichtte Veering naast zijn eigenlijke baan, aanvankelijk als leraar Nederlands aan een hbs, vanaf 1955 als docent toegepaste taalkunde aan de TH Delft, waar hij in 1972 lector werd. Bovendien was hij lid van een groot aantal taalcommissies, waaronder de Centrale Taalcommissie voor de Techniek, de Commissie Duidelijke Taal en de Commissie Nederlandse Taalunie. In 1971-'72 was hij als 'visiting professor' verbonden aan de universiteit van Ann Arbor in de Verenigde Staten.

Anders dan zijn voorgangers droeg Veering – onder meer door voordrachten – het werk van Onze Taal uit in binnen- en buitenland. Hij organiseerde ook, bijgestaan door zijn echtgenote Th. K. Veering-Feigl, de tweejaarlijkse congressen. Veering was niet alleen redacteur, maar ook directeur – hij was zowel verantwoordelijk voor de inhoud van het blad, als voor contacten met de drukker en voor andere praktische zaken.

Jan Veering was Meneer Onze Taal.

Veerings opleiding en persoonlijkheid drukten een duidelijk stempel op de inhoud van het blad, dat tijdens zijn redacteurschap groeide van zo'n vijfduizend tot dertien duizend abonnees. Als neerlandicus verdiepte hij de inhoud en nam hij een relativerende houding aan tegenover regels en normen. Zijn verdraagzaamheid en gevoel voor humor versterkten de nieuwe, ondogmatische toon in het blad.

Niet langer diende iedere ongerechtigheid met wortel en tak te worden uitgeroeid en iedere taalmisbruiker te vuur en te zwaard te worden bestreden. Veering toonde zich in zijn talrijke adviezen een mild mens: hij hanteerde vooral de begrijpelijkheid als norm en had een scherp oog voor taalverandering. Vaak nam hij door schoolmeesters aangevallen taalvormen in bescherming. Zijn eerste hoofdartikel (mei 1952) ging over de slepende kwestie van *hen* en *hun*; de grens tussen goed en fout, luidt de conclusie, kan niet altijd getrokken worden.

Veering verzamelde zijn ideeën over brandende taalkwesties in zijn 'schrijfwijzer', het boekje *Spelenderwijs (zuiver) Nederlands* (1959). Een bijdrage aan de theorie van de taalzorg leverde hij in zijn dissertatie over taalzorg en de geschiedenis van Onze Taal, *Mogelijkheden en moeilijkheden van taalverzorging* (1966).

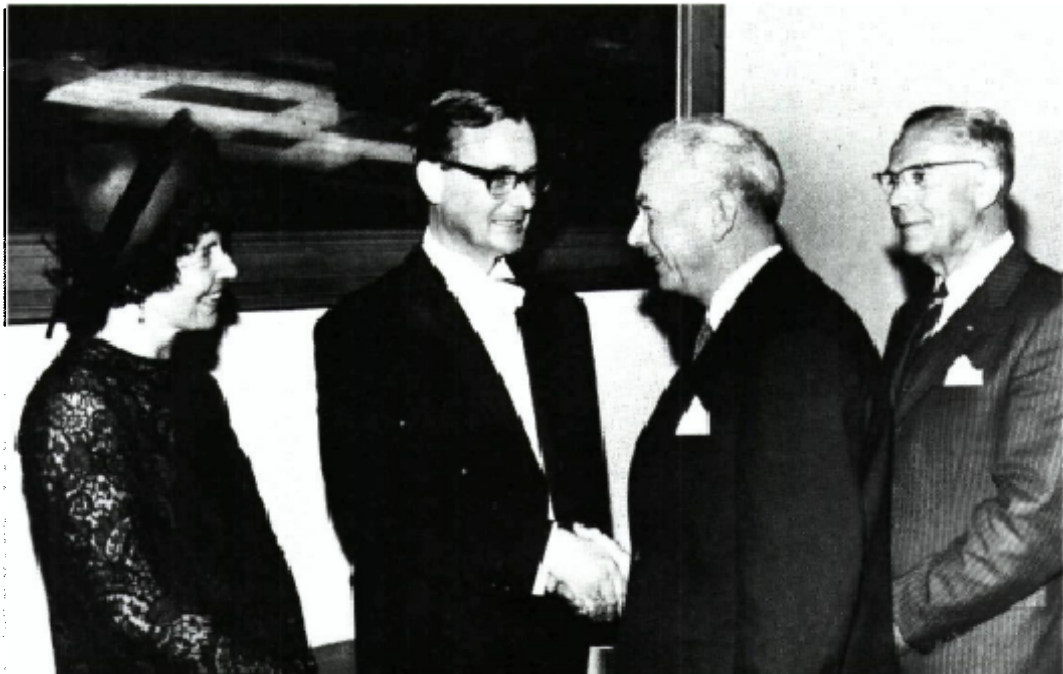
Het 'Niet zo, maar zo' van zijn voorgangers wordt bij Veering vaak: 'Het mag allebei' (de titel van een artikel uit 1959). Deze breuk met het vroegere moralisme is de belangrijkste scheidslijn in de geschiedenis van Onze Taal. Maar Veering sloeg niet meteen een andere weg in. Door het werk voor Onze Taal rijpten bij hem nieuwe inzichten. In een beginselverklaring uit mei 1953, in het tweede jaar van zijn redacteurschap, waarschuwde hij al tegen slaafse onderwerping aan taalregels, maar uitte hij ook nog de klacht van alle tijden: "Onze Taal wenst niet mede te doen aan de vervlakking, die deze tijd kenmerkt. Alles is goed. Schrijf er maar op los." En: "De vervlakking in onze levensvormen brengt een vermindering van taaltucht mede." [1953,18]

Veering ijverde ook – in het voetspoor van zijn voorgangers, maar in tegenstelling tot de redacties na hem – voor taalzuivering. Maar de argumenten die hij daar in 1976 voor gebruikte, zijn niet dezelfde als zijn argumenten uit 1952. Zijn categorische afwijzing van germanismen veranderde in een pleidooi voor 'taalbeleefdheid'; dubieuze denkbeelden over taal en volkskarakter maakten plaats voor wetenschappelijk gesteund relativisme over het verband tussen die twee.

In 1955 schreef Veering nog:

"De Duitse taal is een straf systeem, ze wordt ingesnoerd door dwang en tuchtregels. Voor onze schoolkinderen is het een helse toer de Duitse naamvalrijtjes + geslachtsregels te leren. Het Nederlandse 'naamvals'-systeem is veel losser, vrijer, gemakkelijker. U moet niet zeggen 'afgesleten', want dit woord roept iets lelijks op. Ons systeem is anders, meer analytisch. Aan het keurige indelen en op een rij staan heeft de Nederlander een hekel. [...]

Wij zijn geneigd hieruit te besluiten, dat de Duitse taal veel gedruider is dan het Nederlands: de Duitser doet zoals hij het moet doen, de Nederlander doet het graag juist niet zoals hij het moet doen. Is daardoor het Duits

Promotie van Jan Veering (1966). V.l.n.r. mevr. Th. K. Veering-Feigl, J. Veering, rechts bestuurslid W. A. H. C. Boellaard

straf en precies, het Nederlands dreigt daardoor t \grave{e} los, ja bandeloos te worden: 'taalanarchisme' is in dit verband wel eens gebruikt." [1955,26]

In 1965 oefende hij juist kritiek op de schrijver van het boek *De Nederlander uiterlijk en innerlijk*, die verbanden legt tussen taal en volkskarakter:

"Zo vindt hij een aantal kenmerken van de Duitsers terug in hun taal o.a.: 'het precies-pedante, zich uitend in de vele gehandhaafde naamvalsuitgangen en de scherpe uitspraak van elke letter.' [...] Hoe is het met andere volken, die in hun taal de naamvallen 'gehandhaafd' hebben? [...] En dan: een 'letter' spreek je niet uit, dat is de wereld op zijn kop." [1965,63]

In zijn dissertatie toonde Veering zich een kritisch beschouwer van eigen werk: "*Fouten in de redactie van het blad, in het gehele taalbeleid van O.T. zijn er zonder twiifel evenveel gemaakt na begin 1952 als daarvoor.* De subjectiviteit in het oordeel over taalvormen, het niet geheel te verantwoorden conservatisme, de ongemotiveerde vrees voor veranderingen komen soms zowel in mijn eigen beschouwingen voor, als in de bijdragen die onder mijn verantwoordelijkheid in het blad zijn opgenomen." [p. 131]

Mensen die met Veering hebben samengewerkt, roemen zijn gevoel voor humor en zijn liefde voor taalspelletjes. In zijn blad leefde Veering die speelsheid vooral uit in de 'vierkantjesrubriek' (begonnen door de redactie in 1949):

■ Vademeca als meervoud van vademecum nu ook eens echt geschreven gezien. Gewoon vademecums. Het staat algemeen-ontwikkeld als u centra,

collegae, lustra, doses en soli gebruikt, maar kijk niet minachtend neer op de kantoorjongen die met vermoeiende avondcursussen (kent u het echte meervoud van cursus?) niet verder is gekomen dan centurms, lustrums, collega's, dosissen en solo's; soli kent de Woordenlijst niet eens! Hij heeft, naar we vurig hopen, centra's en prospecti afgeleerd. ■ Wees daarom gerust bescheiden met uw briljante talenkennis. Schrijf gerust: cadeaus. Dat moet trouwens." [1963,32]

Veering tilde de inhoud van Onze Taal niet alleen op een hoger niveau, hij bracht er ook meer afwisseling in. Voorheen beperkte het blad zich voornamelijk tot purisme, grammatica en etymologie. Veering schreef over al die onderwerpen, maar ook over Nederlandse immigranten in de Verenigde Staten, sociale verschillen in taal ('joe en non-joe'), de taalstrijd in Vlaanderen, klanksymboliek in poëzie, voornamen, Nederlands als tweede taal en standbeelden voor literaire personages. Door zijn werk aan de TH Delft hield hij zich bezig met de taal van bedrijfsleven en techniek. Hij koesterde een warme belangstelling voor Vlaanderen, en onderhield uitstekende contacten met de taalijveraars van de Vereniging Algemeen Nederlands (VAN), voorheen Vereniging voor Beschaafde Omgangstaal (VBO).

De toegenomen diversiteit is behalve aan de brede belangstelling van Veering zelf te danken aan bijdragen van een groeiende schare vaste medewerkers, onder wie J. J. M. Bakker, lector toegepaste taalkunde in Eindhoven, de eigenzinnige grammaticus en taalpoliticus P. C. Paardekooper, de anglicismenbestrijder prof. R. W. Zandvoort, mr. M. C. Godschalk (van 1960 tot 1973 directeur van het ANP), die jarenlang de rubriek 'Variëteit en Variété' schreef, en de veelzijdige en onvermoeibare prof. C. A. Zaalberg, wiens produktiviteit voor Onze Taal alleen door P. C. Smit en Jan Veering wordt overtroffen.

Het februari/maart-nummer van 1977, dat een jubileumnummer had moeten zijn voor een kwart eeuw redacteurschap, werd een In Memoriam: op 3 februari 1977 overleed Jan Veering, 55 jaar oud.

Het lintje (officier in de Orde van de Oranje Nassau) lag al klaar, maar hij stierf voor het uitgereikt zou worden. Als postuum eerbetoon stelde de STIC (Studiekring Technische Informatie en Communicatie) een jaarlijkse prijs in voor de beste gebruiksaanwijzing bij een categorie technische consumentenproducten, de Jan Veeringprijs.

De Taaladviseur: Jan Renkema

In 1977 volgden P. H. M. J. van Caldenborgh (wetenschappelijk medewerker aan de TH Delft en specialist op het gebied van leesbaarheidsonderzoek) en J. Renkema Veering op. Jan Renkema (1948) bleef in april 1980 over als enige redacteur.

Jan Renkema was evenals Veering en de redacteurs na hem een neerlandicus. Voor hij Onze Taal ging redigeren, was hij wetenschappelijk medewerker bij de Staatsuitgeverij en adviseur van de Commissie Duidelijke Taal, die zich onder leiding van kamervoorzitter Vondeling beijverde voor de verbetering van het taalverkeer tussen overheid en burger. Renkema, spe-

De Taaladviseur:
Jan Renkema

cialist op het gebied van ambtenarentaal, promoveerde op 'De taal van Den Haag' (1981).

In de Commissie Duidelijke Taal leerde Renkema Jan Veering kennen, die hem later bij Onze Taal betrok en in hem de aangewezen persoon zag om zijn werk over te nemen. In het begin had Renkema sterke twijfels over het blad. "Ik kan me nog herinneren dat ik daar eerst weinig zin in had: zoveel aandacht voor komma's en germanismen vond ik overdreven, en vaak ook onjuist." [1990,8-10]

In een interview met *VU-Magazine* uit 1981 antwoordde hij op de vraag of hij zich taalzuiveraar voelde:

"Nee, ik ben niet tegen het gebruik van vreemde woorden. Ik koop ook buitenlandse produkten, dus waarom zou ik dan geen buitenlandse woorden gebruiken? Iets anders is het onnodig gebruik van vreemde woorden om indruk te maken, bijv. *policy* zeggen in plaats van *aanpak*, of *expertise* in plaats van *ervaring*. Bij zulk soort woorden trek je een rookgordijn op van status en deskundigheid dat de duidelijkheid kan schaden.

Maar ja... kijk, een leidekker die *roofing service* op z'n wagen schildert, krijgt gewoon meer klanten. En je krijgt aanzienlijk meer reacties als je in een advertentie om een *interieurverzorgster* vraagt dan bij een vraag om een werkster. Het is een soort woordinflatie, maar zolang iedereen zich eraan schuldig maakt is het vechten tegen de bierkaai."

Het zuiveren of cultiveren van de taal was niet Renkema's belangrijkste doel. "Wat ik zou willen is dat mensen verwonderd staan over de kracht van het taalsysteem, wat daar allemaal niet mee kan. Als je in een voertuig zit dat zich op twee rails voortbeweegt en er stapt een man in een uniform binnen die zegt: 'Goedemorgen', dan weet je dat hij bedoelt: Mag ik uw kaartje even zien? Hoe werkt zoiets? Je kunt het natuurlijk onbenullig vinden, wie let daar nu op, maar ik vind dat mooie dingen." [Volkskrant 11 juli 1981]

Renkema hoopte van Onze Taal een populair-wetenschappelijk maandblad te maken. Hem stond een blad voor ogen zoals *Natuur en Techniek* voor de natuurwetenschappen. Hij vond het een veeg teken dat er in de jaren dertig en veertig meer hoogleraren in de neerlandistiek in het blad schreven dan toen hij aantrad, en spande zich in om bijdragen van wetenschapsbeoefenaars te krijgen. Frank Jansen, een van de huidige redacteurs, verklaarde in een interview met *Levende Talen*: "We hebben het aan Renkema te danken dat *Onze Taal* nu ook door taalkundigen en taalbeheersers serieus genomen wordt."

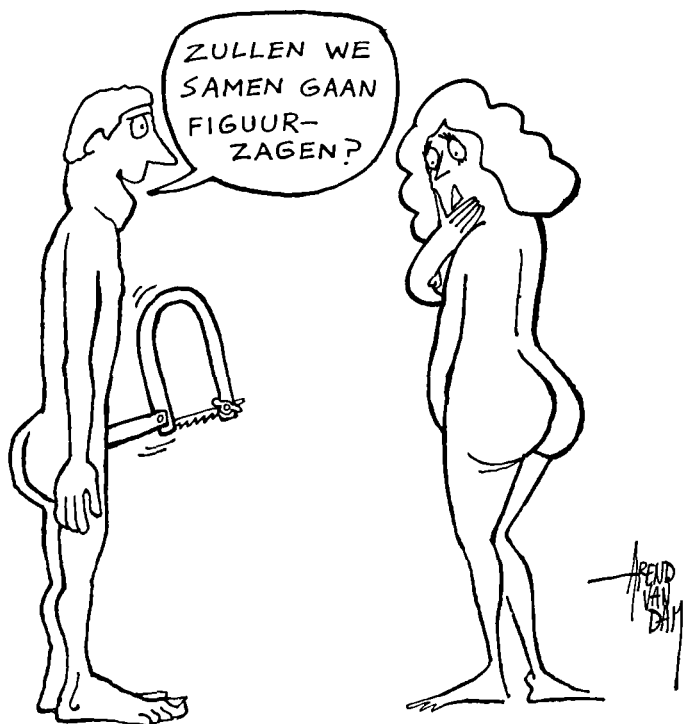
Renkema streefde ernaar ook taalkundige onderwerpen die voorheen niet aan bod kwamen een plaats te geven in *Onze Taal*. Tijdens zijn redacteurschap verschenen onder meer artikelen over gespreksanalyse, argumentatietheorie en tekstwetenschap.

Redigeren wordt vanaf Renkema, die dit werk vooral in de avonduren verricht, voor een deel ook delegeren. Hij zocht deskundigen aan voor speciale onderwerpen. Een van de problemen die Renkema daarbij ontmoette, was dat teleurstellend weinig onderzoekers in staat bleken hun onderzoek voor een groot publiek leesbaar te presenteren. Weinigen bezitten het

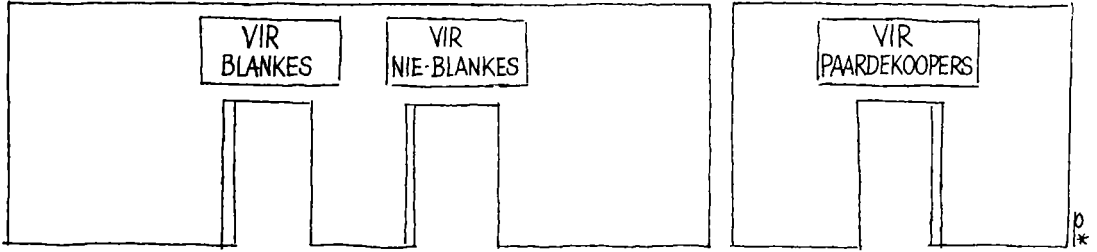
schrijftalent van P. C. Paardekooper, Joop van der Horst of C. A. Zaalberg.

Behalve taalkundigen zocht Renkema bekende Nederlanders met een eigen kijk op taal aan als medewerker: tijdens zijn redacteurschap schreven onder meer Kees van Kooten, kamervoorzitter Dolman en de plezierdichters Drs. P en Ivo de Wijs voor Onze Taal. Het bestand van vaste medewerkers en rubriekschrijvers nam sterk toe: Pieter Uit den Bogaart alias PCUdB (de vierkantjesrubriek), Marlies Philippa ('Van woord tot woord'), Jules Welling ('Taalcuriosa'), Joop van der Horst ('Het Gezegde & Co'), Drs. P en Ivo de Wijs ('Het Rijmschap'), Jaap Bakker ('De Woordenaar'), Hans Heestermans ('De toren van Babel'), Robert-Henk Zuidinga ('Een Onwoord').

Alle medewerkers schreven in die tijd nog onbezoldigd voor Onze Taal; Renkema wist bijna iedereen over de streep te trekken met het adagium 'pro lingua'. De cabaretier Ivo de Wijs verwees hem aanvankelijk naar zijn impresario, maar werkte gratis mee toen hij hoorde dat iedereen dat deed.

Een vernieuwing, vanaf 1985, waren de cartoons. De eerste werden getekend door P* (pseudoniem van Wim van Piggelen). Later tekenden ook Arend van Dam, Hein de Kort en Leo Immerzeel voor Onze Taal. Een blote prent van Arend van Dam was voor een aantal leden reden hun abonnement op te zeggen. Cartoons kostten Onze Taal niet alleen leden, maar ook medewerkers. Na een illustratie van Van Piggelen bij een artikel waarin

kritiek werd uitgeoefend op het 'neerlandocentrische' karakter van een beschouwing van Paardekooper over het Afrikaans, besloot de laatste nooit meer iets voor Onze Taal te schrijven. J. van Donselaar, bioloog en specialist op het gebied van het Surinaams-Nederlands, nam dezelfde beslissing nadat de redactie zonder hem daarin te kennen een van zijn artikelen had ingekort en – de druppel die de emmer deed overlopen – had geïllustreerd met karikaturale negers in bladerrokjes, getekend door Hein de Kort.

Cartoons die aanstoot gaven

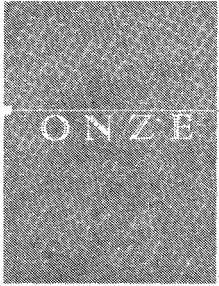
5 mei 1990
58ste jaargang

Onze Taal

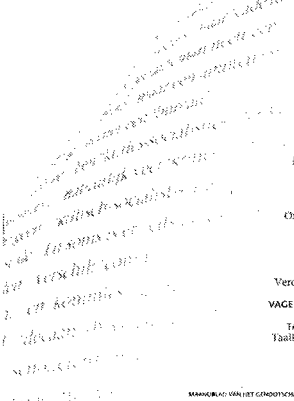
In dit nummer:

- 74 'Ons taal' van het jaartal: wat draagt NLO's waaraan de besprekingen. Bij zijn 50-jarig jubileum: een jubileumboekje?
- 78 *Onfrisi*. Spilste: waarom niet 'oic'?
- 87 'Een e' en 'e' voor 'en' en 'een'.
- 94 Kees van Steenen slaat de Krijging over: spraak en de geschiedenis.
- 96 Hoesontwerp Onze Taal.
- Spellingherziening**
96 De Overheid heeft 'talen' algemeen gezegd. Toch wordt van overzichtswege de spelling herzien.
97 Staat van zaken met betrekking tot de Nederlandse spellingwijziging.
98 De Franse taal van de Académie Française: wat voor spellingherziening. Doornik, deels of er variatie en verscheiden.
99 De Franse 'leque' spelling: de 'de' in 'interactie' oorspronkelijk 'de' uitbreiden.
- Wat we weten over spelling**
95 Wetenschappelijk over het spreken in het Nederlandse: wat is de spelling van de schrijver? Hoeveel?
98 Het computerschriftwoord: spreken van spreken en spelling. Wat wordt de geleerde 'kenners'?
- 99 Verwantschap: deels van de spelling in de ogen van een betrouwer.
- 99 Samen op één ding: de spelling van 'samen'.
- 99 Ten slotte: spellingwijziging.
- 99 Het woord dat oorspronkelijk spellingwijziging in de Middelen.
- Vaste rubrieken**
76 *Alleen*: Fragment op een veld in de plaats van een veld. Het is de 'schikende' (de) 's' van 'Van Dale'.
- 77 *Historische taalgebruik van W. F. Hermans*: Malgassapassagen.
- 78 *Antieke spreekwoorden*.
- 96 *De 1000 over de geschiedenis van de Nederlandse taal* en de laatste bijdragen.

Maak een ander abonnee en verdien zelf een leuk boek. Lees het intje!

REDACTIE: W. F. HERMANS, H. B. PRINSE, L. J. VAN DER KOUWE

IN DIT NUMMER OOK

JONGERETAAL IN NEDERLAND
Van 'open ruggete' tot 'coupe eure regete'!

MALAGOSIEMEN
Ontsporingen en verbasspelingen onder de loep.

WIE KAN U LEREN SCHRIJVEN?

KLINKERBOTSING
Verdringt het koppitteken het trena?

VAGE TAAL IN BROCHURE 'HUURSUBSIDIE'

TAALGEBRUIK VAN W. F. HERMANS
Taalkronkels met zijn niet-literaire werk

De nieuwste vormgeving wordt verzorgd door Inge Kwee en Ad van der Kouwe. Op het omslag wordt 'onze' nu voor het eerst in een kleinere letter gezet dan 'taal'. 'Minder *Onze* en meer *Taal*', aldus Peter Smulders, wat wil zeggen: minder nationalisme, en meer belangstelling voor de taal zelf.

redigeren. In 1983 was de heer J. G. Smit, oud-directeur van Stam Tijdschriften, aangezocht als adviseur voor de verdere professionalisering van het secretariaat en de exploitatie van het blad. In 1985 werd hij aangesteld als directeur. Renkema vertrok na een conflict over de afweging van zakelijke versus redactionele prioriteiten, een voorbeeld van een klassieke botsing tussen redactie en directie over de vraag wie het beleid moet bepalen.

Renkema, gevraagd naar het waarom van zijn vertrek: "Door het groeiend aantal abonnees en de pas opgerichte Taaladviesdienst kostte het elke maand veel inspanning om het maandblad met de vereiste zorgvuldigheid (drie correctierondes!) bij de leden te krijgen. In die tijd stond voor mij uitbreiding van het ledenbestand niet voorop. De extra inkomsten wilde ik liever besteden aan wetenschapsvoorlichting en redactionele uitbreiding. Toen dat op korte termijn niet mogelijk bleek, heb ik het bestuur gevraagd naar een andere eindredacteur te zoeken."

Renkema, die al universitair hoofddocent tekstwetenschap was aan de Katholieke Universiteit Brabant, werd een jaar later ook buitengewoon hoogleraar in hetzelfde vak aan de Open Universiteit. Inmiddels is hij weer bij *Onze Taal* betrokken als lid van het bestuur.

De jongste redactie

Voor zijn afscheid van *Onze Taal* heeft Renkema op verzoek van het bestuur een nieuwe redactie voorgedragen. Zijn voorstel werd overgenomen. Er kwam een driekoppige redactie, bestaande uit Peter Smulders – die in de

tussentijd de redactie enige maanden had waargenomen – Frank Jansen en Erik van der Spek.

Peter Smulders, nu eindredacteur en directeur, studeerde tekstwetenschap. Erik van der Spek studeerde taalbeheersing, heeft een bureau dat communicatietrainingen verzorgt en is (co-)auteur van taaladviesboeken en reisgidsen. Frank Jansen, op dit moment universitair docent taalbeheersing aan de Rijksuniversiteit Utrecht, promoveerde op spreektaal en koestert een bijzondere belangstelling voor taalnormen, stijladviesen en scheldwoorden. De laatst binnengekomen redacteur is Liesbeth Gijsbers, taalkundige.

De diversiteit van Onze Taal is – mede dankzij de uitgebreide redactie – de laatste jaren toegenomen. De onderwerpen worden grondiger aangepakt in themanummers. De laatste jaren is Onze Taal echter ook steeds journalistieker geworden: het blad bevat boekbesprekingen die ook in een krant of een ander tijdschrift hadden kunnen staan; regelmatig worden interviews geplaatst (in de rubriek ‘Sprakmakers’); de stijl van de artikelen verraadt vaker de hand van een journalist dan die van een wetenschapsbeoefenaar.

Fatsoen

De opgeheven vinger is nooit verdwenen uit Onze Taal. Wel worden taalverschijnselen steeds vaker zonder moralistisch commentaar gesignaleerd. Deze ontwikkeling, die begon met Veering, werd door Renkema en Van Caldenborgh vastgelegd in een beginselverklaring: “Iedere opvatting over taal en taalgebruik, mits goed beargumenteerd, kan in Onze Taal worden opgenomen. De redactie wil in de eerste plaats discussie tussen de lezers stimuleren over verschillende mogelijkheden van taalgebruik. Onze Taal schrijft geen taalgebruik vóór, in Onze Taal schrijft men óver taalgebruik.” [1979,10]

De huidige redactie.
V.l.n.r. Frank Jansen,
Liesbeth Gijsbers,
Erik van der Spek en
Peter Smulders

Dat neemt niet weg dat Onze Taal nog steeds een overwegend braaf blad is, waarin weinig gepolemiseerd wordt en zelden een onvertogen woord valt. Er is meer mogelijk dan vroeger, dat wel. In 1946 beklagde redacteur Smit zich over een predikant die 'tot en met' en 'donders goed' zei; in 1991 gebruiken Hanneke Kunst en Xandra Schutte in een artikel over 'lesbotaal' de woorden *beftekkel*, *poepstamper* en *aambeienlikker*.

Renkema behandelde drie onderwerpen buitengewoon omzichtig: "Mijn drie taboes waren God, Vlaanderen en Oranje." Over taalfouten in rouwadvertenties ("Tijdens zijn vakantie in Zwitserland nam de Heer tot zich...") mocht slechts met grote terughoudendheid geschreven worden. Artikelen

De redacties

maart 1932	– 1936	C. K. Elout
1936	– 1948	P. C. Smit
1948	– jan. 1952	H. H. J. van de Pol, M. C. Godschalk, J. L. van Essen
feb. 1952	– jan. 1977	J. Veering
feb./maart 1977	– maart 1980	J. Renkema en P. H. M. J. van Caldenborgh
april 1980	– sept. 1985	J. Renkema
okt. 1985	– april 1986	J. Renkema en P. H. M. Smulders
mei 1986	– juni 1986	P. H. M. Smulders
juli/aug. 1986	– dec. 1989	F. Jansen, E. J. van der Spek en P. H. M. Smulders (redacteur-secretaris)
vanaf jan. 1990		L. Gijsbers, F. Jansen, E. J. van der Spek en P. H. M. Smulders (redacteur-secretaris)

waarin het Vlaams als een grappige tongval werd afgeschilderd, weigerde hij. En dat kritiek op de echtgenoot van de beschermvrouwe niet door de beugel kon, ervoer Frank Jansen (toen nog geen redacteur) toen Renkema hem verbood badinerend te schrijven over de geringe vorderingen van de prins-gemaal op het gebied van de tweede-taalverwerving.

De taboes van Renkema lijken nog steeds van kracht te zijn. Toen de huidige redactie de schrijver Benno Barnard voor een Vlaams themanummer om een bijdrage verzocht, kwam deze in botsing met de taboes God en Vlaanderen. Een aantal redactionele wijzigingen (en het ontbreken van een beloning) vielen verkeerd bij de auteur, die in de polemische bloemlezing *BOKelf* een furieus stuk over de gang van zaken publiceerde.

Barnard had geschreven: "Met de beste wil van de wereld kan ik voor die [Vlaamse] Beweging geen sympathie opbrengen: tot twee maal toe heeft zij zich met de Duitsers geëncanilleerd en nog steeds stijgt een walm van het allerzwartst geblakerde papendom uit haar op." 'Allerzwartst geblakerd papendom' mocht niet. Ook mocht Barnard president Moboetoe van Zaïre geen 'bloedhond' noemen.

De voorzichtigheid van Onze Taal, niet alleen als het om Vlaanderen gaat, is traditioneel. Vanouds huldigt het genootschap de vriendschappelijke

Omvang, prijs en oplage

Het eerste nummer van Onze Taal (maart 1932) telde vier pagina's. Tot 1935 verscheen het blad om de twee of drie maanden, vanaf 1935 maandelijks. In juli 1991 waren in totaal 5056 pagina's verschenen.

De vier pagina's uit 1932 zijn in 1991 uitgedijd tot 28 à 32. Het bestuur heeft zich lang tegen die uitbreiding verzet. De omvang mocht de lezers niet afschrikken. Onze Taal moest een blad blijven "dat men in de trein tussen Utrecht en Den Haag kon uitlezen. Je moest het ook", zegt oud-secretaris H. Baron van Lawick, "makkelijk in je binnenzak kunnen steken."

Ook de abonnementsprijs werd met opzet laag gehouden. In de beginjaren konden leden kiezen voor een indeling in vijf 'contributie-klassen': van f 2,50 tot 'hooger dan f 20,-'. In 1965 kostte een abonnement nog steeds f 2,50, in 1968 vier gulden, in 1978 bedroeg de prijs van een abonnement plus lidmaatschap f 12,50, in 1988 25 gulden. Het (inmiddels opgeheven) verschil tussen leden en abonnees was dat de eersten meer betaalden en op ledenvergaderingen stemrecht hadden.

Het eerste nummer van Onze Taal verscheen in een oplage van 500. Het genootschap telde toen 45 leden. In sept. 1932 had Onze Taal 180 leden (en 1 donateur), een aantal dat bij het uitbreken van de oorlog gegroeid was tot 433 leden (en 1 donateur). In het eerste oorlogsjaar meldden zich 1500 nieuwe leden aan. Na de oorlog liep het ledental terug, waarna het in de jaren vijftig langzaam steeg: 4.953 in 1954, 7.544 in 1959. Pas in 1965 overschreed de oplage de grens van 10.000. In 1970 bedroeg de oplage 13.000, in 1984 15.000. Toen volgde, na een korte pauze, het succes:

1986:	15.000	september 1990:	25.000
1988:	20.000	januari 1991:	29.000
februari/maart 1990:	24.000	juni 1991:	34.000

omgang tussen de leden en wordt bij kritiek op taalgebruik altijd de bal gespeeld en nooit de man.

Explosieve groei

Op het moment dat wij deze geschiedenis schrijven, maakt Onze Taal een stormachtige ontwikkeling door: het blad beleeft een explosieve groei, die gepaard gaat met een sterke verjonging onder de leden. De plotselinge versnelling (die alleen zijn weerga vindt in de toeloop na het uitbreken van de oorlog) deed zich voor in de tweede helft van de jaren tachtig: van 15.000 leden in 1986 naar meer dan 30.000 in 1991.

"We hebben het snelst groeiende maandblad van Nederland", verklaarde de huidige bestuursvoorzitter H. A. M. Hoefnagels, oud-hoofdredacteur van de *Haagsche Courant* en voormalig directeur van Sijthoff Pers, tegen een journaliste van Vrij Nederland. [11 aug. 1990]

Deze ontwikkeling kan niet alleen het gevolg zijn van een wijziging in het beleid: Onze Taal is de afgelopen tien jaar niet zó ingrijpend veranderd dat

de groei alleen daaruit verklaard kan worden. Ook zocht de redactie zelf het nieuws niet op. Persberichten werden nooit verzonden.

In 1987 kwam daarin een kentering: het genootschap trad voor het eerst ongevraagd met een advies naar buiten, toen het aanbood het Nederlands van de Troonrede bij te schaven. Het persbericht hierover bracht veel teweeg: krant artikelen, kamervragen en zo'n vijftien radio-interviews. Sindsdien verschijnt Peter Smulders regelmatig op radio en tv.

Het genootschap zocht nooit echt het nieuws. Wel werd er, aangemoedigd door het succes, voor het eerst op grote schaal geadverteerd. Die verbeterde marketing staat op naam van directeur Smit, die zijn uitgeverservaring aanwendde om van Onze Taal een professioneel opgezet tijdschrift te maken. In 1985 brak hij met een oud vooroordeel van het bestuur, dat adverteren niet chic vond. Smit liet ook 'mailings' en proefnummers verzenden. Voorheen had het bestuur zich op het standpunt gesteld dat mondreclame voldoende was, en de redactie miste tijd en middelen om grote campagnes op te zetten.

Steeds meer taalboekjes

De groei van Onze Taal is geen opzichzelfstaand feit. In de tweede helft van de jaren tachtig herleefde in brede kring de belangstelling voor taal en voor verzorgd taalgebruik. Taalbureautjes schoten als paddestoelen uit de grond, elk dag- of weekblad dat mee wilde tellen had een eigen taalcolum, quizmasters leidden taalspelletjes op de tv, en na het enorme succes van Jan Kuitenbrouwers *Turbotaal* (1987) roken ook de uitgevers het grote geld. Onze Taal heeft de tijd mee.

Renkema sprak in een interview met de NRC [31 okt. 1989] van een slingerbeweging: “We hebben in de tolerante jaren zestig en zeventig de teugels wat gevierd, nu worden ze weer wat aangetrokken, maar de belangstelling voor verzorgd taalgebruik zal op een gegeven moment ook wel weer wat verminderen. Dat taalverzorging nu zoveel aandacht trekt, past goed in een meer algemene maatschappelijke trend: de aandacht voor etiquette. Ook de regels voor omgangsvormen en kleding zijn op dit moment weer strenger.”

De pezewevers en zelmeknoopsters van het Nederlands

De lezers

Onze Taal is meer een genootschap van lezers dan van leden. En die lezers schrijven opvallend veel. Zo veel dat slechts een klein deel van de ingezonden brieven en artikelen kan worden gepubliceerd.

Waarom komen er nogal wat abonnementsopzeggingen binnen via de notaris? En waar kunt u een Onze-Taallezer aan herkennen? Een inleiding tot de kennis van de strijdbaarste liefhebbers van het Nederlands.

Karikatuur

“De leden van het Genootschap Onze Taal lijken anderen en elkaar het liefst de oren af te snijden, of de tong uit te rukken. En misschien wel allebei!” Cees van der Pluym schetst het weinig flatterende signalement van de Onze-Taallezer. In een recensie van boekjes van Onze-Taalmedewerkers schrijft hij: “Steeds weer vervangen tientallen pezewevers, zelmeknoopsters en duitekliervers het gekners hunner tanden door venijnige stukjes over taalmisbruik in de media, over trendgevoelig formulerende politici of over de jeugd die geen Nederlands meer leert. Het gemiddelde genootschapslid kent het soortelijk gewicht van ieder woord en bestookt met schuurpapieren hartstocht elke kruidenier voor wie het ‘ietsje meer’ mag zijn.” Aldus Van der Pluym over de leden van het genootschap, dat hij in dezelfde adem een verrukkelijk curiosum noemt. [1988,20]

Uit een kleinschalige enquête in onze eigen omgeving valt het volgende beeld van de lezer te construeren. De lezer van Onze Taal is een oudere man, om precies te zijn: een gepensioneerde ambtenaar, die beschikt over een groot talent voor ergernis over verloedering in het algemeen en taalverloedering in het bijzonder, en onvermoeibaar zijn muggen zift in talrijke ingezonden brieven.

Toch zal de rechercheur die in het huidige tijdsgewricht een Onze-Taallezer moet opsporen aan dit signalement weinig houvast hebben. Wil de echte lezer van Onze Taal opstaan?

Vrouwen

Heeft Onze Taal vooral mannen als lezers? Het genootschap werd in 1931 door dertig mensen opgericht – ‘onder hen waren twee vrouwen’. Een op vijftien. Die verhouding wordt langzaam rechtgetrokken. In 1984 was

17 procent van de lezers vrouw, een percentage dat in de volgende vijf jaar bijna verdubbelde: 33,7 procent in 1989. De sigarenlucht van de oude-mannenclub stijgt steeds minder op uit het blad.

Het groeiende percentage vrouwen valt waarschijnlijk te verklaren uit de vergelijkbare groei van het aantal vrouwen in taalberoepen (journalistes, vertaalsters, voorlichtsters). Daarnaast lijken advertenties voor Onze Taal in bladen als Opzij, Libelle, Margriet en Cosmopolitan hun doel niet gemist te hebben.

Het vijftienduizendste lid is **Els van Dinteren** (44): “Onze Taal is geen mannenblad – in ieder geval niet zolang ik het heb gelezen. In mijn omgeving lezen ongeveer evenveel vrouwen als mannen het. Ik kende Onze Taal al, mijn man was vroeger lid. Toen de PR-opleiding die ik momenteel volg, een abonnement op het blad aanbeval, ben ik het in de zomer van 1990 opnieuw gaan lezen. Ik bleek toen het vijftienduizendste lid te zijn en kreeg allerlei cadeautjes (de Dikke Van Dale) en felicitaties.

Het blad is sterk veranderd: de lay-out was nogal ‘shabby’, maar ziet er nu veel aantrekkelijker uit. De kwaliteit van het papier is verbeterd en de letter is prettiger. Er wordt duidelijk meer zorg aan besteed. Inhoudelijk is het blad ook veelzijdiger en toegankelijker geworden. Als het in de bus ligt, maak ik het direct open – eerder dan de krant.

Dat beeld van de Onze-Taallezer die alleen maar zeurt over de verloedering van het Nederlands is natuurlijk al lang achterhaald. De lezers weten heel goed dat taal leeft en verandert.”

Beroep

Er kan toch geen twijfel bestaan over de werkring van de lezer? De meeste Onze-Taallezers zijn toch ambtenaren? Als we afgaan op de ingezonden-stukken-schrijvers van wie het beroep vermeld wordt, dan treffen we in 1982 onder anderen aan: oud-notaris, gepensioneerd ambtenaar, advocaat, directeur van een uitgeverij, leraar Nederlands, bibliothecaris, emeritus pastor, gepensioneerd bedrijfsredacteur, consul, secretaris Stichting Vrijwillige Euthanasie, auteur/docent schriftelijke cursussen, vertaler, chirurg, register-accountant, hoogleraar taalkunde, scheepvaartverkeersleider, tuinbouwkundige, oud-medewerker van de Universiteitsbibliotheek Amsterdam, communicatiespecialist, arts, journalist, gepensioneerd hoofdvertaler, apotheker, student journalistiek, luitenant ter zee SD 1e kl. b.d., letterkundige, gepensioneerd scheikundige.

Weinig betonvlechters, timmerlieden en produktiemedewerkers onder de lezers dus – en ook geen grote groepen ambtenaren. Dat beeld uit 1982 wordt bevestigd door een uitgebreid lezersonderzoek uit 1989. Daaruit blijkt ten eerste dat de lezers hoog- tot zeer hoogopgeleid zijn: maar liefst 73 procent heeft een HBO-opleiding of is universitair geschoold. De meestgelezen krant is NRC-Handelsblad; onder de jongere lezers staat de Volkskrant bovenaan. Van de weekbladen scoort Vrij Nederland het hoogst. Daarnaast blijkt Onze

Taal zeker niet bij uitstek een ambtenarenblad te zijn: veel lezers zijn journalist, secretaresse, docent, jurist, marketing manager, informaticus, arts of student.

Oud en trouw

Hoe zit het met de leeftijd van de lezers – die ligt toch gemiddeld wel boven de vijftig? Inderdaad had in 1984 meer dan de helft van de leden Abraham of Sara gezien. Opmerkelijk was ook het aantal functionarissen in ruste: gepensioneerd, met emeritaat, oud-, ex-, voormalig, buiten dienst. In 1989 was het aantal leden ouder dan vijftig jaar door de toestroom van jongere abonnees gedaald tot een derde. De laatste twee congressen gaven dan ook een ander beeld te zien dan vroeger: minder grijze haren en in driedelig grijs gestoken heren, meer scholieren, studenten, dertigers en veertigers. En duizend jonge Nederlanders ontvangen Onze Taal met korting omdat ze een Cultureel Jongeren Paspoort bezitten.

Al in de jaren dertig maakte het bestuur van het genootschap zich zorgen om het gebrek aan belangstelling van de jeugd. “Een voortdurende bron van teleurstelling blijft de omstandigheid, dat de jeugd zich om de taal zoo weinig bekommert. Ons genootschap heeft herhaaldelijk getracht met jong Nederland in contact te komen...” [1937,65]. In maart 1938 werd er dan ook een prijsvraag uitgeschreven voor leerlingen: “Waarom moeten wij goed Nederlands schrijven?” Maar het bleef lang tobben met de jongeren.

Dat Onze Taal zoveel oudere lezers heeft, komt ook door hun grote trouw aan het blad. Redacteur Frank Jansen, die krachtige uitspraken niet schuwt: “Een groot deel van de lezers blijft meer dan tien jaar en vaak zelfs tot hun dood abonnee: veel opzeggingen die we binnenkrijgen, ontvangen we via een notaris.” [*Levende Talen*, 1988]

“In de oorlog, in januari 1941, begon ik als 22-jarige Onze Taal te lezen. En ik blijf lid tot mijn dood.” De heer **W. van Lookeren Campagne**, oud-redacteur van de NRC en de Haagsche Courant, hecht sterk aan correct en precies taalgebruik. En aan zuivere taal: “Onze Taal was toen een zeer interessant blad. Het was tegen germanismen – ook in de oorlog. Het blad is in de loop van de jaren veranderd. Het is veelzijdiger geworden. De stukken van Marlies Philippa over de afkomst van onze woorden vind ik erg mooi. Maar ik houd niet zo van grappen, van de stukken van Ivo de Wijs en over turbotaal. Het mag wel iets kritischer. De haar-ziekte bijvoorbeeld mag gerust krachtig aangepakt worden. Engeland en *haar* onderdanen – dat hoor je zelfs ministers zeggen. Het is natuurlijk *het* Engeland. Vroeger was Onze Taal strenger, maar ik blijf lid.”

Het was niet moeilijk lezers op het spoor te komen die nagenoeg vanaf de oprichting Onze Taal lezen. De heer **J. F. B. M. Koet**, organisatiedeskundige, doet dat al vanaf 1932. Het begon met een bedrijfsabonnement op zijn werk.

“Bij Centraal Beheer werkte een zekere dr. Metz, die me op het blad attent maakte. Hij was een vreselijke purist en zei bijvoorbeeld niet *schrijfmachine*, maar *tikkelaar*. In 1975, na mijn pensioen, werd ik zelf lid. Ik ben een liefhebber van taal. Taal moet je koesteren en bewonderen. Ik mag ook graag cryptogrammen maken. Ik hoop dat taal een punt van zorg blijft.

Vroeger was het: regel is regel. Nu leeft sterker het idee dat taal leeft. Dat is een evolutie geweest. Ja, ik heb daar ook wel moeite mee gehad; ik heb zelf de spelling van De Vries en Te Winkel met verdriet verlaten. Maar je groeit mee met de taal.

Ik vind Onze Taal nog steeds een fijn blad. Dat nieuwe uiterlijk vind ik wel fris, het was altijd nogal strak. Ik lees het blad van achteren naar voren, ja, dat is een eigenaardigheid van mij. Misschien komt het ook wel door PCUdB, met zijn vierkantjesrubriek op de achterpagina. Heerlijk, zoals die man met de taal kan spelen. Ook Marlies Philippa lees ik graag, en de malapropismen – ik lees Onze Taal beter dan de krant.”

De heer Koet begon Onze Taal op zijn werk te lezen. Nog steeds zijn bedrijfsabonnementen populair. Banken als de ABN, de NMB en Mees & Hope nemen grote aantallen exemplaren af. Ook ministeries, verzekeraars (Nationale Nederlanden, Tiel Utrecht) en bedrijven als Siemens, Philips en het GAK hebben groepsabonnementen. Andere opmerkelijke grootverbruikers zijn het dagblad De Limburger met 100 exemplaren en de Maastrichtse Tolken- en vertalersopleiding met 900 exemplaren (Onze Taal is daar verplichte leesstof).

Slechts hier en daar kan men Onze Taal in de losse verkoop vinden: 27 (vooral randstedelijke) boekhandels venten het blad uit.

Talent voor ergernis

Ergert de lezer zich aan de verloedering van onze taal? In het hoofdstuk over normen en elders in dit boek wordt dit beeld bevestigd: grote groepen Onze-Taallezers maken zich ernstig zorgen om de teloorgang van het Nederlands.

Wekelijks wordt er op de redactietafel een flinke postzak vol brieven leeggeschud. Per jaar kan dat oplopen tot ruim 1500 stuks, waarvan vele ‘op poten’.

“HIJ-HEBZIEKTE – Voorzeker, een ernstige kwaal! En hardnekkig! Bijna ongeneeslijk! Zij komt vooral veel voor in de hoofdstad van ons land, ook in ontwikkelde kringen. Een zeer besmettelijke ziekte. Misschien is een inspuiting met het hij-heetserum bij alle pasgeborenen nog te proberen? Of zou zelfs dat niet meer baten? Dan zien wij de toekomst donker in, want al ‘heb’ de lijder aan de hij-hebziekte nog zoveel beschaving, beschaafd spreken doet hij niet! O, onze arme taal!” [1950,28]

Sommige lezers ergeren zich niet alleen aan de taalverloedering, maar – in één moeite door – ook aan de wijze waarop de redactie zich hiertegen meent te moeten opstellen. Fragment uit een brief van Mr. C. H.:

“Ons maandblad behandelt op knappe en interessante wijze vele specieuze quaesties, de zuiverheid van woorden en uitdrukkingen betreffend, maar wat ontbreekt is de hartstochtelijke verontwaardiging over de huidige verwaarloozing van alle grammatica en regels, tot zelfs de regels, die men zelf nog erkent of heeft uitgedacht. Het is niet anders dan grootscheepse verkrachting en afbraak van onze taal. Als men die ziet, schaamt men zich wel eens voor zijn eigen taal. Het wordt zeer moeilijk een vreemdeling uit te leggen, wat nu eigenlijk Nederlandsch is.

Allerlei waanwijze ‘autoriteiten’, revolutionair gezinde onderwijzers en hoogleeraren, ministers en commissies leggen zich toe op afbraak en verzin- nen allerlei onbekende regels, die ze ons willen opleggen. Kunstmatig – maar goed voor hen, die zich alleen verheugen, als alles anders wordt dan het was. Het verband met andere talen wordt opzettelijk verbroken, de herkomst der woorden verloochend. Wat is daarvan anders te verwachten dan misbaksels en bastaarden, verwekt door kunstmatig inseminatie?” [1956,31]

Een lezer uit Lisse klaagt in een brief aan de redactie (1988):

Talent voor ergernis

466 1/2

CIESE 20/VI '88

Mijne Heren,

UW „KNIENVALLENDE CHNSBREKERIJ“ DOOR DE TAALVER-
LEEDERING BEGINT MIJ AANDIG TE IRRITEREN
VANDAAR HET VOLGENDE =

- * VOLGENS U, REDACTEUR V. ONZE TAAL, WORDEN, ZOGAANDE-
WEG, ALLE BINDENDE REGELS AFGESCHAFD. MOTTO = „ALS
JE HAAR DUIDELIJK KAN MAKEN WAT JE ZEGGEN WIL,
DE MANIER OF VORM DOET ER NIET (MEER) TOE
DIT ZAL WEL WEER MET ONZE DEMOCRATIE-WAANZIN
TE MAKEN WERPEN DIE BIJVOORBEELD, DOOR „INSPIRAAK-
RECHT“ VAN IEDERE QUERQUANT, ALLE BESLUITVORMING
VERLAAT OF VERTRAGT EN HET-OM 'N ANDER VOORBEELD
TE NOEMEN-GODIEN MET EEN STEEN NAAR 'N DOLTE-
MAN-- NIET ALS POGING TOT DOODSLAG (OF HOORD) TE
VEROORDELEN EN NAVENANT OP TE REAGEREN - >
- * U HEEFT ME NOOIT BEVREDIGEND GEANTWOORD OP HET
DOOR MIJ GELUUKTE UITSPREKEN VAN DE „T“ IN WOORDEN
ALS CONCENTRATIE-STATION ETC.
DAROM ZAL IK U NU NOG, IX MET UW WAANWIJZE NEUS“
OP HET WOORD „DORTIE“ DRUKKEN; HIER KONT U ER
NIET ONDERWIJZEN DEZE „T“ ALS „N, S“ (ZOALS HET OOK
HOORT) UIT TE SPREKEN.
EN „HUN“ (NIET ALS ZELFST. NAAMWOORD) IS ALLEEN EN
ALTYD: DE ZITTELIJK. VERDER GEEN GEUL.
HOOGAAGTEND,

(OF ZEST U = PORTSIE?)

Andere lezers (een minderheid) vinden de redactie juist te betweterig. Uit een brief uit 1988:

“Twee jaargangen van het blad heb ik doorgenomen, en dat is voldoende. De inhoud is mij inmiddels zodanig gaan tegenstaan dat ik al geïrriteerd raak wanneer het periodiek in mijn brievenbus valt.

Het betweterige en starre, zo niet ranzige karakter van het merendeel van de bijdragen stoort mij mateloos. Vooral uw huis-etymologe slaagt er keer op keer in mij de rillingen over de rug te jagen met haar vergezochte en zeer discutabele uiteenzettingen, maar ook de overige artikelen vol open deuren, kommaneuukerij, pertinente onjuistheden en zinloze regelgeving jagen mij regelmatig op de kast.”

Interesse

De lezer loopt niet voor alle onderwerpen in Onze Taal even warm. Uit het lezersonderzoek van 1989 bleek dat ruim 96 procent van de leden in Onze Taal wil lezen wat goed dan wel fout taalgebruik is. Goede tweede (met 92,3 procent) zijn spellingkwesties. Deze uitgesproken voorkeuren hebben ongetwijfeld te maken met de groeiende belangstelling voor etiquette, voor hoe het eigenlijk hoort. Opmerkelijk is dat de lezers de rubriek Vraag en Antwoord, waarin voornamelijk correctheidskwesties worden behandeld, het meest gemakkelijk vonden.

Maar ook de onderwerpen beeldspraak, uitdrukkingen en gezegdes (89,4 procent), en etymologie en nieuwe woorden (88,1 procent) kunnen genade vinden in de ogen van de lezers. Het minst geïnteresseerd bleken ze in tekstwetenschap en argumentatie. De groep liefhebbers van spelen met taal (Opperland) en cryptogrammen, ten slotte, is even klein als fanatiek.

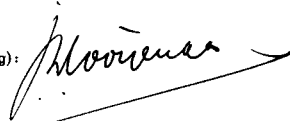
Christine Swankhuisen (26) heeft in 1986 als derdejaars studente Nederlands een cadeau-abonnement op Onze Taal gekregen. “Ik vond het blad toen wel aardig, maar ook nogal oubollig. Omdat ik toen in mijn studie juist gegrepen werd door de argumentatietheorie, heb ik mijn abonnement op Onze Taal, waarin vooral aandacht was voor correct taalgebruik en stijl, niet verlengd. Een jaar geleden is mijn huisgenoot lid geworden en ik lees het blad nu met aanzienlijk meer plezier. Vooral de ingezonden brieven vind ik mooi. Prachtig hoe mensen zich kunnen opwinden over de futielste details. Door sommige artikelen ga je anders tegen taalgebruik aankijken: sinds er maandelijks een aantal malapropismen worden afgedrukt, merk ik steeds vaker verhaspelingen van uitdrukkingen op. Ik houd nu ook een lijstje ‘vondsten’ bij van mijn studenten. Onze Taal lijkt me een goed blad voor studenten die in taal geïnteresseerd zijn, hoewel het gerust nog wat interessanter en leuker mag worden.”

Nog is het signalement van de lezer niet compleet. Een kenmerkende eigenschap is onderbelicht gebleven: lezers van Onze Taal zijn buitenge-

De ondergeteekende J. N. Kooijenga
wonende Orde Khele te Henrik Westerkade 49

verzoekt inschrijving in de ledenlijst van het Genootschap „Onze Taal” en wenscht gerangschikt te worden in klasse I van de contributie-tabel.

(Handtekening):

Uittreksel van Art. 1. Huishoudelijk Reglement:

De leden rangschikken zichzelf in een van de volgende contributie-klassen:

Klasse: I f 2.50 II f 5.— III f 10.—

Klasse: IV f 20.— V hooger dan f 20.—

De jaarlijksche contributie der aspirant-leden bedraagt f 1.—.

Aan

het Genootschap „Onze Taal”

Amsterdam — Keizersgracht 194.

Inschrijvingsformulier
uit de beginjaren

woon actief. Dat bleek al uit de bloeiende ingezonden-brievencultuur. Maar deze dadendrang uit zich in nog andere vormen. De meeste lezers lijdten ten eerste aan verzamelwoede en ten tweede aan een niet te stuiten drang tot het inzenden van artikelen over de taalverschijnselen die hun aan het hart gaan.

Verzamelwoede

Onze-Taallezers zijn verzamelaars. Een bepaald modewoord, een uitdrukking, een opmerkelijke constructie treft hen en een nieuwe speurtocht begint. Het vlindernet wordt voor de dag gehaald: de jacht is geopend. Midden in gesprekken of vergaderingen verschijnt plotseling *die blik in hun ogen*. Heimelijk wordt een notitie gemaakt. Midden op een druk kruispunt staat een Onze-Taallezer plotseling op zijn rem: wat staat daar op die reclamezuil? Weer een fraai exemplaar in het wild gevangen.

Wij kennen een abonnee die de krant leest met een schaar. Enveloppen met daarin soms wel tachtig minuscule knipsels getuigen van zijn gevoeligheid voor bijvoorbeeld verkeerd gebruikte beeldspraak – resultaat van twee dagen kranten lezen met benijdenswaardig taalgevoel.

Wat voor verzamelingen levert de postbode zoal af op Laan van Meerdervoort 14a? Verzamelingen nieuwe woorden. Spelfouten in kranten: pagina's vol – jaar in jaar uit (sommigen specialiseren zich in bijvoorbeeld dt-fouten). Bijna vierhonderd samenstellingen met *gebeuren*: van het blote strandgebeuren via het voorjaarsgebeuren tot het sacramenteel gebeuren. Bijna duizend intensieve adjectieven als *knettergek*, *kneppehard* en *oliedom*. Ook komen er tientallen brieven binnen met in totaal honderden malapropismen ('Van mijn patiënten hoor ik soms: Dan kom je in een *visuele cirkel* terecht' en 'Onze werkster heeft het vaak over *tweecontinentenlijm*'). En mevrouw Maaïke Dommissie te Arnhem stuurt de redactie al jarenlang tientallen knipsels van onbegrepen datief-constructies ('Leo Beenhakker wacht nog een paar angstige weken').

Het pak van Sjaalman

Bij het doorwerken van de stapels jaargangen Onze Taal, lezerscorrespondentie en andere documenten, stuitte we op een dik pak artikelen. Ze waren geschreven door Onze-Taallezers, als kopij aangeboden, maar door de redactie geweigerd – soms na uitgebreide briefwisseling en verschillende rondes van commentaren en herschrijvingen. Wij vonden daar veel nuttigs in en waren verbaasd over de verscheidenheid der behandelde onderwerpen:

Over het Sanskrit, als moeder der Germaanse taaltakken.

Over het belang van de stemstoot.

Over de aard van de willekeur, theorie voor foneemsemantiek.

Over het Rectaal Register (een verhandeling uit ‘De Grote Boodschap’, ‘een niet al te luchtig boek over poepen en alles wat er wellicht naar ruikt’).

Over korrekte taal- en spelfouten.

Over rechtstaal en communicatie (lijkt ons moeilijk te combineren).

Over ALEXIS, of: waarom computers niet kunnen lezen en toch van nut zijn bij het beoordelen van teksten.

Over de Engelse ziekte (blijkt over aaneenschrijving van woorden te gaan).

Over het verschil tussen *zweren* en *beloven*.

Over de medische schaduwzijde van onze spelling (dit gaat over woordblindheid).

Over een geheel nieuw spellingsysteem dat alle bestaande problemen oplost (de spelling-Rijsdijk).

Over een geheel nieuw spellingsysteem dat alle bestaande problemen oplost (de spelling-Visser – en er blijken nog meer geheel nieuwe systemen uitgedacht te zijn).

Over het ontwaken van sluimerwoorden.

Over interpunctie: een ondergeschoven kindje.

Over de spelling van verkleinde eigennamen (Alfa Romeootjes, Bacardietjes en Heeresmaatjes).

Over valse vrienden van overzee.

Over het Onderlands (dit schijnt een variant op het Opperlands te zijn).

Over de gebrekkige vaardigheid van taalkundigen en taalbeheersers om voor een breed publiek aantrekkelijk te schrijven (een infaam stuk!).

Over Hi-Fi-Nederlands.

Over de taal van de recessie (een verhandeling over ‘sterfhuisconstructies’, ‘op de tocht staan’ en ‘afvloeien’).

Over oorlogszuchtige taal.

Over de taal der zalmvissers (etymologisch opstel over ‘steurpaal’, ‘steenreep’, ‘rijf’ en ‘haft’).

Opzeggingen

Onze-Taallezers zijn trouw. Maar toch houden sommigen het al ruim voordat zij ontslapen voor gezien. Gekweld nemen zij afscheid van het blad dat hun niet bood wat zij ervan verwachtten. Hier volgt een korte cursus ‘afstand nemen’ – opzeggingen van de laatste jaren.

Te blote cartoon

“Het blad heeft de eigenschap de randverschijnselen van niet alleen onze taal, maar van de gehele samenleving open en vooral bloot te etaleren. Dit staat mij zodanig tegen dat ik het blad niet meer met genoegen lees en zeker niet meer op de tafel durf te laten slingeren. Mijn en uw gevoel voor ingetogenheid zijn kennelijk niet congruent. Ik verzoek u derhalve mijn abonnement op ‘Onze Taal’ in te trekken.”

Te flauwe artikelen

“Hiermede verzoek ik U mij te schrappen als abonnee op het tijdschrift. Ik ben nu 80 jaar geworden en ofschoon de taal mij altijd geboeid heeft en nog doet (op de HBS had ik altijd een 8, hoger kon je niet komen) staan er nu dikwijls artikelen in die mij niet meer zo interesseren, die ik zelfs ‘flauw’ vind.”

Te veel futiliteiten

“Mijne dames, heren,
Bij dezen zeg ik mijn abonnement op Onze Taal op. Er wordt te veel gezeurd over futiliteiten en uw arrogante houding tegenover het Fries staat mij ook niet aan.”

Te moeilijke woorden

“Mijne Heren,
Hiermede annuleer ik mijn abonnement op onze Taal en wel met ingang van 1 januari 1990. Hoewel veel interessants gegeven wordt, heb ik vaak het gevoel er een woordenboek bij te moeten nemen om alle vreemde en ‘dure’ woorden op te zoeken. Daarvoor ontbreekt mij de tijd!”

Te literair

“Uw blad voldoet niet aan mijn verwachtingen. Liever heb ik wat meer praktische gegevens dan al die literaire artikelen. Waarom bestaat er niet zo’n tijdschrift dat de ‘Taal’ voor iedereen goed leesbaar en schrijfbaar maakt?”

Te Hollands

“Tot onze spijt zouden wij het abonnement op uw tijdschrift willen opzeggen. Enerzijds om reden van besparingen, anderzijds omdat de leraars uw tijdschrift te Hollands vinden en dat u te weinig bruikbare taaltips geeft. Het wordt vervangen door ‘Nederlands van Nu’.”
(van een opleiding te Roeselare)

Voor alle duidelijkheid: er komen ongeveer evenveel ga-zo-door!-brieven als opzeggingsbrieven binnen. De lezers klagen niet alleen, ze zijn vaak ook buitengewoon genereus in hun lof voor het blad, of voor de adviezen van de Taaladviesdienst.

Lof voor eigentijdsheid

“Heel veel lof voor een prima blad. Als liefhebber van ‘taal’ en tevens absolute dilettant op het gebied van taalgebruik en stijl waardeer ik Uw blad bijzonder. Ik hoop nog veel te leren in de toekomst. Wat ik vooral erg waar-

deur in Uw blad, is dat veel verschillende meningen worden geponoerd, er een grote verscheidenheid aan artikelen is, en dat het blad bijzonder eigentijds is (nieuwe woorden, spellingsdiscussies, computers, etc.). M'n complimenten en gaat U zo door." (1989)

Lof voor het Nederlands van de Troonrede

"Gaarne wil ik u nogmaals mijn hartelijke dank overbrengen voor uw bijdragen aan de taalkundige kwaliteit van de troonrede. Ik meen dat uw betrokkenheid een goed experiment is geweest dat zeker niet zonder resultaat is gebleven. Voor ons was het in ieder geval een boeiende ervaring." (1987)

De heer **W. C. Huisman** werd in 1937 of 1938 lid van Onze Taal. "Ik weet niet meer langs welke weg ik voor het eerst een nummer van Onze Taal in handen kreeg, maar toen ik het gelezen had wist ik meteen: dit moet ik hebben. Al lezende was ik een uur per maand, misschien ook wel eens langer, kritisch bezig met m'n taal. Daar had ik plezier in en het zuiverde en verscherpte mijn gevoel voor de taal. Ik ben overtuigd dat dit de kwaliteit van m'n werk als secretaris van de gemeente Beverwijk ten goede is gekomen. Mijn voorkeur gaat uit naar de stukken die voor mij van praktisch belang zijn, zoals de zinsconstructie."

Signalement

Wat heeft ons researchewerk opgeleverd? De lezers van Onze Taal zijn niet meer lid van een oude-mannenclub, maar lezer van een blad met een algemeen publiek van hoogopgeleide taalliefhebbers. De betrokkenheid bij hun maandblad is groot. Zij lezen het goed en bewaren het trouw. In talrijke brieven en bijdragen slijpen zij scherp, en met graagte geven zij blijk van hun particuliere taalgevoel, plezier in taal en hun zorg voor het Nederlands.

Vraagbaak voor vertwijfelde taalgebruikers

De Taaladviesdienst

Als de naslagwerken elkaar tegenspreken of het antwoord schuldig blijven, wat rest de getergde taalgebruiker dan? 070-3561220 voor al uw taalvragen. Steeds meer bedrijven weten de Taaladviesdienst van Onze Taal te vinden en de testamentdame en het telefooncelmannetje lijken zelfs een gratis abonnement te hebben.

Bestaat er een ander woord voor het penitentiare wipkamertje? Is het *elektronika* of *electronica*? Over weddenschappen, de meest gestelde vragen, de fouten van Van Dale en een advies dat zes miljoen waard bleek te zijn.

Tijdrovende nevenactiviteit

De redactie van Onze Taal ontvangt al sinds de oprichting allerlei vragen. Sommige werden behandeld in het maandblad, andere werden telefonisch of schriftelijk beantwoord. Toen Onze Taal in 1957 een eigen bureau kreeg, nam het aantal sterk toe: in 1963 ontving het bureau al 534 brieven met vragen.

Het beantwoorden hiervan was voor de hoofdredacteur slechts een nevenactiviteit. Maar wel een die zijn schaarse vrije tijd volledig opslokte. In november 1985 stelde het bestuur daarom een taaladviseur in deeltijd aan: Peter Smulders. Samen met Jan Renkema bemande hij de Taaladviesdienst, waarvan in het artikel 'Over regels en normen in taalgebruik' [1985,138] de oprichting werd aangekondigd. Op deze manier kon het genootschap meer service bieden aan de lezers (en aan niet-lezers), die steeds vaker om advies vroegen.

In het begin werden de diensten beperkt tot het beknopt beantwoorden van vragen; de Taaladviesdienst was er niet om teksten te herschrijven, rapporten te corrigeren of uitvoerig onderzoek te doen. De adviezen waren kosteloos. Een telefoon, een boekenkast met woordenboeken en andere naslagwerken, een typemachine en (soms heel veel) geduld waren de belangrijkste hulpmiddelen.

Later kwamen daar veel nieuwe boeken, computers, een fax, een extra telefoon en een kaartenbak met namen van gespecialiseerde informanten bij. De adviseurs namen steeds meer bewerkelijke klussen aan, zoals het redigeren van reisgidsen, programma's van politieke partijen, schoolboeken, detectives en troonredes. Voor zulke werkzaamheden en voor vragen die pas

na enige studie beantwoord kunnen worden, wordt vanaf 1986 een (bescheiden) bedrag in rekening gebracht. De schriftelijke antwoorden zijn vaak uitgebreid, want de adviseurs vinden het belangrijk dat de vraagsteller niet alleen te weten komt of een bepaald woord goed of fout is, maar vooral ook wat daarvoor de overwegingen zijn.

De laatste jaren is het aantal vragen – ondanks een terughoudend reclamebeleid – sterk gestegen. Tussen 1 januari 1990 en 30 juni 1991 kwamen er 2152 vragen binnen: 82 procent telefonisch, de rest per brief of per fax. De vragen waarop snel een antwoord mogelijk is, beantwoordt Smulders of zijn mede-adviseur Liesbeth Gijsbers, die in 1989 is aangesteld wegens de toenemende werkzaamheden. Voor schriftelijke vragen die veel uitzoekwerk vergen, beschikt de adviesdienst over een geheim wapen: de heer W. Sterenborg.

Stille medewerker
W. Sterenborg

Deze gepensioneerde leraar Nederlands verricht geheel belangeloos het monnikenwerk waar het dagelijks bureau niet aan toekomt. In zijn Tilburgse flat, te midden van een indrukwekkende verzameling naslagwerken, schrijft hij zijn degelijke taaladviezen. Hij beantwoordt alleen schriftelijke vragen en levert de antwoorden keurig uitgetypt op briefpapier af. Dit alles in een kenmerkend klein lettertype, opdat er zo veel mogelijk informatie op één velletje briefpapier gaat.

Wie zijn de vraagstellers? En welke vragen stellen zij aan de padvindsters in de doolhof van het Nederlands?

De vraagstellers

Verreweg de meeste vragen (90 procent) worden gesteld door bedrijven en (overheids)instellingen. Niet alleen De Ajacied, Bovag en Centraal Beheer

zitten wel eens om een taaladvies verlegen, maar ook DuPont, het Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf, de Federatie van Naturalistenverenigingen, de Gemeente Den Haag, de Hypotheekbank, het IKV, Janssen Pharmaceutica, de Kerk van Jezus Christus van de Heiligen der Laatste Dagen, de Landbouwwuniversiteit Wageningen, het Ministerie van Verkeer en Waterstaat, de NOS, de Open Universiteit, het Poppenmuseum, RTL-4, de Sociaal-Economische Raad, de TROS, de United Distributors, Van Dale Lexicografie, Wolters-Noordhoff en Zwitserleven.

Toch komen er ook jaarlijks tientallen vragen van particulieren binnen. Leden die een keer naar tevredenheid geholpen zijn, bellen vaak later nog eens op. Sommigen lijken wel een abonnement op de Taaladviesdienst te hebben. Bijvoorbeeld het telefooncelmannetje. Al twee jaar wordt de adviesdienst bestookt met vragen van een geheimzinnige man. Hij belt altijd vanuit een telefooncel, noemt of een valse naam of helemaal geen naam en stelt snel een korte vraag – meestal naar de correctheid van een archaisch woord ('kwaamt', 'zoudt') of van sterke werkwoorden ('woei'). Is de adviseur te lang met een naslagwerk bezig, dan wordt de verbinding plotseling verbroken – kwartje op. Maar het telefooncelmannetje is niet rancuneus: twee dagen later meldt hij zich opnieuw, onder een nieuwe naam en met een nieuwe vraag.

Iemand anders die een bijzondere relatie met de Taaladviesdienst onderhoudt, is de testamentdame. Deze oudere vrouw wordt verteerd door de vrees dat haar bezittingen na haar overlijden in verkeerde handen vallen. Keer op keer informeert zij naar de interpretatie van komma's, woorden en zinswendingen uit haar testament. Vooral rond de jaarwende belt ze bijna dagelijks om een testamentaire kwestie te bespreken. Haar notaris luistert zo slecht naar haar. En één ding moet duidelijk zijn: onder geen beding mag haar stiefdochter iets erven – nog geen badhanddoek.

Sommige vraagstellers zijn geen vraagstellers. Zij beginnen een verhaal en houden pas na een half uur op. De luisteraar hoeft voor dit type bellers geen taalkundige te zijn; invoelend meeluisteren – daar gaat het om. Het begint met het aansnijden van een taalkwestie, bijvoorbeeld het schandelijk gebruik van een nieuw woord. Vervolgens wordt uiteengezet dat de onderwijzer vroeger op school heel andere dingen aanleerde, en dat het Kramers woordenboek uit 1936 van de beller precies uitlegt hoe het allemaal hoort. Dan volgt op steeds hogere toon een tirade tegen taalverloedering die al snel overgaat in een tirade tegen verloedering op alle gebieden van het leven: therapeutisch schelden.

De kwesties

Ongeveer 25 procent van de vragen aan de adviesdienst heeft betrekking op spelling ("Schrijf je *slibtong* of *sliptong*?"). Bijna tweederde betreft woordgebruik (werkwoordverbuigingen, barbarismen, de betekenis van woorden, het gebruik van voorzetsels). Om daar een paar voorbeelden van te geven: is het *gebingoëd* of *gebingood*? Je *kan* of je *kunt*? De *tachtiger jaren* of de *jaren tachtig*? Incidenteler zijn vragen over leestekens en uitspraak. En soms willen mensen de herkomst weten van bepaalde woorden of namen. ("Goedemor-

gen, u spreekt met Gaken. Mijn zwager zegt dat *Gaken* van het gakkken van ganzen is afgeleid. Dat is toch niet zo, mag ik hopen?”)

Hoewel de vragen een grote variëteit vertonen, keren sommige telkens terug. De top twintig ziet er – in willekeurige volgorde – zo uit:

- tussen-s/-n in samenstellingen (geluidhinder/geluidshinder)
- punt na afkortingen (mr., drs., en dr.)
- alle(n), beide(n)
- u hebt/heeft
- aaneenschrijven (erbovenop/er boven op/er bovenop/erboven op)
- streepjes in samenstellingen (dames-langlaufkampioenschappen)
- wegvallen van de verbuigings-e in bijvoeglijke naamwoorden (beeldend(e) kunstenaars)
- de begrote/begrootte kosten
- een aantal mensen is/zijn
- Zutphen en zijn/haar...
- titulatuur (gebruiken we die nog steeds in brieven en hoe?)
- oude naamvals vormen (te(n) alle(n) tijde)
- hun/hen
- meervoudsvorm gebiedende wijs (word/wordt lid)
- woordafbreking (konin-gen)
- hoofdletters (r/Regering)
- status van de voorkeurspelling
- komma's: verschil tussen beperkende en uitbreidende bijzinnen (alle ambtenaren(.)) die niet hard werken, worden ontslagen)
- juiste voorzetsel (de man in/uit Emmen)
- herkomst van een woord (fiets) of gezegde (lik op stuk)

De top-tien van woorden waarnaar het vaakst gevraagd wordt:

- organogram/organigram
- elektronica/elektronika (fout in Van Dale)
- beta/bèta/bêta
- sliptong/slibtong (niet in Van Dale)
- recyclede/recyclede
- naambekendheid/naamsbekendheid
- onroerend-goedbelasting (met of zonder streepje)
- optimaler
- sy-steem/sys-teem (afbreking)
- corre-spondentie/corres-pondentie (afbreking)

Curiosa

Zeldzamer, maar daardoor niet minder opmerkelijk zijn de volgende vragen.

Iemand moet weten wat de 'moeilijke' naam voor een vlinderverzamelaar is. Maar waar vind je die als er in de woordenboeken geen synoniem gegeven wordt? Uiteindelijk achterhaalt de Taaladviesdienst via een diertuin dat een vlinderverzamelaar een *lepidopterist* heet.

“Iemand in mijn familie zegt altijd: *Het regent hondjes*. Is dat een correcte Nederlandse uitdrukking?” De adviseur, Liesbeth Gijbers, zoekt in het

uitgebreide Woordenboek der Nederlandsche Taal en vindt allerlei uitdrukkingen met *regen(en)* waar ze nog nooit van had gehoord: het regent mannetjes, oude wijven (met klompen), moederkestranen, plakketten, pruiken, lange steerten, klpmussies, scheermessen, telefoondraden... Maar het regent geen hondjes! Waarschijnlijk is deze uitdrukking ontstaan onder invloed van het Engelse *It's raining cats and dogs* en ons *hondeweer*.

Een vraag uit Vlaanderen: "Bestaat er een benaming voor het kamertje waar gevangenen seksueel contact met hun partner kunnen hebben?" Na enig speurwerk blijkt dat in de gevangenis zelf de term *wipkamertje* in zwang is. Deze wordt voor gebruik in beleidsstukken minder opportuun geacht. De formele Nederlandse variant is: *ruimte voor bezoek zonder toezicht*.

Soms wordt de hulp van de adviesdienst ingeroepen bij het beslechten van een kleinschalig arbeidsconflict. Een ambtenaar moet van zijn baas een *evaluatie* van een maatregel maken. Hij beperkt zich tot een *rapportage*, daarin gesterkt door de omschrijving van het begrip *evaluatie* in de Dikke Van Dale. Zijn baas kapittelt hem, omdat volgens hem een evaluatie ook een *beoordeling voor verbetering* inhoudt. Wie heeft gelijk? De Taaladviesdienst antwoordt dat *evaluatie* steeds meer ook *totaalbeoordeling inclusief voorstel tot verbeteringen* is gaan inhouden. Een telefoontje met Van Dale levert de bevestiging op dat deze betekenisuitbreiding in de nieuwe druk van de Dikke zal verschijnen.

Een medewerker van het Guinness Book of Records stelt een vraag in

'Met de Taaladviesdienst...'

verband met het record medeklinkerstacken. Dat record staat momenteel op acht, met het woord *angstschreeuw*. Maar er is een vondst aangemeld met negen medeklinkers: de *slechtstschrijvende*. Vraag aan de Taaladviesdienst: is dit een goed woord? Onderzoek wijst uit dat het nog niet in een woordenboek opgenomen is, maar volgens de regels van de Nederlandse woordvorming toch een goed woord is. In de volgende uitgave van het Book of Records is het medeklinkerrecord nu op negen gesteld.

Verdwaald in Van Dale

Hoe gaat de Taaladviesdienst te werk? Als er een telefonische vraag binnenkomt, krijgt de steller niet altijd direct een antwoord. De adviseur belt dan terug nadat er enkele woordenboeken zijn geraadpleegd. Tot de vaste bronnen behoren: Van Dale in verschillende drukken, zowel de Dikke als de Hedendaagse, de Grote Koenen, de Grote Kramers, Verschuierens Encyclopedisch Woordenboek en Prisma's Handwoordenboek. Ook het Woordenboek der Nederlandsche Taal, de Algemene Nederlandse Spraakkunst en de belangrijkste taaladviesboeken worden regelmatig geraadpleegd. Voor typische spellingvragen staan de spellinggidsen van Wolters, Prisma en het Groene Boekje ter beschikking. Als de boeken elkaar tegenspreken, hakken de adviseurs in onderling overleg de knoop door. Soms worden ook externe adviezen ingewonnen: voor aardrijkskundige namen wordt bijvoorbeeld contact gezocht met het Meertens-Instituut.

Er komt een telefonische vraag binnen: "Volgens de Dikke Van Dale is er betekenisverschil tussen de woorden *categoraal* en *categoriaal*. Kunt u mij dit verschil uitleggen?" De adviseur zoekt een stapel woordenboeken uit de kast. Eerst de Dikke Van Dale, die meldt: *categoraal*, 'één categorie uitmakend; in, van, behorende tot één categorie' en *categoriaal*, 'naar categorieën'. Deze uitleg en de voorbeeldzinnen lijken de vraagsteller gelijk te geven: het betekenisverschil is nogal gezocht. Maar een eindoordeel kan nog niet gegeven worden; de speurtocht gaat verder.

De Grote Koenen geeft dezelfde omschrijving: 'één categorie uitmakend; in, van, behorende tot één categorie', bij *categoraal* ... maar ook bij *categoriaal*. Hoe nu? Het encyclopedische woordenboek van Verschuier schraagt de twijfel aan Van Dales betekenisonderscheid: *categoraal* is 'minder juist gevormd: alleen te gebruiken bij bepaalde beroepscategorie (bv. categorale vakbond)'. En Prisma's Twijfelgevallen is nog strenger: *categoraal* is fout! *Categoriaal* is goed: het is 'afgeleid van *categorie*, zoals *familiaal* van *familie*, *ministerieel* van *ministerie*.'

De Taaladviesdienst beslist nu: *categoraal* is een ingeslopen fout en betekent hetzelfde als *categoriaal*, maar kan eventueel voor bepaalde beroepscategorieën gebruikt worden. Ook Van Dales Hedendaags Nederlands, verschenen na de Dikke, lijkt het advies te onderbouwen: er is van *categoraal* geen spoor meer te vinden.

Overigens blijkt in de jongste druk van de Hedendaagse *categoraal*, inclusief duistere uitleg, weer in ere hersteld te zijn. Blijkbaar hangt het af van de druk die je van een woordenboek gebruikt, welke oplossing je vindt.

Door dit intensieve gebruik van woordenboeken zijn de adviseurs tal van fouten op het spoor gekomen. Smulders: “Van Dale, dat voor veel taalgebruikers een onaantastbaar gezag heeft, bevat duizenden spelfouten, zetfouten, inconsequenties en verwijzingsfouten (overigens net als de andere dikke woordenboeken): *Engelstalig* heeft een hoofdletter, *nederlandstalig* niet; *cliëntèle* krijgt bij Van Dale ten onrechte een trema; *iriscopie* is een overtollige *s* toebedeeld: *iriscopie*. De *marketenster* komt een *t* tekort (*marketenster*); in een voorbeeldzin staat *horendol* in plaats van *hoordol*; minder geslaagd is ook de spelling van *gezwefeldvliegd*, enzovoort. Buitengewoon verwarrend zijn ongemotiveerde verschillen tussen twee drukken: de tiende druk vermeldt bij ‘De heren worden verzocht’: (*niet: de heren wordt verzocht*) en de recentste, de elfde: *De heren wordt verzocht* (*niet: de heren worden verzocht*). Door zulke slordigheden raakt de taalgebruiker het spoor bijster.”

Groeiend gezag

De Taaladviesdienst geniet veel gezag. Van veel grote bedrijven is de schrijfstijl beïnvloed door de gegeven adviezen. Ook bestaan er nogal wat taalverzorgingsboeken waaraan de adviesdienst een bijdrage heeft geleverd (*Schrijfwijzer*, *Leestekenvijzer*, *Taal en tekst van A tot Z*, *Correct Nederlands*, een interne uitgave van het ANP, enz.). De goede naam van de Taaladviesdienst heeft ertoe geleid dat Peter Smulders een paar keer per jaar in radioprogramma's van de TROS (TROS-klantenservice) en de NRCV (Wie weet waar Willem Wever woont?) taalvragen beantwoordt. Deze taaladviesdienst in de ether levert vaak vele nieuwe vragen op. Een andere prestigieuze en tot de verbeelding sprekende taak is het voeren van de eindredactie van de Troonrede. Maar daarover later meer.

Een effect van dit gezag is dat er adviezen worden gevraagd die grote – en soms kostbare – gevolgen hebben.

De Taaladviesdienst treedt omstreeks 1986 op als getuige-deskundige in een zaak die dient bij de rechtbank in Den Haag. Het betreft de interpretatie van twee komma's in de CAO-bepaling voor 20.000 werknemers in de vleesverwerkende industrie. Op basis van het advies van de Taaladviesdienst hebben de werknemers inderdaad de gewenste reiskostenvergoeding ontvangen.

Een advocatenkantoor uit Rotterdam legt in het najaar van 1990 een ‘zaak van zes miljoen gulden’ voor: fabriek A eist een schadevergoeding van tussenhandelaar B. A en B hebben een contract gesloten, waarin is vastgesteld dat B produkten van A mag verkopen op voorwaarde dat B geen produkten voert waarmee A concurrentie wordt aangedaan. Nu is B dealer geworden van een fabriek A beconcurrerend systeem X.

Het geschil draait om de interpretatie van het woord ‘een produkt *voeren*’: B zegt het produkt slechts te verkopen en niet te *produceren* (*voeren*). A stelt dat verkopen ook binnen de betekenis van *voeren* valt. Uit een uitvoerig onderzoek in de woordenboeken komt als betekenis ‘waren naar de markt voeren of het land uitvoeren’ naar voren. Nergens was een aanwijzing te vinden dat *voeren* ‘produceren’ zou betekenen. De woordenboeken gaven A dus gelijk.

Een heel ander geval: een Haags buurtcomité heeft geprobeerd de adviesdienst in te schakelen in zijn strijd tegen de drugs. Het comité probeert een koffiehuis uit de buurt te weren dat naast koffie en thee ook soft drugs en misschien zelfs hard drugs verkoopt. Nu zijn er contracten uit 1890 bekend die stellen dat het verboden is in die bewuste buurt *tapperijen* en *slijterijen* te beginnen. Omdat die bepalingen nog steeds geldig zijn, legt het comité de Taaladviesdienst de volgende vraag voor: kan het bewijs geleverd worden dat in 1890 met de woorden *tapperij* en *slijterij* niet alleen zaken bedoeld werden waarin alcoholhoudende drank werd verkocht? Ja, helaas voor het koffiehuis. In een woordenboek uit 1893 werden ruimere definities gevonden: koffiehuisen vallen daar ook onder.

Weddenschappen

Er bestaat een categorie adviezen waarbij er voor de vraagstellers weliswaar niet veel geld op het spel staat, maar wel hun prestige, en een kratje bier, een fles Chablis, of een rondje gevulde koeken. De gemoederen kunnen bij zulke weddenschappen hoog oplopen.

Smulders in een vraaggesprek met de NRC (31 oktober 1989): “Kort geleden werd ik gebeld door een beleidsmedewerker van een ministerie. Op zijn afdeling dacht men dat *elektronica* met een c gespeld moest worden, maar de PR-afdeling wilde het hele ministerie *elektronika* met een k in de maag splitsen. Het staat niet in het Groene Boekje en wel verkeerd in Van Dale en dus moest ik als scheidsrechter optreden. Na enige woordenboeken geraadpleegd te hebben, gaf ik de beleidsmedewerker gelijk, waarop een woest gejuich losbarstte: er hadden zeker tien ambtenaren gespannen mee staan luisteren.

Die zelfde middag werd ik nog gebeld door een boze functionaris van de PR-afdeling: ‘Elektronica met een c, dat meent u toch niet?’ Toen ik dit wel bleek te menen, smeed hij de hoorn geërgerd op de haak.”

Gelukkig kunnen veel vraagstellers beter tegen hun verlies:

“Geachte heer Smulders,

Wij willen u bedanken voor het duidelijke antwoord dat u gaf op de vraag hoe de spelling is van het woord ‘robot(t)iseren’. Helaas kost de uitslag mij een rondje gevulde koeken: ik dacht namelijk dat robottiseren met een enkele t geschreven werd. [...]”

Speurwerk

Soms haalt een ogenschijnlijk simpele vraag veel overhoop. Waar komt die *s* vandaan in uitdrukkingen als *tot bloedens/vervelens toe*? De hedendaagse grammatica’s bespreken die *s* niet. Na lang speuren blijkt dat hooggeleerde neerlandici al zestig jaar geleden de zoektocht naar een verklaring hebben gestaakt. Er zijn polemieken gevoerd, er is een proefschrift over de kwestie geschreven, maar het resultaat is niet meer dan twee vage theorieën als verklaring voor deze *s*. De Taaladviesdienst kan dan niet meer doen dan deze achtergrond noemen, de twee theorieën geven, en er verder het zwijgen toe doen. Maar meestal is er een bevredigender antwoord mogelijk.

Als u deze vraag zou hebben gesteld: Is het *welkomgeschenk* of *welkomstgeschenk*? dan had u dit antwoord (in het beruchte kleine lettertje van Sterenborg) kunnen krijgen:

Genootschap Onze Taal

Beschermvrouwe H.K.H. Prinses Juliana

Secretariaat:
Laan van Meerdervoort 14 A
2517 AK DEN HAAG
Tel. 070 - 356 12 20
Fax. 070 - 392 49 08
HV 408444

Datum : 10 juli 1990
Uw kenmerk : 1 juli 1990
Ons kenmerk : PS/WS 553/90
Onderwerp : welkomstgeschenk

Geachte mevrouw,

Eigenlijk bent u een paar jaar te vroeg met uw vraag. Onlangs is namelijk deel XXIV van het Woordenboek der Nederlandsche taal, lopend van WA tot WEEL, gereedgekomen; over enkele jaren publiceert men in Leiden dus de geschiedenis van welkom(st).

Voor zover wij het nu kunnen nagaan, hebben de beide woorden welkom en welkomst respectievelijk de functie van bijvoeglijk naamwoord/bijwoord, en zelfstandig naamwoord. De Woordenlijst van Siegenbeek uit 1805 geeft alleen het zn welkomst; een woordenboek van Martin uit 1829 kent het bn/bw welkom en het zn welkomst; dat van Bomhoff uit 1857 vermeldt behalve deze twee ook de samenstellingen welkomsgroet en welkomstgroet. Van Dale geeft in 1884 het bn/bw welkom en het zn welkomst, plus de samenstellingen welkomstgeschenk, -groet, -lied, en -maal. In de eerste druk van Koenen (uit 1897) vinden we weer hetzelfde, behalve de samenstellingen.

Wij kunnen hieruit niet anders concluderen dan dat welkom in de regel alleen maar optreedt als bn of bw, en dat welkomst altijd zelfstandig naamwoord is geweest. Onze traditie is dat we heel gemakkelijk samenstellingen vormen van zn + zn, zoals welkomstgeschenk; daarentegen gaan samenstellingen van bn + zn in onze taal gewoonlijk door voor germanismen, of worden ze op z'n minst bestempeld als onnederlands. Voorbeelden hiervan zijn: grootstad, hoogbouw, laagspanning en normaalformaat.

Dat welkomstgeschenk geen eenling is, bewijst ons de jongste dikke Van Dale, waarin o.a. voorkomen: herkomstaanduiding, aankomsthal, aankomstbericht, aankomststempel, aankomstbriefje, opkomstplicht, opkomstpercentage, toekomstmuziek, toekomstideaal, toekomstaspect, toekomstmogelijkheid, welkomstwoord, welkomstrede, welkomstteug, welkomstgroet, welkomstlied, welkomstaal en welkomstdronk. Met ...kom als eerste lid zijn er geen samenstellingen te vinden, uitgezonderd dat genoemde 'welkomsgroet' van Bomhoff, die er blijkbaar naast zit.

Dat de -t- in welkomstgeschenk u overbodig voorkomt, valt als volgt te verklaren. In de beschaafde uitspraak wordt die -t- niet of nauwelijks waargenomen. De ABN-uitspraakgids vermeldt bijvoorbeeld: toekoms(t)muziek, stambeeld, vorst(s)chade, verstanskies, toekoms(d)beeld. Hieraan kunnen talrijke woorden worden toegevoegd, waarin de -t- in beschaafde taal op z'n minst twijfelachtig is: minstbedeelden, mestvaalt, winstbejag, kunstschilder, westijde, meststof, kunststof, winstcijfer, kunstgebit, kastpapier, enz. enz. Vooral Limburgers, die in Maastricht rijden zonder lich, zullen zich de moeite moeten getroosten bij het schrijven van dergelijke samenstellingen goed na te denken en desnoeds een woordenboek te raadplegen.

Wij nemen aan dat bovenstaande uitleg uw probleem oplost.

Hoogachtend,

De vraag naar goed of fout

Normen

Hoe hoort het eigenlijk in de taal? Dat is de vraag die veel lezers van *Onze Taal* het meest aan het hart gaat. Maar wie moeten die vraag beantwoorden? De lezers zelf of de redactie van het blad? Of de taalkundigen?

Nee, die liever niet, volgens een geëgerde lezer:

“[...] ik erger me aan het feit, dat bij elke poging om wat orde in onze ‘taal-tuin’ te scheppen, er wel een taalkundige opstaat die beweert dat deze of gene vorm óók beschaafd Nederlands is, waarschijnlijk omdat die vorm in de streek of het milieu waaruit hij voortkomt, in gebruik is.

Zonder elke individualiteit in de geschreven taal te willen smoren, moeten naar mijn mening beginnen met welwillend te staan tegenover een streven naar wat meer eenheid, wat meer orde op dit gebied.” [1960,13]

Moeten de lezers en de redactie van het blad dan maar de bokken van de schapen scheiden? Daartegen komen de taalkundigen in opstand. Professor Gerlach Royen betichtte *Onze Taal* in de jaren dertig en veertig van onverantwoord amateurisme. “Als ik me niet vergis,” begint hij een van zijn tirades tegen het blad, “is kwakzalverij op medisch gebied strafbaar. Zeker vergis ik me niet, dat kwakzalverij op taalkundig terrein straffeloos kan bedreven worden.”

De lezers aan de ene kant, de taalkundigen aan de andere. De redactie van *Onze Taal* staat ertussenin en probeert de partijen te verzoenen.

Zeven normen

Is Jan groter *dan* Piet omdat de schoolboekjes dat voorschrijven? Of groter *als* Piet omdat het merendeel van de Nederlanders dat zegt? Vragen waarop iedere taalgebruiker zo nu en dan een antwoord moet vinden.

De keuze tussen de autoriteit van de schoolboekjes en de stem van de meerderheid is minder eenvoudig dan menigeen denkt. Jan Renkema lichtte in 1985 de oprichting van de Taaladviesdienst toe met een artikel over de afwegingen die een taaladviseur maakt als hem om zo’n Salomonsoordeel wordt gevraagd [1985,138-141]. Een eenduidig en bindend advies, aldus Renkema, kan zelden gegeven worden, omdat er geen overeenstemming bestaat over de normen.

Als belangrijkste normen noemt Renkema:

1. de historische norm
2. de autoriteitsnorm
3. de logische norm
4. de statistische norm
5. de zuiverheidsnorm
6. de effectnorm
7. de esthetische norm

Deze normen kunnen met elkaar in conflict raken. Geen enkele ervan is consequent te volgen. Ook kunnen ze niet op elke vraag worden toegepast. Een van Renkema's opvolgers, redacteur Erik van der Spek:

“Een [...] probleem is dat de meeste taalnormen slechts een beperkt gebied beregelen. Aan de *logische* norm kan een taalgebruiker argumenten ontleen voor de keuze tussen enkelvoud en meervoud na ‘een aantal’; bij het beoordelen van de termen ‘aaibaarheidsfactor’ of ‘potteus bewustzijn’ heeft men er weinig aan. De *effectnorm* kan gebruikt worden om adviezen over begrijpelijkheid te funderen, maar biedt geen soelaas bij de keuze tussen *hun* en *hen*.” [1990,147]

Wat houden de zeven normen in?

1. De historische norm

In 1933 vroeg een lezer van Onze Taal zich af of het zelfstandig naamwoord ‘schrijven’ (‘In antwoord op uw schrijven...’) een germanisme was. Neen, antwoordde de redactie: “Daar het woord – zegt een lid van den Raad – op een onafgebroken gebruik van drie en een halve eeuw kan bogen, gaat het niet aan het nu nog voor een germanisme uit te maken.” [1933,10] De traditie geeft de doorslag, een woord met zulke oude rechten mag blijven.

Het zal snel duidelijk zijn dat deze norm nooit consequent kan worden toegepast. Immers, hoe ver moet men teruggaan in de taalgeschiedenis om de oudste vorm te vinden? De historische norm kan in conflict komen met het feit dat talen zich voortdurend ontwikkelen.

2. De autoriteitsnorm

Taalgebruikers moeten voor antwoorden op de vraag ‘goed of fout?’ afgaan op de mening van gezaghebbende sprekers, schrijvers en naslagwerken. Veel discussies over taal worden beslecht met een beroep op Van Dale – een gezag dat de redacteurs van dat woordenboek zelf overigens afwijzen.

In zijn artikel over normen schrijft Jan Renkema over de uitspraak van *politie*: “De *autoriteitsnorm*. Gezaghebbende politici en journalisten spreken over ‘polisie’. U kunt zich hier maar het beste bij aansluiten.” [1985,140]

Het bezwaar tegen de autoriteitsnorm luidt uiteraard dat het niet vaststaat wie gezag heeft, en dat niet alle gezaghebbers dezelfde mening zijn toegedaan. De redactie van Onze Taal, in de rubriek ‘Vraag en antwoord’:

“*Vraag*. Al jaren vecht ik tegen het woord *dankzij*. Dit woord bestaat mijns

inziens niet, want anders zou het wel in het Groene Boekje staan. Omdat dit woord daar niet in staat, moeten we *dank zij* spellen. Kunt u deze zienswijze ondersteunen?

Antwoord. Nee. Het feit dat een woord niet is opgenomen in het Groene Boekje is geen argument. In deze Woordenlijst der Nederlandse Taal uit 1954 staan wel meer woorden niet vermeld, bijvoorbeeld 'bijvoorbeeld'. De twee woorden 'dank' en 'zij' mogen aaneen geschreven worden omdat ze samen als voorzetsel fungeren, dus *dankzij*." [1985,158]

Opmerkelijk is natuurlijk, dat de redactie hier haar eigen autoriteit boven die van het Groene Boekje stelt.

3. De logische norm

Taal moet logisch zijn; wat niet logisch is, is dus slechte taal.

Logica is vaak het argument waarmee dubbele ontkenningen worden afgekeurd. Wie zegt: 'Ik krijg nooit geen beurt', zou 'eigenlijk' beweren: 'Ik krijg altijd een beurt.' Ten onrechte: 'nooit geen' behoort niet tot de standaardtaal, maar logica heeft daar niets mee van doen. (Evenmin heeft deze 'logica' iets van doen met de logica uit de wiskunde of de filosofie. Het is eerder een ander woord voor gezond verstand.)

Hoe logisch is een zin als: 'Hij maakte haar uit voor alles wat mooi en lelijk is', vraagt Renkema zich af in de *Schrijfwijzer*. Hij maakt haar toch niet uit voor alles wat mooi is?

4. De statistische norm

Taal is het bezit van iedereen. Dus zodra iedereen dezelfde fout maakt, is het geen fout meer; de meeste stemmen gelden. Deze norm, de statistische of gebruiksnorm, staat lijnrecht tegenover die van de autoriteit, die sommige stemmen zwaarder laat wegen dan andere.

Al in 1943 gaf Onze Taal op grond van de gebruiksnorm een gunstig oordeel over 'de heren worden verzocht': "Niettemin, de heeren worden verzocht, men wordt verzocht, met een volgenden infinitief, is thans een zeer gebruikelijke zegswijze, ook in beschaafd taalgebruik; zij heeft recht op erkenning verkregen." [1943,50]

5. De zuiverheidsnorm

Alles wat niet van huis uit Nederlands is, dient geweerd te worden uit de taal. In de beginjaren van Onze Taal gold de strengste variant van deze norm: men mijde alle woorden en constructies die óók in het Duits voorkomen.

In 1937 schreef een lezer: "Misschien is het niet foutief, het hulpwerkwoord achteraan te zetten, doch dat is *de* Duitse constructie. De *echt* Nederlandsche zinsbouw is: het hulpwerkwoord voorop. 'De jongens, die de appels gestolen hebben' is niet fout; maar beter is: '.....hebben gestolen.'" [1937,18]

Hier geldt hetzelfde bezwaar als tegen de historische norm: hoe ver moet men teruggaan in het verleden? Moeten 'venster' en 'muur' verbannen worden omdat zij van Latijnse oorsprong zijn?

(Het streven naar zuiverheid, de reden voor de oprichting van het genootschap Onze Taal, is het onderwerp van het volgende hoofdstuk.)

6. De effectnorm

Als de lezer niet begrijpt wat er staat, komt de effectnorm in het gedrang.

In het artikel 'Is het Nederlands een beklemde taal?' [1989,206-207] becommentarieerde Hans Beelen zinnen als: 'Jan *zal* morgen de in het Russisch vertaalde brief aan zijn zuster, die sowieso naar Amsterdam gaat, *meegeven*.' Beelen: "[...] de laatste zin leest niet zo prettig; als lezer raak je gauw de draad kwijt. Je moet zo'n zin meestal nog een keer lezen om precies te weten wat erin staat. Taalkundigen noemen zo'n uitgerekt elastiekje een *tangconstructie*."

Bij het toepassen van de effectnorm doet zich de volgende moeilijkheid voor: wat voor de een verwarrend is, is het voor de ander niet. Dat heeft te maken met opleiding, voorkennis en andere factoren, die lastiger te voorspellen zijn naarmate het publiek groter en gevarieerder is.

7. De esthetische norm

Taal is meer dan een gebruiksvoorwerp, taal kan ook mooi zijn. De esthetische norm doet een beroep op het gevoel voor het schone.

In 1945 bitste een lezer zonder verdere toelichting: "Een lelijk woord dat *vanzelfsprekend*." [1945,36] Prof. Van Ginneken raakte in vervoering door het onooglijke woordje 'oord': "O zeker, het Duitse Ort is eigenlijk hetzelfde woord, maar het kan in wijding en eerbied niet bij het onze halen. In *oord* klinkt iets zaligs mee van 'gezegend oord', iets landelijks van 'eenzaam oord', iets oneindigs uit 'van oord tot oord', iets berustends uit 'de betere oorden', – waar noch het Fransche lieu, noch het Engelsche region iets van weten." [1932,23]

Die diepdoorvoelde persoonlijke beroering is tegelijkertijd het voornaamste bezwaar tegen de esthetische norm: iedere uitspraak over taalschoonheid is subjectief.

Wie een woord goedkeurt of afkeurt, gebruikt vaak meer dan één norm. De schrijver van de volgende brief doet een beroep op de logische en de esthetische norm.

"VOLGENS MIJ – Ik zie tot mijn onaangename verrassing dat de uitdrukking *volgens mij* tot tweemaal toe in *Onze Taal* van mei 1967 goedgekeurd en daarmee min of meer gesanctioneerd is.

Jammer.

Want *volgens mij* is plat, lelijk, stopwoord, onzin en overbodig.

Volgens mij is onzin, want je kunt jezelf niet volgen. Je kunt alleen een ander volgen. Dus: volgens Goethe, volgens Freud, volgens Cals, volgens Kant, volgens Dinges, allemaal goed, prachtig, schitterend. De spreker beroept zich op de autoriteit van een ander, en dat siert hem.

Maar *volgens mij*, hoe nu?, beroept hij zich op de autoriteit van zichzelf? Hoe onbescheiden! [...]

T. M. F. Steen (Bussum)" [1967,52]

Niet zelden spreken de normen elkaar tegen. Renkema:

“Wat moet het zijn: ‘Gisteren kwam een aantal mensen op bezoek’ of ‘Gisteren kwamen een aantal mensen op bezoek’?”

De *logische* norm. De kern van het onderwerp is *aantal*. Dat is enkelvoud, dus de persoonsvorm moet in het enkelvoud.

De *statistische* norm. De meerderheid van de taalgebruikers hanteert hier de meervoudsvorm. U moet zich hierbij aanpassen, dus *kwamen* schrijven.” [1985,140]

Al de verworvenheden onzer élite-kringen

‘Wanneer valt eindelijk het woord *beschaafd?*’ zullen veel lezers inmiddels denken. Want het algemeen beschaafd, de taal van de beschaafden – dat was toen en is nu nog voor velen de norm die aan de andere normen ten grondslag ligt. In de beginjaren van Onze Taal werd de (schrijf)taal van de beschaafde elite nog met zo veel woorden aan iedereen ten voorbeeld gesteld; tegenwoordig is de beschaafde schrijftaal nog steeds de norm, maar dat wordt zelden meer hardop gezegd.

Prof. Wille, socialistenvreter en bewaker van de oude spelling, schreef in 1941: “Het is nu wel een algemeen erkend feit, dat een bedroevend groot deel van ons volk zijn taal niet voldoende kent, d.w.z. niet voldoende praktisch geoefend is in het gebruik van den algemeen geldigen, beschaafden vorm daarvan. Ook is het niet voor tegenspraak vatbaar, dat dit verreweg het meest uitkomt, en het ergst stuit, in het geschreven Nederlandsch.” [1941,43]

Hoeveel mensen behoorden ten tijde van de oprichting van Onze Taal eigenlijk tot die elite? Ten hoogste drie procent van de bevolking, was de conclusie van prof. Kloeke, die op basis van gegevens uit de jaren 1930–1932 in samenwerking met het Centraal Bureau voor de Statistiek naging hoe groot het percentage Nederlanders was dat “hogere beschaving en opvoeding bezit en geacht mag worden daarvan blijk te geven in zijn taal”. Let wel: die drie procent – 300.000 Nederlanders, zoals iemand becijferde – had de *mogelijkheid* om beschaafd te spreken.

In 1930 had twaalf procent van de Nederlandse bevolking voortgezet onderwijs genoten, in 1950 was dat gestegen tot 33 procent. Reden tot vreugde voor de taalverzorgers en taalbezorgden? Nee. Taalzorg in de jaren dertig (én later) werd voor een deel juist geïnspireerd door de angst van de elite voor de emancipatie van de arbeidersklasse. Preciezer: die emancipatie zou niet zo erg zijn, als de lagere klassen bij het beklimmen van de maatschappelijke ladder maar de taal van de hogere klassen wilden overnemen. En dat deden ze maar mondjesmaat.

In zijn Handelsbladartikel ‘Het paard van Troje’ (1930) had Elout de opkomst van de lagere klassen, die het onderscheidingsvermogen van de hogere klassen zouden missen, verantwoordelijk gesteld voor de toename van germanismen. Het meest onomwonden werd het elitaire standpunt echter uitgedragen door prof. Van Ginneken in zijn rede voor het genootschap, ‘De cultuurschat der Nederlandsche taal’. Op 24 september 1932 verkondigde de hooggeleerde:

“Zoo was het 1880 aan het worden. Van boven kwamen geen nieuwe talen en bezielende ideeën meer; toen kwam het leven opborrelen van onder. Uit klassen en kringen, die vroeger aan de vorming van het algemeene Nederlandsch geen noemenswaardig deel hadden – ik bedoel op de eerste plaats de ruwere studentenkringen in volle puberteitscrisis, maar verder ook de lagere maatschappelijke standen – kwamen nu de groote schrijvers en dichters op, zonder zich een officieuze inwijding in de kostumen van den ouden adel te laten welgevalen. [...]

Dat de taal van deze hoogere kringen zich anders ontwikkeld heeft dan die der lagere en onbeschaafde volksgroepen, spreekt van zelf en volgt uit den natuurlijken samenhang van taal en zieleleven. [...]

De meerderheid wordt thans gevormd door de nieuw erbij gekomenen. En dit zijn uit den aard der zaak de lagere kringen, die nu wel lezen en schrijven hebben geleerd, maar daarom nog niet ineens tot de fijne geestes-cultuur kunnen gerekend worden. [...]

Wij beleven dus nu onvermijdelijk een, naar wij hopen, toch slechts tijdelijke vulgarisering der algemeene schrijftaal. Maar beteekent dit nu, dat wij maar roekeloos al de verworvenheden onzer élite-kringen zullen prijsgeven?

Juist het omgekeerde natuurlijk. Ik gaf reeds het parool. Wij willen iederen opheffen, maar niet allen gezamenlijk ondergaan.” [1932,22-23]

Taalkundigen en leken

Onze Taal is opgericht als een genootschap waarin leken op het gebied van de taalkunde zich zouden wijden aan taalzorg, als een onderonsje van dilettanten, maar in de gunstige zin van het woord. Zij zouden hun eigen

taaltuintje verfraaien en onkruid uit eigen en andermans perkjes wieden. Het mocht echter niet bij vrijblijvend liefhebbers blijven. Dus werd, om te voorkomen dat de hele onderneming aan amateurisme ten onder zou gaan, een Raad van Deskundigen in de arm genomen. De Raad en de leden hielden er verschillende normen op na.

Al spoedig bleek er een moeilijk te overbruggen kloof te bestaan tussen de leden, die wilden weten hoe het hoort, en de taalkundigen uit de Raad, die vooral wilden vertellen hoe het werkt. Taalgebruikers hebben behoefte aan voorschriften; taalkundigen leveren liever beschrijvingen. Dat veroorzaakte wederzijds wrevel en onbegrip. De redactie bemiddelde en begon in te zien dat de knoop van goed of fout niet altijd moeiteloos kon worden doorgehakt.

Sommige taalgeleerden stootten zich aan het wetenschappelijke niveau van het blad. Prof. Gerlach Royen sprak zelfs van “taalkundige spelen”. De kritiek kwam niet alleen van buiten: in 1937 klaagde een van de leden van de Raad, prof. Overdiep, dat hij te veel “als buffer of als boeman” diende. In een brief aan het bestuur verweet hij Onze Taal “doordrivende vitterij, venijnige, verwaande betweterij.” Redacteur Smit verzocht de verbolgen hoogleraar zijn bezwaren in het blad openbaar te maken. Dat deed Overdiep in het hoofdartikel ‘Taalpolitie en taalkunde’ (jan. 1938).

“Op herhaald verzoek van de Redactie geef ik hier mijne mening ten beste aangaande een vraagstuk, dat in de vereeniging en in het maandblad Onze Taal voortdurend rondspookt. Het is de vraag aangaande de grenzen van het gebied, waarop de ‘leek’-in-taalkunde het recht van ‘taalpolitie’ bezit. Het antwoord kan zeer kort zijn: de niet-taalkundige is alleen deskundige en tot kritiek bevoegd en gerechtigd, wanneer het woordgebruik in zijn bijzondere vaktaal aan de orde is. Dus de koopman inzake handelstermen, de scheikundige inzake de termen van zijn wetenschap en laboratorium-praktijk, de mijnbouwkundige inzake de ‘mijnbouwterminologie’.”

Na een betoog over de illusie van een werkelijk algemene taal en over de verschillen tussen schrijftaal en spreektaal, besluit Overdiep:

“Taalpolitieagenten zullen moeten nalaten hun taalgenooten ‘op de bon te slingeren’ op grond van vermeende misdrijven als daar zijn: omdat hij anders schrijft dan ik spreek; omdat hij anders schrijft dan mijn ‘logica’ zou eischen; omdat hij anders spreekt, dan ‘men schrijft’; omdat hij andere woorden schrijft, dan ik (c.q. de ‘Hollander’) pleeg(t) te gebruiken; omdat hij woorden gebruikt, die in zijn ‘volkstaal’ net zoo gangbaar zijn als in het officieele Duitsch, enz. enz.

De allereerst noodige bescheidenheid, rustige en bezonnen kritiek, die alleen leiden kan tot werkelijke ‘zuivering’ van onze ‘schrijfgewoonte’, kan men misschien leeren van een oprechten vaderlander uit den ouden tijd, van Constantijn Huygens, wanneer men onder ‘taal’ althans, behalve Nederlandsch of Duitsch of Fransch, ook Nederlandsche dialecten wil verstaan. Huygens heeft dan gezegd: ‘Men moet bekennen, als men de talen vergelijkt, dat de een boven de andere uitmunt door verschillende deugden. Maar de voortreffelijkheid is van een uiteenlopende soort. Iedere taal heeft

iets bijzonders, waardoor ze boven de andere uitsteekt. Ik beweer dat er geen natie ter wereld is, waar het volk, de kinderen en de vrouwen, woorden te kort komen.’”

Zoals blijkt uit de beschouwing van Overdiep, was het oordeel van de Raad genuanceerder dan dat van de lezers. De leden van de Raad deden hun uitspraken altijd op persoonlijke titel; tot een unaniem oordeel, laat staan een beginselverklaring, kwam het nooit. Desondanks vertegenwoordigde de Raad voor het genootschap in de eerste twee decennia van zijn bestaan de hoogste autoriteit; de redactie nam de Raad serieuzer dan de Raad zichzelf nam.

Tekenend is de kinderachtige manier waarop een lid de mond wordt gesnoerd dat zich afvraagt waarom ‘floodlight’ met ‘bundellicht’ vertaald moet worden, en niet met ‘schijnwerper’. “Willen wij ons lid iets in vertrouwen zeggen? *Omdat onze Raad het heeft afgekeurd. Dáárom.*” [1941,23]

Na de oorlog werd de rol van de Raad minder gewichtig. Na 1939 stuurden lezers minder germanismen in ter beoordeling, dus was er minder behoefte aan een oordeel. Redacteur Smit wilde de deskundigen niet voor ieder wissewasje lastigvallen en ging voortaan uit van een omgekeerde regeling: “Verzet zich achteraf niemand van de Raad tegen uitingen in het tijdschrift, dan mogen wij daarin een teeken zien dat die uiting verantwoord was.” [Veering 1966, p. 76]

In 1979 werd afscheid genomen van de Raad, die jarenlang een sluimerend bestaan had geleid. Vanaf het februari/maartnummer van 1979 vermeldt het colofon een lijst van afdelingen Nederlands van Nederlandse universiteiten, en taalkundige instituten die Onze Taal steunen.

Verderfelijke invloed van moderne taalkunde

Ondanks de klachten van modale taalgebruikers uit de jaren dertig en veertig over het verregaande relativisme van de wetenschap, waren veel taalkundigen graag bereid om uitspraken te doen over goed of fout. Prof. Van Ginneken donderde tegen de germanismen, prof. Wille – de persoonlijke raadsman van Smit – verzocht om taaltucht. Wille geeft in een beschouwing, afgedrukt in *Onze Taal* (juni 1941), ook zijn collega’s een veeg uit de pan. Zij hebben te veel begrip voor het afwijkende en scheppen daardoor onzekerheid:

“Niet het uitmeten van bestaande of onderstelde onzekerheden, niet het opdiepen van aan den zelfkant zich voordoende ontaardingsverschijnselen, niet het leiden der belangstelling op het bijzondere, buitenissige in voor het geheel weinig betekende taalkringetjes, zelfs niet de drang tot algemeene dialectkoesting, noch ook de haarfijne analyse van klinker- en medeklinkeruitspraak, noch wedstrijden in welsprekendheid zijn hetgeen tot betering in den noodtoestand van onze Taal allereerst vereischt is, maar grammatica, regelende, beslissende, voorschrijvende grammatica, waaraan men houvast heeft. Taalzekerheid, taaltucht, geen taalwarrigheid en taalontbinding.”

[1941,43-44]

Vanaf de jaren vijftig nemen veel taalkundigen expliciet afstand van hun vroegere normatieve bevoegdheid. De huidige redacteur Frank Jansen verklaarde in een interview in *Levende Talen*:

“Het grote publiek wil duidelijke uitspraken over wat goed en fout is, terwijl de taalkundigen zulke adviezen vaak niet willen geven. Dat is een dilemma. Sociolinguïsten onderzoeken liever hoe vaak iemand ‘ai’ zegt in Amsterdam-Zuid, dan dat ze een degelijk taaladvies geven. Die angst van taalwetenschappers voor normatieve uitspraken is echt een tijdverschijnsel. In het begin van de jaren zestig hoorde je onder de taalkundigen frasen als ‘Leave your language alone’. [...] Voorgangers van Heldring waren de pispaal van de linguïsten: daar wilde niemand op lijken. De houding tegenover Heldring op dit moment is vergelijkbaar met die tegenover de oude taalverzorger Charivarius. Bewonderd door voornamelijk de leken, verguisd door de taalkundigen.”

De redactie als bemiddelaar en adviseur

Onze Taal is een ontmoetingsplaats voor taalkundigen en taalgebruikers, waar de inzichten van de wetenschap voor een groter publiek worden gepresenteerd, en waar leken en deskundigen met elkaar van gedachten wisselen over regels en normen.

De partij die daartussenin staat is de redactie van Onze Taal. Aanvankelijk speelde deze een bemiddelende rol. Ten tijde van P. C. Smit stond de redacteur vooral voor de opgave de leden in toom te houden. Smit:

“ZEG ONS, ONZE TAAL... – Van Onze Taal wordt verwacht dat het zegt: hoe het moet, hoe het dient te zijn; hoe het hoort; wat ‘goed’ is. Onze Taal moet het zeggen; niet ‘dat hangt er van af’, niet ‘het kan vriezen en het kan dooien’ – neen, duidelijke taal, dan weten we waar we aan toe zijn. En geen lange uiteenzettingen, want dat maakt ons maar in de war...”

Weet men eigenlijk wel wat men van Onze Taal verwacht? Een machtspreuk? Sic volo, sic jubeo? Het woord van Onze Taal – wij hebben het al meer gezegd – is het woord van zijn ‘Raad’, van het college van Deskundigen. En verwacht men nu dat Onze Taal voor elke vraag die men stelt dit college in het geweer zal roepen? De Raad zou ons zien aankomen! En dan nog: zou men denken dat de Raad zich tot een dictatoriale uitspraak liet verlokken?

‘Goed, maar zegt gij het dan, Redacteur, hoe gij er over denkt, dan hebben we tenminste iets.’ Best, als men daarmee tevreden is, is het ons wel. [...]” [1947,49]

Jan Veering was de eerste neerlandicus die Onze Taal redigeerde, iemand die vertrouwd was met de wetenschappelijke kijk op normen. Hij probeerde meer dan eens begrip te kweken voor de moderne taalkunde. In maart 1958 opende hij het hoofdartikel ‘Nieuwe heren, nieuwe wetten?’ met de vraag waarom het publiek wel nieuwe ontwikkelingen in de natuurwetenschappen accepteert, maar van nieuwigheid in de taalkunde niets moet hebben.

“Als hij [de krantenlezer] een goed stilist is en zijn kleinzoon een kromschrijver, o wee, dan hebben die nieuwe taalboekjes het gedaan, want wij

hebben vroeger goed onderwijs gehad en tegenwoordig mag alles: naamval-
len bestaan niet meer, de hoge heren hebben de geslachten afgeschafft, stren-
ge zinsontleding is er niet meer bij, de spelling is een onleerbare ratjetoe,
groter *als* wordt goed gerekend, de heren *worden* verzocht is normaal... geen
wonder, verzucht hij, dat ze tegenwoordig niet meer kunnen schrijven.

Hoe komt het dat we de mannen in de witte jassen het onmiddellijk ver-
geven als ze hun theorieën van eergisteren overmorgen ter zijde gaan schui-
ven, terwijl we van de taalkundigen verwachten dat ze museumsuppoosten
zijn? Museumsuppoosten die nauwgezet ervoor waken dat alles op de plaats
blijft waar het al honderden jaren staat... Het antwoord is niet moeilijk. We
menen dat we van onze eigen taal genoeg weten om er het leven mee door
te komen; we denken, spreken, ja dromen zelfs in die taal. We hebben in
onze jonge jaren de regels van het spel geleerd, thuis en op school; onze on-
voldoendes zijn we vergeten, we zijn nu sterk in de leer en ergeren ons aan
de fouten van een ander.”

De leken voelen er dus weinig voor hun verworvenheden, die toch uitste-
kend voldoen, op te geven. De regels die zij geleerd hebben, gaat Veering
verder, zijn vooral gebaseerd op overlevering en onderzoek van oude teksten.
Over hedendaagse, gesproken taal is nog maar bar weinig bekend. Zelfs een
moderne spraakkunst ontbreekt. Er moet nog veel onderzocht worden. Het
uitgangspunt daarvoor moet bestaande taal zijn: “Het gebruik zegt wat goed
of slecht is in een taal.”

Op de jongste lichtung taalkundigen rust de verantwoordelijkheid reke-
ning te houden met de taalgebruiker: “Zij zitten te veel met hun neus op de
schrijftafel, zij weten te weinig van wat de taalgebruiker aan werkelijk lastige
gevallen ontmoet.” Hier ligt ook een taak voor de lezers van *Onze Taal*: zij
hebben in de praktijk te maken met die lastige gevallen en kunnen die via
het blad doorgeven aan de wetenschap.

Tijdens het redacteurschap van Veering kregen moderne taalkundigen de
gelegenheid hun standpunt uiteen te zetten in *Onze Taal*. Van hen moet
hier met name P. C. Paardekooper genoemd worden, die in de jaren vijftig
in leesbare artikelen een taalbeschouwing verdedigde die gebaseerd is op
bestaande taal.

Sinds Jan Veering bestaat de redactie uit taalkundigen en taalbeheersers
die met één been in de wetenschap en met het andere in de praktijk staan.
De redactie verenigt de functies van bemiddelaar en adviseur – van ‘voor-
schrijven’ is al lang geen sprake meer. Zo nodig vraagt de redactie advies aan
gespecialiseerde taalkundigen.

De normen van de redactie (voor zover deze een standpunt inneemt)
moeten duidelijk onderscheiden worden van de normen van leden en
artikelenschrijvers. Over het algemeen is de redactie milder dan de leden en
probeert zij een matigende invloed uit te oefenen. Voor zover de redactie op
dit punt verwijten worden gemaakt, is het dat zij te rekkelijk is. Slechts
sporadisch komen er ingezonden brieven binnen van lezers die de redactie
te streng vinden.

Men lijkt de laatste jaren weer sterker te hechten aan normen in de taal.
Taalgebruikers willen weten hoe het hoort, ook als ze inzien dat normen

berusten op – willekeurige – afspraken. Het succes van Onze Taal getuigt daarvan. Een van de populairste rubrieken is ‘Vraag en antwoord’, waarin de redactie taalvragen beantwoordt. Peter Smulders: “In de jaren tachtig is het taboe op normen opgeheven. Kritiek op spelling in kranten mag weer; er gaan stemmen op om van de Algemene Nederlandse Spraakkunst een normatieve versie te maken.” [Levende Talen, 1988]

Taalacademie

Wie moet zeggen hoe het hoort in de taal: Van Dale, Onze Taal, J. L. Heldring, W. F. Hermans, de overheid? Een taalacademie, zeggen velen, zoiets als de Académie Française. Veel Nederlandse taalzuiveraars keken met een afgunstig oog naar Frankrijk, toen daar op 31 december 1975 een wet van kracht werd die het gebruik van de Franse taal verplicht stelde in overheidspublicaties, personeelsadvertenties, arbeidsovereenkomsten, gebruiksaanwijzingen en dergelijke, en het gebruik van een groot aantal vreemde (lees: Engelse) woorden verbood. Zo werd paal en perk gesteld aan het ‘franglais’ ter bescherming van consument, werknemer en cultuurgood.

Wat is de winst van een Académie Néerlandaise? In het themanummer over onderwijs (december 1988) hekelde de leraar Nederlands W. P. Bot de afwezigheid van enig taalbeleid in Nederland, het gevolg van een totaal gebrek aan taaltrots. Van de overheid, die het aan geld en middelen, en aan liefde voor de taal ontbreekt, valt niets te verwachten. Bot pleitte daarom voor een ‘taalbewakingsinstituut’, ‘een College met verstrekende bevoegdheden’ zoals de Académie Française, bestaande uit literatoren, linguïsten, leerkrachten, ministeriële medewerkers, volksvertegenwoordigers, mensen uit het bedrijfsleven en ‘meer dan belangstellende leken’. Voor het genootschap Onze Taal zag Bot in dit College een belangrijke taak weggelegd.

Waar Bot zich vooral bezorgd toont over het onderwijs in de moedertaal, wil Flip G. Droste, hoogleraar Algemene Taalwetenschap in Leuven, de taal zelf beregelen. Droste bestrijdt in zijn ‘Pleidooi voor een normerende commissie’ [1989,46-47] het ‘romantische’ idee dat de meerderheid, of ‘het volk’, bepaalt wat goed en fout is. Worden de fouten van gisteren vandaag aanvaard en is taal niet door schoolmeesters te beregelen? Nonsens, zegt Droste. Juist de schoolmeesters weten wat correct is, en zij krijgen jarenlang de gelegenheid om dat de jeugd in te prenten. Om wildgroei te voorkomen moet er een AN-commissie worden ingesteld, een commissie met een ruime normerende bevoegdheid voor het Algemeen Nederlands.

De problemen beginnen waar Droste concreet wordt: hij wil “Germaans geïnspireerde misbaksels als *schokabsorberendheid*” in de ban doen, lijstjes publiceren van afkeurenswaardige modewoorden, en bepalen welke leenwoorden aanvaardbaar zijn en voor welke het Nederlandse equivalent moet worden gebruikt. De geschiedenis, bijvoorbeeld die van Onze Taal, leert a. dat commissies hierover zelden

of nooit eensgezindheid bereiken; b. dat de taalgebruikers zich weinig aantrekken van zulke officiële verordeningen; en c. dat Vlamingen en Nederlanders in dezen verschillende en deels tegenstrijdige belangen en verlangens hebben.

Verschuivende normen

Studie van zestig jaargangen Onze Taal laat zien dat de zeven normen van Renkema een wisselende populariteit kenden. De historische norm en de normen van autoriteit, zuiverheid en logica hebben duidelijk aan belang ingeboet. Effect en gebruik zijn daarentegen steeds zwaarder gaan tellen. De esthetische norm, de meest subjectieve, heeft nooit een rol van betekenis gespeeld.

Zeker zo belangrijk is de vaststelling dat de redactie en – in mindere mate – de lezers in de loop der jaren minder gingen hechten aan normen – alle normen. Taalverschijnselen mogen nu interessant of amusant zijn, zonder dat daar meteen de dwangmatige vraag naar goed of fout bij wordt gesteld.

De geschiedenis van de normen is verbonden met de geschiedenis van de doelstellingen van Onze Taal. In de beginjaren stond de bestrijding van germanismen voorop: de zuiverheid telde dus zwaar, evenals de historische norm. De laatste tientallen jaren zijn deze normen steeds meer naar de achtergrond verdwenen.

De logische norm maakte een soortgelijke ontwikkeling door. Logica in de taal wordt door geen enkele moderne taaladviseur nog serieus genomen. Charivarius kon in de inleiding van *Is dat goed Nederlands?* (2e dr. 1946) nog schrijven: “Mijn boek bevat meer logica dan taalkunde. [...] de oorzaak der meeste fouten is niet onkunde, maar onnadenkendheid.”

Zijn hedendaagse tegenhanger Renkema doet in de jongste editie van zijn *Schrijfwijzer* de logica van taalzuiveraars af als ‘quasi-logica’. “Als we taal bekijken vanuit dit quasi-logische standpunt, krijgen we redeneringen waarover we ons ‘ziek’ kunnen lachen of waaraan we ons ‘dood’ kunnen ergeren. Toch blijven we gezond, omdat taalgebruik en logisch redeneren weinig met elkaar te maken hebben.” [p. 36]

Maar de lezers van Onze Taal laten zich niet de wet voorschrijven door redactie en taaladviseurs: een zeer groot deel van hen houdt zuiverheid en logica nog evenzeer in ere als zestig jaar geleden. De normen die de redactie daarentegen steeds meer gebruikt, zijn die van effect en gebruik.

Het effect als norm (*begrijpt* de lezer wat er staat?) kreeg een prominente plaats in Onze Taal tijdens de periode-Veering en werd sterk gepropageerd door Renkema. Leesbaarheidsformules, een Amerikaanse vinding om aan de hand van onder meer zins- en woordlengte de moeilijkheid van een tekst vast te stellen, werden al in de jaren vijftig behandeld in Onze Taal. Hoe de effectnorm terrein won, blijkt het overtuigendst uit de beoordeling van barbarismen: die worden niet langer alleen op hun zuiverheid getaxeerd, maar steeds vaker op hun begrijpelijkheid. (Zie hierover het volgende hoofdstuk.)

Ook de statistische norm is voor de redactie steeds belangrijker geworden.

De toepassing ervan stuit soms op verzet. Liesbeth Gijsbers, redacteur en medewerkster van de Taaladviesdienst: “De Taaladviesdienst gebruikt de statistische norm wel, maar meestal niet openlijk, omdat veel vraagstellers dat niet accepteren.”

In september 1990 gaf redacteur Erik van der Spek opening van zaken naar aanleiding van vragen over het beleid van de redactie. Zijn beginselverklaring is voor een deel een verdediging van de statistische norm en van de effectnorm: volgens de redactie op dat moment de twee belangrijkste.

Van der Spek eindigt zo: “Wat levert dit alles ons op? In ieder geval de constatering dat er geen uiteindelijk houvast is in discussies over goed en fout taalgebruik.” Wel noemt hij één troost: dat het beroep op een norm in het ene geval terecht kan zijn en in het andere een drogreden, is een alledaags ongemak. Het is misschien niet eenvoudig om hiermee te leven, maar zeker niet onmogelijk. “Het verdedigen van een uitspraak op grond van de steun van een meerderheid is een vloek in de wiskunde, maar het is tevens de basis van een goede democratische besluitvorming.”

Van vreemde smetten vrij

Purisme

Afbouwen. Middels. Techniker. Volksvijand nr. 1, zo noemde oprichter Elout de Duitse insluipsels, maar zonder germanismen was er ook geen Onze Taal geweest. Anno 1991 is zuivere taal niet langer het enige of zelfs maar het hoogste ideaal van de Onze-Taallezers. Toch staan vreemde woorden nog steeds hoog genoteerd op de lijstjes met ergerniswekkende taaluitingen die de redactie regelmatig samenstelt.

Waarom winden zoveel mensen zich zo sterk op over importwoorden? Zijn die echt zo schadelijk als zij denken? En wat is er de afgelopen zestig jaar in het purisme van Onze Taal veranderd?

Taal en identiteit

Taal is een intiem bezit: de moedertaal wordt ons met de papelel ingegoten. Voor de identiteit van een mens en van een volk is weinig belangrijker dan taal: over de grens dragen ze andere kleren en eten ze anders, maar in de eerste plaats praten ze raar. Zoals *wij* het zeggen, zo hoort het ook.

Een paard heet niet alleen 'paard', het is ook een paard, en geen *horse* of *cheval* of *caballo*. "In een ongecontroleerd gebied van ons bewustzijn", schrijft de taalkundige Frida Balk-Smit Duyzentkunst, "vinden we onze moedertaal superieur, de enige echte, en allen die haar niet beheersen barbaren, zoals de Grieken vonden." [1981,18]

"Incorrect taalgebruik", gaat Balk verder, "is een schending van de identiteit, en het is blijkbaar een diep gewortelde overtuiging dat zo'n schending verwerpelijk, ja levensgevaarlijk is." Veranderingen in de taal worden daarom ervaren als aantasting van een persoonlijk eigendom, als een aanval op de persoon.

Verandering kan voor velen alleen maar verval zijn, en wie er oog voor heeft, ziet dat overal. Veranderingen in de taal roepen heftige emoties op. Dat geldt bij uitstek voor nieuwe woorden van vreemde afkomst. Barbarismen, het woord zegt het al: die horen niet thuis in het Algemeen Beschaafd. Vreemde elementen in de taal worden al snel vereenzelvigd met vreemdelingen in het land, en dan is het nog maar een kleine stap naar de angst voor daadwerkelijke invasie en overheersing. Zeldzaam zijn de auteurs die barbarismen *niet* beschrijven in beelden van infiltratie of besmetting.

Een ware volkskanker

Barbarismen zijn indringers, vijandelijke elementen, “inbrekers in ons taalhuis” [1988,22]. Er wordt gesproken van een “drijfjacht” op germanismen [1945,2]. Gebruikers van barbarismen verkrachten het Nederlands. Het Nederlands in Suriname staat bloot aan “verminking door inboorlingen” [1933,3]. Een journalist die een Amerikaanse wending leent (“Zei Marilyn Monroe: Ik doe aan zulke dingen niet mee”), pleegt “taalmoord” [1957,37]. Prof. dr. J. W. Muller wordt na zijn dood geprezen omdat hij zich “onvermoeid, ondanks den last zijner jaren, [...] teweer [kon] stellen als opnieuw *het onmetelijk heir der germanismen* onze taal dreigde te schaden.” [1945,12]

Een andere reeks metaforen schildert barbarismen af als ziektekiemen. Ze vervuilen en bezoedelen de taal, ze veroorzaken taalbederf. Men spreekt van “de ziekte der germanismen” en van “onze taal gezond houden” [1936,50], van “gif” [1953,19] en zelfs van “een ware volkskanker” [1932,24].

‘Volkskanker’: het woord drukt op pregnante wijze uit hoe het gebruik van vreemde woorden niet alleen als een aanval op de persoonlijke, maar ook als een aanval op de nationale identiteit wordt ervaren. Taal smeedt de gebruikers ervan tot een eenheid. Veel mensen draaien dat om en beweren dat de taal de eigenschappen van het volk uitdrukt, de volksaard. Een hypothese die in de vorige eeuw ook onder taalkundigen populair was, maar nu als achterhaald geldt.

De oprichters van Onze Taal wisten zeker dat germanismen de volksaard zouden aantasten. Door als Nederlands vermomde Duitse woorden uit te spreken, zouden de Nederlanders ook Duits gaan *denken*. Wat het verschil is tussen Nederlands denken en Duits denken wordt echter nooit uit de doeken gedaan: de woorden ‘volksaard’, ‘volksgeest’ en ‘volkseigen’ worden talloze malen gebruikt, maar nooit noemt iemand een concrete eigenschap waarin het Nederlandse volk – en daarmee de Nederlandse taal – zich van het Duitse onderscheidt.

Of het zou moeten zijn wat de taalkundige Paardekooper ons ‘moedertaalmasochisme’ noemt. Nederlanders houden niet van hun taal, klagen de puristen. Het gebruik van vreemde woorden is volgens hen op zijn minst laks, maar het kan ook duiden op een persoonlijk of nationaal minderwaardigheidsgevoel.

Oudere taalzuiveraars

Verontwaardiging over gebrek aan liefde voor de moedertaal is niet iets van deze eeuw, en zelfs niet van de vorige. Al in het begin van de zeventiende eeuw klaagde de dichter Adriaen Hoffer (zie Komrij’s bloemlezing *De Nederlandse poëzie van de 19e en 20e eeuw in 1000 en enige gedichten*):

“Ick weet niet wat het is met onse Nederlanders,
Want nevens hare taal soo spreken sy noch anders,
Het is haar niet genoegh te spreken hare taal,
Sy spreken Frans, end’ Schots, Latijn, end’ als de Waal.”

Nederlanders zeggen *bonjour* en *excuse moy*, en “in plaatse van voornoemd, is *ditto* nu den treck.” En waarom? Hoffers antwoord is van alle tijden:

“Is 't schaarsheyd in de taal? verwert ons die de spraack?
Neen, d'hooghmoed die ons quelt is oorsaack van de saack.”

In Hoffers tijd mengden Nederlanders hun taal vooral met Frans en Spaans. In de achttiende eeuw overheerste het Frans, in de negentiende het Duits. Nicolaas Beets rijmde dat “gij mij door 't oor boort / met uw afgrijslijk *voorwoord*.” *Voorwoord* werd in zijn tijd nog herkend als een Duits insluipsel.

De bekendste neef
van Tante Betje:
Charivarius (G. Nolst
Trenité)

In de jaren dertig van deze eeuw vond de strijd tegen germanismen een natuurlijke bondgenoot in de angst voor de politieke en militaire Duitse dreiging. Beïnvloeding van de taal, vonden veel puristen, was al een beetje annexatie; en daarbij citeerden zij graag Bismarcks uitspraak: “Holland annekiert sich selbst.” Taalzuivering is bij de meeste puristen uit de jaren twintig en dertig onlosmakelijk verbonden met politiek; het is patriottisme geprojecteerd op de taal.

In 1932, het jaar waarin ook het eerste nummer van *Onze Taal* uitkwam, verscheen *Taalschut. Schrijf weer Nederlandsch* van Ch. F. Haje. Het orgaan van het Algemeen Nederlands Verbond had een rubriek met een niet minder krijgshaftige titel: de *Taalwacht*. Charivarius, de schepper van Tante Betje, stak in zijn columns in de Groene Amsterdammer de draak met *draagwijjde*, *grootmacht*, *naslagwerk* en andere germanismen. Hij weerde zich ook op rijm:

“Er is een woord voor een begrip – straks zeg ik hoe het heet –
Waarvoor ik in geen andre taal de ware weerga weet.”

De uitdrager wil tegenwoordig *antiquair* heten, zegt Charivarius, een uitvoering moet een *recital* zijn, de kleermaker een *confectionaris*. Nederlanders doorspekken hun taal met Engelse uitroepen en woorden:

“All right! ‘Thanks!’ ‘Sorry!’ ‘Never mind!’ ‘Dear me!’ ‘Bye-bye!’ ‘Old chap!’
Fast, after-dinner, Christmas-card, week-end en handicap.”

Zijn verklaring voor deze nationale voorkeur voor het vreemde verschilt nauwelijks van die van Hoffer, twee eeuwen eerder:

“Wien Neerlandsch bloed door d'aadren vloeit, van vreemde smetten vrij,
Weet nu het woord waarvan ik boven sprak – AANSTELLERIJ.”
[Charivarius 1986, p. 28-29]

Zo was het algemene klimaat, uitzonderingen waren schaars. Enkele taalgeleerden, onder wie de hoogleraren De Vooy en Gerlach Royen, verzetten zich tegen de ‘germanismofobie’. Het welsprekendst polemiseerde de romanschrijfster en essayiste Carry van Bruggen († 1932) tegen de puristen. Haar grote essay over de taal, *Hedendaags Fetischisme* (1925), een eenzaam monument van redelijkheid, bevat een vernietigende kritiek op taalzuiveraars. Carry van Bruggen: “Voor dien ‘Taalschat’ dan [...] plaatst zich met uitgetrokken zwaard de fiere verdediger van ons ‘volkseigen’, de hedendaag-

sche drager van het nationalistisch purisme, de Toonaangevende Journalist.” [p. 130] De ‘Toonaangevende Journalist’ die Van Bruggen in gedachten had, was C. K. Elout.

Van Bruggen hamert op de inconsequentie in de argumenten van de puristen, die zich op zuiverheid en logica beroepen: “*Onderbreken* heet onzinnig. Maar hoe vol van zin is het, een gesprek te voeren *onder* een glas wijn. *Verkapt* is streng verboden, ‘omdat het ook Duits is’, *vermomd* heet bovendien logischer, een mom verbergt toch beter dan een kap. Maar de zin van *verkapt* is juist – daargelaten dat deze ‘logica’ niet de geringste rol speelt in het taalgebruik – een onvolkomen verberging, een ontoereikende vermomming. ‘Verkapt’ nationalisme herkent men bijvoorbeeld gauw genoeg.” [p. 133]

Want dat is purisme voor Carry van Bruggen: verkapt nationalisme, chauvinisme onder het mom van taalzorg.

Gruwelijke verwoesting: Hajes Taalschut

“*Rauwkost* [...] is een nieuwe weerzinwekkende koppeling uit de medische martelkamer van het Nederlandsch.” Het moet zijn: *rauwe kost*, meent Ch. F. Haje, die in zijn boek *Taalschut* (1932) in krasse termen de vreemde woorden veroordeelt die zich als goed Nederlands vermomd aan ons presenteren. Gruwelijk, weerzinwekkend, verschrikkelijk, ergerlijk en verfoeilijk, noemt hij ze. Degenen die ze gebruiken zijn taalbeulen, taalverguizers en taalontwrichters, die zich schuldig maken aan taalverminking.

Barbarismen – bastaardwoorden – zijn erg, maar rechtstreeks ontleende buitenlandse woorden zijn nog erger. Dat is wel de “schunnigste wijze van taalonteering”, dondert Haje: “[...] welk een spot voor den vreemdeling, welk een ergernis voor wien als Nederlander de eer zijns lands ter harte gaat.”

Haje zelf onderhoudt met de belaagde landstaal innige betrekkingen. Haar gevoelens en bedoelingen zijn een open boek voor hem. Daardoor kan hij spreken van “de door het Nederlandsch niet begeerde uitgang *-isch*” en schrijven: “Na lang gewiefeld te hebben, verkoos het Ned. *dan* als voegwoord bij den comparatief en gaf het *als* zijn plaats bij den positief: grooter dan, zoo groot als.”

Heel bijzonder zijn ook de morele kwaliteiten die Haje toekent aan grammaticale procédés: “Op de brutaalste wijze is men tegenwoordig er op uit, de vrije Nederlandsche woordvoeging door aanlijming en koppeling te belemmeren.” (Dergelijke enormiteiten waren voor taalkundigen als De Vooys reden om Haje dilettaantisme aan te wijven.)

Uit het laatste citaat blijkt al dat Haje boze opzet veronderstelt bij de taalmishandelaars. Het is moord en doodslag waar je kijkt. Na een opsomming van samenstellingen als *angstvertrokken*, *drankverhit*, *zonovergoten*, *rietomzoomd*, *bloemen-omkranst*, roept Haje uit: “We staan hier voor het gruwelijke werk van *voorzetselmoord*, waaraan onze schrijvers en dichters om strijd mededoen. De taal stelde hier de

voorzetsels tot aankondiging van oorzaak of middel. *Die Elenden* – zoals Schopenhauer in zijn toorn de taalbeulen noemde – kregen die voorzetsels in het oog en omdat ze zoo klein waren, dachten zij er gemakkelijk spel mee te hebben. En ze maakten van levende, lenige taalscheppingen verhakte en beplakte lijken.”

Met zijn paranoïde hoerapatriottisme is Haje de extreemste van de puristen uit de jaren dertig.

Omdat het ook Duits is

‘Omdat het ook Duits is’: onder deze kop had Elout een rubriek in het Algemeen Handelsblad. In de eerste jaren van haar bestaan handhaafde Onze Taal de strenge normen van Elout: het exclusief Nederlandse woord is het beste. Uit het hoofdartikel ‘Maatstaven’ (sept. 1932):

“Voor ons moet daarom een germanisme al heel lang ingeburgerd zijn in onze taal om het te aanvaarden. Voor ons is elk actueel germanisme verwerpelijk. En voor ons komt het er niet op aan of een woord *vroeger* goed Nederlandsch was wanneer het, in onbruik geraakt, *thans* als vertaling uit het Duitsch herleeft. In al die gevallen houden wij onverbiddelijk den duim omlaag.

Wij gaan zelfs nog verder: Als er twee goed-Nederlandsche woorden van gelijke beteekenis zijn en het eene is tevens nagenoeg Duitsch, dan bezigen wij bij voorkeur het andere.”

Ook Duits: men kan in Onze Taal herhaaldelijk bewijzen zien van een barbarismenangst die lezers vreemde invloeden doet vermoeden waar die taalkundig in de verste verte niet te bekennen zijn. Zo noemde in 1947 een lid *onderkennen* een ‘afschuwelijk germanisme’. De redactie keurt het woord echter goed en merkt op dat een Duits woord *unterkennen* niet bestaat. [1947,8]

Gerlach Royen schreef in *Taalrapsodie* laatdunkend over de germanismenjagers: “Bij sommigen is de ismofobie, met name de horror germanismi zo groot, dat elk nederlands woord waaraan een Duits luchtje zit, op hun taalkundige index staat. D.w.z. wanneer zulke personen heus wéten, dat een bepaald woord een navolging of echo is van een Duitse voorganger. Weten die germanofoben dat niet, dan heeft hun taalgevoel meestal ook geen last van die spraakuitheemsigheid.” [p. 435]

Niet alleen deskundigheid, ook eensgezindheid was ver te zoeken onder de leden – verder dan men zou verwachten. “Uit een enquête die het puristisch genootschap Onze Taal in 1935 onder haar *leden* gehouden heeft (mensen waarvan men toch kan verwachten dat ze, als lid van een taalgenuootschap, min of meer dezelfde houding hebben tegenover barbarismen) blijkt dat slechts 4 van de 107 voorgestelde woorden algemeen goedgekeurd en 3 algemeen afgekeurd worden; één vijfde van de woorden krijgen tussen 35 en 65% afkeuring.” [Theissen 1980, p. 242]

Een bruikbare en wetenschappelijk onverdachte definitie van ‘germanisme’ is door Onze Taal in de jaren dertig en ook later nooit verstrekt. Precies

zestig jaar na Elouts Handelsbladartikel dat de stoot gaf tot de oprichting van Onze Taal schreef H. Brandt Corstius in de NRC: "Het is met het germanisme als met elk ander vooroordeel: het valt niet te definiëren, maar daarom bestaat het nog wel voor degenen die het vooroordeel koesteren." [19-4-1991]

De zwarte lijst

De redactie van Onze Taal stelde in de eerste jaren lijsten op van de woorden die door leden werden ingestuurd als 'verdacht', en vroeg de Raad een uitspraak over deze woorden. Waren de leden hiervan het eens, dan werd het woord in het blad veroordeeld. Het eerste nummer van Onze Taal bevatte een lijst van 43 germanismen, samengesteld in overleg met de Raad. "Niet alle adviezen waren eenstemmig, zoodat men in 't algemeen moet denken aan meerderheidsadviezen waarmee dus ten minste vier van de zes leden zich hebben vereenigd." [1932,4]

Onder het motto 'frappez toujours' verscheen vanaf november 1936 de rubriek 'De germanismen van deze maand' – twee germanismen waar speciale aandacht voor werd gevraagd.

Sommige woorden uit die lijsten zijn nu, bijna zestig jaar later, ingeburgerd, andere zijn verdwenen, en enkele bestaan naast een oudere Nederlandse vorm. We doen een greep uit de eerste samenvattende lijst (1934). Volledig genationaliseerd zijn: *beëindigen*, *benutten*, *dame* (in het schaakspel), *gewetensvol*, *ingreep*, *kogellager*, *lustmoord*, *meemaken*, *onbestemd*, *ontoerekeningsvatbaar*, *rauwkost*, *stekker*, *vertrouwensman* en *voltreffer*. In de allereerste lijst is ook Beets' *voorwoord* present: *voorrede* moet dat zijn.

Spoorloos verdwenen zijn: *aanstrengen*, *daadzaak*, *billijk* (in de betekenis: goedkoop), *eigendommelijk* (=eigenaardig), *epileptiker*, *keelkop* (voor strottehoofd), *schrof* (=bot), *techniker*, *uitnutten* en *zelfliefde*.

Maar ook van veel voorgestelde vernederlandsingen werd nooit meer iets vernomen: *doorstudereren* (een boek doornemen), *hoge bebouwing* (hoogbouw), *moord uit wellust* (lustmoord), *moord gevolgd door diefstal* (roofmoord). *Meerdere* en *middels* bleven hete hangijzers en zijn nog steeds goed voor een paragraafje in de schoolboeken.

"MIDDELS – 'Is *middels* een goed woord voor: door middel van?' Een goed woord, een goed woord... het behoort tot de ambtelijke taal, de kanselarijtaal. Een goed woord? Ja, voor ambtenaren wel; voor ons gewone mensen niet. Vaktaal, wat zullen we daar nu van zeggen..."

Daar kijkt een lid van den Raad over onze schouder, en nu is het ineens stik in den wind; klappen van wat-ben-je-me.

* Wat is dat? Middels is, zooveel ik weet, geen ambtelijke of kanselarijtaal, en is dit ook nooit geweest. Het is *nooit* in *eenig* Nederlandsch bruikbaar, dan in *knoei*-Nederlandsch, *bastaard*-Nederlandsch!" [1941,40]

*= uitspraak van de Raad van Deskundigen.

Bedreiging van de volksaard

Onze-Taaloprichter Elout waarschuwde, ook als journalist, tegen het 'insijpelen' van alles wat Duits is, niet alleen door de taal, maar ook door "Duitse rolprenten, Duitse hotel- en koffiehuisbedienden en... Duit-

sche dienstmeisjes. Ook door de talrijke naturalisaties van Duitsch sprekende vreemdelingen.” [1932,9-10]

Apocalyptischer waren de visioenen van prof. Van Ginneken. Als het gebruik van germanismen toeneemt, schreef hij in *Onze Taal*,

“[...] stevenen wij met volle zeilen op de havenlooze kust der tweetaligheid aan, wat op niets anders kan uitlopen dan op een nationale ramp en een schipbreuk van ons heele volksbestaan.

De tweetaligheid bestaat toch hierin, dat in een bepaald land twee talen beide evenveel aanzien genieten, en men van elken inwoner dus eischt, dat hij beide talen even vlot zal kunnen spreken en schrijven, wat voor 80 procent der landgenooten in de praktijk hierop neerkomt, dat zij geen van beide talen meer meester zijn, maar ze voortdurend en overal tot een bedroevend en deerniswekkend koeterwaalsch dooreen warren, zoodat de burgers van één vaderland, elkander dus steeds maar ten naaste bij meer verstaan, elkander voortdurend ergeren en als vreemden voelen, wat onverbiddeijk uitloopt op broedertwist, nationale tweedracht, achteruitgang van kunsten en wetenschappen en een diep verval der geheele volksopvoeding.” [1932,24]

“WRONGEL – [...] laten wij in dit geval ten minste ons houden aan het eeuwenoude, echt Nederlandsche woord, dat zich hier letterlijk aan ons opdringt als gepast bij uitnemendheid! Hoe onnederlandsch klinkt dat *kwark* in onze ooren: hoe onwelluidend. Zeg het maar eens drie maal achter elkaar: kwark – kwark – kwark. Dan konden we altijd nog beter tot het oorspronkelijke Russische *tvarogu* of het Poolse *tvarog* teruggaan, zij het, om de juiste uitspraak, met w inplaats van v. Maar natuurlijk nemen wij ‘wrongel’ aan; en met dien mooien, sprekenden, inheemschen naam vindt de zaak des te gemakkelijker ingang. Want heel het Nederlandsche volk houdt hartelijk van Nederlands taal, en wil niets weten van overbodige uitheemsche klanken.

Zoo zou men ook kunnen denken, en doen. Dan zou men niet zoo angstvallig overwegen: is het begrip kwark al niet eenigszins ingeburgerd? Zou de vervanging niet eenige verwarring kunnen ten gevolge hebben? Dan zou ook de waarschuwing onnoodig zijn, waarmede wij nu besluiten: Weiger kwark, gebruik wrongel; maar mijd wrongel en frongel.” [1941,102]

“SCHLAGER – Kunnen wij niet van dat woord *schlager* afkomen? Zoo er geen betere voorstellen zijn, zou dan niet ‘denderend stuk’, of ‘denderstuk’, of nog beter: ‘dender’ in aanmerking kunnen komen?” [1945,32]

“SCHLAGER – Voor het misselijke ‘Schlager’ hebben we het goede woord *kasstuk*; we zouden desnoods ook *successtuk* kunnen zeggen.

‘Dender’ is m.i. geen goed woord; we zullen een piepende kruiwagen immers geen ‘piep’ willen noemen en niet van een knars, een brul, een kabbel willen spreken!

‘Denderen’ is het geluid van een trein over een ijzeren brug. M.i. moeten we dit woord slechts weinig gebruiken, evenals dreunen, daveren, donderen, laaien e.d. Het zijn verkapte superlatieven en het overmatige, veelal onjuiste, gebruik ervan verraadt persoonlijke armoede aan woorden en is bakvischjestaal.” [1945,39]

“OBER – Op de Witte spreken wij deze menschen aan met ‘bediende’. Dat lijkt mij een goed woord!

(Wij vragen ons af of een deftige ‘Ober’ het ook zoo’n goed woord zal vinden! Red.)” [1947,16]

Nieuwe zorgen

Na de oorlog neemt in Onze Taal de invloed van de taalkundigen toe en verdwijnt uit de artikelen en redactionele bijdragen het nationalisme (dat nooit de boventoon heeft gevoerd, maar tot in de jaren zestig op de achtergrond aanwezig is in het blad). Maar niet uit de lezersbrieven.

Germanismen zijn spoedig geen bron van zorg meer. De aandacht richt zich nu op de anglicismen, en later meer in het bijzonder op het gebruik van niet-vernederlandste Engelse woorden. De afgelopen jaren heeft Onze Taal zich ook gemengd in de taalpolitieke discussies over de invoering van Engels als voertaal aan de universiteit en over de positie van het Nederlands in Europa na 1992.

In de beschouwingen over barbarismen verschoof het zwaartepunt van het herkennen en onschadelijk maken van indringers naar de vraag welke woorden van vreemde herkomst onmisbaar zijn. Maar de meest in het oog springende verandering, die haar beslag al kreeg tijdens de oorlog, betrof het belang van het programmapunt zelf: purisme werd van het voornaamste een van de vele onderwerpen in Onze Taal.

Jan Veering stelde zich in de strijd tegen vreemde woorden gematigder op dan zijn voorgangers. Maar niet meteen: in het hoofdartikel van maart 1954 blikt hij zo terug op de eerste lijsten met germanismen:

“Moeten wij nu nog bang zijn voor germanismen? Is de zaak na oorlog en bezetting niet geheel anders geworden? Is er niet een dergelijke afkeer van het Duits ontstaan, dat invloed van die taal nauwelijks nog aangetroffen kan worden? De politieke situatie van Duitsland, de afkeer of bewondering van de Duitse taal, de frequentie van de omgang met Duitsland doen voor o.t. even weinig ter zake als twintig jaar geleden, in taalkundig opzicht althans. Het betreft hier het *Nederlands*. Het eigen karakter van onze taal stond op het spel en al zijn de omstandigheden in Europa veranderd, het staat nog op het spel. Wel wordt in onze dagen een vloed van Engelse en quasi-Engelse woorden over ons uitgestort, maar toch geloven wij, dat dit verschijnsel onze taal niet zo in haar wezen aantast als de Duitse invloed. Het Engelse woord wordt als vreemdeling herkend, het zal weer verdwijnen en plaats maken voor een ander. Het Duitse woord evenwel krijgt een Nederlands gewaad, het is een als landgenoot vermomde buitenlander, een indringer met een vervalst paspoort en zo zal het onze taal voorgoed infiltreren. Wij stellen daar geen prijs op. In 1934 niet en in 1954 ook niet. Er is juist een gevaar in onze dagen: de Engelse invloed op onze woordenvoorraad leidt onze aandacht van het Duits af, de vermeende afkeer van het Duits (bestaat die wel?) zal ons doen denken: nu loopt het zo’n vaart niet meer met die germanismen, die sterven vanzelf.”

Goed-Nederlandse alternatieven voor vreemde woorden, voorgesteld in Onze Taal

looper – raadsheer (1932)
onbestemd – onbepaald, vaag, onzeker (1932)
uitgeprobeerd – beproefd (1932)
vischstand – vischstapel (1932)
interesse – belang, ook: belangstelling (1933)
stekker – contactstop, stop, insteker (1933)
air-conditioning – luchtregeling of -tempering (1936)
wielrenner – hardrijder (1937)
gangster – bendelid (1937)
ice cream soda – roomijs met bellen (1937)
overall – werkhansop (1937)
racket – spitsboeverij (1937)
thriller – kraakroman, kraakfilm (1937)
punaise – drukspijkertje (1941)
ordner – brievenknip (1944)
research – spuurwerk (1945)
plastic – plustiek (1948)
weekend – naweek (1954)
bulldozer – trekkerschuiif, motorschuiiver, schuiif-trekker, doordrukker, verzetzer, zware jongen, drukker, drummer (1954)
helicopter – hef (1954)
badminton – pluimbal (1957)
team – ploeg (1958)
pocketbook – zakroman (1959)
no-iron – strijkloos (1959)
trend – getij, tij (1959)
checken – afvinken (1960)
bandrecorder – luisterlintspreker, luisterspreker (1961)
privacy – persoonsvrede (1962)
image – kernbeeld (1965)
drugshandel – drogenhandel (1973)
multiple choice – kiesvragentoets (1973)
computer – computer (1977)
public relations – faamzorg (1986)
computer – brein (1987)

Nu eens andersom

Nederlands in het Engels

booty (buit)	landscape
bowsprit	onslaught (aanslag)
brandy (brandewijn)	plunder
brewery	skate
buckwheat (boekweit)	splinter
caboose (kombuis)	tattoo (taptoe)
furlough (verlof)	yacht
iceberg	[1953,25-26]

Nederlands in het Japans

arukōro (alcohol)	pisutoru (pistool)
bīru (bier)	pompu (pomp)
garasu (glas)	poruda (polder)
infuruenza (influenza)	rampu (lamp)
kōhī (koffie)	[1985,50-52]
masuto (mast)	

Nederlands in het Frans

bâbord (bakboord)	colza (koolzaad)
beaufré (boegspriet)	havre (haven)
boulevard (van 'bolwerk')	mannequin (van 'mannekijn')
cabillaud (kabeljauw)	tribord (stuurboord)
chaloupe (sloep)	[1990,164]
choquer (schokken)	

Nederlands in het Bahasa Indonesia

amplop (enveloppe)	kakus (wc)
arloji (horloge)	kopor (koffer)
dongkrak (domme-kracht)	kulkas (koelkast)
hapermot (havermout)	losmen (logement)
indehoi (vrijen)	persekot (voorschot)
	[1990,161-162]

'Leen'woorden die in hun eigen taal niet bestaan

Engels:

button
dumpshop
hometrainer
lunchroom
old-timer
pick-up
showmaster
slip
smoking

Frans:

colbert
milieu

Italiaans:

confetti
pico bello
[1989,216-217;
1991,10-13]

“FINISH – Uit Maandblad Stichting Hoenderloo geknipt een mooie foto van de ‘Valkenheide’-mars. Een prachtige zonnige dag, vrolijke mensen op een grasveld. In het midden staat een grote poort van palen en touwen. Er bovenop prijkt het Nederlandse wapen, geflankeerd door rood-wit-blauwe vlaggen. Op het spandoek staat... FINISH. Het is een zeldzaam mooie foto voor onze griezelkamer (chamber of horrors).

We reden in de zomer door een klein Vlaams stadje. Er was kermis. De politie-agenten hielden de weg open voor een sliert gesperde wielrenners die over de kinderhoofdjes bonkten. Ze zwipten in de richting van een grote poort van palen en touwen met een of ander wapen en vlaggen in allerlei kleuren. Op het spandoek stond... AANKOMST.” [1957,35]

In 1954 bedachten lezers van *Onze Taal* een Nederlandse naam voor de *scooter*. Enkel suggesties: autofiets, clubfiets, wagenfiets, superbrommer, motorglijer, motorstep

Paardekoopers paardemiddel

Opmerkelijk door hun heftigheid zijn de betogen die de taalkundige P. C. Paardekooper van 1957 tot en met 1960 schreef onder het pseudoniem 'Dr. van E.' In het hoofdartikel van oktober 1957, 'Zuivere taal', vraagt Paardekooper zich af of er een remedie bestaat tegen het gebruik van vreemde woorden:

“Vóór 1940 waren sommige Nederlanders erg pro-Duits, wel eens tot in het maniakale. Ik herinner me een Tsjechische docent die in 1939 naar Nederland kwam. Hij ergerde zich aan het gemis aan nationaal gevoel bij veel Nederlanders. Ik kon hem geen ongelijk geven. ‘Zou daar geen geneesmiddel voor bestaan?’ vroeg ik hem. Ja zeker, zei hij, een Duitse bezetting. Het is gebeurd, het was een paardemiddel, maar het heeft gewerkt. De grote massa van ons volk is genezen. Het onmisbare *überhaupt* is vrijwel spoorloos verdwenen. Wie eraan gewend is in Duitse vormen te denken, kan *überhaupt* niet missen; wie als Nederlander een gezond gevoel van eigenwaarde heeft, heeft niet de minste behoefte aan *überhaupt*.”

Daar ligt de kern van de hele zaak. Willen we nu bovendien van onze anglofilie genezen, dan is een Engelse bezetting de beste oplossing. Denk aan de Afrikaners: die zijn tijdens hun vrijheidsstrijd vrijwel immuun geworden tegen Engelse invloeden.”

In december is Paardekooper weer present, nu met een beschouwing onder de titel 'Is het Nederlands mooi?'

“Zegt u eens achter elkaar *fijn* en *fain*. U hoort direct hoe lelijk en grof het laatste woord klinkt, in vergelijking met die zachte *ei*-klank van *fijn*. En *fain* is zowel de Engelse (*fine*) als de Duitse (*fein*) uitspraak van het woord.”

Wat hem tot de volgende conclusie leidt: “Een objectief klankonderzoek bevestigt de juistheid van dat oordeel: het Nederlands hoort bij de mooiste talen van Europa door zijn grote klinkerrijkdom die een sterke afwisseling mogelijk maakt in het klankrijkste deel van het woord.”

Op beide artikelen kwam kritiek. Een lezer schreef: “Wanneer wij Duitse woorden zijn gaan vermijden wegens het kwaad, door Nazi-Duitsland ons aangedaan, gebruiken wij dan tegenwoordig zoveel Engelse woorden omdat wij de Angelsaksers zo zijn gaan beminnen? Ik geloof dat er andere oorzaken zijn.” [1957,50]

Nogmaals Paardekooper alias 'Dr. v. E.':

“[...] Misschien zal een Nederlandse puber u wel vragen om wat Engels met hem te praten, omdat hij geleerd heeft, het vermoorden van vreemde talen te beschouwen als blijk van intelligentie, op zijn minst als een manier om een beetje op te scheppen. En dat doet hij graag, daar is hij puber voor. Maar verwar die pubermentaliteit vooral niet met de inzichten van geestelijk-volwassen mensen. Wilt u de puber *teenager* noemen in zijn bijzijn, goed, ga uw gang. Maar bedenk dat *tiener* of *puber* tegenover de volwassenen op zijn plaats is. [...]” [1960,3-4]

Redacteur Veering bleek uiteindelijk een minder radicale mening toegedaan. Hoewel ook hij geloofde in het minderwaardigheidsgevoel van Nederlanders

tegenover anderstaligen, zag hij de invoer van vreemde woorden niet als een teken van zwakte of een noodzakelijk kwaad, maar als een mogelijke verrijking van de taal.

“Wij moeten ze [de ‘indringers’] aanvaarden en wij zullen ze aanvaarden omdat wij die taal niet alleen als een onschatbaar nationaal bezit beschouwen, maar ook als een onmisbaar communicatiemiddel in de uitgebreide terreinen van ons leven.

Omdat wij in die eigen taal de mogelijkheid bezitten vreemde woorden op te nemen en te verwerken, is ze voor ons een echte levende taal en het echte levende communicatie-middel, niet par excellence, maar... bij uitstek.” [1958,24]

Tien redenen om een vreemd woord te gebruiken

‘Volksaard’ en ‘zuiverheid’ worden door redactie en medewerkers al jaren niet meer aangevoerd als argument tegen het gebruik van vreemde woorden. De lezers hebben er meer moeite mee afstand te nemen van het zuiverheidsideaal. Toen de redactie van Onze Taal zich samen met de taalgeleerden afwendde van taalzuivering, voelden sommige lezers zich dan ook in de steek gelaten. Typerend voor deze ontwikkeling is het verongelijkte begin van een bijdrage van G. J. Snauw uit Leusden: “Taalzuiveraars staan in het verdomboekje van de taalkundigen.” Snauw eindigt met de hartekreet:

“Vaak krijg je als taalzuiveraar te horen dat het niet mogelijk is (en men voegt er dan graag aan toe ‘wetenschappelijk niet verantwoord’) om in het taalgebruik regelend op te treden. [...] Verandering is leven! Nu, vergeet dat maar! Ook dit is een misvatting. Verandering kan ook het begin zijn van het naderende einde, van de dood. [...]

Neen, kenmerk van leven is niet ‘verandering’, maar ‘innerlijke orde en samenhang’. Vreemde woorden passen niet in de innerlijke orde van onze taal. Daarom dient men hun spelling ook niet aan te passen om ze schijnbaar te vernederlandsen. Laat ze hun vreemde spelling behouden, dan blijven ze als een levensgroot gevaar herkenbaar!” [1978,70-71]

In artikelen en redactionele bijdragen is de tendens vreemde woorden slechts af te keuren als ze onduidelijker zijn dan woorden met oudere rechten. Ook buiten de kolommen van Onze Taal worden vreemde woorden verdraagzamer bejegend. Ze krijgen een milde behandeling in Renkema’s *Schrijfwijzer*, en taalgeleerden die zich druk maken over barbarismen moeten nu met een lantarentje gezocht worden – in Nederland althans, in Vlaanderen ligt dat anders.

Jaap Bakker somde in juni 1987 tien redenen op om een vreemd woord te gebruiken, waaronder behoefte aan afwisseling, korthed en precisie. En:

“Versterking van de betekenis door gebruikmaking van klankeigenschappen. Vooral bij woorden met een emotionele lading kan de klank de expressiviteit sterk verhogen. Denk aan de smalende lange klinkers in *bêtise*, de geknepen i’s in (dit is de) *limit*, de sissende aanloop en de abrupte stop in *shit!*, de plofklanken in *power*, *pep*, *big bang*, *blunder*, *impact*, *kick*, *creep* en *crap*.”

Een reden om (bepaalde) vreemde woorden niet te gebruiken, is de onduidelijkheid die zij veroorzaken in het geval van *semantische ontlening*. De redactie:

“Deze vorm van ontlening komt voor bij woorden die zowel in het Engels als in het Nederlands bestaan, maar een verschillende betekenis hebben. De Nederlandse vorm wordt dan gebruikt met de buitenlandse betekenis. Een beroemd voorbeeld is het germanisme *afbouwen*, ‘verminderen’. Bekende anglicistische semantische ontleningen zijn *controleren*, ‘gezag uitoefenen’, *discipline*, ‘vak’, *filosofie*, ‘plannetje, idee’. [...] Laatst zei iemand me dat hij de hele dag *interviews* had. Ik knikte vol ontzag, maar hij bedoelde dat hij sollicitatiegesprekken moest voeren.” [1988,31]

Het duidelijkst werd de recente tolerantie jegens barbarismen beargumenteerd in een artikel van J. Posthumus.

**“Onze houding tegenover vreemde woorden
Drs. J. Posthumus – gepensioneerd medewerker
Anglistisch Instituut RU Groningen**

In het kader van de zorg voor onze taal komt van tijd tot tijd het gebruik van aan vreemde talen ontleende woorden ter sprake, waarover dan in de regel in afkeurende zin wordt gerapporteerd. Terwijl Onze Taal zich in de beginjaren voornamelijk bezighield met het signaleren van germanismen, zijn het thans de zo duidelijk aanwezige invloeden van het Engels die de aandacht krijgen. De redenen om deze verschijnselen te veroordelen, worden soms summier aangeduid; vaak ook lijken ze voor de criticus zo vanzelfsprekend dat ze niet worden genoemd, laat staan beargumenteerd. Omdat de emoties hier hoog kunnen opslaan, en zeker ook omdat de zorgvuldige taalgebruiker behoefte zal hebben aan een goed gefundeerd oordeel in dezen, lijkt het dienstig een viertal vaak ingenomen standpunten nader te beoordelen.

1. Vreemde elementen horen in principe niet in onze taal thuis

Wie deze stelling aanhangt, zit met de moeilijkheid dat het Nederlands door de eeuwen heen al zeer veel vreemde woorden heeft opgenomen. Wat dit betreft is het een leerzame ervaring eens wat te bladeren in het *Etymologisch Woordenboek* van J. de Vries en F. de Tollenaere met de ondertitel ‘Waar komen onze woorden vandaan?’. Veel vreemde woorden zijn niet meer als zodanig herkenbaar. Men denke bijvoorbeeld aan zeer oude ontleningen uit het Latijn als *kel-*

der, muur en *straat*, of aan nieuwere woorden (inmiddels al weer verouderd) als *brik* en *kaakje*. Het eerste woord komt in de betekenis ‘vaartuig’ van het Engelse *brig*, en gaat in de betekenis ‘rijtuig’ terug op het Engelse *break*; *kaakje* is een aanpassing van het Engelse *cake*.

Daarnaast zijn er veel woorden die vooral in de spelling hun buitenlandse afkomst nog duidelijk verraden. Wanneer ze voldoende ingeburgerd zijn, worden ze gerekend tot de categorie der ‘bastaardwoorden’, en spellingcommissies beoordelen van tijd tot tijd of de schrijfwijze ervan aan het Nederlandse systeem kan worden aangepast.

Enkele voorbeelden zijn *cadeau* en *fauteuil* uit het Frans, en *baby*, *cake*, *clown*, *club*, *computer* en *trainen* uit het Engels. Heel veel vreemde woorden zijn in de loop der tijden gemeengoed geworden, en het kan niet anders of alle Nederlanders, ook degenen die klagen over vreemde invloeden, gebruiken ze dagelijks.

Men kan daar tegenover stellen dat idealen niet op hun praktische haalbaarheid beoordeeld hoeven te worden. Dus rest ons de principiële vraag of ‘taalzuiverheid’ op zichzelf begerenswaardig is. Is het principe van de ‘zuiverheid’, het ‘van vreemde smetten vrij’ zijn, hier echt een ideaal dat men zou moeten nastreven? Nadenkend over deze materie, ben ik er niet in geslaagd een bevredigende argumentatie voor dit idee te vinden. Evenmin als ik zonder gêne het volkslied ‘Wien Neêrlands bloed door d’adren vloeit, van vreemde smetten vrij’ kan aanheffen, of een

pleidooi kan houden voor het verwijderen van vreemde elementen uit de Nederlandse samenleving, kan ik me achter het ideaal stellen dat buitenlandse invloeden als wezensvreemde elementen uit de Nederlandse taal geweerd moeten worden.

Helemaal vreemd blijven ontleende woorden overigens niet. In de uitspraak en in hun buigingsvormen worden ze in belangrijke mate aan het Nederlands aangepast.

2. De toevloed van vreemde elementen brengt het Nederlands in gevaar

Wie inziet dat volstrekte zuiverheid van onze taal praktisch niet mogelijk is en ook niet echt nastrevenswaard, kan niettemin van mening zijn dat het Nederlands in zijn bestaan wordt bedreigd door een al te grote toevloed van vreemde elementen. Dit zou een reden zijn om ons te weer te stellen tegen elke verdere toename ervan. Nu bestaan er zeker bedreigde talen. Dit zijn talen als het Fries en het Welsh, die in een volledig tweetalige omgeving moeten opboksen tegen de algemene landstaal, respectievelijk het Nederlands en het Engels. Maar het Nederlands (evenals bijvoorbeeld het Duits en het Deens, waarvoor uitvoerige documentatie wijst op een vergelijkbare toevloed van Engelse woorden) verkeert niet in een dergelijke situatie. Wie de Engelse woorden in de krant aanstreept, zal constateren dat ze qua aantal slechts marginale verschijnselen in het Nederlands zijn.

Gevoelens van bedreigheid lijken ook te maken te hebben met de interpretatie van de aard en de reikwijdte van de Engelse invloeden. Verontrusting wordt vooral gewekt wanneer een Engels woord binnenkomt terwijl er ook een vergelijkbare Nederlandse term beschikbaar is. In dergelijke gevallen blijven beide termen normaliter naast elkaar bestaan, zodat het zeer voorbarig is te concluderen dat de Engelse term, zoals vaak gesteld wordt, de Nederlandse 'verdringt'. Wat plaatsvindt, is dan ook niet zozeer dat een term uit het Nederlandse woordbestand vervangen wordt door een Engelse, maar dat er een extra (Engelse) term bij komt. (Zie verder paragraaf 3.)

Bepaalde waarnemers vinden een bijzondere dreiging uitgaan van de minder direct waarneembare beïnvloeding door het Engels die zich uit in een nieuwe betekenis van een bestaand

Nederlands woord, of in een tot nog toe onnederlandse constructie of woordvolgorde. Dit soort dingen is doorgaans te vinden in journalistiek proza dat wat al te haastig uit het Engels is vertaald. Een goed voorbeeld hiervan is de onlangs weer eens geciteerde *Reagan-administratie*, waar de *regering-Reagan* werd bedoeld (Onze Taal, september 1987, blz. 128). Als deze verschijnselen duidelijk ingaan tegen de normale Nederlandse taalregels of verwarring veroorzaken, verdienen ze bestreden te worden. Moet dit ook gelden voor de betekenisuitbreiding die het Nederlandse werkwoord *boeken* heeft ondergaan? Onder invloed van het Engelse *to book* wordt het nu veelvuldig gebruikt in uitdrukkingen als 'een hotel(kamer) boeken', 'een reis boeken', waar eerder *bespreken* het normale woord was. Deze nieuwe betekenis veroorzaakt geen verwarring, en afkeuring ervan zou moeten berusten op de boven aangevochten algemene stelling dat alles wat uit den vreemde komt in principe als ongewenst moet gelden.

3. Het anglicisme is overbodig, want het Nederlands heeft er al een woord voor

Sommigen willen wel inzien dat sommige Engelse zaakwoorden handig in het gebruik zijn en moeilijk vervangbaar (de *computer*, een nieuw verschijnsel, heeft zijn naam meegebracht), maar hebben we echt wel een Engels woord nodig voor een zaak of begrip dat ook met een bestaand Nederlands woord kan worden aangeduid? Twijfel mag hier op zijn plaats zijn, maar zo'n Engels woord kan wel degelijk een nuttige functie hebben of krijgen. Twee woorden zijn maar zelden in alle opzichten synoniem. Vaak kunnen we een bepaalde context vinden waarin het ene woord wel, het andere niet op zijn plaats is. 'Voor *supporter* kunnen we toch gewoon *aanhanger* gebruiken', zo merkt J. van Malde op in *Onze Taal*, september 1987, blz. 113. Dit is soms inderdaad het geval, maar *supporters* heeft een veel specifiekere betekenis dan *aanhangers*. Wij denken bij het eerste woord tegenwoordig aan een roerig volkje dat geneigd is uit de band te springen bij sportwedstrijden. We zullen dus zeggen: 'De supporters zijn na afloop van de wedstrijd weer flink bezig geweest'; *aanhangers* zou hier niet voldoen.

Om nog een voorbeeld te noemen: *soft* vervangt niet alle betekenissen van het Nederlandse

zacht. Het gaat de kant uit van 'halfzacht' en wordt altijd in afkeurende zin gebruikt. Het kan een klein deel van de functie van *zacht* overnemen en zal natuurlijk niet dat Nederlandse woord in al zijn betekenissen van het toneel doen verdwijnen. Hetzelfde geldt voor het woordpaar *clean* en *schoon*. (Zie verder paragraaf 4 over wél synonieme woordparen.)

Over meer of minder 'nodige' leenwoorden is het de moeite waard de Amerikaanse taalkundige Einar Haugen te citeren: 'Ontlening gaat altijd een stuk verder dan waar een taal echt behoefte aan heeft. In de praktijk is het onmogelijk te zeggen wanneer precies een woord nodig is of niet. Wat we wel met enige zekerheid kunnen zeggen, is dat de sprekers die het ontleende woord gebruiken daartoe kennelijk de behoefte gevoelen: anders zouden ze het immers niet gebruiken.' We kunnen dergelijke persoonlijke behoeften natuurlijk bekritisieren en komen dan aan het volgende punt.

4. Het gebruik van vreemde woorden is een vorm van dikdoenerij of aanstellerij

Iemand kan persoonlijk van mening zijn dat dit zo is, maar is daarmee de zaak afgedaan? Men bedenke dat taal niet alleen gebezigd wordt om feitelijke mededelingen te doen, maar ook om te appelleren aan andere taalgebruikers. Om hun koopwaar op te laten vallen, gebruiken zakenlieden en hun reclametekstschrijvers liefst woorden die de aandacht trekken, en vreemde woorden kunnen deze functie goed vervullen. Daarnaast kennen we het verschijnsel van de groepstaal.

Door het gebruik van bepaalde (vaak ook vreemde) woorden kan iemand duidelijk maken dat hij behoort tot een beroepsgroep of maatschappelijke kring. Enerzijds hebben we dan te maken met vakjargon, en vanwege bepaalde achtergronden van het vak in kwestie kan dit vakjargon aardig doorspekt zijn met anglicismen. Anderzijds kunnen we geconfronteerd worden met allerlei exclusief taalgebruik zoals dat bijvoorbeeld te vinden is in Jan Kuitenbrouwers amusante boekje *Turbo-taal. Van socio-babble tot yuppie-speak*. Veel groepstaalwoorden zijn geen blijvers: met een verandering in de mode kunnen ze zo weer verdwijnen. Verder is het gebruik van groepstaalwoorden beperkt tot bepaal-

de kringen. Sommige kunnen doordringen in het algemene spraakgebruik, andere zullen niet zo gauw gemeengoed worden, laat staan dat ze bestaande Nederlandse woorden en uitdrukkingen in onbruik doen raken. *So what?* moge tegenwoordig enig opgeld doen, maar het gevestigde *Nou en?* zal zeker blijven bestaan. Op dat soort taalgebruik kan men, dunkt me, beter reageren met een geamuseerde glimlach dan met verontwaardiging.

Verrijking en bescherming

Persoonlijk meen ik uit het bovenstaande de volgende conclusies te mogen trekken. Als we zorgvuldig taalgebruik nastreven, hoeft dit geen verbod op het gebruik van aan het Engels (of aan andere talen) ontleende woorden in te houden. Ik ben het geheel eens met J. J. Bakker (Onze Taal juni 1987, blz. 73) wanneer hij opmerkt dat deze woordenschat 'de uitdrukkingmogelijkheden van de Nederlander kan vergroten'. Verder is het aan ieder om zelf te beslissen of hij in een bepaalde kring van taalgebruikers aan het bezigen van Engels jargon wil meedoen. Laten we, in het besef dat aan het ontleenen van woorden aan andere talen niets afkeurenswaardigs kleeft, niettemin doorgaan met het ten volle benutten van de bestaande mogelijkheden van onze taal, bijvoorbeeld door het gebruiken van Nederlandse synoniemen waar dat evengoed mogelijk is. Daarnaast behouden de 'tien achtenswaardige motieven' voor het gebruik van vreemde woorden, die staan opgesomd in het artikel van Bakker, hun kracht. Zeker moeten we onnadenkende foutieve vertalingen uit het Engels aan de kaak stellen. Opmerkingen dat het Nederlands, een springlevende taal, in gevaar verkeert of bedreigd wordt, lijken eerder gevoelsreacties dan deugdelijk aangetoonde werkelijkheid." [1988,36-37]

Engels aan de universiteit

Eind 1989 baarde minister Ritzen van Onderwijs en Wetenschappen opzien met het voorstel de internationale wetenschapstaal, het Engels, als voertaal voor bepaalde doeleinden op de Nederlandse universiteiten in te voeren. Dit plan (niet nieuw overigens, het was in 1962 al geopperd door Drees jr.) kreeg enige bijval, maar stuitte vooral op protest binnen en buiten de Tweede Kamer (de wereldbolletjes in de NRC: "Who the hell is Ritzen?").

Ook de redactie van Onze Taal protesteerde. Die zag het als een taak van universiteiten om studenten te leren goed Nederlands te schrijven en verwachtte meer van een beleid dat het produceren van goed geschreven Nederlandstalige publikaties stimuleert. Bovendien vreesde zij een enorme toevloed van leenwoorden, die het respect van Nederlanders voor hun moedertaal ongunstig zou beïnvloeden.

"Voor de redactie is het Engels in ieder geval nog Their Language. Het Nederlands mag dan niet zo'n belangrijke standaardtaal zijn als het Engels, het is met zijn twintig miljoen goed opgeleide sprekers zeker niet de onbelangrijkste. En al zal ooit – maar dan spreken we over eeuwen – onze taal als standaardtaal wellicht teloorgaan, dan is het voor ons nog de vraag of de regering dat proces op eigen houtje moet verhaasten. Ooit zal het rijzen van de zeespiegel de bewoning van de randstad onmogelijk maken, maar we verwachten van minister Maij-Weggen toch niet dat ze de duinen gaat afgraven?" [1990,24]

De opschudding die de onbezonnen plannen van Ritzen (die overigens al snel terugkrabbelde) veroorzaakten, staat niet op zichzelf. De laatste jaren heeft bezorgdheid over verdringing van delen van het Nederlands door vreemde woorden plaats gemaakt voor bezorgdheid over verdringing van de Nederlandse taal zelf uit delen van de samenleving. Welke plaats blijft er voor het Nederlands over in een verenigd Europa?

Nederlands in Europa na 1992

Op 24 november 1990 wijdde Onze Taal een themadag aan *De kansen van het Nederlands*. Wordt het Nederlands na 1992 platgedrukt tussen grote talen als het Frans, het Engels en het Spaans? Ruim duizend bezoekers luisterden naar de antwoorden van vijf sprekers. Drie van hen hadden hun bedenkingen over de kansen van het Nederlands (Jozef Deleu, schrijver en redacteur van *Ons Erfdeel* en *Septentrion*, parlementariër Aad Nuis en tekstschrijver Ivo de Wijs), één (H. van den Bergh, hoogleraar cultuurwetenschappen) zag het verdwijnen van het Nederlands in het nieuwe Europa blijmoedig tegemoet. De vijfde spreker, de auteur Gerrit Krol, onthield zich van voorspellingen.

Beroepsschrijver Ivo de Wijs dacht brodeloos te worden als door de Europese eenwording het Nederlands verdween. "De kunstjes die ik ken, kan ik niet in het Engels, en al helemaal niet in het Frans of Duits of Spaans. Ik kan niet schrijven voor Europa of voor de wereld. Daarmee zit ik vastgespijkerd in Nederland."

Ivo de Wijs: ik kan niet schrijven voor Europa

De Wijs zag Nederlands in de toekomst net als Fries verworpen tot een folkloristische taal:

“Ik sta vanuit Amsterdam te kijken naar het Fryske gebied rond Ljouwert en ik denk: ‘Tja, zo gaat dat met een regionale taal, het leeft nog wel, maar het bloeit niet meer...’ En dan realiseer ik me opeens dat er op precies dezelfde manier vanuit Londen, Parijs, Berlijn, Rome en Madrid naar het Nederlandse taalgebied gekeken wordt: ‘Pff... rondom Schiphol spreken ze Nederlands, dat leeft nog wel, maar bloeit niet meer, zo gaat dat nu eenmaal met regionale talen...’ En dan schrik ik.”

De Nederlandstalige cultuur *is* al op de terugtocht, aldus De Wijs. De film vertrekt naar Hollywood, de populariteit van het Nederlandse lied taant, de televisie vertoont dag en nacht voortbrengselen van de Amerikaanse, maar in wezen ‘vaderlandloze’ cultuur. “En onze kinderen, die Dennis en Geoffrey en Jennifer heten, beoefenen met de afstandsbediening in de hand het zogenoemde ‘kanaalzwemmen’ – en als ze daarbij onverwacht Nederlands tegenkomen, roepen ze: *Shit!*”

‘Mijn vaderland is de Nederlandse taal’, de toespraak van de Vlaming Jozef Deleu, “zoon van een Franse vader en een Vlaamse moeder”, was een vurige liefdesverklaring aan het Nederlands. Hij toonde zich uiteindelijk optimistischer dan De Wijs.

“Ik ben ervan overtuigd dat onze taal niet kan worden bedreigd door grote en nieuwe Europese verbanden, maar alleen door onzorgvuldigheid en gebrek aan creativiteit. Joost van den Vondel parafraserend durf ik te zeggen dat de liefde voor de eigen taal ons nog meer is aangeboren dan de liefde voor het eigen land. Daarom vrees ik de toekomst niet. Nederlanders en Vlamingen hebben een gemeenschappelijke cultuurtaal die het voorwerp moet zijn van gemeenschappelijke zorg.”

Concrete aanbevelingen voor die gemeenschappelijke zorg werden gedaan door Aad Nuis, lid van de Tweede Kamer en voorzitter van de vaste commissie voor welzijn en cultuur. Hij voorzag een ‘koude talenoorlog’ in Europa, een machtsstrijd tussen de grote talen Engels, Frans, Duits en Spaans, waarin de kleintjes al bij voorbaat het onderspit zouden delven en degraderen tot ‘huiskamertaal’.

Taal, betoogde Nuis, is niet alleen een communicatiemiddel, maar ook een geheugen, een cultureel magazijn. Streven naar één enkele Europese taal is geen winst. “In plaats van tien manieren om de wereld te benoemen, tien gistende taalgeheugens die tot creativiteit en onderlinge bevruchting uitnodigen, hebben we er nog één – een verrijkte weliswaar, maar toch één. Een wel heel schraal resultaat van een zo onvoorstelbare krachtsinspanning.”

De kracht van Europa, aldus Nuis, is juist “de culturele veelvormigheid, waar de talenrijkdom weer de ruggegraat van is.” Om die in stand te houden, moeten alle Europese talen worden beschermd – in de eerste plaats natuurlijk de zwakkere. Dat betekent meer talenscholen, voor hen die voor studie of werk in een ander land verblijven. Dat betekent ook de wettelijke bescherming van het Nederlands als voertaal in het hoger onderwijs.

Maar voor het zover is, zullen er heel wat ambtelijke moeilijkheden moeten worden overwonnen – de gebrekkige samenwerking tussen Vlaanderen en Nederland als eerste, zodat die twee samen een vuist kunnen maken.

De spelbreker op de themadag was H. van den Bergh, hoogleraar cultuurwetenschappen aan de Open Universiteit, die om de verdwijning van het Nederlands geen traan zou laten. Gemompel in de zaal (“Die man is gek!”) en boze brieven en telefoontjes na afloop van het congres: het was een schande dat het genootschap deze zelfverklaarde vijand van onze taal het woord gunde.

Van den Bergh geloofde niet dat het Nederlands als cultuurtaal het einde van de eenentwintigste eeuw zou halen. In zijn Eurotopia leren de kinderen thuis Nederlands en op school ‘Intereuropees’ – één taal voor heel Europa, dat is veel praktischer. “Als wij dus in de tweede helft van de eenentwintigste eeuw niet in een achterlijke uithoek willen wonen, doen we er goed aan onze taalkundige gettovorming op te geven. Apartheid is ook linguïstisch geen goed principe, als het om een gemeenschappelijk Europa gaat.”

Van den Bergh was er niet bang voor dat de Nederlandse cultuur samen met de Nederlandse taal zou verdwijnen. Kijk maar naar Zwitserland, zei hij, daar hebben ze een nationale cultuur, maar geen nationale taal. “Ik ga er dus van uit dat het Nederlands in de loop van de komende eeuw een streektaal zal worden en misschien wel – omdat alle ontwikkelingen altijd sneller gaan dan we denken – een *dode* taal, die alleen nog in geschrifte zal voortbestaan.”

De meeste aanwezigen waren het niet met hem eens.

Purisme: vergeefse moeite?

Battus nam in *Opperlandse taal- en letterkunde* onder de provocerende titel ‘Germanismen revisited’ twee bijna identieke verhaaltjes op, het ene vol woorden die door Onze Taal in de jaren ’32–’34 verboden werden, het andere met de door Onze Taal voorgestelde vernederlandsingen.

De eerste germanistische zin luidt: “Wij schrijven dit om middernacht op opvallend briefpapier, waar we wel eens een liefdesbrief op zouden willen ontvangen.” In Onze-Taaltaal wordt dat: “Wij schrijven dit omstreeks middernacht op treffend postpapier, waar we wel eens een minnebrief op zouden willen ontvangen.”

Er is bij ons weten nooit een woord voorgesteld in Onze Taal dat erin slaagde het vreemde woord te verdringen. Is het niet veelzeggend dat tegen ‘afbouw(en)’ letterlijk vanaf het eerste nummer tot in 1990 wordt gefulmineerd? Door P. C. Smit, door prof. Zaalberg, door Dolman... Maar kennelijk stoort niemand zich daaraan.

De zuiveraars weten ook wel dat hun vernederlandsingen zelden of nooit ingeburgerd raken. Waarom niet? Omdat de taalgebruikers die woorden niet de kans willen geven om zich net als het vreemde woord ‘vol te zuigen met betekenis’, mokken de puristen. Ze zouden ook, en met meer reden, kunnen denken: omdat de modale taalgebruiker helemaal geen instinctieve afkeer heeft van vreemde woorden en die woorden gewoon gebruikt omdat hij ze nodig heeft. Om welke meer of minder hoogstaande reden dan ook.

Een wetenschappelijke evaluatie van een halve eeuw taalzuivering is het proefschrift van Theissen over germanismen (1975). Hieruit blijkt dat de invloed van de puristen op het taalgebruik vrijwel nihil was. Ingeburgerde woorden konden zij niet terugdringen; veel als germanisme gebrandmerkte woorden die wel verdwenen, waren eendagsvliegen die het ook zonder bestrijding niet lang hadden uitgehouden; de Raad van Deskundigen en zelfs de leden van Onze Taal waren het zelden eens over de verwerpelijke van een woord; en ten slotte keurde Onze Taal veel woorden af die door woordenboeken aanvaard werden. Gejuich over successen, zoals de verwerping van 'kengetal' [1939,11], was voorbarig.

Theissen: "Wat het taalgebruik zelf betreft, hebben de puristen de feitelijke inburgering van de meeste germanismen niet kunnen verhinderen. Ook eenmaal gangbaar geworden woorden, zoals *slagroom*, *kogellager* en *stekker*, hebben ze niet meer uit de taal kunnen weren. In veel gevallen lopen ze achter op de feitelijke taaltoestand [...]" [Theissen 1978, p. 254]

Reden tot somberheid? Voor verstokte puristen misschien wel. Maar die kunnen zich troosten met de gedachte dat het ook zonder hun inspanningen wel goed komt met het Nederlands. Onze taal gaat nooit verloren.

Onze taal forever!

Streef onbekommert naar het ideale

Spelling

“Het is in Nederland met de spelling als in Engeland met de kostschool: iedereen heeft eronder geleden, maar iedereen acht dat lijden voor zijn eigen kinderen toch het beste.” Aldus Kees Fens in een voorbeschouwing over Het Nationaal Dictee (1990), een spellingwedstrijd waarin hij zou jureren.

De spelling van het Nederlands is al een eeuw lang een onderwerp waarover met religieuze ijver getwist wordt door de belanghebbenden. En wie is geen belanghebbende? Sinds de invoering van de leerplichtwet schrijft iedere Nederlander in zijn jeugd dictees. De spelling is te moeilijk, zeggen velen. Vast staat dat de spelling zo moeilijk is dat bijna niemand foutloos speelt: zelfs de finalisten van Het Nationaal Dictee niet.

Spelling is samen met correct taalgebruik het onderwerp dat lezers van Onze Taal het belangrijkste vinden, zo bleek uit het lezersonderzoek in 1989. Het blad ontvangt zeer veel inzendingen over spelling. “Als die allemaal geplaatst werden, zou elk nummer van Onze Taal een themanummer over de spelling zijn”, schreef de redactie. [1989,46]

Onze Taal is een podium voor meningen over spelling, zowel behoudende als progressieve, hoewel de meer extreme opinies van de Vereniging voor Wetenschappelijke (sinds 1990: Wetenschappelijke) Spelling duidelijk minder ruimte krijgen dan andere. De redactie probeert bij de lezers begrip te kweken voor de moeilijkheden die *iedere* poging om de spelling te regelen ontmoet, maar biedt bovendien deskundige en praktische hulp bij het zoeken naar een uitweg uit het spellinglabyrint. *Of is het labyrint?*

De spelling tot en met 1954

Een wijdverbreid misverstand over de Nederlandse spelling is dat deze om de tien jaar gewijzigd wordt (en dat deze veranderingszucht typisch Nederlands is). Dat blijkt enorm mee te vallen. Wel heeft men in Nederland zelden een kans voorbij laten gaan om over de spelling te bakkeleien. We nemen de schade op.

Nederland kreeg een nieuwe officiële regeling in 1883, toen de spelling De Vries en Te Winkel – in de wandeling ‘de oude spelling’ genoemd – verplicht werd gesteld voor onderwijs en overheid. Daarmee werd de spelling van Matthijs Siegenbeek uit 1804, die de schrijfwijze van het Nederlands voor het eerst officieel vastlegde, vervangen.

Het protest liet niet lang op zich wachten: in 1891 verscheen Kollewijns artikel 'Onze lastige spelling. Een voorstel tot vereenvoudiging'. Kollewijn, de aartsvader van de spellinghervormers, wilde het Nederlands meer spellen zoals het uitgesproken wordt. Hij stelde daarom voor, een einde te maken aan een aantal etymologismen: fossiele resten van oudere taalvormen, zoals de naamvals-n, de slot -sch (*mensch, visch*), en de dubbele oo en ee in open lettergrepen (*koolen, deelen*); ook wilde hij -lijk vervangen door -lik.

In 1893 werd onder Kollewijns onvermoeibare leiding de 'Vereniging tot Vereenvoudiging van onze Spelling en Verbuiging' opgericht. Velen volgden zijn voorstellen, anderen keerden zich fel tegen zijn 'aanslag op de spelling'. In kamerdebatten en brochures werd heftig gepolemiseerd over de nieuwe spelling. De schrijver en journalist Carel Scharten publiceerde een pamflet met de onfrisse titel 'Het spellingvraagstuk. De vereenvoudigde een gevaar voor volk en stam.' De hooggeleerde J. Wille, lid van de Raad van Deskundigen en de vaste taalkundige adviseur van Onze-Taalredacteur P. C. Smit, hekelde het 'Taalbederf door de school van Kollewijn' (1935); de letterkundige J. van Mierlo s.j. tooide zijn brochure met de voorname titel 'De spellingkwesitie. Voor den adel van de Nederlandsche taal' (1936).

Minister van Onderwijs Marchant voerde in 1934 een sterk behoudende variant van de spelling-Kollewijn in voor het onderwijs. Dat besluit werd in 1936 door zijn opvolger Slotemaker de Bruïne met dezelfde gang weer ongedaan gemaakt. Uiteindelijk kwam in 1947 (de Spellingwet) een vereenvoudigde versie van De Vries en Te Winkel tot stand (die van kracht werd in 1955).

'Geen strijd!' – Onze Taal en de spelling tot 1954

Onze Taal bleef tijdens de geanimeerde spellingdiscussie in de jaren dertig bleu aan de zijlijn staan. Redactie en bestuur hielden zich nadrukkelijk afzijdig; men vreesde voor een schisma wanneer het genootschap zich over de spelling zou uitspreken.

In juni 1934 drukt Onze Taal het regeringsvoorstel af samen met een 'compromisvoorstel' van het Comité voor Eenheid in de Schrijfwijze van het Nederlandsch. Verongelijkt constateert de redactie dat de vraag *hoe* Nederlands geschreven moet worden zelfs op regeringsniveau besproken wordt, "maar om de toch zóó veel belangrijkere vraag, *wat* Nederlandsch is, d.w.z. welke woorden goed Nederlandsch en welke koeterwaalsch moeten worden geacht, bekreunt men zich nog maar heel weinig." [1934,13]

Op de ledenvergadering in 1934 staat de neutraliteit van Onze Taal in het spellingvraagstuk ter discussie. Een lid keurt de lauwe houding van het bestuur af en meent dat de leden geënuquëteerd hadden moeten worden over hun voorkeur. Voorzitter Elout antwoordt dat de partijen in de spellingstrijd fel tegenover elkaar staan. "Het zou voor Onze Taal funest zijn als deze verdeeldheid haar intrede zou doen bij de leden." Onze Taal zal neutraal blijven – maar zelf, zegt hij, zal hij zich stellig van de spelling-De Vries en Te Winkel blijven bedienen! [1934,28-29]

Deze onpartijdigheid werd enkele leden die fermere taal verlangden te gortig; zij verlieten het genootschap. Onze Taal bleef, in blad en correspon-

dentie, onverstoord trouw aan de spelling van De Vries en Te Winkel. In een artikel uit maart 1941, onder de kop "Geen 'strijd'!", werd de eensgezindheid in het genootschap nogmaals benadrukt en geroemd:

"'Hoe staat Onze Taal tegenover den spellingsstrijd?' – 'Strijd?' Wij van Onze Taal kennen geen strijd; wij kennen alleen maar vriendschap. – De spellingskwestie, dan. – Een spellings-'kwestie' kennen wij ook niet; daar hebben wij nooit van gehoord. Wij hebben wel eens meenen op te merken dat sommige leden van onzen Raad van Deskundigen, van ons Bestuur, van ons Genootschap, sommige woorden anders schrijven dan anderen dat gewoon zijn, maar wij hebben er nooit veel aandacht aan geschonken; het gaat Onze Taal niets aan, Onze Taal staat er buiten." [1941,21]

Ook na de afkondiging van de Spellingwet in 1947 handhaafde Onze Taal de oude spelling. Bij het beoordelen van inzendingen speelde de spelling waarin deze gesteld waren echter geen rol. "Een beetje verwarrend? Jawel, maar dat is niet onze schuld. Wij zijn een vriendschappelijk groepje onder elkaar, en die vriendschap willen wij niet in gevaar brengen door eenigen maatregel van dwang." [1947,33]

Dit besluit viel, zoals te verwachten was, niet bij iedereen in goede aarde. De voorzitter van Philips' Interne Taalcommissie voelde zich door de weigering van Onze Taal de nieuwe spelling te volgen zelfs gedwongen zijn beklag te doen bij de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen

– een klacht die door het bestuur van het genootschap terecht werd opgevat als een blijk van erkenning.

In januari 1948 ging redacteur Smit – na een aanmaning van het bestuur, dat de indruk van systeemloosheid vreesde – de nieuwe spelling volgen. Schrijvers van brieven en artikelen werd nog steeds de vrijheid gelaten; vanaf juni 1948 tot februari 1956 stond onder op de achterpagina: “De stukken in dit nummer opgenomen zijn gezet in de spelling waarin de redactie deze ontvangen heeft.”

Uit de vierkantjesrubriek van augustus 1949: “De nieuwe spelling kan overheidsdiensten dwingend voorgeschreven worden, niet den vrijen burger. Wie gehecht is aan de oude, schrijve haar tot zijn dood. Zijn (haar) kinderen leeren de nieuwe wel.” [1949,36]

Het hoofdartikel van januari 1950, getiteld ‘Het wespennest’, was weer gewijd aan de spellingkwestie. Het besluit als volgt: “Slotsom: Wij houden ons op een veiligen afstand van het wespennest! Wij spreken in dezen geen orakel! Hoe zouden wij kleine lilliputters ons vermeten een oplossing te geven in vraagstukken, waarin de grote heren niet *eenparig* uitspreken: niet zóó, maar zó!” [1950,2]

De spelling na 1954

In 1945 stelde een Belgisch-Nederlandse commissie een spellingregeling voor beide landen voor. In 1947 werd deze regeling in Nederland verplicht gesteld voor onderwijs en overheid – het is de spelling die we nog steeds gebruiken, en die is vastgelegd in de *Woordenlijst van de Nederlandse taal* (1954), beter bekend als ‘het Groene Boekje’.

De veranderingen waren ingrijpend. *Mensch* en *visch* moesten hun -ch inleveren, in open lettergrepen sneuvelden de dubbele ee’s en oo’s (*loopen* – *lopen*), en tot verdriet van velen verdwenen ook de aristocratische ph (*phosphor* – *fosfor*) en rh (*rhythme* – *ritme*). Voor een groot aantal bastaardwoorden werden twee varianten gegeven: de ‘voorkeurspelling’ en de ‘toegelaten spelling’. De schrijfwijze van de bastaardwoorden bleef een slepend probleem, en veel van de kritiek in de jaren daarna richtte zich op de verwarring die gesticht werd door deze spellingvarianten.

In ‘Het vergeelde boekje’, een kritische beschouwing over de officiële spellinggids, schreef Jan Renkema:

“Het woord ‘cothurn’ – een oud woord voor toneellaars, dat merkwaardigerwijs ook is opgenomen – mag zelfs op zeven andere manieren worden geschreven: cothurne, coturne, coturn, koturn, koturne, kothurn en kothurne. Door de c/k-kwestie is het Groene Boekje niet alleen bekend, maar ook berucht geworden. Er zijn twee aardige anekdotes in omloop over de Belgisch-Nederlandse Commissie die de opdracht kreeg om de Woordenlijst samen te stellen.

Anekdote 1. Toen de commissie van Belgische en Nederlandse deskundigen in de jaren na de oorlog aan het werk ging, bleek al spoedig dat de discussie over c of k sterk emotioneel gekleurd was. Vele Nederlanders hadden in de jaren ’40–’45 een hekel gekregen aan de k van de Deutsche Kulturkammer. Geef ons maar de c, zei men in het Noorden. Nee, volstrekt niet,

“Spelspel

H. P. Winkelman – Hoogeveen

Test uw spelvaardigheid. Streep het (in de voorkeurspelling) correct
gespelde woord aan. De juiste antwoorden vindt u op bladzijde 119.

☐ niemendalletje	☐ perse	☐ bruskeren	☐ veinsaard	☐ mais
☐ niemandalletje	☐ persé	☐ brusqueren	☐ vijnsaard	☐ maïs
	☐ per se	☐ bruuskeren	☐ véinzaard	
☐ sousterain	☐ per sé	☐ bruusqueren	☐ wijnzaard	☐ bossage
☐ sousterrain				☐ boschage
☐ souterrain	☐ chic	☐ molecuul	☐ contrôle	☐ bosschage
☐ souterain	☐ chique	☐ molekuul	☐ controle	
	☐ sjiek	☐ molekule	☐ kontrôle	☐ symetrie
☐ impresario	☐ chiec	☐ molecule	☐ kontrolle	☐ symmetrie
☐ impressario				
☐ hinneken	☐ abatoir	☐ acolade	☐ rascisme	☐ apeleren
☐ hinniken	☐ abbatoir	☐ acollade	☐ racisme	☐ apelleren
	☐ abattoir	☐ accollade		☐ appelleren
	☐ abbattoir	☐ accolade	☐ prinsesseboon	☐ appeleren
☐ ekzeem		☐ akkolade	☐ prinsesseboon	
☐ ekseem	☐ transscriptie	☐ akolade	☐ prinsessenboon	☐ email
☐ ecseem	☐ transcriptie		☐ prinsessenboon	☐ emaille
☐ eczeem		☐ pyramide		☐ emaile
☐ exeem	☐ sloddervos	☐ piramide	☐ Dokkummer	
☐ exzeem	☐ slordervos	☐ piramiede	☐ Dokkumer	☐ spercieboon
	☐ slordevos			☐ sperzieboon
		☐ keilbout	☐ seksueel	☐ spersieboon
☐ diarree	☐ abacadabra	☐ kijlbout	☐ sexueel	
☐ diaree	☐ arbacadabra			☐ fluoriserend
☐ diarré	☐ abracadabra	☐ kwintessens	☐ secte	☐ fluoreserend
☐ diaré	☐ abracadabra	☐ quintessens	☐ sekte	☐ fluorescerend
☐ diarrhee	☐ adacadabra	☐ quintessence		☐ fluoriserend
	☐ acadabra	☐ kwintesens	☐ cliëntele	
☐ crème		☐ quintesens	☐ cliëntèle	☐ elektronica
☐ crème	☐ liniaal		☐ cliëntéle	☐ elektronika
☐ creme	☐ lineaal	☐ tesamen	☐ cliëntele	☐ electronica
		☐ tezamen	☐ cliëntèle	☐ electronika”
☐ laconiek	☐ guerilla	☐ te samen	☐ cliëntéle	
☐ lakoniek	☐ guerrilla	☐ te zamen		[1990,91]
	☐ guerrila			
	☐ guerila			

zeiden de Vlamingen, die c is ons veel te Frans. Juist door de taal moeten wij laten zien hoe ver we van de Walen af staan. Gevolg: een compromis, nu eens c, dan weer k, maar als c won, moest k natuurlijk wel mogelijk blijven, en omgekeerd.

Anekdote 2. In de talrijke commissievergaderingen kwam het wel eens voor dat een lid niet goed oplette. En soms was er ook wel eens iemand af-

wezig. Bijgevolg vergat men af en toe eerder gemaakte afspraken. Bij *copie* besloot men voorkeur te geven aan *kopie*, maar toen men onder f was aangekomen bij *fotoc/kopie* vergat men consequent te zijn. Vandaar nu als voorkeurspelling *kopie* naast *fotocopie* en als toegestane spelling *copie* naast *fotokopie*. Andere voorbeelden zijn *quantum* naast *kwantiteit*, *criticus* naast *kritiseren*, *coloratuur* naast *koloriet*, en *catastrofe* naast *katalysator*." [1984,114]

In 1963 werd een nieuwe Belgisch-Nederlandse commissie ingesteld om de spelling van de bastaardwoorden te regelen zonder die lastige keuzemogelijkheid, de Commissie Pée-Wesselings. Later werd de opdracht uitgebreid: de commissie moest ook een oplossing zoeken voor het hachelijke ei/ij-probleem, de au/ou, het achtervoegsel -lijk en de spelling van werkwoorden. In 1969 presenteerde de commissie haar *Eindvoorstellen*.

Niet lang daarna betrad een nieuwe groepering het strijdtoneel, de 'Aksiegroep Spellingvereenvoudiging 1972', samengesteld uit de Vereniging voor Wetenschappelijke Spelling en een aantal onderwijsorganisaties die zich bekommerden om de leerbaarheid van de spelling. Zij presenteerden een minimumprogram dat verder ging dan de voorstellen van de Commissie Pée-Wesselings, bijvoorbeeld op het punt van de ei en ou – die moesten voortaan als ij en au gespeld worden.

De beroering was weer immens. Taalkundigen en schrijvers klommen in de pen om hun ongenoegen te uiten over *ik wort* en *reproduksie*. Harry Mulisch schreef in zijn schotschrift *Soep lepelen met een vork* (1972) dat een meer fonologische spelling de geschiedenis van een woord onzichtbaar maakt: "Ik vind niet, dat men zo opgetogen moet zijn wanneer iemand de geschiedenis in de vuilnisbak stopt." Het was een aanslag op de cultuur: "De fonologen willen *Het ei is oud* in het vervolg schrijven als *Het ij is aut*, en *Zij zei: ik hou van jou* als *Zij zij: ik hau van jau*. Wordt dit ingevoerd, de volledige geschreven nederlandse cultuur zal er voor de volgende generatie op slag zo idioot uitzien als deze twee zinnen nu voor ons."

Lode Craeybeckx, burgemeester van Antwerpen, verzamelde in *Sluiptmoord op de spelling* (1972) adhesiebetuigingen voor zijn actie tegen de spellingvernieuwing. De schrijver Maurice Gilliams: "Van een brave chauffeur een schobbejak van een sjofeur willen maken, vat ik op als charlatanerie van iemand die aan spraakstoornissen lijdt." W. F. Hermans: "Wordt het niet tijd te erkennen dat we geen klein taalgebied meer zijn en dat we ons het gedrag van lilliputters die het circus aan het lachen maken, niet meer kunnen veroorloven?"

Het verzet tegen de voorgestelde vernieuwingen was zo groot, dat men van de verandering afzag. Wie nog iets aan de spelling wilde veranderen, zou het na dit tumult heel voorzichtig moeten aanpakken.

De (voorlopig) laatste ronde in het spellingdebat ging in toen een werkgroep die aangesteld door was de Nederlandse Taalunie, een Vlaams-Nederlandse organisatie, in 1989 haar bevindingen presenteerde. Ook deze verzameling deskundigen, voorzichtigheidshalve 'Werkgroep ad hoc Spelling' gedoopt, boog zich over de spelling van bastaardwoorden, en over de tussenklank in samenstellingen (*pruimejam* of *pruimenjam*?). Spellingen als

eksellent en *akwarel* deden opnieuw, zoals was te voorzien, veel stof opwaaien. Het werk van deze werkgroep was overigens voorbereidend van aard, haar taak was het inventariseren van mogelijke verbeteringen; sinds juni 1990 werkt een nieuwe commissie aan een definitieve regeling.

Er lijkt geen einde te komen aan de veranderingen, maar zijn we nu echt zo wispelturig? Uiteindelijk valt het, alles bijeengenomen, wel mee met die 'onophoudelijke verandering' waarover degenen klagen die om spellingrust roepen. Spellingdeskundige Gerard Verhoeven: "Weliswaar is de Nederlandse spelling de laatste eeuw een paar maal veranderd, in 1934 Marchant, in 1947 de spellingwet, in 1954 het 'groene boekje', maar in feite betreft het hier de min of meer gefaseerde invoering van één pakket veranderingswensen, namelijk het pakket dat Kollewijn in 1891 al op tafel had gelegd. Bovendien is die verandering de enige grote in onze spelling sinds het midden van de achttiende eeuw." [Verhoeven, p. 91]

'Het vergeelde boekje' – Onze Taal en de spelling na 1954

De publikatie van het Groene Boekje was voor Onze Taal aanleiding om zich meer met de spelling te gaan bemoeien. Jan Veering, de nieuwe redacteur, lichtte voor de lezers de ontwikkelingen toe, overigens zonder namens het genootschap een standpunt in te nemen; een meerderheid in het bestuur wenste dat Onze Taal neutraal bleef in de spellingdiscussie.

De nieuwe spelling werd door veel Onze-Taallezers kritisch begroet. Veering ontving grote stapels verontwaardigde brieven. In het artikel 'Hoe zit dat nu met die spelling?' [1954,39-40] beantwoordde hij een aantal terugkerende vragen.

"Vraag: Ik heb de woordenlijst gekocht. Vijf gulden vijftig! Op pagina xxx vind ik, dat de n in staande uitdrukkingen geschreven moet worden, als die in de uitspraak van beschaafd sprekenden wordt gehoord. Op pag. 1 vind ik 'in beperkten getale'. Hier laat ik de n niet horen: Spreek ik nu onbeschaafd?"

Antwoord: Een pijnlijke kwestie. Wij zeggen altijd 'in grote getale', maar onze brave schoolmeester heeft ons sedert ons tiende levensjaar 'in groten getale' in de vingers gebrand. Wij troosten ons met de gedachte, dat 'getale' er zo naamvals-achtig uitziet, dat de -n ervóór onmisbaar is."

Veering nam een vooruitstrevend standpunt in over de vernederlandsing van vreemde woorden:

"■ Jammer dat sommige heel veel gebruikte Engelse woorden met Nederlandse of bijna-Nederlandse klank niet een gewone Nederlandse spelling mogen hebben. Nee, niet research en service, maar woorden als (Nederlands gespeld:) trening, resen, miksen, sjook, sjek. Woorden dus die met geen enkele statushouderij in verband gebracht kunnen worden; kunnen ze dat wel, dan maar Engels blijven. ■ Niemand hoeft het met de vorige opmerking eens te zijn (resen-reeste-gereest is simpeler dan racete, geraced). Als wijzelf lid van een hockeyclub waren, zouden we evenmin prijs stellen op de hokkiestik." [1962,28]

Opmerkelijk genoeg is van de beroering rond 1972 niets te zien in het blad. Kranten, tijdschriften, radio en tv lieten voor- en tegenstanders van vernieuwing aan het woord; Onze Taal niet. Het viel te verwachten dat leden zouden aandringen op een stellingname van het genootschap. Het bestuur reageerde tijdens de ledenvergadering van 1972 met een weinigzeggende en overdreven voorzichtige verklaring: “Het blijkt echter, ook na de inwinning van adviezen van de Raad van Deskundigen, zeer moeilijk om tot een volkomen eenstemmige en duidelijke uitspraak te komen. Daarbij komt nog dat de zaak nu niet opportuun is gezien de beslissing van de Belgische overheid. Het bestuur blijft de kwestie in beraad houden.” [1972,52]

Kennelijk wilde ook Veering zijn vingers niet branden aan de spellingstrijd door erover te schrijven of door er artikelen over te plaatsen. Veerings opvolger Jan Renkema nam wel duidelijk stelling in het spellingdebat, onder andere in zijn kritiek op ‘Het vergeelde boekje’ [1984,114-116].

Renkema heeft nu zelf de kans zijn kritiek om te zetten in nieuwe wetgeving; hij is lid van de spellingcommissie die in september 1990 de Werkgroep ad hoc Spelling opvolgde en in 1992 een regeling zal presenteren voor een paar taaie spellingvraagstukken: de bastaardwoorden, de verbindingsletters -s- en -n-, en een aantal diakritische tekens (apostrof, trema en liggend streepje).

Ook de zittende redactie spaart de roede niet. Over het Groene Boekje schreef zij:

“Een heleboel nieuwe woorden staan er niet in, de lijst staat bol van de inconsequenties, en – vooral – de opzet (met een voorkeurspelling en een toegelaten spelling) is altijd onhandig geweest. Onze officiële spelling is te veel lijst en te weinig regeling. Je kunt toch niet van de burgers verwachten dat ze meer dan 66.000 woorden uit hun hoofd leren. Kortom, het Groene Boekje is even onhandig als een verkeersreglement zonder voorrangregels maar met 1.000 verschillende verbodsborden.” [1987,30]

Peter Smulders beoordeelde als medewerker van de Taaladviesdienst de praktische waarde van het rapport van de Werkgroep ad hoc Spelling (‘Zonder speling naar spelling. Droom en daad in het spellingdebat’, [1989,52-53]).

De Werkgroep had zelf onderzoek verricht naar de wensen van de taalgebruikers. Die waren eenvoudig samen te vatten: zo weinig mogelijk veranderen; de keuzemogelijkheid bij de spelling van bastaardwoorden opheffen. Dat is ook de conclusie van de Taaladviesdienst, die ieder jaar honderden vragen over spelling beantwoordt.

Maar wat doet de Werkgroep, schrijft Smulders: “De Werkgroep geeft ons niet waarop we zaten te wachten, en wel waarop we niet zaten te wachten.” *Scanderen* wordt *skanderen*, *accent* verandert in *aksent*, het trema verdwijnt uit *ideeën* en *reëel*, *koninginnedag* wordt *koninginnendag*, omdat er een geheel nieuwe regel komt voor de tussenklanken s en n. Verder oppert de Werkgroep de mogelijkheid om *hij vind* en *het gebeurt* te spellen. Gelukkig, aldus Smulders, is er weinig kans dat deze voorstellen kracht van

wet krijgen: daarvoor zijn de protesten te sterk en is de ambtelijke weg die nog moet worden afgelegd te lang.

Deze kritische beschouwing was voor een van de auteurs van het rapport, dr. J. de Rooij, aanleiding om te bedanken als bestuurslid van Onze Taal.

Zo veranderde de houding van Onze Taal in de spellingdiscussie van bangelijke afzijdigheid in zelfverzekerde en deskundige betrokkenheid. De koudwatervrees van de redacteurs uit de beginjaren behoort definitief tot het verleden. In Onze Taal is er ruimte voor verschillende meningen over de beregeling van de spelling, zowel voor aanhangers van de behoudende koers als voor die van spellingdissidenten.

In september 1982 preees Jan Berits, sekretaris van de Vereniging voor Wetenschappelijke Spelling, de voordelen aan van 'Spelling-85': "*Bedenkt u vooral dat de taal niet verandert als je de spelling verandert.* De vws streeft juist naar 'n spelling die zozeer automaties hanteerbaar is dat 'n sgrijvende zig volledig kan konsentreren op 'n goet gebruik van onze taal. Moge dat zo zag mogelijk ook in Onze Taal met hoofdletters kunnen!"

Onze Taal staat ook open voor initiatieven als het ABN. In december 1987 maakten enige medewerkers van het blad (Marlies Philippa, Robert-Henk Zuidinga en Jaap Bakker) de oprichting bekend van het Actiecomité Buitenlandse Namen (ABN): zij tekenden protest aan tegen de "verwarrende, inconsequente en onnederlandse ANP-spelling van buitenlandse namen". In plaats van de 'spelling uit het land zelf' wilden zij de Nederlandse spelling terug – niet *Beijing* maar *Peking*, niet *Bayrut* maar *Beiroet*, niet *Tchad* maar *Tsjaad*.

Vanwaar die opwinding?

Een lezer van het christelijke weekblad *De Spiegel* schreef in 1964: "Bovendien ergeren wij ons vaak aan de Spiegeldominee die in zijn rubriek de naam des Heeren altijd met één e schrijft. Dat is een lamlendig gezicht en helemaal niet nodig. De thans gangbare spelling is heel lelijk. Maar dat men nu de Naam Heere ook nog moet besnoeien en er een letter afsnoept is wel zeer onbehoorlijk." [Veering 1966, p. 200]

"Uitslag spelspel

– niemendalletje	– abattoir	– keilbout	– clientèle
– souterrain	– transcriptie	– kwintessens	– mais
– impresario	– abracadabra	– te zamen	– bosschage
– hinniken	– sloddervos	– veinzaard	– symmetrie
– eczeem	– liniaal	– controle	– appelleren
– diarree	– guerrilla	– racisme	– email
– crème	– bruuskeren	– prinsessenboon	– sperzieboon
– laconiek	– molecule	– Dokkumer	– fluorescerend
– per se	– accolade	– seksueel	– elektronica"
– chic	– piramide	– sekte	
-

**“Vraag en antwoord
Engelse werkwoorden**

Redactie Onze Taal

Vraag: Moet je bij het vervoegen van leenwoorden uit het Engels rekening houden met de spelling van de Engelse werkwoordsvormen? Moet je bijvoorbeeld schrijven ‘De afspraak is gepland?’ of verdient het meer Nederlandse ‘gepland’ de voorkeur?

Antwoord: Veel leenwoorden uit het Engels zijn gasten die niet meer van plan zijn te vertrekken. Het verdient daarom aanbeveling die woorden zo veel mogelijk te behandelen alsof het gewone Nederlandse werkwoorden zijn. Dit is ook de werkwijze die Van Dale volgt bij de opgenomen Engelse werkwoorden. Expliciet wordt deze wijze van vervoegen nog eens verdedigd door G. Verhoeven in Wolters’ *Kleintje Spelling* (blz. 36) onder het kopje ‘Hij savet de file’.

Volgens de Nederlandse regels worden Engelse werkwoorden als volgt vervoegd:

plannen	hij plant
wij planden	ik heb gepland
dealen	hij dealt
wij dealden	ik heb gedeald.

Twee groepen Engelse werkwoorden kunnen bij het vervoegen verwarring veroorzaken: werkwoorden waarbij de stam eindigt op een e (timen, saven) en werkwoorden waarbij de stam eindigt op een medeklinker die in het Nederlands zelden of nooit op die plaats staat (mixen, squashen).

De stam van een Nederlands werkwoord wordt gevormd door de uitgang *sjwa* (toonloze e) + n van de infinitief – zoals die wordt uitgesproken – weg te laten. Dat betekent dat een stam eigenlijk niet op een e kan eindigen, en dat de stam van *timen* en *saven* ‘tim’ respectievelijk ‘sav’ zou zijn. Om uitspraakredenen is het echter noodzakelijk de e als onderdeel van de stam te beschouwen; deze e geeft in *time* namelijk de ‘instructie’: lees de i als ai. Wij sluiten ons aan bij Verhoeven, die stelt dat de gewone vervoeging vol-

gens de Nederlandse regels ook bij deze werkwoorden de enige consequente is.

Dus:

saven	hij savet
wij saveden	ik heb gesaved
timen	hij timet
wij timeden	ik heb getimed

Bij de tweede groep kan verwarring ontstaan doordat de x en de h niet in ons ezelsbruggetje voor de werkwoordspelling voorkomen (‘t kofschip of fokschap). Waar het echter om gaat, is de regel die aan dit ezelsbruggetje ten grondslag ligt: werkwoorden waarvan de stam op een stemloze medeklinker eindigt, krijgen *te(n)* in de o.v.t. Stemloze (‘harde’) medeklinkers zijn de p, t, k, f, s en ch; de uitheemse klanken sj (zoals in *douche*) en th (zoals in het Engels *bath*) zijn ook stemloos. Stemhebbende (‘zachte’) medeklinkers zijn klanken die, net zoals de klinkers, met trilling van de stembanden gevormd worden.

De eindklank van *squash-* is te vergelijken met die van *douch-*: een stemloze klank (dus: hij douchte, squashte). Bij de ks-klank in *mixen* en *faxen* is de situatie nog eenvoudiger, omdat hier in feite een spellingprobleem speelt; vervang x door ks en er is niets aan de hand (vergelijk *niksen* – hij *nikste*).

Dus:

squashen	hij squasht
wij squashten	ik heb gesquasht
mixen	hij mixt
wij mixten	ik heb gemixt

We geven het toe, bij sommige werkwoorden zijn de resultaten van deze vervoegingen niet fraai. Het werkwoord *delete* (verwijderen of wissen van een computerbestand of deel daarvan) zou als o.v.t. krijgen ‘hij deletede’. Bij zulke lelijke resultaten is er maar één oplossing: het werkwoord niet gebruiken.” [1988,108]

Voor veel Nederlanders (en niet alleen voor hen) is taal gelijk aan spelling. Fout geschreven is meestal synoniem met fout gespeld. Spelfouten en voorstellen om de spelling te wijzigen wekken dezelfde verontwaardiging op. Vanwaar die opwinding?

Zoals mensen veranderingen in de taal ervaren als aantasting van een persoonlijk bezit (een paard heet niet alleen zo, het *is* ook een paard, en geen cheval), ervaren ze ook veranderingen in de spelling: dat dier heet *paard* en niet *paart*.

Een ander deel van de verklaring is de onderscheidende waarde van spelling. Wie kan schrijven is alfabeet, wie kan spellen is alfabetter. Spelfouten tellen niet alleen in sollicitatiebrieven: correct spellen is een toelatingsbewijs voor de beschaving. Misschien hechten mensen wel zo sterk aan spelling omdat spellen zo gemakkelijk is: iedereen kan het leren en over fouten is geen discussie mogelijk – de juiste oplossingen staan immers allemaal in een boekje.

In een interview met Onze Taal werd aan Jan Renkema de vraag voorgelegd: waarom gaan discussies over taalgebruik altijd weer over uiterlijkheden als de spelling, terwijl een aansprekende stijl en een heldere structuur zo veel belangrijker zijn? Hij antwoordde:

“Veel mensen denken dat *odeklonje* minder lekker ruikt dan *eau de cologne*. Spelling wordt ten onrechte gelijkgesteld aan taal. Wie spelfouten maakt, kent zijn taal niet en is een barbaar, of in ieder geval geen groot licht. Dat is de gedachtengang. Vergelijk taal eens met een jas, dan is de spelling niet meer dan de knopen van die jas. Leken staren zich blind op die knopen, terwijl er toch veel meer aan die jas te zien en te beleven is. Verklaarbaar is dat overigens wel. Een noodzakelijke voorwaarde voor het leveren van kritiek is dat je je vinger op een zwakke plek kunt leggen en een alternatief kunt aandragen. Wanneer mensen een afwijkende spelling tegenkomen, zien ze direct hoe die verschilt van wat ze zelf op school geleerd hebben. Normen die als onaantastbaar werden beschouwd, worden daarmee opeens toch op de helling gezet. Dat leidt uiteindelijk tot onzekerheid en angst. Maar wie onzeker of bang wordt, wordt altijd eerst boos. Bij een afwijkende spelling weten mensen ook altijd meteen hoe het volgens hun normen wel zou moeten. Bij een rommelig opgebouwde tekst of een tekst die heel onpersoonlijk is geschreven, is het voor een leek veel moeilijker vast te stellen waar de schoen wringt, welke normen er overtreden worden. Laat staan dat men ogenblikkelijk een alternatief heeft.” [1990,9]

In de jaren zeventig, het tijdperk van de democratisering, bestond er op lerarenopleidingen weinig belangstelling voor spelling. Op de scholen werden groepsgesprek en discussie op het rooster geplaatst ten koste van spellinglessen. Een nationaal spellingtoernooi was toen ondenkbaar.

Maar de laatste jaren deelt de spelling in de populariteit die ‘taal’ sinds kort voor een groot publiek bezit – naast de taalcolumns, cadeauboekjes over taal en taalprogramma’s op radio en tv (‘De Taalmeesters’, ‘Scrabble’, ‘Cijfers en Letters’, ‘Taalslag’), zijn er nu quizen waarin ook de spelvaardigheid van de kandidaten getest wordt (‘Tien voor Taal’). Onze Taal had veel succes met het Spelspel, dat enthousiast gekopieerd werd en op scholen en in bedrijven werd meegespeeld.

Het Nationaal Dictee

En in 1990 organiseerden de Volkskrant, de Taalunie en het NOS-televisieprogramma Lopend Vuur 'Het Nationaal Dictee', naar voorbeeld van de Franse spelwedstrijd. Op zaterdag 15 december 1990 vroegen vijftig deelnemers – bekende en onbekende Nederlanders – en een ongeteld aantal televisiekijkers zich af hoe ze *accommodatie*, *slimmeriken* en *przewalskipaard* moesten spellen. Onder de bekende Nederlanders bevonden zich oud-minister Korthals Altes en de dichters Drs. P en Jules Deelder. De uitslag van de avond was een argument voor de spellingvereenvoudiging: geen van hen leverde een foutloos dictee in.

De reizigers worden verzocht

Grammatica

Groter *dan*, niet groter *als*. De reizigers *wordt* verzocht. Het juiste gebruik van *dat* en *wat*. *Hen* en *hun*. Dit zijn de sjibbolets van het beschaafde taalgebruik. Wie de correcte keuze doet, laat merken dat hij met vrucht heeft schoolgegaan, terwijl degene die een brief begint met ‘ingesloten zend ik u’ zich voor velen al bij voorbaat gediskwalificeerd heeft.

Het is een exclusieve club, die van de sprekers en schrijvers van het Algemeen Beschaafd en Grammaticaal Correct. De toegangseisen zijn streng. Hoeveel taalgebruikers hebben de hulp van Van Dale, Renkema’s *Schrijfwijzer* of een familielid of collega nodig om te laten zien dat ze ook beschaafd zijn?

Al sinds de eerste jaargangen wenden lezers zich tot Onze Taal met hun vragen over grammaticale twijfelgevallen. De zekeren winden zich op over het alomtegenwoordige gebrek aan beheersing van de regels, de onzekeren vragen om een toelichting op die regels. De redactie van Onze Taal heeft het altijd als een belangrijke taak gezien om antwoorden te zoeken op die vragen. Zij blijft daarom die eeuwige kwesties behandelen, vooral in de rubriek ‘Vraag en Antwoord’.

In Onze Taal is ook ruimte geweest voor onderwerpen die niet tot de canon van duurzame kwesties behoorden: Paardekooper schreef over heel gewone, maar door de schoolgrammatica niet erkende constructies als ‘kinderen is ze dol op’. Joop van der Horst analyseerde het gebruik van *van* in ‘Je dacht zeker *van* zoiets doet Henk niet.’ H. J. Verkuyl, hoogleraar Semantiek en Moderne Taalkunde, voerde in een korte serie artikelen oppositie tegen de maandelijkse NRC-column van taalwachter Heldring. Verkuyl (bij de puzzelaars bekend onder zijn schuilnaam Dr. Verschuyll) heeft enkele van de door Heldring gewraakte fouten besproken, zoals het enkelvoud in: ‘Hij was een van de eersten die het woord *nam*.’

Tegen onnatuurlijke regels

Al in de jaren dertig en veertig was de houding van de redactie ten opzichte van grammaticale struikelblokken soms opvallend liberaal: ook als een bepaalde constructie werd afgekeurd, probeerde Onze Taal de aanbrengrer ervan vaak begrip bij te brengen voor de veronderstelde fout. Die relativerende benadering, gestimuleerd door de Raad, ging met de jaren steeds meer

overheersen: de gebruiksnorm werd allengs belangrijker dan schoolse, ‘on-natuurlijke’ regels, die altijd als ijkpunt voor beschaving hadden gegolden. (Zie ook hoofdstuk 6, *De normen*.)

Die houding sluit aan bij ontwikkelingen in het taalgebruik. Joop van der Horst, (historisch) taalkundige en jarenlang medewerker van Onze Taal, schrijft in zijn *Korte geschiedenis van de Nederlandse taal* (1989) over de verschuiving van *groter dan* naar *groter als*, en over de toenemende verwarring over *hen* en *hun*: “Wat je tegenwoordig ziet is niet zozeer een taalverandering als wel het overboord zetten van een ABN-norm en een schrijftaalregel. Men is niet langer bereid anders te spreken en te schrijven dan men van huis uit doet.”

Dat wil voor Onze Taal niet zeggen dat iedere constructie ‘goed’ is die in brede kring gebruikt wordt: er bestaat een verschil tussen omgangstaal en verzorgde (schrijf)taal. Maar de aandacht is verschoven van een normatieve beoelening van spraakkunstige moeilijkheden naar een verklarende: van hoe het hoort naar hoe het werkt.

Hier volgt een bloemlezing van oude en nieuwe artikelen, meningen en adviezen over een geval van duidelijke taalverandering (u is/u bent), drie eeuwige kwesties (groter als/dan, de reizigers worden verzocht, hun/hen), de vervoeging van werkwoorden als *stofzuigen* (*gestofzuigd/stofgezogen*), een woordvolgordeprobleem en een modieuze constructie (*Ik dacht van*).

U is? U bent!

“BENNEN WIJ...? – Een krant vraagt ons: ‘Bent U nog geen abonné?’ Jawel krant, dat bennen wij, al lang. Maar als gij, krant, U niet wilt gewinnen behoorlijk Nederlands te spreken, dan blijven wij het niet. Stellig niet.”
[1948,32]

Menige lezer uit de jaren negentig zal zich afvragen wat er loos is met de vraag: ‘Bent U nog geen abonné?’ De schrijver van het commentaar had willen lezen: ‘Is U...?’ Tot kort na de oorlog voerde Onze Taal een verbeter en bij voorbaat verloren strijd tegen ‘u bent’, op grond van de – onjuiste – veronderstelling dat deze vorm ontstaan was doordat een ‘onbeschaafde spreker’ naar analogie met ‘u kan’ ‘u ben’ had gewrocht. Een ‘half-beschaafde’ spreker zou dit vervolgens naar model van ‘u kunt’ in ‘u bent’ hebben veranderd.

In het hoofdartikel van november 1946 bestreed P. C. Smit ‘u bent’ nog met de uitroep: ‘Ruim op, het monster!’, maar een paar jaar later werd de verketterde vorm door zijn opvolgers volledig gerehabiliteerd:

“■ ‘U bent’ is een volkomen toelaatbare vorm in onze taal en niet te vergelijken met het onbeschaafde en ontoelaatbare ‘bennen wij’. Waar men den stijven tweeden persoon meervoud ‘gij zijt’ in de spreektaal wil vermijden (in de schrijftaal doet hij het nog altijd goed) en in den tweeden persoon enkelvoud het gemeenzame *jij* niet gebruiken wil of mag, is ‘U bent’ een algemeen gangbare tusschenvorm – en zeker niet onbeschaafd.” [1949,8]

“VROEGER – werden wel eens bezwaren gehoord tegen *u bent*. Het zou op een onaangename wijze herinneren aan we benne, of mooier nog: me ben-

ne. Dit nu is een volstrekt verouderd bezwaar: *u bent* is correct en beschaafd Nederlands. Aan uitspraken wat nu 'beter' is: *u hebt*–*heeft*, *bent*–*is*, *kunt*–*kan* enz. wagen we ons niet meer. We kennen geen enkel middel om iemand ervan te overtuigen dat het een 'beter' is dan het ander. In eigen omgeving *horen* we het meest: *u bent* en *u hebt*." ■ [1966,40]

Drie eeuwige kwesties

Waarom zijn kwesties als *groter als* of *groter dan*, *de reizigers worden verzocht* en *hun* of *hen* zulke klassiekers? Waarschijnlijk omdat hier grammaticale regels in het geding zijn die te zeer zijn gaan knellen, doordat ze een te nauw keurslijf vormen voor de natuurlijke taal.

Groter als? Groter dan?

Jan is groter als Piet? Jan is groter dan Piet? De taalkundige P. C. Paardekooper, die zelf consequent het eerste schrijft, noemt *groter als* "een van de ergste fobieën bij het grote publiek". *Als* en *dan* keren, net als het bestaansrecht van 'afbouwen', telkens weer terug in de kolommen van Onze Taal.

In de twist over *als* en *dan* nam de redactie aanvankelijk een tweeslachtig standpunt in: beide zijn goed, maar wij zullen zelf alleen 'groter dan' gebruiken. [1936,16] Kort daarna wordt dit oordeel verzacht:

"Zeker, *wij* zeggen en blijven zeggen beter *dan*, meer *dan*. Maar wij opponeeren niet tegen den vorm met *als*; wij weten al te goed dat velen in ons land dezen vorm verkiezen. Hoe zouden wij *mogen* opponeeren nu wij, in ons eigen blad, hebben kunnen zien dat een gezaghebber op het stuk van de taal in één artikel vrijelijk *als* en *dan* dooreen gebruikt.

En als een lid van onzen Raad ons doet opmerken dat men 'in bijna heel het Nederl. taalgebied *zegt*: meer *als*, met evenveel genoeg en *recht* als meer *dan*' – dan aanvaarden wij dat, al zou het ons aanvankelijk misschien wat sterk uitgedrukt lijken.

[...]

De tijden veranderen en met hen de taal. Of wij het prettig vinden of niet." [1936,54]

Leden tekenden verongelijkt protest aan tegen deze, in hun ogen, ongepaste rekkelijkheid. De redactie hield echter voet bij stuk en weigerde 'groter als' volledig in de ban te doen.

Jan Veering vatte in 1953 de standpunten nog eens overzichtelijk samen:

"Een oude geschiedenis

die altijd jong blijft. Iemand heeft in een taalboek gelezen, dat 'groter als' goed is. Hiermede is het tot levenslang veroordeelde germanisme ontsnapt. Grote schrik. o.T. moet het maar eens oplossen. Er is echter over deze kwestie reeds zeer veel geschreven. Ook in ons blad duikt ze om de zoveel jaren weer op. Het kan geen kwaad nog eens ons standpunt te verklaren. De meningen omtrent *als/dan* komen in het kort hierop neer:

1. 'Groter als' is even oud en goed als 'groter dan'. Het is onzin de eerste vorm als fout te bestempelen. Zelfs het w.n.t. moet (zij het wat spijtig) erkennen: 'Nevens het oorspronkelijke *dan* is in de 16e eeuw ook *als* in ge-

bruik gekomen, dat allengs toenemende, vooral in de volksspraak, zozeer is doorgedrongen, dat het thans nog in de spreektaal, in Noord en Zuid, de meest gewone uitdrukking is. Later hebben de taalgeleerden krachtig gewerkt om *dan*, althans in de geschreven taal, in zijn oud recht te herstellen.' *Als* is zelfs nog ouder dan de 16e eeuw blijkens het lied van Heer Halewijn: 'Wat trok zij aan haren lijve? Een hemdeken fijnder *als* zijde.'

2. De reeds eeuwen bestaande en sinds lang in verzorgde taal als algemeen in acht genomen onderscheiding 'even groot als – groter dan' thans te gaan verwaarlozen is verkeerd. De begrijpelijke en redelijke onderscheiding brengt kleur en afwisseling in de taal (O.T. 1937, 8).

3. Zelfs al staat het vast, dat 'groter als' geen germanisme is in dien zin, dat de uitdrukking bij ons gekomen is onder invloed van het Duits, mag men ze niet gebruiken, daar ze voor ons taalgevoel een klakkeloze vertaling lijkt van 'grösser als', waarvoor wij 'groter dan' hebben.

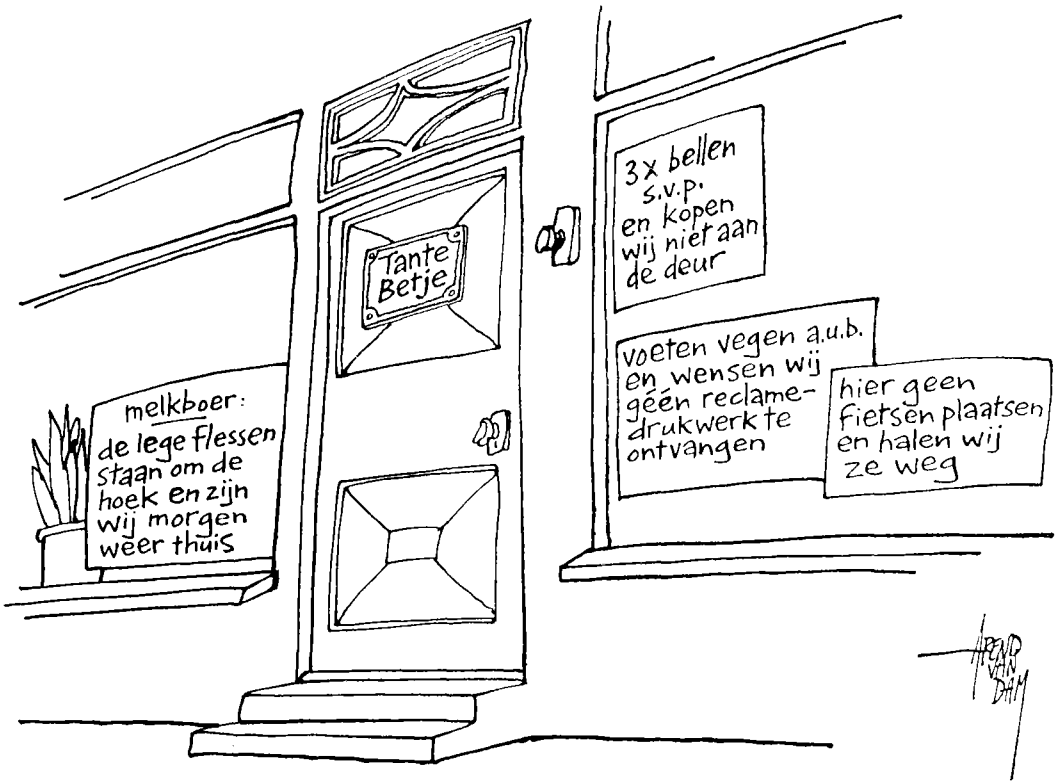
4. Het verschil als/dan is een verschil tussen omgangstaal en verzorgde taal. Al kan men dan in de taalgeschiedenis veelvuldig sporen van 'als' vinden, de ontwikkeling in gebruik en gevoelswaarde van beide uitdrukkingen hebben de laatste tientallen jaren nu eenmaal geleid tot de tegenwoordige toestand, waarin 'dan' beter klinkt dan 'als'.

Voor de tweede en de vierde opvatting voelen wij het meest. Misschien kan een parallel, die wel taalkundig van andere aard is, deze mening verduidelijken: Het is niet te ontkennen, dat het betr. voornaamwoord bij onzijdige woorden in de gesproken omgangstaal bij vele mensen, ook bij hen wier taal wij nauwelijks onbeschaafd durven noemen, 'wat' is in plaats van 'dat'. Iedereen van deze laatsten, die 'het boek wat ik lees' zeggen, zal 'het boek dat ik lees' schrijven en terecht. Zou nu 'groter als – dan' niet ook zulk een verschil kunnen zijn? Het Nederlands heeft deze opmerkelijk veel. In het Duits schijnt 'grösser als' ook al op drift te zijn geraakt. De volkstaal laat daar 'grösser wie' horen, dat men vrijwel nooit gedrukt ziet. En het Engels? De Charivarius van Engeland (Sir Ernest Gowers in *ABC of Plain Words*) waarschuwt de Britten: 'than' is sometimes mistakenly used in place of 'as'. Laten wij deze zin maar niet woord voor woord vertalen in het Nederlands. De verwarring zou nog groter worden... *dan* zij reeds is!" [1953,11]

Als taalkundig curiosium werd de laatste jaren in *Onze Taal* een paar keer iets gesignaleerd wat een lezeres 'de wraak van *dan*' doopte [1982,9]. Een voorbeeld van een lezer: "Ik hoorde een bekende presentatrice (of *tor?*) voor de televisie zeggen: *Deze methode, waarbij* (er volgde een lange bijzin), *is even fataal dan...*' De goede ziel scheen te denken dat *dan* netter klinkt dan *als*, en hoewel het ongetwijfeld tegen haar Hollands taalgevoel moet hebben ingedruist, gebruikte zij voor de zekerheid dus maar steeds *dan*." [1981,15]

Paardekooper noemt deze hypercorrectie *als-angst* en suggereert een eenvoudige oplossing: "Omdat onderwijzers dat *dan* na vergrotende trap enz. al vanaf de laagste klassen propageren, is het hele probleem verbonden met een jeugdtrauma, en dus zwaar emotioneel. Zodra zij het oer-Nederlandse *groter als* goedkeuren, is de *als-angst* verdwenen." [1984,116]

Kees van Kooten en Wim de Bie namen deze toegeeflijkheid op de hak in een dialoog die werd afgedrukt in *Onze Taal* onder de titel 'Een alskbaar onderwerp':

– Als danmede *dan* zijn straks volstrekt gelijkwaardig. U leest dat nu toch al regelmatig, dat er staat: De inflatie in Nederland is Even Sterk Dan in Duitsland?

– Jawel, maar dat is toch lelijk? Even sterk dan?

– Ach, na een tijdje als weet men niet beter meer. Ik zit hier vanzelfsprekend dan rijksgeделеgeerde naar onze Belgische collega's toe. Ik zit hier dus met nadruk niet dan mijzelf. Als zou ik misschien, dan ik heel eerlijk was, ook zeggen: ik vind *even duur dan* minder mooi als *even duur als*, maar mijn persoonlijke mening doet niet terzake. Het gaat erom dat wij komen tot een zo breed mogelijk taalbassin, waarin zoveel mensen dan maar haalbaar is niet kopje onder gaan dan zij *als* en *dan* verwisselen. [...]” [1989,54]

De reizigers worden verzocht

Worden de reizigers verzocht over te stappen of wordt de reizigers verzocht over te stappen? *Wordt*, immers: *de reizigers* is in deze zin geen onderwerp maar meewerkend voorwerp.

Of niet? In 1943 verordonneerde de redactie op gezag van prof. Overdiep: “de heeren worden verzocht, men wordt verzocht, met een volgenden infinitief, is thans een zeer gebruikelijke zegswijze, ook in beschaafd taalgebruik; zij heeft recht op erkenning verkregen.” [1943,50]

Ook deze klassieker uit de schoolboekjes was jarenlang goed voor artikelen en ingezonden brieven. De kwestie kreeg een vervolg in publikaties van de

laatste jaren over de voortgaande ondermijning van het meewerkend voorwerp.

In augustus 1971 schreef J. E. v.d. Laan uit Markelo over het 'mishandelde meewerkend voorwerp': "Men moet eens aan een aantal mensen vragen, of de uitdrukking 'Al zijn verwachtingen werd' of 'werden de bodem ingeslagen' moet luiden. Het merendeel kiest waarschijnlijk al voor het laatste door een falend datief-besef en misleid door de veronderstelling dat het onderwerp wel voorop zal staan."

Uit kranten noteerde hij: "De produkten waren maar een kort leven beschoren; De ontwikkelingslanden staan hetzelfde lot te wachten; Het publiek bleef de strafschoppen bespaard."

In een aflevering van 'Vraag en Antwoord' gaf de redactie haar mening over de overlevingskansen van het meewerkend voorwerp.

"Vraag en Antwoord Dag datief?"

Redactie Onze Taal

Vraag: Heldring beschouwt het als een fout als de derde en de vierde naamval door elkaar gehaald worden. Volgens Brandt Corstius (NRC, 11-7-1987) bestaan die naamvallen helemaal niet. Wie heeft er gelijk?

Antwoord: Als de vorm van een (voor)naamwoord afhankelijk is van de functie in de zin (bijvoorbeeld onderwerp of lijdend voorwerp), dan heten die vormen traditioneel naamval. Onze taal heeft maar weinig woorden waarin zo'n naamval zichtbaar is. Een voorbeeld is het persoonlijk voornaamwoord, dat onderwerpsvormen (*ik, jij, hij*) en voorwerpsvormen (*mij, jou, hem*) heeft. De meeste naamwoorden kunnen verschillende zinsdeelfuncties verrichten zonder dat er een vormverschil mee gepaard gaat:

Piet ziet mij / ik zie *Piet* / ik raadde *Piet* aan in bed te blijven.

Onloochenbaar heeft *Piet* hier drie verschillende functies, maar het heeft geen zin om van de eerste, vierde en derde naamval te spreken. Het woord *Piet* verandert immers niet.

De vraag moet worden geherformuleerd tot: zijn er (voor)naamwoorden in het Nederlands die als lijdend voorwerp een andere vorm hebben dan als meewerkend voorwerp?

1. Het betrekkelijk voornaamwoord *diewie*. Volgens de regels van de ANS (blz. 246-247) is het:

- (1) De brieven *die* Hans Marie stuurde, kwamen nooit aan.
- (2) De vrouw *wie* Hans brieven stuurde, antwoordde nimmer.

De vorm van het betrekkelijk voornaamwoord is afhankelijk van de functie: *die* voor het lijdend voorwerp in (1) en *wie* voor het meewerkend voorwerp in (2). Is deze beurtwisseling van *die* en *wie* een nagelvast argument voor het bestaan van een datief (derde naamval), apart van een accusatief (vierde naamval)? In zin (2) mag volgens de ANS ook *die* gebruikt worden. Dat is wat zwak uitgedrukt: de meeste mensen geven de voorkeur aan *de vrouw die*. Voor hen is er dus geen beurtwisseling, ondanks de dubbelzinnigheid die het oplevert.

2. Het persoonlijk voornaamwoord van de derde persoon meervoud *hen/hun*.

De regels zijn:

- (3) *Piet* ziet *hen* (vierde naamval).
- (4) *Piet* geeft *hun* het boek (derde naamval).

Geven de fameuze woordjes *hen* en *hun* de datiefkiefhebber voldoende houvast? Ook dat is nog maar de vraag. Natuurlijk weten we allemaal dat velen moeite hebben met het onderscheid tussen *hen* en *hun*, dat ons volgens som-

mige taalgeleerden opgedrongen is. Verder zien we het correcte *hun* in (4) (in bepaalde kringen) terrein verliezen ten gunste van *hen*, misschien uit angst voor *hun doen*. In ieder geval staat *hen* stilistisch hoger aangeschreven dan *hun*. Nog meer belang hechten we aan het feit dat menig- een weifelt in al die gevallen waarin men niet snel het kun-je-er-aan-voorzetten-foefje kan toe- passen:

- (5) Mag ik h?n ook nog wat limonade inschen- ken?
- (6) Dat beviel h?n helemaal niet.
- (7) Het leek h?n een briljante oplossing.

Als ervaren taalgebruikers alleen na grondige ontleding tot een vormkeuze kunnen komen, hebben we te maken met een grammaticaal onderscheid dat niet meer tot onze levende taal be- hoort. Ook *hen* en *hun* vormen kennelijk geen argument om de derde van de vierde naamval gescheiden te houden.

3. Vaste uitdrukkingen als *van goeden huize, te bestemder plaatse* en *van harte*.

In deze uitdrukkingen krijgt het zelfstandig naamwoord een uitgang die historisch toege- schreven wordt aan de derde naamval (ANS, blz. 54). Deze uitdrukkingen zijn onbruikbaar voor de argumentatie. Ten eerste zijn ze als fossielen overblijfselen van een stadium van het Neder- lands dat voorbij is. Ten tweede ontbreekt bij deze uitdrukkingen de beurtwisseling met een vierde naamval: er zijn geen vormen van *goed huis, bestemde plaats* en *hart* te vinden die een andere vorm dan *bestemder*, etc. hebben omdat ze in de vierde naamval staan.

De conclusie lijkt te moeten zijn dat er inder- daad geen derde naamval in het levende Neder- lands van nu meer bestaat. Puntje voor Brandt Corstius. Zit er dús geen fout in zin (8), die Heldring wel fout acht?

(8) (...) dat de directeur erin slaagde de Duitsers naar zijn hand te zetten of een rad voor de ogen te draaien.

Die conclusie is ook weer niet juist. Veel lezers (onder wie Heldring) zullen (9) beter vinden dan (10):

- (9) Mij werd een rad voor de ogen gedraaid.
- (10) Ik werd een rad voor de ogen gedraaid.

Deze lezers zullen (8) afkeuren omdat *de Duit- sers twee verschillende functies tegelijk heeft: lij- dend voorwerp bij zetten* en meewerkend voor- werp bij *draaien*. Een (geclausuleerd) puntje voor Heldring.

Maar er zijn ongetwijfeld ook lezers die (10) beter vinden dan (9). Daaruit blijkt dat in hun grammatica *degene dielwie een rad voor de ogen gedraaid wordt*, geen meewerkend voorwerp is, maar onderwerp in zin (10) en lijdend voorwerp in zin (8). Voor *hen* is er niets mis met de samentrekking in (8).

Zijn de naamvallen in het Nederlands daar- mee verdwenen? Nee, in dit artikel staan geen argumenten tegen het maken van een onder- scheid tussen verschillende vormen die op naam- vallen berusten. Naamvallen bestaan dus nog wel." [1989,172-173]

Hun en hen

Driemaal, in 1952, 1957 en in 1965, heeft Veering uitvoerig over het onder- scheid tussen *hen* en *hun* geschreven. In zijn eerste stukken heeft hij onder andere de historische wortels van het probleem besproken. Minstens één lezer was toen niet onder de indruk: "Die geleerdigheid over de renaissance doet niets ter zake. Wij behoeven niet te weten hoe het vroeger was: het is nu al erg genoeg. Voor mij staat vast: er is een verschil tussen *hen* en *hun*; ieder die zijn taal goed wil gebruiken, dient zich eraan te houden." [1957,15]

In september 1991 was het volgens de redactie weer eens tijd voor een grondige behandeling van de *hun/hen*-kwestie. Zwaar geschut werd in stelling gebracht: in de wel zeven bijdragen hoefde geen enkel aspect onbe-

sproken te blijven. Wat leverde al die aandacht op? In ieder geval een oproep tot tolerantie door de redactie.

De schoolregels zijn bekend. *Hun* is meewerkend voorwerp (3e naamval): ik geef hun een boek. *Hen* wordt gebruikt als lijdend voorwerp (4e naamval) en na een voorzetsel: ik heb hen gezien; ik geef het boek aan hen. Na een verhandeling over de verschillende grammaticale onderscheidingen die de taalgebruiker moet kennen en herkennen (o.a. ondervindend voorwerp en belanghebbend voorwerp) stelt de redactie zichzelf de vraag of het onderscheid tussen *hun* en *hen* moeilijk is.

“Ja, het onderscheid tussen *hun* en *hen* is moeilijk. In doorsnee-gevallen is het voor de gemiddelde taalgebruiker al vaak gokken, in bijzondere gevallen komt zelfs de geschoolde taalgebruiker er niet zonder kleerscheuren vanaf. [...] Een taalregel die van een schrijver eist na te denken over de grammaticale functie van zinsdelen is kunstmatig, en het onderscheid dat zo'n regel beregelt kan niet tot het levend Nederlands gerekend worden. Bovendien staat zo'n regel een effectieve communicatie in de weg. [...]

Het zou mooi zijn als het onderscheid tussen *hun* en *hen*, dat in de zeventiende eeuw op kunstmatige gronden is aangebracht, gewoon weer kon verdwijnen.

Zo ver is het echter niet. Wel geven de voorafgaande artikelen reden tolerant te zijn wanneer u *hun* of *hen* aantreft op een plaats waar u zelf voor de andere mogelijkheid had gekozen. Verder kunt u altijd overwegen *ze* te gebruiken als een keuze tussen *hen* en *hun* u voor een onoverkomelijk probleem stelt.” [1991,sept.,13]

Stofgezogen? Gestofzuigd!

Veel Nederlanders vinden dat we een lastig werkwoordsysteem hebben. Voor een groot aantal spellingproblemen kan de regel van 't *kofschip* uitkomst bieden, maar hoe zit het met grammaticale kwesties als de vervoeging van werkwoorden als *blokfluiten* en *stofzuigen*?

“Vraag en Antwoord

Redactie Onze Taal

Vraag:

Wat is het voltooid deelwoord van werkwoorden als *blokfluiten* en *stofzuigen*? Moet je zeggen *gestofzuigd* of *stofgezogen*? Bepaalde vormen klinken mij vreemd in de oren, maar wat de juiste vorm is en waarom is mij niet duidelijk.

Antwoord:

Bij het bepalen van de correcte vorm van het voltooid deelwoord bij samengestelde werkwoorden moet eerst worden nagegaan of het om een *scheidbaar* of om een *onscheidbaar* samengesteld werkwoord gaat. *Houthakken* is bijvoorbeeld *scheidbaar* ('hij *hakte* een stapel *hout*'); *stofzuigen* is *onscheidbaar* ('hij *stofzuigde* het hele huis / heeft *gestofzuigd*').

Bij vervoeging van een *onscheidbaar* werkwoord worden de samenstellende

delen niet gescheiden. *Ge-* komt voor de samenstellingen: geblokfluit, gestofzuigd, geraadpleegd. Bij een *scheidbaar* werkwoord komt *ge-* tussen de beide delen: lesgegeven, huisgehouden, houtgehakt. (*Blokfluiten* is een beetje een bijzonder geval, omdat het geen samenstelling is van de woorden *blok* en *fluiten*, maar een afleiding van de samenstelling *blokfluit*; het is niet fluiten op een blok, maar spelen op een blokfluit).

Hoe kun je nu zien of een samengesteld werkwoord scheidbaar dan wel onscheidbaar is? Dat is niet eenvoudig: de ANS besteedt bijna 30 bladzijden aan deze werkwoorden. Bij de groep die hierboven werd aangeduid – samenstellingen van een zelfstandig naamwoord en een werkwoord – is in het geval van de *overgankelijke* werkwoorden nog wel een ezelsbruggetje te geven. Aan overgankelijke onscheidbaar samengestelde werkwoorden kan namelijk een lijdend voorwerp toegevoegd worden:

- Hij stofzuigde *het hele huis*
- Zij heeft *een buste* gebeeldhouwd

Bij *scheidbaar* samengestelde werkwoorden neemt het zelfstandig naamwoord uit de samenstelling de plaats van het lijdend voorwerp in:

- Hij hakte *een stapel hout*
- Hij gaf *Engelse les* aan de tweede klas

In andere gevallen is het verschil niet altijd even duidelijk. Daarom geven we hieronder een lijstje met de *scheidbaar* samengestelde werkwoorden (uit deze groep) die de ANS noemt (blz. 514): ademhalen, huishouden, houthakken, lesgeven, plaatsgrijpen en schoolblijven. De andere werkwoorden die zij opneemt zijn *onscheidbaar*, en een groot deel daarvan treedt bovendien alleen in de infinitievorm op (buikspreken, koorddansen).” [1987,27]

Gedaan worden en worden gedaan

Over de woordvolgorde van het Nederlands doen wilde verhalen de ronde. Er zou een ‘rode’ en een ‘groene’ volgorde bestaan (rood: ...dat hij is gekomen; groen: ...dat hij gekomen is); en de groene volgorde zou een germanisme zijn.

Veering schreef in 1960:

“Dikwijls hoort men de mening verkondigen dat het hulpwerkwoord in de bijzin nooit *achter* het hoofdwerkwoord mag staan. Sommigen veranderen alle zinnen van het type

... van mening dat dit verricht is

... ontdekt dat men dit gedaan heeft

consequent in

... van mening dat dit is verricht

... ontdekt dat men dit heeft gedaan.

Deze mening is onjuist. *Beide* constructies zijn in het Nederlands mogelijk. De eerste (... gedaan worden) ‘wordt veruit het meest gebruikt’, aldus de conclusie van mej. A. Pauwels, die in 1953 een boek over deze kwestie heeft geschreven. Eenvoudige waarneming van de gesproken taal rondom u kan u leren dat het type ‘... gedaan wordt’ veel frequenter is dan ‘... wordt gedaan’. Zelfs de chef die er zo hardnekkig achterheen zit dat zijn personeel ‘...wordt gedaan’ schrijft, zal op de andere volgorde in zijn gesproken taal betrappt kunnen worden.” [1960,11]

In de *Schrijfwijzer* [herziene editie, p. 118] legt Renkema uit dat de keuze voor de ene of de andere volgorde per regio verschilt: "In het oosten van ons land is of was de volgorde 'gekomen is' de meest gebruikelijke, elders de volgorde 'is gekomen'." De dialectonderzoekers die dit ontdekten gebruikten op hun kaarten respectievelijk de kleuren groen en rood om het verschil aan te geven. Er is, aldus Renkema, geen reden om '...gekomen is' voor een germanisme te houden. Wel is uit onderzoek gebleken dat er in spreektaal een voorkeur voor de groene volgorde bestaat en in schrijftaal voor de rode.

"VAN... een tipje van de sluier

J. M. van der Horst

In de VPRO-gids van 22/28 november 1980 (nr. 47), blz. 5 stond het volgende stukje van heer Bie:

Eind 1980 en het woord VAN is via de spreektaal doorgedrongen tot in alle maatschappelijke lagen en sociale niveaus. Eén avond TV-kijken of radioluisteren levert een score op van meer dan 25 x VAN.

'En toen dacht ik van ...'

'Wij hebben gezegd van ...'

'Daarom mijn vraag van ...'

'Mijn fractie vindt van ...'

'Zit ik toch met 't gegeven van ...'

VAN heeft hier de betekenis (van) 'zoiets als', 'in de trant van' of 'ongeveer'. Elke onduidelijkheid, alle gezweef, iedere denkfout wordt bij voorbaat geëxcuseerd door dat woordje VAN.

Wilt U mij meehelpen met turven en mij de naam van de spreker, de datum, de tijd en de zender opsturen? Ik zorg er dan voor, dat deze VAN-zegger een schriftelijke berisping krijgt, of – bij herhaald VAN-gebruik – nooit meer aan de bak komt!

Bie heeft gelijk, vind ik. Bie heeft gelijk met te zeggen dat dit soort zinnen op het ogenblik veel voorkomt. En hij heeft ook gelijk dat er van dat *van* iets mistigs uitgaat, dat de *van*-zegger een slag om de arm houdt. Of het werkelijk zo krachtig bestreden moet worden als Bie wil, is een andere zaak. Ik zie niet in waarom sprekers, desgewenst, geen slag om de arm mogen houden.

Aardiger dan de bestrijding der *van*-zeggerij lijkt me de oplossing van de volgende puzzel:

hoe komt het dat zo'n woordje het bedoelde effect heeft? Hoe is het mogelijk dat toevoeging van *van* een zin, een mededeling, 'versluiert' die zonder *van* recht toe recht aan z'n zegje doet?

Voorgangers

Er is al eens over dit gebruik van *van* geschreven in *Onze Taal*. Juni 1979 (blz. 40–41) signaleerde J. J. W. Blok het verschijnsel; hij vraagt naar de oorzaak van deze taalvernieuwing. September 1979 (blz. 61–62) schreef H.J. Verkuyl een reactie. Verkuyl vraagt zich af of er wel sprake is van een vernieuwing; hij meent van niet. Ook is Verkuyl het niet eens met Blok als deze zegt: 'Men gebruikt meestal het woordje *van* als men niet helemaal positief staat tegenover de uitspraak die men gaat citeren. Ofwel men acht hem geheel of gedeeltelijk onjuist of men vindt hem onsympathiek.' Wat is dan wel het effect van dit *van*? Aangezien het in de bedoelde zinnen kan optreden, maar niet noodzakelijk is, blijft de vraag wat het effect is van wel-optreden. Verwerpen we de eerste interpretatie, dan moet er een betere komen. Verkuyl lijkt te denken aan gerichtheid van de spreker op het hoe, boven het wat. Ik begrijp dat niet goed. Bie lijkt me een beter voorstel te doen. Verkuyls mening dat het geen taalvernieuwing is maar slechts het vaker gebruiken van een spreektaalgewoonte voor radio en televisie, zou waar kunnen zijn. Maar overtuigd heeft hij mij niet. Hoe dit ook zij, ik ga niet op zoek naar de oorzaak van deze (echte of vermeende) vernieuwing, maar naar een verklaring. Wat gebeurt er als een spreker *van* toevoegt, en hoe komt dat?

[...]

Eén of meer vannen?

Hoe komt het dat dat *van* versluiert werkt? Zit 't 'm in de betekenis van *van*? Zo ja, wat is

de betekenis van *van*? Geeft het bezit aan, zoals in *de fiets van Jan*? Hoort het tot de betekenis van *van* dat datgene wat erna genoemd wordt, de bezitter is? Niet in: *de vader van Jan*. Nu, voor wie bezit niet te enghartig opvat, kan Jan misschien nog wel de 'bezitter' van een vader zijn. Moeilijker ligt het met *een schilderij van Picasso*. Dit is dubbelzinnig. Picasso is ofwel de bezitter, ofwel de maker. Behoort het nu ook tot de betekenis van *van* dat het aankondigt: wat nu volgt noemt de maker? Of moeten we zeggen: *van* heeft meer dan één betekenis, respectievelijk verwijzend naar de bezitter en verwijzend naar de maker.

Nog weer verder van huis komen we met *de straf van Jan*. Hierin is Jan òf de straffer, òf de bestrafte. De handelende persoon of de persoon die de handeling ondergaat. Behoort het ook tot de betekenis(sen) van *van* dat het de handelende persoon signaleert en de persoon die de handeling ondergaat? Op die manier kom je tot heel wat 'betekenissen'.

In het woordenboek van Van Dale komt men tot 52, in dat van Koenen tot 20 verschillende mogelijkheden. Gaat het om verschillende betekenissen van een en hetzelfde woord (vgl. *bureau* in de betekenis van 'schrijftafel' en in de betekenis van 'kantoor'), of gaat het om verschillende woorden *van*, *van-1*, *van-2*, enz. (vgl. *berg-1*: 'huidschilfers op het hoofd van zui-gelingen' en *berg-2*: 'verheffing van het aardop-pervlak').

In de tak van de taalkunde die zich met de betekenis bezighoudt, de semantiek, en ook speciaal bij het maken van woordenboeken, kent men dit soort problemen heel goed. De oplossing is minder simpel; hangt ook af van wat je wilt. Bij het maken van een woordenboek gelden andere eisen dan bij semantisch onderzoek. Er zijn al heel wat oplossingen geprobeerd, met wisselend succes. Globaal kun je die oplossingen in twee soorten verdelen, oplossingen van type-a en oplossingen van type-b. Bij type-a is men dadelijk bereid verschillende *vannen* te onderscheiden. Verschillende woorden met elk hun eigen betekenis, of één woord met verschillende betekenissen. Bij type-b probeert men tot het uiterste te zoeken naar de betekenis die dan in al de zinnen van toepassing is.

Ik heb volstrekt niet de pretentie dit soort vragen van semantici of woordenboekmakers hier op te lossen. Wel wil ik het eens langs de weg

van type-b proberen een verklaring te vinden voor het door Bie en anderen opgemerkte verschijnsel.

Van als voorzetsel

Van is het meest frequent voorkomende voorzetsel. Op enige afstand gevolgd door *in*. Althans, over de hele linie genomen. In informeel spreken staat *in* net iets hoger genoteerd. Bij mannen staat *in* boven *van*, bij vrouwen is het andersom. Bij jonge mensen staat *van* boven *in*, bij oudere mensen *in* boven *van*. De maatschappelijke positie heeft weinig invloed: zowel bij de hogere als bij de lagere sociale lagen staat *van* boven *in*.

Wie onbevooroordeeld, zonder in woordenboeken te kijken, probeert te zeggen wat *van* betekent, zit met z'n handen in het haar. Ja, 'bezit', maar dat is slechts een klein stukje ervan. *Van* heeft een veel vagere betekenis dan *in*. Niet toevallig lijkt het me, dat het meest frequente voorzetsel ook de vaagste, de minst specifieke betekenis heeft. Het is bijna een all-round voorzetsel, met een zeer ruim scala gebruiksmogelijkheden, en met een heel weinig specifieke betekenis.

Wat doet een voorzetsel? Het legt soms verband tussen twee zelfstandig-naamwoordsgroepen: – de fiets van mijn buurman.

Algemener geldt: het maakt een zelfstandig-naamwoordsgroep tot een voorzetselgroep, en zodoende tot een zinsdeel dat niet erg centraal is: niet onderwerp, niet lijdend voorwerp, maar bijvoeglijke bepaling, voorzetselvoorwerp, bijwoordelijke bepaling, enz. (Ja, er zijn uitzonderingen.)

Een zelfstandig-naamwoordsgroep zonder aangeplakt voorzetsel is wel centraal in de zin, dat moet iets belangrijks zijn, nl. onderwerp of lijdend voorwerp. (Ja, ja, enz.)

Een voorzetselgroep is een zinsdeel van het tweede plan. In de verbinding van zelfstandig-naamwoordsgroep plus zelfstandig-naamwoordsgroep (*de fiets van mijn buurman*), is de tweede dan ook minder centraal dan de eerste. Blijkbaar is dit een algemeen trekje van voorzetsels: ze drukken datgene wat erop volgt naar het tweede plan. Het hoort er wel bij, maar pas in de tweede plaats; het doet wel mee, maar niet helemaal.

Welnu, ons meest frequente voorzetsel, ons voorzetsel bij uitstek, met z'n ruim scala gebruiksmogelijkheden en z'n weinig specifieke betekenis, is dan ook in de allereerste plaats volop voorzetsel, 'naar-het-tweede-plan-drukker'. Het geeft aan dat datgene wat volgt, *het zijdelings betrokkene* is. Meer niet, maar ook niet minder. Dat is de betekenis van *van*. Heel de rest is interpretatie; dat maak je op uit het verband. Als er sprake is van *een fiets*, en in dat verband wordt een persoon genoemd 'die er wat mee te maken heeft', dan zal dat wel de eigenaar zijn (of de berijder!). Als er sprake is van *een schilderij*, en er wordt een persoon in dat verband genoemd, dan... weten we het niet. Het kan de schilder wezen, of de eigenaar, of zelfs de afgebeelde persoon (als het een portret was). Hoe het komt dat we bij een fiets niet aarzelen en bij een schilderij wèl, zit 'm niet in het gebruikt zijn van een ander woord *van*, of van een andere betekenis van *van*, maar louter in onze kennis van de wereld. Bij schilderijen is het vaak relevant te weten wie de maker is, soms relevanter dan wie de bezitter is. Bij fietsen in de regel niet. Het is dus mijns inziens onjuist om te zeggen dat *van* een bezitsrelatie aangeeft. Het geeft een (zijdelings) betrokkene aan. Bij fietsen ligt dan het meest voor de hand aan de bezitter (of berijder) te denken, bij schilderijen niet.

Bij *de straf van Jan* is het precies zo. *Van* betekent hier niet iets anders dan in *de fiets van Jan*, maar opnieuw: een betrokkene. Bij straffen is dan zowel een bestraffer als een bestrafte betrokken. En jawel, de groep is dan ook precies dubbelzinnig. Afhankelijk van de gespreksituatie kan er op de straffer gedoeld zijn of op de gestrafte.

Verklaring

In *Je dacht zeker van zoiets doet Henk niet* zit het effect van dat niet-noodzakelijke *van* in z'n betekenis. Betekenis ruim opgevat. Als voorzetsel geeft het te kennen dat wat volgt er wel bij

hoort, maar pas in tweede instantie. Met z'n weinig specifieke betekenis kan het van alles en nog wat betrekken bij van alles en nog wat. Erbij betrekken. De context leert ons wat de aard van die betrekking is. Toegevoegd voor een zinsdeel dat eigener beweging uiterst betrokken is bij het gebeuren (het lijdend voorwerp), is het effect in feite averechts. Het is alsof een der hoofdpersonen ons nu wordt voorgesteld als een figuur van het tweede plan. Met *van*, het voorzetsel dat zoveel aan de context overlaat, kun je dat doen: het heeft niet een specifieke betekenis die ons daarbij voor de voeten loopt.

En... tot slot

Terug naar Bie. *Van* zwakt af. *Van* drukt naar het tweede plan. Wat daarop volgt is 'slechts' zijdelings relevant, niet de zaak zelve maar iets of iemand die daarbij betrokken is. Wie zegt: *Ik vind...* doet verwachten dat dan volgt wat hij vindt. De luisteraar spitst zijn oren. Door verder te gaan met *Ik vind van...* brengt de spreker hem in zekere zin op een dwaalspoor. Dat *van* kondigt aan dat het volgende iets van het tweede plan is. De luisteraar ontspant zich, gaat er even bij zitten, en denkt: ik vergiste me, wat nu volgt is minder belangrijk dan ik eerst dacht. De spreker talmt nog wat, tot zijn luisteraar zijn verwachtingen heus heeft opgegeven. En dan, plotseling, komt alsnog wat de spreker vindt. Daar was de luisteraar niet op verdacht, hij zit nog rustig en luistert met maar een half oor. Vanwege dat *van*. En dat was precies wat de spreker beoogde: hij heeft zijn mening nu 'verpakt', 'vermomd' als iets van het tweede plan. Zo versluiert hij zijn woorden, zo wordt hij bij voorbaat geëxcuseerd, gelijk Bie terecht opmerkt." [1982,88-89]

Van praatpaal tot prikpil

Nieuwe woorden

Taal is voortdurend in beweging. Woorden en uitdrukkingen raken in onbruik, andere nemen hun plaats in. Het gelegenheidswoord van gisteren kan de mode van vandaag zijn.

Het Genootschap Onze Taal werd in 1931 opgericht om een bepaald soort nieuwe woorden op te sporen en over de grens te zetten: de germanismen. Gaandeweg werden de doelstellingen verbreed. Onze Taal signaleert al meer dan een halve eeuw ook andere nieuwe woorden en modewoorden. Aanvankelijk werden die, samen met de germanismen en andere onzuiverheden, aan de schandpaal genageld, maar geleidelijk aan voegde zich bij die kritische aandacht ook plezier in het verzamelen en becommentariëren van nieuwe woorden.

Schreef in 1941 een lezer nog verontwaardigd over jongedames die woorden als ‘rotjongen’ en ‘loltrappen’ in de mond nemen, vijftig jaar later kan een taalkundige onder de kop ‘Zit toch niet zo te eikelen’ verslag doen van een onderzoek naar jongerentaal, en een woordenlijst afdrukken die de uitdrukkingen ‘wreed op de bek gaan’ (heftig zoenen) en ‘een kipje snuiven’ (een meisje versieren) bevat.

Taalverknoeiende nieuwigheden

Oude mensen houden niet van jonge woorden. En tot voor kort was het merendeel van de Onze-Taallezers van gevorderde leeftijd. Nieuwe woorden zijn voor de gemiddelde lezer van Onze Taal zelden goede woorden. Meestal zijn ze van vreemde herkomst, en als ze dat niet zijn, is er wel wat anders mis mee. Verandering betekent achteruitgang: bijna nooit zeggen de lezers dat hardop, maar het spreekt overduidelijk uit het merendeel van de brieven over de aanwas in de woordenschat.

Ook de oprichters van het genootschap heetten vernieuwingen zelden van harte welkom. “Wij moeten terug; waarlijk, wij moeten terug”, besloot redacteur Smit een bijdrage over *eenigste*. [1941,56] Een jaar later ontlokte de ontbrekende ‘e’ in *waarnemend secretaris* en *administratief-ambtenaar* hem de verzuchting: “Laat ons er toch niet verder over praten; al die taalverknoeiende nieuwigheden, wat hebben wij er aan, wat hebben wij ermee te doen.” [1942,53]

Instinctieve afkeer van het nieuwe werd door boze briefschrijvers niet

altijd met redenen omkleed. In 1946 bijvoorbeeld veroordeelde een lezer 'filmisch' bondig en zonder nadere verklaring met: "Men ontmoet dit woord herhaaldelijk in de kranten als adjectief van het woord film. Ik vind het een onding." [1946,16]

Argumenten die lezers (en in de beginjaren ook de redactie) aanvoeren tegen vernieuwingen in de taal, blijken al bij oppervlakkige beschouwing vaak weinig meer dan rationalisering van een irrationele afkeer.

Om te beginnen werd het procédé dat tot de vorming van het nieuwe woord had geleid in het belachelijke getrokken. Dus: *zelfvoorzienend* opent de weg voor *zelfganend* [1979,69], en *saamhorig* zal leiden tot *saamwerking*, *saamstelling* en *saamkomst*. [1941,52] "*Bewegwijzering* – Een leelijk woord!", schrijft een lid in april 1942. "*Berijwielpadding*, *bevliegvelding*? Dan ook: *bedieselmotoring* van onze visschersvloot!"

Een ander met voorliefde in stelling gebracht argument is de logica. Zo veroordeelde oud-voorzitter J. Klaasesz in zijn slotwoord op het dertiende congres (1982) de woorden *hongerstakers* en *hongerstaking* met de redenering: "Dat zijn echt krankzinnige woorden, want je staakt geen honger; de honger begint pas, als je staakt! Het zouden eigenlijk *voedingstakers* moeten zijn." (Op dezelfde gronden blijkt nu al twintig jaar lang ieder jaar wel een lezer bereid zich druk te maken over het oneigenlijke gebruik van *gijzelaar* voor 'iemand die gijzelt'. "Dat moet natuurlijk *gijzelnemer* zijn!")

Redacteur Jan Veering levert in zijn proefschrift kritiek op zijn voorgangers, die vaak woorden afkeurden zonder een voorstel tot verbetering te doen, waardoor ze de taalgebruiker lelijk in de kou lieten staan. Je kunt wel zeggen dat het bergafwaarts gaat met de taal, aldus Veering, maar daar heb je in de praktijk niets aan. Hij illustreert dit met het woord *overlappen*: "De taalgebruiker heeft *overlappen* nodig; het past trouwens uitstekend in ons Nederlandse systeem. Nee, [zegt de redactie in 1948], het is een anglicisme, maar er staat niet bij hoe men het begrip dan wel moet uitdrukken." [p. 98]

Wat veranderde er in het Nederlands tijdens het bestaan van Onze Taal? In april 1981 keek prof. Zaalberg ter gelegenheid van het vijftigjarig jubileum van Onze Taal terug op een halve eeuw taalverandering:

"1931 en 1981
Herinneringen en indrukken

C. A. Zaalberg – Leiden

Een ontmoeting

SF staat voor niets. Een vrouw in 1981 kan in gesprek raken met een mijnheer in 1931. Zij draagt haar arm in een slinger en legt uit: 'Ik ben aangereden toen ik op een zebra de Wagenstraat overstak.' 'Aangereden op een zebra?' vraagt hij verbaasd, menende dat zelfs ervaren temmers zulke dieren niet kunnen berijden.

'Ja, natuurlijk door zo'n brutale tiener op een bromfiets.'

Het zijn twee Hagenaars en ze spreken één taal, lijkt het: beiden zeggen 'anggereje'.

Maar na drie zinnestjes zijn er nu al drie bronnen van onbegrip. Als ze het kennelijke misverstand niet op zich willen laten zitten, leidt het ene woord tot het andere en de avontuurlijke conversatie brengt aan het licht dat zij de betekenis van *dienstmeisje*, *bretelknoop* en *sokophouder* kan raden, maar hij niet die van *afkicken*, *beeldbuis*, *BTW*, *het zwarte circuit*, *EEG*, *kernta-*

ken, krakers, spiraaltje. Het zo veelbelovende gesprek wordt ontijdig afgebroken als de 31'er, bij mevrouws verklaring van de laatste term, haar zulke uitdrukkingen hoort bezigen dat hij vrees in bedenkelijk gezelschap geraakt te zijn. Jammer, want hoeveel had hij, met zijn blijkbare belangstelling voor onze taal, niet kunnen opmerken! Een keus uit wat hij misliep zal van dit jubileumartikel de inhoud vormen.

Klanken

Als de man van '31, opgegroeid in het geloof aan een 'Algemeen Beschaafd', naar radio en t.v. had kunnen luisteren, zou hij aan veel hebben moeten wennen. Bij sommige voorlezers had hij geen verschil kunnen horen tussen *voorruit* en *voorraad* of tussen *werk* en *wijk*, zelfs tussen *Chinezen* en *Chinesen*. De middenklemtoon, die hij wel uit de volksmond heeft gehoord in steden waar een Bilderdijkstraat of een Oranjeboomstraat is, blijkt te zijn opgeklommen tot hooggeplaatsten als ze spreken over *rechtspitiezaken*, *arbeidsvoorwaardenbeleid*, *aardappelméelfabrieken* of *waterwtingebieden*.

Oude woorden en nieuwe

Ook waar de woordvoorraad gelijk gebleven is, zijn toch ingrijpende veranderingen merkbaar in het veel of weinig voorkomen van woorden, de zogenaamde gebruiksfrequentie. Woorden die men vroeger niet schreef, zoals *sturen*, *trouwen*, *vandaag*, hebben de plaats ingenomen van *zenden*, *huwen*, *heden*. Andere kregen een gewijzigde betekenis, die verband houdt met veranderingen in de samenleving: *beleid*, *inleveren*, *operationeel*, *de pil*, *prioriteit*, *scenario*, *sector*, *strategie*, *structureel*. Wij kunnen ons niet goed voorstellen, dat *roddelen* in het grootste gedeelte van het land onbekend was toen in de bezettingstijd een affiche ons wou leren dat die bezigheid ons volk schaadde, of dat *alternatief* voor 1965 niet in het meervoud gebruikt kon worden. In 1931 is van het WNT het stuk *P-Pletseren* verschenen; lees je daarin het artikel *Plassen*, 4 kolom lang, dan vind je niet de betekenis 'urineren'. *Geconfronteerd* werden voor 1945 alleen verdachten en getuigen, *frustraties* kende men niet, het *milieu* bestond altijd uit mensen. *Koffiedrinken* deed men tussen 12 en 2, *alstublieft* was nog niet van zijn plaats gedrongen door *graag*, *dank u* nog niet door *bedankt*. Je zou wel eens willen weten waar dat toch allemaal door komt! Waarvan-

daan komt *ogen* 'cruitzien', *versieren*, *dat stelt niks voor*?

[...]

Uitdrukkingen

Sommige figuurlijke zegswijzen zijn wel oud, maar nu veel frequenter dan eertijds: *een heet hangijzer*, *met een natte vinger*, *hoge ogen gooien*, *het topje van de ijsberg*, *uit de hand lopen*; andere zijn misschien in streektaal bekend geweest: *uit de doeken doen*, *de pan uit rijzen*, *op de tocht staan*. Hele zinnestelsels zijn wellicht door conferenciers of columnistten in zwang gebracht: *dat is der niet bij*, *het zal je kind maar wezen*, *van mij mag het*, *vergeet het maar*, *voor mij hoeft het niet*, *zo simpel is dat*.

Niet moeilijk te raden is de oorsprong van *het achterste van zijn tong laten zien*, *niks om over naar huis te schrijven*, *zijn nek uitsteken*, *de show stelen*.

Zinsbouw

Iets heel ongebruikelijks is het, dat je veranderingen kunt waarnemen op het terrein van de syntaxis, de 'woordvoeging'. Tot 30 jaar geleden moest *overleven* een lijdend voorwerp bij zich hebben, *kiezen* ook. Nu betekent *overleven* 'in leven blijven', en wordt *kiezen* bijna altijd gevolgd door *voor*, hetgeen soms wel een klein betekenisverschil meebrengt. Zodra in 1940 evacuatievoltrokken werden, liet de volksmond niet de huizen, wijken of woonplaatsen, maar de bewoners *evacueren*. Sedert de 'spreiding' van PTT-personeel begonnen is, kan een *gespreid* gezin best in zijn geheel in Groningen wonen. Staatkundige geheimen lekken wel eens uit, maar nu we ons nieuws meest uit Engelse en Amerikaanse bronnen krijgen, *worden ze ook uitgelekt*.

Het nu gewone 'Ik dacht dat ze daar heel geschikt voor is' zou men in 1931 vreemd hebben gevonden.

In die tijd stonden bepalingen als *ongeveer*, *onder andere*, *bijvoorbeeld* vóór het voorzetsel, behalve als er een telwoord volgde: 'hij rekende op ongeveer vier ton winst', maar: 'ik zoek de antwoorden juist op deze vragen'. Nu is de gebruikelijke volgorde de vroeger uitzonderlijke: 'ze dreven handel in vooral landbouwprodukten'.

Tegen een triomferend amerikanisme hebben

de Engelse puristen zich even vruchteloos verzet als een jong overleden Nederlands anglist. Dat is het weglaten van het bepaalde lidwoord of bezittelijk voornaamwoord als op het zelfstandige naamwoord een eigennaam volgt. Die vernieuwing heeft sinds 1950 enorme 'afmetingen' aangenomen. Eerst alleen bij namen van personen toegepast, treedt de weglating nu ook op bij namen van verenigingen, mogendheden en wat niet al. Tussen de 'open plaats' van het ontbrekende lidwoord en de eigennaam kan een woordgroep van onbepaalde lengte gebruikt worden: *hoofdclasser de Danaïden, lidstaat Frankrijk, gemeente-ambtenaar en voorzitter van de ambtelijke projectgroep Nieuwmarkt G. A. van Stijgeren*.

[...]

Naamvallen en geslachten

Drie jaar na de oprichting van 'Onze Taal' ging het onderwijs over naar de 'nieuwe spelling'. De voorstanders hadden altijd beweerd dat daarmee niets aan de taal veranderde. Hoe is het gegaan? De naamvals-n, eerst nog gehandhaafd bij duidelijk 'mannelijke' woorden, werd in 1955, toen de nieuwe spelling in Nederland en België officieel werd voorgeschreven, 'facultatief gesteld', en raakte buiten gebruik. Daaraan moet het toe te schrijven zijn dat hij tegenwoordig ook wordt weggelaten waar hij altijd gesproken is en dus tot de 'taal' hoorde: men leest veelal *van goede huize, in levende lijve* enz.

Een ingrijpende taalverandering houdt verband met een onderwijsmaatregel die van 1931 dagtekent, en waarbij al een matiging in het gebruik van de naamvals-n werd ingevoerd. De minister besliste toen namelijk tegelijk: 'Bij de voornaamwoordelijke aanduiding der zelfstandige naamwoorden richt men zich naar het beschaafde spraakgebruik.' Hij wist net zo min als de meeste neerlandici dat dat spraakgebruik ingewikkeld en nog weinig onderzocht was. Door onze gebrekkige schrijfwijze van de voornaamwoorden (*ie, 'm, d'r* zeggen we honderd keer per dag, maar durven we niet te schrijven) worden we gedwongen tot zware vormen als *hij, zij, hem, haar*, die de Hollander betrekkelijk zelden in zijn spraak gebruikt. Op school wordt ons niet meer geleerd bij welke woorden *hij* en *hem*

veilig zijn, bij welke *zij* en *haar*. Het moet wel door dit gemis aan houvast komen, dat velen een nieuwe geslachtsindeling – al of niet bewust – gebruiken, die heel eenvoudig is en goed klinkt en overeenstemt met wat we in talen van primitieve stammen vinden: naar verzamelnamen en abstracta, zoals *raad, stijl, bestuur*, verwijst je met *zij* en *haar*, zelfs als ze onzijdig zijn.

Slot

De lezer mag het opgesomde toetsen aan zijn eigen ervaringen en opvattingen. Hij zal heel veel kunnen toevoegen. Wat de verengelsing aangaat, niet alleen veel woorden en uitdrukkingen, maar ook de verandering in het leesteken-gebruik: minder komma's, een ander soort aanhalingstekens, geen punten in letterwoorden. Tegenover de ontdeftiging staat ook verdeftiging: *collega's* zijn *collegae* geworden, velen gebruiken te pas en te onpas het onhollandse *hen* uit angst voor 'hun kenne nie komme', radio- en televisiestemmetjes spreken van *dessèr* en *amandement*. Er zijn veel ontwikkelingen in strijd met de idealen van onze stichters. Het moedertaalonderwijs hecht waarde aan andere dingen dan zij, en zo kunnen we dagelijks *niet in het minst* lezen waar *niet het minst* bedoeld is, *niet nadat* in plaats van *niet dan nadat*, *meenemen* in plaats van *meebrengen*. Het *dilemma* in de tijd van Charivarius heeft zijn parallellen in *aanwijzigingen* en *behartenswaardig*. Hoe het verder zal gaan? In tienduizenden andertalige gezinnen groeien kinderen op, die wel dra onze volwassen en volwaardige landgenoten zullen zijn. Wat wordt hun invloed op de algemene taal? De 'sprekende chips' praten voorlopig nog alleen Amerikaans, maar wie leert ze voorbeeldig Nederlands spreken? Wat zal het gaan betekenen als we het hele etmaal door transatlantische programma's op de beeldbuis kunnen krijgen? Wie weet zal Battus over enkele maanden de toekomst onthullen." [1981,33-35]

(Zie ook bladzijde 148 in dit boek.)

Van guerrilla tot cocooning

Uitnodigingen van de redactie om ‘ergeniswekkende woorden’ in te sturen, worden altijd gretig beantwoord. Maar hoewel ‘foei’ jarenlang het meest gebruikte tussenwerpsel was van de modale Onze-Taallezer, is ook plezier in het verzamelen (en verzinnen) van nieuwe woorden en uitdrukkingen niet afwezig.

Achter elkaar gezet zouden alle nieuwe woorden die werden geregistreerd door Onze Taal een beknopte geschiedenis vormen van zestig jaar Nederlandse cultuur. Een kleine bloemlezing: *guerrilla* (1948), *tiener* (1959), *praatpaal* (1960), *oksselfris*, *spijtoptant* (1961), *weggooifles* (1964), *happening* (1966), *beat*, *hip* en *square* (1967), *doorkijkblouse* (1968), *gewetensbezwaarde*, *contesteren*, *prikpil* (1969), *overdosis* (1970), *prullenmanderen*, *expert-systeem* (1988), *rekeningrijden*, *dotteren* (1989), *chemocar*, *cocooning* (1990).

Veel van deze woorden werden door Jan Veering, en later door PCUdB (P. C. Uit den Boogaart), besproken in de ‘vierkantjesrubriek’. Van Dale-redacteur Hans Heestermans voorzag nieuwe woorden van een definitie in ‘Onze groeiende woordenschat’ (gestart in 1988 door ing. L. de Bruijn), en volgde de ontwikkelingen in de taal in zijn rubriek ‘De toren van Babel’. Vanaf 1981 hekelde Robert-Henk Zuidinga ‘On-woorden’ als *giroblauwer*, *schoenlapperette* en *boerenbruiloftghurt*; vanaf 1984 signaleerde Riemer Reinsma ‘Nieuwkomers’.

Hoe betrekkelijk een oordeel over een nieuw woord is, blijkt al uit de titel van de laatste rubriek. Nog in 1948 oordeelde een lid stellig: “*Nieuwkomers* is geen woord.” [1948,36]

In juni 1977 neemt P. C. Uit den Boogaart, wetenschappelijk medewerker Toegepaste Taalkunde aan de TU Eindhoven, de ‘vierkantjesrubriek’ over van Jan Veering. Uit den Boogaart behandelde in elke aflevering op de achterpagina op persoonlijke en spitsvondige wijze vragen van lezers. In januari 1991 begon hij een nieuwe rubriek, ‘De Taalgrens’, na dertien jaargangen causerieën over nieuwe, rare en onmogelijke woorden.

P. C. Uit den Boogaart

“PCUdB

■ Heel Nederland is thans bepraatpaald, hoorde ik onlangs op een sombere ochtend over de radio. ■ Bij alle geluiden in mineur is dat toch mooi meegenomen. En dan niet te vergeten het feit dat Nederland al sinds jaar en dag volledig bewegwijzerd is. ■ Maar alle gekheid op het pro-verbiale stokje: hoe komt het toch dat nieuwvormingen met het voorvoegsel *be-* (ettelijke maanden geleden heb ik het met u ook al over een bedrijf gehad dat zijn kamers besecretarieerde) – hoe komt het dat dergelijke vormen onveranderlijk mijn, en ik neem aan ook uw lachlust opwekken? ■ En, om een voorbeeld uit gangbaar,

althans niet ongangbaar verkopersjargon te nemen, waarom lijkt het *beleveren van klanten* eerder een eufemisme voor dubieuze praktijken dan een eenvoudig systeem van *leveren aan klanten*? ■ U kent mij goed genoeg, onzetaallezer, dat ik u niet zou bevragen, als ik u ook niet meteen wist te beantwoorden. ■ De oplossing zal u allerminst bevredigend voorkomen, en ik hoop dan ook bestormd te zullen worden met protesten. ■ Hoe dan ook, ik denk dat voor een groot deel uw en mijn bovenbeschreven lachlust wordt gestimuleerd, omdat de eerste bekende nieuwvormingen van dit type – *besnord*, *bebrild* – voorkwamen in teksten die de bedoeling hadden anderen belachelijk te maken. En

elke nieuwvorming zal, alvorens algemeen geaccepteerd te worden, de associatie met fysieke opvallendheden gaandeweg moeten verliezen. ■ Enfin, er is door ons nu al weer genoeg beprietaald. Stappen wij over naar een ander onderwerp. ■ Sommige zichzelf al dan niet respecterende self-service-pompstations noemen zich een zelftank. Ook al weer zoiets. ■ En dat terwijl enige doe-het-zelf-winkels juist het woord zelf willen vermijden en zich tooien met de naam Super-doe. Of iets in die geest. ■ Soms heb ik het gevoel dat gegeven het belang van correct taalgebruik, een superdoezelfdenktank moet worden opgericht met onbestemde doelstellingen, maar onder andere om serieuze antwoorden te geven op de vragen die ik slechts in scherts kan benaderen. ■ Vraag: wat is een binnenpretje op z'n Latijns? Antwoord: een interpretatie. ■ Het pleegt mij te zieren (ik zeg *zieren* en niet *sieren*, geachte corrector) wanneer blijkt dat te langen leste een simpel advies van mijn kant wordt overgenomen. ■ Zo ben ik laatst in de regionale pers het woord *onderdreven* tegengekomen. Toegegeven, niet in de door mij voorgestelde betekenis: het werd gebruikt als tegenstelling van *gedreven*, en niet als tegenstelling van *overdreven*, maar een begin is er in ieder geval. ■ Eerbied hebben voor binnenpretjes is interpreteren. ■ Items komen en items gaan. Een nieuw item is, of je het woord als *ietum*, als *ietem* (met de klank van e als in *rem*), als *aitum* of helemaal niet moet uitspreken. ■ Een van de eerste werkzaamheden van bovengenoemde taal-

denktank zou moeten zijn, hiervoor nauwkeurige voorschriften te geven. ■ Wie al lachend interpreteert, schatert het uit van de binnenpret. ■ Den Uyl heeft als oppositieleider inzake het geval Stemerink onze minister-president verweten dat de laatste bijna de grenzen van het toelaatbare heeft overschreden. ■ Dit schijnt een felle uithaal te zijn naar de bewindsvoerder, maar mijn vraag aan de oppositieleider zou zijn: kan hij ook aangeven, hoever men binnen de grenzen van het tolereerbare moet blijven, om genade in 's Uyls ogen te vinden? Ik bedoel maar, als ik zonder geldige documenten de landsgrenzen tot op één meter nader, dan heb ik ze bijna overschreden, maar ben toch niet strafbaar. ■ Hoewel, de zaak zou ingewikkelder kunnen zijn dan ik haar nu voorstel, maar uiteindelijk ben ik ook geen jurist. ■ Hoe dan ook, ik dacht dat het de kunst van en de sport in de politiek was, om altijd grenzen van het tolereerbare bijna te overschrijden. ■ Waarmee ik mij verder niet in de discussie als zodanig wil mengen, uiteraard. ■ En nu is het weer afwachten welke taalgebeurens ons in de komende tijd boven het hoofd hangen. Goede moed, taalvrienden en taalvriendinnen, u wederom toegewenst door (tegenwoordig) bovengetekende." [1985,80]

Nieuwe woorden

Als je goed kijkt en luistert, blijken er telkens weer nieuwe en interessante woorden te worden aangemaakt. Veering verbaast zich er in 1969 over dat je de taalontwikkeling zo voor je eigen ogen kunt betrappen. "De pil wordt geslikt (daar is hij een pil voor), maar nu doet zich langzamerhand de mogelijkheid voor om ter verkrijging van het pileffect een injectie te krijgen: *injectiepil*, of *prikpil*." [1969,52]

Meestal blijven de bedenkers van nieuwe woorden onbekend, maar in Onze Taal treedt zo nu en dan zo'n uitvinder uit de anonimiteit.

"Rekeningrijden

Ijdelheid is vaak een niet al te positieve eigenschap. Maar soms is er toch die onbedwingbare neiging eer voor eigen werk op te eisen. Ijdelheid of beroepstrots? Die afweging werd mij ingegeven door Onze Taal van oktober jl. Daarin wordt de 'uitvinding' van het woord *rekeningrijden* toegeschreven

aan de redactie van Den Haag Vandaag. Ik gun mijn oud-collega's alle goeds, maar in dit geval niet de eer van een vinding van mezelf. *Rekeningrijden* als Nederlandse benaming van *road-pricing* heb ik in mijn huidige functie 'bedacht', evenals trouwens het woord *bereikbaarheidsplan* in plaats van *mobilititeitsscenario*.

Kees Mijnten – directeur voorlichting, documentatie en bibliotheek, Ministerie van Verkeer en Waterstaat, 's-Gravenhage" [1989,49]

Woord gevraagd

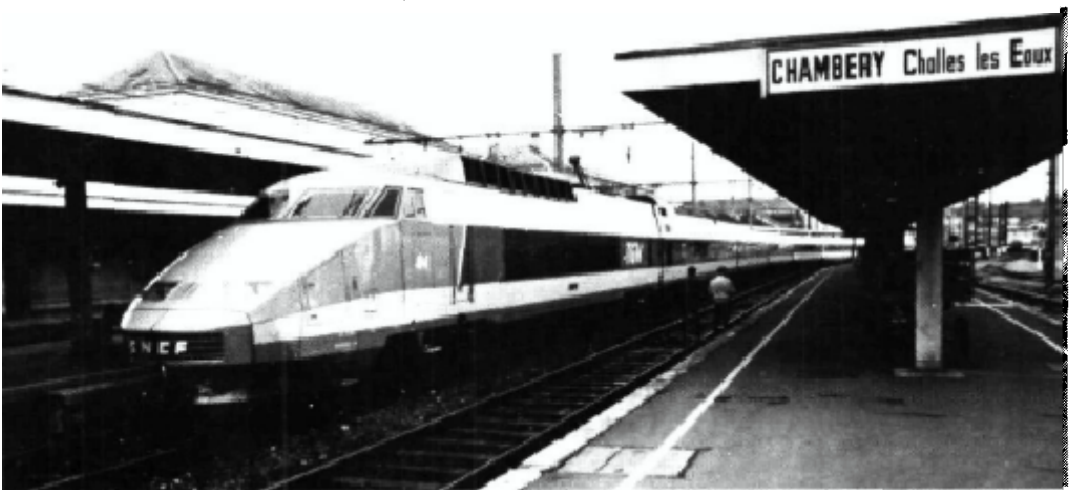
Soms bestaat er geen woord voor een verschijnsel. Zoals 'het plekje dat je altijd vergeet met scheren' (Kees van Kooten). Of het gevoel dat je altijd blijft koesteren voor je eerste geliefde. (De Russen schijnen dat *razbliuto* te noemen.)

En wat moet je met een nieuw verschijnsel? Hoe noem je bijvoorbeeld 'de randen van betonplaten die in de lengterichting van het wegdek ongelijk liggen'? Wat moet je op het verkeersbord zetten dat weggebruikers, vooral motorrijders, hiervoor waarschuwt? 'Langsvoegen', dacht Rijkswaterstaat. Maar dat bevredigde niet helemaal. In oktober 1986 vroeg Rijkswaterstaat bij monde van Onze Taal suggesties van lezers. In februari/maart 1987 konden 23 verschillende oplossingen gepubliceerd worden, van richel overlans tot slipgleuf, slipspleet, scheurscheuren, voegranden, lengtegroeven en slechte strooknaad.

In april 1988 zocht de NS een naam voor de nieuwe 'hogesnelheidstrein', tot dan alleen bekend onder zijn Franse naam TGV – Train à Grande Vitesse. Er kwamen 81 verschillende namen binnen. Een bloemlezing: blikskaters, boemerang, europijl, flitstrein, haas(t)trein, hetebliksem, ijltrein, intercity-komeet, laagvlieger, meteor, pijl, railracer, scheurtrein, snelle jongen, speerspoor, spoorlags, tempotrein, turbotrein, woesh en zoef.

Kleurrijke namen, maar de NS zal waarschijnlijk toch de voorkeur geven aan het degelijke 'Hogesnelheidslijn' of '-trein'. Ook de namen die Onze Taallezers in april 1960 voorstelden voor de (Rotterdamse) metro hebben

De Franse TGV-trein (Train à Grande Vitesse). Nederlandse naam: flitstrein, turbotrein, speerspoor?

nooit burgerrecht gekregen. Daardoor rijdt onder Rotterdam nog steeds de metro, en niet de duiker, de onder, het tunnelspoor, de onderweg, de mol, de trin, de aardlijn, het diepspoor, de duikbaan, de pijp of de grot (Gemeentelijke Rotterdamse Ondergrondse Tram).

Modewoorden

- ‘Ik heb zoiets van...’
- ‘Best wel prima, maar...’
- ‘Liggen we op schema?’
- ‘Zeker weten!’

In 1987 verzamelde Jan Kuitenbrouwer met groot succes de modewoorden van de jaren tachtig in *Turbotaal, Van socio-babble tot yuppie-speak*. Een klein satirisch lexicon, dat ook als etiquetteboekje werd gelezen.

Waarom ergeren we ons eigenlijk zo aan modewoorden? Daarop probeert Hans Heestermans een antwoord te geven in een artikel over de ergste uitdrukkingen van 1986:

“De toren van Babel De gehate uitdrukkingen van 1986

H. Heestermans

‘Eh... Hoe heet ’t? Vanmorgen zei ik thuis nog van eh... Die redactie bedenkt best wel leuke dingen. Ja toch?!’ Dat schreef een van de lezers van de Volkskrant die hadden gereageerd op de oproep in *Onze Taal* en in de rubriek *Dag in dag uit* om de ergerniswekkende woorden en uitdrukkingen van 1986 te signaleren. In het aprilnummer van *Onze Taal* is beschreven welke woorden de lezers en lezeressen (of toch maar weer gewoon, korthedshalve: lezers) in alle oprechtheid haatten en haten. In dit stukje zal ik de meerwoordige verbindingen onder de loep nemen, want ook daar is de ergernis groot. Ik zal drie aspecten belichten: Waarom verandert taal? Waarom ergeren we ons aan die veranderingen? Waaraan ergerden we ons het meest?

Taalverandering

Er zijn twee groepen van krachten die aan elke taalverandering ten grondslag liggen.

1. Sociale, maatschappelijke krachten, die steeds wijzigen. De explosieve uitbreiding van de woordenschat, vooral in deze eeuw, is een weerspiegeling van de materiële veranderingen, uitvindingen en nieuwe geestelijke stromingen. Meestal verzetten de taalgebruikers zich niet of

nauwelijks tegen die nieuwe woorden. Ze zijn immers nodig. Eén duidelijke uitzondering bevestigt deze regel. Een groot aantal lezers verafschuwt het woord *yuppie*: ‘een eng woord voor een nog enger soort mens’.

2. Krachten die constant blijven en die vrijwel steeds psychisch of fysiek van aard zijn. Die psychische en fysieke krachten staan soms diametraal tegenover elkaar en zijn in een voortdurend gevecht met elkaar gewikkeld (zie bijvoorbeeld: b. en c.).

a. Een belangrijke psychische kracht die de taal beïnvloedt, is de ethiek. De meeste eufemismen kunnen op rekening van deze tendens geschreven worden. Een woord wordt vervangen door een ander omdat het object waarnaar het ‘verwijst’ ons ethisch bezwaart. Een *gekkenhuis* wordt achtereenvolgens: *krankzinnigengesticht*, *gesticht*, *inrichting*, *psychiatrisch ziekenhuis* en ten slotte *psychiatrisch centrum*. Kenmerk van deze groep is dat er voortdurend nieuwe eufemismen gezocht moeten worden: het object blijft steeds op ons geweten drukken, of we het nu gekkenhuis of psychiatrisch centrum noemen. Zo werd de *plee* van vroeger *watercloset*, *w.c.* en vervolgens *toilet* of omschrijvingen als *zich even terugtrekken* en *handen wassen*. Alleen de adel en wat daartegenaan zit, bleef *plee* zeggen. Hieruit mag niet de conclusie worden getrokken dat de adel geen moraal heeft.

De groep gekkenhuis c.s. behoort tot de eufemismen *van de goede bedoelingen*. Hieraan stoort de taalgebruiker zich niet. Zijn wrok richt zich tegen de eufemismen *van de kwade bedoelingen: de broekriem aanhalen, selectieve krimp en groei, kortingen op de salarissen, afslankingsoperaties*. Ze zijn bestemd om de burger zand in de ogen te strooien: 'Het is allemaal niet zo erg, beste mensen, we slanken gewoon wat af. En slank is mooi.' Politici zeggen nooit meer iets toe, bang als ze zijn om een verkeerde beslissing te nemen. Nee, ze 'eufemereren' dat tot: 'dat nemen we mee'. En: 'tot zover kan ik met u meegaan', wat betekent 'er deugt niets van wat u zonet hebt gezegd, maar wat volgt, slaat helemaal nergens op'.

Snelheid en gemakzucht

b. Er is ook een sterke kracht werkzaam die leidt tot inhoudsverlies van woorden. Een woord als *probleem* betekent oorspronkelijk 'wiskundig vraagstuk', later 'moeilijkheid, kwestie'. Het verliest een groot deel van zijn betekenis in een zin als 'Hebt u een leuke band? Dat is geen probleem: die repareren we toch even.' Het is een psychische kracht: de betekenis speelt zich in onze hersenen af, we komen niet altijd op het goede woord, dus nemen we, omwille van de snelheid in een gesprek, een woord dat er redelijk dichtbij ligt. Maar het is ook een fysieke kracht: ze duidt op luiheid. Dat zal de reden zijn van de ergernis bij veel taalgebruikers. Vooral veelpratende politici moeten het ontgelden. 'Politici scheppen er behagen in om de meest triviale mededeling vooraf te laten gaan door *ik stel vast dat of ik constateer dat*', schrijft een lezer. 'Bijvoorbeeld in: ik constateer dat de heer Deetman een nieuw plastic mapje heeft.'

In deze categorie horen thuis: *ik merk bij mezelf dat...; in die zin dat...; dan heb ik zoiets van...; het moge duidelijk zijn dat...* De mooiste (echt gehoord uit de mond van een politicus): *ik denk dat ik van mening ben...* Hier is het denken tot nul gereduceerd.

Deze uitdrukkingen hebben alle betekenis verloren, ze worden gebruikt als inhoudsloos aanloopje om de rest van de zin te formuleren of als maniertje om zich van de zaak af te maken.

c. Diametraal tegenover psychische kracht (b) staat de tendens tot meer inhoud geven, tot ver-

duidelijking. Bang om niet, of niet goed begrepen te worden. Allerlei woorden als *uitproberen, inschatten, nachecken* en *afconcluderen* met 'nodeloze' voorvoegsels behoren hiertoe. (Heb ik het mis als ik denk dat er een verschil zit tussen *uitproberen* en *proberen*? Een nieuwe leraar kun je *uitproberen*, om te kijken hoeveel je bij hem kunt uithalen. Je kunt hem niet *proberen*. [...]) Ook de reeks met hyperbolen, schromelijke overdrijvingen als *daar word ik niet goed van; toen lagen we in een deuk; daar zakt mijn broek van af* (met de variant: *daar zakken mijn lorren van af*); *zak maar door je kruis* (= je kunt verrekken); *ik ben aan mijn labberend*. Waarom ergeren we ons eraan? Omdat te veel niet goed is?

Luiheid, jargon en verbeelding

d. Een sterk werkende (psycho)fysieke kracht is de neiging tot luiheid. We slikken bij snel spreken letters in (*antirevolutionaire partij* werd in de mond van Joop den Uyl altijd *anvisnè ptij*). We ontleen woorden aan andere talen: vooral het Engelse computerjargon en de *salesmanager* c.s. stuiten op kritiek. Maar ook amerikanismen als *die gaat het helemaal maken*.

Het meest gehaat worden de stoplappen, die je gedachteloos uit je mond kunt laten vallen. Je hoeft niet meer na te denken, je zet je gesprekstechniek op de automatische piloot: *...heb ik mij laten vertellen; ...en noem maar op; zo werkt dat nu eenmaal; het heeft wel wat; of zo; zeker weten; om u eerlijk de waarheid te zeggen; dat is nu eenmaal zo; ja precies!*

e. Een grote psychische kracht is de neiging van bijna elk mens om tot een groep te behoren en zich vervolgens van andere groepen te onderscheiden. De welzijnswerkers differentiëren zich blijkbaar door hun taalgebruik van bijna iedereen. Hun jargon ligt niet goed in het gehoor. Iemand schreef zelfs dat dat de meest 'braakvolle' woorden waren die hij kende: *hoe ga je met je gevoelens om; daar kan ik me wel in vinden; waar zijn we in 's hemelsnaam mee bezig; echt lekker ligt het niet*.

f. De kracht van de metafoor. We hebben het figuurlijk taalgebruik nodig als een hond een baas. Het werkt plastisch, beeldend. Maar alleen als het beeld goed gekozen is. Een vergelijking zoals ik hierboven heb gebruikt (met hond en baas) is foielelijk, ze slaat nergens op.

Veel mensen ergeren zich wild aan de beeldspraak van politici: *iets op de rails zetten, de kar trekken, de rit uitzitten, zijn huiswerk niet gedaan hebben, niet bij de les zijn, een envelop meekrijgen* (met opdrachten).

Hoezeer de 'lelijkheid' van woorden verbonden is met de vermeende 'slechtheid' van de gebruiker ervan blijkt uit twee opmerkingen van reagerende lezers: 'Ik haat de uitdrukking *het karwei afmaken*, als ze door een CDA-er wordt

gebruikt.' 'Ik verafschuw alles wat uit de mond van Neelie Smit-Kroes komt.' Een van de lezers bevestigt dit. Zijn korte formulering luidde: 'Het afgrijselijkste woord van 1986? *Neelie*.' " [1987,121-122]

Modewoorden

In een sigarettenreclame zag Veering in 1965 voor het eerst het woord *mieters*. "Een merkwaardig ogenblik als je dit eigenlijk van heel platte afkomst zijnde woord zo breeduit in drukinkt ziet. Man, maak je geen zorgen, zegt een taalkenner: *leuk* was een halve eeuw geleden ook een woord dat je in fatsoenlijke kringen moest vermijden." [1965,28]

"Groepstaal

Naar onze krant bericht, spreken 'beschaafde jonge dames' in onzen tijd van 'rot-jongen' en 'lol-trappen', en wij nemen er geen aanstoot aan, kijken ten hoogste even lichtelijk verbaasd, als wij een 'uitdagend meiske' tijdens 'den borrel' hooren beweren dat zij het 'luizig' vindt om eens 'een stuk in 'r kraag' te hebben.

Deze taal wordt gekenschetst als 'onconventionele taal', of 'modetaal'; ook wel 'groepstaal'. De 'groep' der lichtekooien blijktbaar." [1941,24]

In juli 1941 schrijft een lid:

"In een der uiterst leerzame en lezenswaardige artikelen van Prof. Verdenius las ik onlangs eene verdediging van het woord 'baby'. Ik ben van oordeel, dat 'kind' in den regel voldoende aanduiding is. Wij behoeven niet over te gaan tot het gebruik van borelingske of zuigeling, doch, naar mijn gevoel, zou het vreemd aandoen, te lezen van: 'Maria en de baby' of 'de baby in de stal van Bethlehem'. Spreekt er niet voldoende gevoel uit een versregel, als: 'Wanneer ik, neergezeten, mijn rozig kind aanschouw'?

M.i. is het woord baby een overbodig modeartikel." [1941,58]

"Van formaat

Ons kabinet – lezen wij – bestaat uit mannen van formaat. Het is duidelijk wat hier bedoeld wordt: kabinetformaat natuurlijk. Echter niet zij alleen zijn mannen 'van formaat'; zij deelen dit voorrecht met vele anderen. Maar dan moeten wij om nadere aanduiding van het formaat vragen. Salon- of visite-formaat? Folio-, kwarto-, octavo-, duodecimo-, mediaan-, miniatuur-, of oblongformaat?" [1945,32]

"De ikbedoelers

Kent u ikbedoelers in uw omgeving? Mensen die om de twintig seconden *ik bedoel* zeggen? En vindt u het ook zo ellendig om naar zulk gehakkel te

moeten luisteren? ‘De volgende week zondag blijven we thuis. Ik bedoel: dan krijgen we geen bezoek.’

Maar als u dat bedoelt, waarom zegt u dan niet direct: ‘Aanstaande zondag krijgen we geen bezoek?’ Dat is veel prettiger om naar te luisteren. Wijs er uw goede vriend maar eens op, dat hij een *ikbedoeler* is. Betrap hem maar eens, ga maar eens turven als hij spreekt. U bewijst hem er een dienst mee, en... er is zelfs een kleine kans dat hij er een wederdienst van kan maken. Misschien houdt u er zelf andere lijmwoordjes op na: bij wijze van spreken, eerlijk gezegd, weet je, snap je, zeg ik maar zo, hoeres, moejes luistere, voejewel, niewaar. Helemaal zonder kan ons gesprek nu ook weer niet zijn. Juist deze lijm bindt onze meesterlijke gedachten aan elkaar. Wie van onze lezers heeft eens de tijd (en de zin) om een flinke lijst lijmwoorden uit de omgangstaal op te stellen?” [1958,7]

“Nooit alleen

Lezend in Berichten over Onderzoek (juni 1980) op het gebied van de sociale wetenschappen, werd ik gestoord door een gekrijsexplosie in een boomkruin. Een aantal vogels stond elkaar naar het leven; er waren er blijkbaar één of meer te veel.

Tegelijk viel mijn blik op het woord *groep* in de tekst; het woord kreeg iets van een bedreiging. Daarom ging ik erop letten en ik vond in een paar bladzijden:

landelijke werkgroep	werkgroep
sociale groep	ad hoc groep
begeleidingsgroep	vakgroep
onderzoeksgroep	themagroep
studiegroep	overleggroep
subgroep	capaciteitsgroep
stuurgroep	team
discussiegroep	discussieplatform
contactgroep	onderzoekplatform
projectgroep	workshop
forum	conferentie
samenwerkingsverband	inspraakronde
bijeenkomst	organisatiecommissie

Het laatstgenoemde woord gaf het sein om maar op te houden, want we hebben circa 2,03 commissies per hoofd van de bevolking.

De vluchtige inventarisatie van woorden voor ‘samen iets van plan zijn’ (en misschien iets doen) geschiedde op een viertal toevallige bladzijden. Het lijstje is moeiteloos uit te breiden tot zijn veelvoud, maar reeds in deze vorm is het te lang om niet als karakteristiek te gelden.

Wat moet vuurtorenwachter een mooi en verstandig beroep zijn, dacht ik. J. J. M. Bakker, T.H. Eindhoven” [1980,90]

Op de laatste pagina van de jaargang 1961 publiceerde Veering de oogst van een jaar modewoorden verzamelen. Na die tijd werden in tal van losse bijdragen modewoorden aan de schandpaal genageld. Vanaf 1981 verzamelde de redactie ze systematisch met hulp van lezers.

“De modewoorden van 1961

- reël – wel een reële kerel; een reël voorstel; we zoeken naar een reële oplossing; een reële prijs.
- spelen – we moeten dat anders spelen; we hadden het kunnen bereiken, als we het niet zo gespeeld hadden; hoe zullen we dit spelen?
- boodschap – dat toneelstuk heeft geen enkele boodschap.
- uit de (grond)verf – de boodschap van dat artikel komt niet uit de verf; de plannen komen niet uit de grondverf.
- communicatie – de intermenselijke communicatie van deze tijd.
- pak weg – er waren pak weg 400 deelnemers.
- ergens – ergens is die gedachte wel goed.
- bepaald(elijk) – ik geloof daar bepaaldelijk niet in.
- opbrengen – moed opbrengen; durf opbrengen; dat kan ze niet opbrengen.
- sector, vlak – in de administratieve sector; in het recreatieve vlak.
- positief – een positieve instelling tegenover al die dingen hebben.
- problematiek – de huidige problematiek.
- concreet – concrete voorbeelden; concrete maatregelen.
- situatie – de concrete conflictsituatie.
- technisch – tijdtechnisch is het onmogelijk.
- het is (namelijk)
 - zo dat – het is namelijk zo dat ik niet kom.
 - hanteren – een vraagstuk hanteren.
 - benaderen – hoe zullen we deze moeilijkheid benaderen?
 - niveau – besprekingen op hoog niveau.
 - oriënteren – we moeten ons eerst nader oriënteren.
 - contact – contact zoeken; contact opnemen.

Verder een grote menigte Engelse en half-Engelse woorden als: *clever* (een clevere vent), *keen* (daar zijn we keen op), *happy* (zijn we bepaaldelijk happy mee), *headache* (je krijgt er een headache van), *impact* (het gaat om de impact als je 't maar weet), *feature* (een van die aardige features).” [1961,70]

“Modeuitdrukkingen 1981

- hoog op de *agenda* plaatsen
 - aan de *bel* trekken
 - je *bekijkt* 't maar
 - bespreekbaar* maken (van een probleem)
 - doorspitten*
 - dwarsstraat* (ik noem maar een ...)
 - handen en voeten geven* (aan een idee)
 - hard maken* (van woorden, beloften, bewering)
 - iets *inbouwen* voor de achterban
 - inseinen*
 - inspelen* op een ontwikkeling
 - het *invullen* (van 'plaatjes')
 - het *lijkt* erop (begin van menig artikel in de krant)
 - je *nek uitsteken*
 - onderbouwen* van een gedachte
 - ondersneuwen* (van goede plannen)
 - ophoesten* (van ideeën; door een computer)
 - in mijn *optiek*
 - op een *rijtje* zetten
 - op *schema* liggen
 - een *station* passeren
 - op de *tocht* staan (bij dreigende werkloosheid)
 - terugfluiten*
 - uitbouwen* van een stuk kennis
 - volgens mij, maar *wie ben ik*”
- [1981,40]

“Mode-ABC 1982	“Mode-ABC 1983	“Mode-ABC 1984
aanleveren	afstand (op – zetten)	Abonnee-teevee
best wel	bijstellen	Beetjeveel
cruciaal	cruciaal	Clip
deeltijdbaan	deregulering	Draagmoeder
evalueren	éénmalig	Eigen (bijdrage)
functioneren	facetbeleid	Fors
grondhouding	globaliseren	-Gebeuren
herstructureren	heroverwegen	Hobbel(s)
inleveren	innovatie	Informeel (economie)
jongeren	ja toch?	Ja toch
knelpunten	kortsluiten	Keihard
leefklimaat	lichtpuntje	Leefpatroon
met name	minimumlijder	Minima
nodige	no-nonsense	Naar ... toe
omheen	oppakken	Opstarten
plaatje	privatisering	Punt (geen)
qua	(casu) quo	Qweetnie
relateren	randvoorwaarde	Respons
signaleren	standpuntbepaling	Scheefgroei
trendvolger	tweeverdiener	Tante Truus
uitproberen	uithollen	Uitlaatklep
VUT	-vriendelijk (gebruikers-, enz.)	Voordeurdeler
wegplaatsen?	werkvloer	Warrig
x-aantal	–	X
ijskast?	–	Y
zeker weten”	zeker weten”	Zich (voor –)”
[1983,19]	[1984,16-17]	[1985,15]

“Wanwoorden top-tien van 1986

1. (wielren-, reclame-, e.d.)gebeuren
 2. (inkomens-, e.d.)plaatje
 3. yuppie
 4. ophoesten
 5. tijdpad
 6. opstarten
 7. afslanken
 8. inschatten
 9. mantelzorg
 10. stuk (medemenselijkheid, etc.)”
- [1987,50]

“Wanwoorden top-tien van 1987

1. het gebeuren
 2. inschatten
 3. opstarten
 4. dus
 5. afbouwen
 6. met name
 7. zeker weten
 8. ter plekke
 9. inbreiden
 10. hectisch”
- [1988,88]

Wat zegt u als u gedag zegt? Tot ziens, de mazzel, dahag, doeg, doe? Paul Troost uit Wijchen ergert zich aan het groetwoord dat bij hem in de regio gebezigd wordt:

“Hou je!

Hou je...hou je. Als mijn overburen 's avonds laat hun vrienden uitwuiwen, gaat dat altijd gepaard met dit soort mensenhaat opwekkend geblèèr. Bleef het nou maar bij een paar keer *hou je*, nee, men wacht bij de deur,

schreeuwt de vertrekkers nog enkele opmerkingen na, tapt snel een korte, slappe mop, hinnikt daarover van het lachen en begint van voor af aan met *hou je* tot de gasten de fiets van het slot hebben, of eindelijk de koude motor van hun auto aan de praat hebben gekregen. Dan probeert een oververdovend 'hou je' te concurreren met het geraas van de dieselmotor, en de inzitenden antwoorden met getoeter of krijsen uit de geopende raampjes 'doehoei', hetgeen de achterblijvers weer talloze *houje's* ontlokt.

De taal verloedert en niet alleen bij ons in Wijchen." [1990,242]

Onze Taal staat vol artikelen over de geschiedenis van woorden, uitdrukkingen, klanken en constructies. Stukken over de toekomst van het Nederlands ontbreken nagenoeg, want Nederlandse taalkundigen met voorspellende gaven zijn schaars. Wie moet het dan maar weer opknappen? Battus.

"1981–2031

Vooruitblik op Needulans

Battus

SF staat voor niets. Een vrouw in 1981 kan in gesprek raken met een mijnheer in 1931. Zij draagt haar arm in een slinger en legt uit: 'Ik ben aangereden toen ik op een zebra de Wagenstraat overstak.' 'Aangereden op een zebra?' vraagt hij verbaasd, menende dat zelfs ervaren temmers zulke dieren niet kunnen berijden. 'Ja, natuurlijk door zo'n brutale tiener op een bromfiets.'
(Uit C. A. Zaalberg, 1931 en 1981, aprilnummer 1981)

Science Fiction staat inderdaad voor niets. Een man in 2031 kan in gesprek raken met een mevrouw in 1981. Hij draagt zijn arm in een mitella en legt uit: 'Aangeschoten toen ik op een hit de Wagenstraat overstak.' 'Aangeschoten op een hit?' vraagt zij verbaasd, menende dat zelfs ervaren ruiters niet dronken paard kunnen rijden. 'Ja, natuurlijk door zo'n bertale emeeër op een brommer.'

Taalkunde is een prachtvak. Vol ontzag en vreugde lees ik over de ijzeren wetten die de klankveranderingen van de laatste eeuwen keurig in formule brengen. Steeds meer weten we daarvan. Maar één ding kunnen al die klankwetten niet: voorspellen hoe het onze taal in de toekomst zal gaan.

De voorspellingen die je kunt horen over het toekomstige Nederlands zijn meestal gebaseerd op verschijnselen in het huidige Nederlands die de voorspeller irriteren. Zij hebben dezelfde

waarde als de voorspelling van een nieuwe ijstijd op grond van het feit dat het vandaag, 27 juni 1981, ijskoud is. Natuurlijk kan men proberen uit kleine, nog niet overal doorgedrongen, innovaties de toekomst te profeteren, maar wie garandeert dat zulke vernieuwingen inderdaad zullen aanslaan? En vooral: wie kan bedenken welke nieuwigheden de komende vijftig jaar nog bedacht zullen worden? Het ijs waar ik mij op begeef, is niet eens glad, het is niet eens water, het is stoom, waar niets door te zien is, en waardoor slechts een ijle stem uit de verte roept: 'Needulans'.

Mijn voornaamste conclusie na het lezen van Zaalbergs buitengewoon belangwekkende terugblik van 1981 naar 1931, was dat het Nederlands in die halve eeuw niet ingrijpend veranderd is. Volgt hieruit dat ook in de komende halve eeuw de veranderingen marginaal zullen blijven? Ik denk van niet. En als ik mij voor één keer mag bedienen van het cultuurpessimisme dat in Onze Taal zo vaak de boventoon voerde: ik vrees van niet. Ik denk niet alleen dat het Nederlands vrij ingrijpend zal veranderen, maar ik vrees ook dat die verandering niet ten goede zal zijn. De verklaring komt straks. Eerst tracht ik de 'gewone' veranderingen te schetsen, veranderingen van het soort dat we de afgelopen eeuw heeft zagen.

Zal het Engels nog verder penetreren? Wij zijn sinds 1945 onderworpen aan een onophoudend Engelstalig bombardement. Je leest ook geregeld afschrikwekkend anglo-nederlands proza uit de reclamewereld en de technische wereld, maar opvallend is nu juist dat je in het gewone,

gesproken, Nederlands zulke opstapelingen van barbarismes niet hoort. Uit mijn eigen leven (ik ben van 1935) kan ik eigenlijk alleen verbaasd zijn over de victorie van het woord 'lunch', dat tot 1960 nog een heel bijzondere maaltijd was, en dat nu algemeen de naam van het overdagse hapje is geworden.

Welke andere talen zullen hierheen gaan waaien? Op een Russische invasie ga ik nu maar niet in. Japan heeft ons een aantal merknamen gebracht, maar zelfs als wij al onze technische apparaten uit Japan importeren zie ik nog geen Japanismen opduiken.

Hoe is het met Turks en Marokkaans? En hoe met Zuid-Afrikaans na de te verwachten ramp in Zuid-Afrika?

In de Nederlandse taal zijn vele maleise woorden hecht verankerd als herinneringen aan ons koloniaal verleden. Maar de veertigduizend Zuid-Molukkers hebben op onze taal geen enkele invloed gehad. Wij zullen ongetwijfeld te maken krijgen met emancipatiebewegingen van hier geboren kinderen van gastarbeiders, maar of dat tot Turkse en Marokkaanse insluipsels zal leiden lijkt mij zeer de vraag.

Linguïstische emancipatie

Anders ligt het met de bijdragen van de Surinamers. Niet alleen door hun grote aantal, maar doordat zij zelf al een mengtaal spreken, die daarom besmettelijk kan worden. Het verdient aanbeveling nu al een taalkundige de opdracht te geven de Surinaamse bevruchting van het Nederlands te gaan registreren. Ook van een invasie van blanke Zuid-Afrikanen mag, door de taalverwantschap, een verandering van woordenschat, en misschien zelfs van zinsbouw, verwacht worden.

Nog een minderheid, die eigenlijk een meerderheid is, vraagt om linguïstische emancipatie. Maar ik denk dat de vrouwenemancipatie niet zozeer leidt tot het opnemen van vrouwenwoorden in het Nederlands, als tot het uitspreken van mannenwoorden door vrouwenmonden. 'Lullig' is een oud Nederlands woord dat alle Nederlanders kennen, maar dat pas sinds enkele jaren door vrouwen in het openbaar gebezigd wordt. Ik vroeg laatst aan een taalkundige of er nog wel een echt taboewoord over was. Een woord dat iedereen kent, maar dat je toch niet, bijvoorbeeld in *Onze Taal*, kunt afdrukken. Hij noemde een voorbeeld. Ik gaf hem gelijk, en u

zult dat woord hier dan ook niet afgedrukt zien.

Ik vind het moeilijk uit te maken wat vluchtiger, toevalliger, en onbelangrijker is: de fluctuaties in bepaalde taalconstructies, of de kritische aandacht voor die modieuze taalconstructies. Zo is de laatste maanden veel te doen over het gebruik van 'van' achter werkwoorden zoals in: 'ik dacht van' en 'hij zei van...'. In het Nederlands bestond dat allang, getuige: 'ik zei d'r van Jan, ik zei d'r van Jan, ik zei d'r van Jan sta stil'. (Ik citeer uit mijn kinderhoofd, en weet niet of het woord 'd'r' staat voor 'er' of voor 'haar'. Twee jaar geleden trof ik voor het eerst, in Het Parool van de hand van Jeanne Roos, de spelling 'er' voor 'haar' aan, die misschien in 2031 zal zegevieren.) Ik geef direct toe dat het overbodige 'van' mij ook irriteert, maar er is geen rationele grond te bedenken waarom naast al de andere overbodige woordjes die wij in goed Nederlands toch verplicht stellen, dit er niet bij zou kunnen.

Radio-vultaal

Wezenlijke taalverandering wordt veroorzaakt door de radio. De radiospreker zonder tekst is bang dat er stilte zal vallen; hij kent de luisteraar niet, en deze kan de spreker niet zien. Vandaar de betekenisloze aanloopjes 'ik dacht te kunnen stellen dat het antwoord op deze vraag dit zou kunnen zijn'. Deze vultaal kan soms tot ware poëzie leiden. Hoogtepunt is de taal van radio-amateurs, die niet weten wie naar ze luistert, en waar de inhoud van de boodschap van geen enkel belang is, als zij maar 'luid en klaar' ontvangen wordt. In korte tijd heeft zich daar een geheel eigen taal ontwikkeld met herhalingen, duistere termen, en vooral intonaties en opmerkelijke melodievormen. Zal dit een taal worden die helemaal buiten het Nederlands komt te staan, zoals het kerklatin, of zal het Nederlands er zelf van veranderen?

Als ik gedwongen zou worden een voorspelling te doen waar de grootste veranderingen komen, dan zou ik aan de klemtonen denken. Dat gaat de laatste tijd razend vlug, en echt niet alleen door de nieuwslezers. Twee woorden die ik de afgelopen weken veel heb gehoord: *Amelissewerd* en *sifilis*. Ik ken het bos van Amullissewerd al sinds 1939 en had het nog nooit horen uitspreken als Amélissewerd. Ik heb nog nooit sifilis gehad, maar hoor het nu ineens door iedereen uitspreken als sifilis. Hoe komt men ineens zo gek?

Nu kom ik tot de omstandigheid die mijns inziens het Nederlands in de komende vijftig jaar meer zal doen veranderen dan in de afgelopen vijftig jaar.

De spraakmachine

In de komende vijftig jaar zal er naast de mens van vlees en bloed nog een tweede organisme Nederlands gaan spreken: de machine, de computer, de chip, of hoe de rekenautomaat tegen die tijd ook zal heten. Op zichzelf ben ik ervan overtuigd dat het bouwen van een spraakmachine, een versta-machine en een vertaalmachine de logische culminatiepunten zijn van de studie van talen. Ik ben ervan overtuigd dat onze taalbeheersing een rationeel proces is, dat wij nu nog niet doorzien, maar dat wij eens wel zullen doorzien. Op dat moment kunnen we een levenloze machine ook taalbeheersing schenken.

Ik vrees echter dat de maatschappelijke behoefte aan dergelijke machines niet het geduld heeft om te wachten op de goede afloop van de taalkunde. De Europese Gemeenschap heeft miljoenen rekeneenheden (een veel exacter, maar ook veel bloedelozer woord dan 'gulden') uitgetrokken voor een machine die teksten in de talen van de Gemeenschap zonder menselijke tussenkomst zal moeten gaan vertalen.

Het vervelende is alleen dat de principiële problemen die vijftien jaar geleden leidden tot het stoppen van de research in de mechanische vertaling, nog precies zo op tafel liggen. De vertalingen zullen, de plannenmakers geven dat toe, niet volmaakt zijn. Maar ze zijn, zo zeggen dezelfde plannenmakers, ook alleen bestemd voor ambtelijk gebruik. Ik geloof er niets van. Die vertaalde stukken zullen in de kranten komen. Na de ambtenaren zullen ook de politici en de burgers in het Machinees gaan praten. In

de economie kent men de wet 'Slecht geld verdrijft goed geld'. In de taalkunde is de wet: 'slechte taal verdrijft goede taal'.

Veel Onze-Talers vrezen dat buitenlandse televisiesatellieten met hun buitenlandse programma's het Nederlands zullen uitdrijven. Ik ben bang voor iets heel anders: het in onze televisie-toestellen inbouwen van een chip die buitenlands gepraat omzet in Nederlandse spraak.

Een goede spraakmachine zal belangrijke consequenties hebben voor het gesproken Nederlands. Zo zullen allerlei vrijheden in het spraakgebruik, zoals bijvoorbeeld de plaats van het hulpwerkwoord in de bijzin, genormaliseerd worden. Daar is eigenlijk geen bezwaar tegen te maken. Een grachtenhuis is mooier dan een kantoor van beton en glas, maar de economie en de vooruitgang hebben bepaald dat kantoren beter in beton en glas dan in grachtenpanden gevestigd kunnen zijn. Ik ben bang dat de commerciële pressie de spraakmachine al gaat invoeren voordat hij goed is. En dan krijgen we grachtenhuizen van beton en glas: stokkerige, syntaxis-arme, monotone, tegen je verstand instrijkende taal.

Uit het voorafgaande mag duidelijk zijn geworden dat ik geloof dat in 2031 het Nederlands nog zal bestaan, en dat er in dat jaar irritatie zal bestaan over 'sommig Nederlands'. Uit deze twee feiten volgt dat ik geloof dat er een honderdste jaargang van Onze Taal zal verschijnen." [1981,73-74]

Ammehoela, hollanditis, jodenstreek

Woordgeschiedenis en woordenboeken

Bintje was de dochter van de aardappelkweker. Scheurbuik is een verbastering van het Latijnse *scorbutus*, een woord dat niets met scheuren of buiken te maken heeft. Jeans komen uit Genua, denim komt uit Nîmes en gaas uit Gaza (misschien).

Woordgeschiedenis is een deel van de taalkunde dat lezers van Onze Taal sterk aanspreekt. En niet alleen hen: etymologie is een van de populairste takken van de taalkunde. Een leek met liefde voor de taal leest in zijn vrije tijd eerder een column of een boek over de geschiedenis van woorden, dan een stuk over de grammatica van Chomsky. Wat maakt etymologie zo aantrekkelijk?

Etymologie kan woorden even uit hun status van alledaags gebruiksvoorwerp verlossen door ze een onverwacht, vaak uitheems verleden te geven. Etymologie kan, net als stamboomonderzoek, een onaanzienlijk heden van een rijk verleden voorzien. En ten slotte kan etymologie de illusie voeden dat woorden behalve hun huidige betekenis een oudere, *ware* betekenis bezitten.

Redenaars beginnen vaak met een etymologische uitweiding: ‘Democratie, wat betekent dat *eigenlijk*?’ Het is zinloos om daar argumenten aan te ontlenen, schreef W. F. Hermans eens. Etymologisch is een chirurg een handarbeider, maar dat vertelt ons niets over zijn werk. Kampioen op het gebied van de verklarende etymologie is de Duizenddichter (pseudoniem van W. B. Hietbrink), die het Nederlands tot moeder van alle talen bestempelt en een serieus publiek zoekt voor zijn creatieve theorieën. Neem het Franse woord voor ‘zomer’, *été*: “Als je nu weet dat de Fransen de ‘haa’ niet meer uitspreken gewoon ons vroegere woord *hitte*.”

De vaste etymologe van Onze Taal is al meer dan tien jaar Marlies Philippa. In haar rubriek ‘Van woord tot woord’ belicht zij sinds mei 1979 de herkomst van zulke verschillende woorden als *sinaasappel*, *macaber*, *zaterdag* en *trommeltje*. Philippa’s bijdragen aan Onze Taal werden gebundeld in *Woorden hebben geschiedenis* (1987). Haar jongste boek, over Nederlandse woorden die uit het Arabisch stammen, is *Koffie, kaffer en katoen* (1989).

Marlies Philippa zingt een duet met Pieter Nieuwint bij de presentatie van haar boek *Koffie, kaffer en katoen* in de Amsterdamse boekhandel Pantheon (1989)

“Van Woord tot Woord Pseudo-etymologie

Marlies Philippa

Sinds mensenheugenis staat de etymologie volop in de belangstelling. Taalgebruikers, deskundigen en amateurs zijn nieuwsgierig naar het ontstaan en de ontwikkeling van woorden. De oude Grieken probeerden de studie van de herkomst der woorden al op een wetenschappelijke manier aan te pakken. Toch kan men zeggen dat de etymologie tot aan de 19de eeuw een pseudo-wetenschap was. Dat valt de wetenschappers van vroeger tijden nauwelijks aan te rekenen: er was nog niet genoeg bekend over taalverwantschappen om over de meeste etymologische kwesties verantwoorde uitspraken te kunnen doen. Men probeerde woorden te verklaren door willekeurige ideeënassociaties, letter-

omzettingen en -toevoegingen en uit klanksymbolische overwegingen.

Ons komt het lachwekkend voor, maar geleerden van formaat hebben *cadaver* opgevat als opgebouwd uit de lettergrepen *ca* van ‘caro’, *da* van ‘data’ en *ver* van ‘vermibus’, dus als ‘aan de wormen gegeven vlees’. Het Franse *haricot* ‘boon’ wist men rechtstreeks uit het Latijnse *faba* ‘boon’ af te leiden via de tussenvormen *fabaricotus* en *aricotus*. En dat het Nederlandse *hebben* met het Latijnse *habere* samenging, sprak helemaal vanzelf! Deze twee woorden zijn echter evenmin van een zelfde stam afkomstig als het Nederlandse *aarde* en het Arabische *ard* met dezelfde betekenis.

Fanatisme

Inmiddels heeft de etymologie door de ontwikkeling van de taalwetenschap een wat reëlere basis gekregen, al blijven er vraagtekens. Maar de

pseudo-etymologie leeft ook nog steeds, zij het buiten de kring van 'ingewijden'. Zo zegt de heer Stutterheim in een rede van 1960 dat hij vijf jaar eerder bijna iedere maand etymologische proeven ontving van een tachtigjarige 'die zich na zijn pensionering op vijfenvijftigjarige leeftijd in een klein plaatsje in het oosten des lands had teruggetrokken, met het stellige voor-nemen de rest van de hem op aarde toegemeten tijd te wijden aan taalkundige studiën.' Daarbij schakelde hij een vergelijkende taalwetenschap in 'welke hij, niet verontrust door de geschriften van tijdgenoten en voorgangers, in zijn een-tje had zitten uitvinden. Aan verschillende talen ontleende woorden, die het ongeluk hadden iets op elkaar te lijken, wezen hem de weg naar de oorsprong (...) Zijn keurig handschrift, waarin elke letter dezelfde liefdevolle verzorging had ge-noten, verried niets van de wilde sprongen die zijn geest zich tussen Chinees, Engels en Grieks (om maar enkele talen te noemen) had veroor-loofd.'

Onlangs gaf iemand me een persiferend krante-artikeltje van een paar jaar geleden; de weerslag van een interview dat Ben Haveman met de Duizenddichter zou hebben gehad. Deze be-weert daarin dat het Frans van het Nederlands is afgeleid: *histoire* komt van 'het is te waar'. Een andere uitspraak van de Duizenddichter: 'Wij zeggen: de klok luiden. Klok is afkomstig van: ik lok. En hoorden de boeren op het land die klok dan zei men: hoort, luiden (lieden), wij moeten gaan. Waarom spreekt de Engelsman van ring? Omdat er aan de klok een ring zit. Zo kan het Duitse *klingeln* worden verklaard uit de kling op de deur.' Zo gaat dat nog enige tijd door. Duidelijk (?) een grap, deze pseudo-etymologie.

Minder een grap lijkt mij de brief die ik be-gin oktober kreeg over *etymosophia*. Er schijnt in Nederland een particuliere homeopathische opleiding te bestaan, die zich naast het 'gewone' onderricht bezighoudt met andere vakgebieden die raakvlakken zouden hebben met de speciale vorm van geneeskunst die deze opleiding propa-geert. Bijvoorbeeld de astrologie. Aan deze 'we-tenschap' wordt een eigen interpretatie gegeven, waardoor zij voortaan *astrosophia* kan gaan he-ten. Iets dergelijks wordt gedaan met de etymo-logie. Nu heb ik niets tegen alternatieve genees-wijzen, maar van mijn vak moeten ze afblijven.

Azijn tegen het sociale?

Ook de briefschrijfster had zo haar twijfels. Zij volgt de opleiding sinds kort en wilde graag horen wat ik vond van de 'etymosophieën' van o.a. *aziijn* en *psyche*. Hier volgen ze dan. *Azijn* 'kun je splitsen in a-zijn en betekent dus anti-zijn of anti-sociaal. Het nuttigen van aziijn (een schadelijke stof voor het klassieke homeopathi-sche geneesmiddel) is dus een bezigheid die te-gen het 'zijn', het 'sociale' ingaat; dat ligt al in het woord besloten.' Je reinste kolder! Het Mid-delnederlandse *aisijn* is ontleend aan het Oud-franse *aisin*, dat zich uit het Latijn ontwikkeld heeft. Het Latijnse woord *acidus* 'zuur' ligt eraan ten grondslag. Een verband met ons woord *zijn* ontbreekt geheel. In *psyche* herkent de etymosophia het Duitse 'ich'; 'psyche staat voor de sterke, zich ontwikkelende ik-geest-kracht'. Onvoorstelbaar! Psyche is een gewoon Grieks woord en betekent 'geest, ziel'. Etymo-sophia lijkt me een gevaarlijk soort pseudo-etymologie." [...]

[1984,169-170]

Fiets

De lezers van Onze Taal speuren ook zelf naar de herkomst van woorden. In maart 1944 opende een lezer de discussie over de geschiedenis van 'fiets':

"Kan het zijn dat het woord fiets ontstaan is uit: *vélocipède*, *fielesepee*, *fiels*, *fiets*?

– Het w.n.t. zegt dat fiets óf gevormd is van den eigennaam *Viets*, naam van een wagenmaker te Wageningen, die reeds voor 1880 rijwielen maakte, ofwel willekeurig gevormd is onder den invloed van fr. *vélocipède* (om-streeks 1880 op eene kostschool te Apeldoorn?)." [1944,12]

Waar komt het woord
fiets vandaan?

Een maand later komt een lid van de Raad van Deskundigen op de kwestie terug:

“Fielesepée werd fieselepée en dit afgekort tot *fiese* (vgl. automobiel dat tot áuto werd). Beide vormen komen nog rondom Apeldoorn voor. Ik heb het verhaal gehoord van een oudleerling (uit plm. 1875) van een kostschool in Deventer. Burgers, een smid aldaar, maakte toen houten rijwielen, later de heele hooge ijzeren.

Er zijn nog tal van andere taalverschijnselen die òf den naam kunnen verklaren, òf de bovengenaamde ‘afleiding’ in de hand hebben gewerkt. Belangrijk is dat *fiese* tot *fietse* werd (kan geworden zijn) door de behoefte een hevig ratelend en geheimzinnig, later een snel en hevig *) voertuig met een intensieve klankvorm te sieren. (...)

*) De boeren op den weg negeerden de regels van den weg nog in mijn jeugd, als er een fietser reed. Ze reden hem in de berm.” [1944,14]

Daarmee was het vraagstuk nog niet opgelost. In 1969 nam Onze Taal een passage over uit *Vort in 't zadel kameraden. Honderd jaar fietsen in Nederland*, van J. M. Fuchs en W. J. Simons. Ook zij kennen de Wageningse rijwielhandelaar Viets, maar twifelen aan zijn vaderschap van het woord 'fiets'. Fuchs en Simons wijzen op het Zuidlimburgse dialectwoord 'vietse' of 'fietse': 'zich snel uit de voeten maken'. Of is het een klanknabootsing, vragen ze zich af: 'fietsfietsfiets' als het gepiep van de oude vélocipèdes, of het geluid van een fiets op een zandweg ('ffttss')? Of, en daarmee zijn we weer terug in Apeldoorn, is fiets een verbastering van La Vitesse, een Apeldoornse fietsclub, opgericht in 1880? [1969,35]

Het enige dat zeker lijkt, is de Nederlandse oorsprong van het woord. *Fiets* werd daarom (net als *brommer*) door puristen graag aangehaald als bewijs van ons taalscheppend vermogen: we kunnen het wel, als we maar willen.

Ammehoela

In januari 1981 schreef de heer Cd. van Hoewijk uit Voorschoten:

“Het is mij opgevallen – wellicht u ook – dat we de laatste tijd een zo te zien korte opleving hebben meegemaakt van de standaard-kreet ‘Amme-oela’ of ‘Ammehoela’. Deze drukt twijfel of ongeloof uit of zoiets als ‘je kunt ‘t me doen’ of ‘ammenooitniet.’ Eind januari vorig jaar besloot Nico Merx een badinerend stukje in Het Parool met: ‘Aan m’n hoela; vergeet ‘t maar’. Een carnavalshit van Vader Abraham had de titel ‘Ammehoelala’, terwijl de Nederlandse titel van een recent uitgebrachte Franse film luidt: ‘Liefde? ... Amme-oela!’ En in De Telegraaf van 15 november 1980 gebruikt ook de heer Udink deze kreet.

Ik vraag mij af of de opleving van een in de jaren dertig zeker onder de schooljeugd – ik behoorde daar toen toe – redelijk algemeen gebruikte uitdrukking, verband houdt met de recente gebeurtenissen in Afghanistan. Ik heb altijd vermoed, dat ‘amme-oela’ of ‘-hoela’ afkomt van de koning van Afghanistan, Ammanoelah geheten, die in 1919 de troon besteeg. Zijn hervormingsdrang werd hem door het volk niet in dank afgenomen en hij verliet in 1929 zijn land. De rest van zijn leven bracht hij in ballingschap in Europa door. Hij werd begrijpelijkerwijs dankbaar opgenomen in society-kringen en een gezocht doelwit voor de boulevard-pers uit die tijd, met name de veelal op fraai glanzend papier gedrukte illustratiebladen. Ik herinnerde me hem nog vaag, toen ik zijn conterfeitsel onlangs in de Haagse Post tegenkwam. Doordat Afghanistan zo in het nieuws kwam, dook ook hij weer op. Mijn vraag aan de lezers van Onze Taal is: Kunt u bevestigen of bevestigd krijgen, dat dit verband terecht wordt gelegd?” [1981,3]

Een zestal lezers reageerde op de vraag van de heer Van Hoewijk. In april 1981 kon Jan Renkema melden dat het verband met koning Amanoellah ook werd genoemd in het *Bargoens Woordenboek* van Enno Endt, en de volgende aanvulling geven:

“Ammehoela betekent: ‘ga nou gauw’; ‘niets van waar’; ‘ik lap het aan mijn laars’, waarbij een voorschrift of een bevel wordt genegeerd. Maar de spreek-

taal heeft nog een plastischer uitdrukking waarbij het genegeerde voorschrift niet naar de laars wordt verbannen, maar naar een nog minder eervolle plaats. Vergelijk ook het vaak voorkomende tikje ‘met de rechterhand op de naaste bil’, aldus een van de briefschrijvers over ammehoela. ‘Hoela’, aldus een andere briefschrijver, vinden we ook terug in ‘hoelahoep’, een verkorting van ‘hoelahoepel’, waarbij de hoepel ‘gaande wordt gehouden door met de heup heen en weer te gaan’. U kunt ’t (me dunkt) hiermee wel doen.” [1981,36]

Namen

De familienaam Lubbers is niet verwant met de woorden (*uit*)*lubberen* of *lubben* (castreren), maar is afkomstig van de Friese voornaam Lubbert, die zoveel als ‘uitblinker te midden van het volk’ betekent. Wie dat weet, gaat toch anders tegen die naam – en misschien tegen de bekendste drager ervan – aankijken. (De etymologie stond in het oktobernummer van *Onze Taal* 1988, en was goed voor een bericht in de *Volkskrant*.)

Naamkunde in *Onze Taal* werd de laatste jaren vooral verzorgd door Riemer Reinsma (‘Hoe genaamd’) en Rob Rentenaar (‘Wat heet...?’). Zij verklaarden de lezers onder meer de toponiemen Kinderdijk, Bessemoorskolk en Halfweg, en de afkomst van de families Goeghebeur en Quaghebeur, Zondervan en Naaktgeboren. (De laatste naam, bijvoorbeeld, ontstond niet, zoals iedereen denkt, uit protest tegen de naamwetgeving van Napoleon).

Kindernamen zijn regelmatig stof voor een artikel: welke zijn in de mode, neemt het aandeel van de buitenlandse namen toe, en hoe gelukkig is een kind dat van zijn ouders de naam Flipje krijgt? Jongens die in 1983 geboren werden, kregen als naam Mark, Jeroen, Dennis, Martijn en Bart; de top-5 voor meisjes was Kim, Linda, Daniëlle, Marieke en Wendy. [1986,126] Jaap Bakker gaf in een aflevering van zijn rubriek ‘De Woordenaar’ tips om toekomstig leed te voorkomen. Hij vestigde de aandacht op consequenties die aanstaande ouders makkelijk over het hoofd zien:

“Ga zorgvuldig na of de naam niet samenvalt met een of ander gedeponeerd handelsmerk. Dat kan ongewenste associaties oproepen. *Andy, Amira, Barbertje, Belinda, Cinderella, Cola, Diane, Flipje, Gero, Lola, Mona, Sabrina* en *Veronica* generen zich dood wanneer de gelijknamige firma weer een bespottelijke reclamecampagne voert. [...]

Zorg voor uitspreekbaarheid. Bedenk dat uw *Keith* zijn leven lang zal worden aangesproken met *Kies, Kief, of Kiet* en dat *Alice* de keus laat tussen *Alies, Aliese, Alietsje, Ellis* en *Elles*.” [1985,111]

Woordenboeken

In ‘De Woordenaar’ (1984–1987) schreef Jaap Bakker – zelf samensteller van een rijmwoordenboek – zesentwintig keer over de uithoeken van de lexicografie. Over woorden die woordenboekredacteuren over het hoofd zien, zoals tussenwerpsels uit stripverhalen (*blubblub, kaïkaï, hips*), over puzzelwoordenboeken en over de omvang van de Nederlandse woordenschat anno 1984 (881.130, volgens Bakker).

Bijdragen over woordenboeken, het belangrijkste gereedschap van de bewuste taalgebruiker, vullen regelmatig de kolommen van Onze Taal. De lexicologen prof. P. G. J. van Sterkenburg en Riemer Reinsma schreven artikelen over het handwerk van de lexicograaf; Van Dale-redacteur Hans Heestermans verzorgde de rubriek 'De Toren van Babel', en in juli/augustus 1991 verscheen de eerste aflevering van 'Het kastje van Barbanelle', een serie van Ewoud Sanders over woordenboeken.

Kritische consumentenvoorlichting bood Onze Taal behalve in afzonderlijke recensies in twee speciale woordenboeknummers. In april 1983 deed het blad verslag van een uniek experiment (dat veel publiciteit kreeg): aan redacteurs van verschillende woordenboeken werd gevraagd een nog onbeschreven neologisme uit 1981, 'Hollanditis', van een omschrijving te voorzien. Twee voorbeelden:

"hollan'ditis v (vernederlandising van elders gebruikte aanduiding voor) van uit alternatieve kringen in Nederland op andere landen overgeslagen en in leidende kringen aldaar onwelkom geachte maatschappelijke beweging."
(*Spectrum Nederlands Woordenboek*)

"Hollanditis [...itis] Neol. in Ned. verzet tegen kernbewapening, beschouwd als uiting van een kortzichtige anti-Amerikaanse en antimilitaristische houding."* (*Verschuereus Modern Woordenboek*)

In februari/maart 1984 publiceerde Onze Taal het resultaat van een vergelijkend onderzoek naar de letter J in de acht meestgebruikte woordenboeken. Het onderzoek (verricht met hulp van zo'n zestig lezers voor alle turfwerk) bracht aan het licht dat geen enkel woordenboek dat op dat moment in de handel was helemaal bevredigde. De auteurs, Jan Renkema en Erik van der Spek, leverden kritiek op omschrijvingen als *jongeman* – 'jonge man'; *jaar* – 'periode van circa twaalf maanden'; *jakobschelp* – 'soort schelp'. Frequent werden ook circulaire omschrijvingen aangetroffen van het type *jubelen* – 'juichen'; *juichen* – 'jubelen'.

In een fictieve dialoog tot slot vroeg een lezer aan de Taaladviesdienst welk woordenboek hij het best kon aanschaffen. Wanneer de taaladviseur hem heeft uitgelegd dat er met alle woordenboeken wel iets mis is, barst de vraagsteller uit:

A: Maar dit is toch te dol! Er moet toch voor een redelijke prijs – zeg honderd gulden – een algemeen te gebruiken Nederlands verklarend woordenboek op de markt zijn te brengen?

B: Dat is ook mogelijk als de verschillende woordenboekredacteurs en uitgeverijen op onze kleine, versnipperde taalmarkt de koppen bij elkaar steken en bij voorbeeld op gezag van de Taalunie of het Genootschap Onze Taal de pennen en fiches bij elkaar brengen.

A: En tot zo lang?

B: Tot zo lang moeten wij doorleven met een aantal gebrekkige woordenboeken en daarbij bedenken dat kritiek leveren gemakkelijk is. Of iets positiever: tot zo lang kunnen wij ons verlustigen in het 'gevarieerd' woorden-

boekenaanbod waarmee uit verschillende hoeken een schemerlamp wordt gericht op onze taal." [1984,31-32]

In 1987 en 1988 woedde er een discussie in de media over de vraag of woordenboeken discriminerende woorden als *jodenfooi*, *jodenstreek* en *jodentoe* moesten opnemen. Nee, zei de een, want die woorden zijn kwetsend; ja, zei de ander, want een woordenboek heeft de taak om taalgebruik te registreren, ook als dat voor sommige groepen pijnlijk is. Harry Cohen vatte in *Onze Taal* de discussie samen en voegde er zijn eigen mening aan toe.

“De leek en het verboden woord

Harry Cohen – Brussel

Ik kom uit een net gezin. Als kinderen mochten we wel *lallen* zeggen, maar niet *lullen*. Vreemd eigenlijk, want het ligt toch voor de hand dat die twee woorden van dezelfde voorvader afstammen. Van zulke argumenten wist ik toen echter nog niet af en in elk geval zouden mijn ouders er niet voor gezwichd zijn. Mijn etymologisch inzicht deed er voor hen helemaal niet toe, dat van de burens des te meer.

Over *lullen* was dus geen discussie mogelijk, maar er waren veel subtielere gevallen. Met woorden als *verleiden* en *onschuld* moest je ook heel voorzichtig zijn want een dubbelzinnigheid zit in een klein hoekje. Zelfs *schaamte* was riskant; van daar was het immers nog maar een klein sprongetje naar *schaamdelen*. Op zichzelf een keurig woord, maar er waren nu eenmaal onderwerpen waarop je geen toespeling mocht maken, ook niet in het netje.

Andere zeden

De tijden zijn veranderd. In de jaren zestig was schokkende taal in en je raakte telkens bij de trend ten achter, hoe vuil je ook bekte. Dat is ook weer overgedreven en we hebben er zelfs iets goeds aan overgehouden. Sindsdien kun je namelijk allerlei dingen bij hun naam noemen waar je vroeger bij daglicht niet eens aan denken mocht.

Intussen is weer een nieuw taboe gegroeid. Tegenwoordig moeten we oppassen voor het kwetsen van ‘groepen’, zoals Surinamers, aids-patiënten en vrouwen. Ook nu is het weer zaak de ontwikkeling nauwkeurig bij te houden. In mijn jeugd mochten de kinderen van tactvolle

burens het woord *jood* niet gebruiken als ik erbij was, hoogstens *israëliet*. In een meer recent verleden was het beledigend om negers als *zwarten* aan te duiden; nu is het bijna andersom. De homo's (♀ en ♂) hebben het heel slim aangepakt. Die zijn woorden als *pot* en *flikker* zelf gaan gebruiken, en nu zijn het trotse strijdnamen. Een echte geuzenstreek!

Je moet je taalkundige voelhorens dus wel voortdurend uitgestoken houden, anders sta je zó op iemands minderheidstenen. Gelukkig zijn er woordenboeken die bij elke nieuwe druk de laatste stand aangeven. Althans, zo was het tot nu toe, maar er zijn mensen die het anders willen. Zo vindt de heer Stein, voorzitter van de Stichting Bestrijding Antisemitisme (Stiba), dat het afgelopen moet zijn met dat onbepaalde geboekstaaf van denigerende uitdrukkingen en woordbetekenissen. Hoe hij deze materie wel geregeld wil hebben, is niet duidelijk, want in elke publicatie verandert hij een beetje van koers. We zullen proberen hem op de voet te volgen.

In zijn eerste artikel over dit onderwerp (NRC 14-2-87) keert Stein zich in hoofdzaak tegen de vermelding van voor joden krenkende uitdrukkingen in een boekje over het Scheveningse dialect van een halve eeuw geleden. In het voorbijgaan krijgen echter ook enkele ‘gewone’ woordenboeken een veeg uit de pan, in het bijzonder Van Dale. Stein klaagt over ‘omvang en inhoud’ van de ongunstige betekenissen die bij het trefwoord *jood* worden vermeld. Hij eindigt met de conclusie dat het tijd is de produkten van de Nederlandse woordenboekmakers eens te toetsen aan de bepalingen waarmee ons strafrecht in 1971 is uitgebreid (beledigen van groepen, aanzetten tot discriminatie e.d.).

In een tweede artikel (NRC 10-3-87) zet Stein uiteen dat zijn dreigement alleen woordenboeken geldt; antisemitische passages in werken van Shakespeare, Multatuli en Solzjenitsyn dienen ongemoeid te worden gelaten. (Fassbinder hoort, zoals intussen gebleken is, om de een of andere reden niet in dit rijtje thuis.) Tegenover de woordenboekmakers is Steins houding hier veel genuanceerder dan enkele weken eerder. Hij richt zich alleen nog maar tegen degenen die verzuimen 'de gewraakte uitlatingen stelselmatig als discriminatoir aan te merken' of 'geen afdoende definitie van *Jood* aangeven te midden van de scheldwoorden'.

Nieuwe koers

Dat klinkt redelijk, en de voorwaarden voor een compromis lijken nu aanwezig te zijn. Het artikel bevat echter een passage die duidelijk een nieuwe frontverandering aankondigt. Daar gaat het plotseling niet meer om krenken of discrimineren, maar om een historische zonde: de tegenwoordige woordenboekmakers legitimeren de taal van het antisemitisme. Dit nieuwe gezichtspunt wordt geïntroduceerd met een duistere onheilsboodschap die in de donderpreek van zo'n ouderwetse, over zijn beeldspraak struikelende dominee niet zou misstaan: 'Erkenning van de taal der verguizing is het zaad van de haat een stem geven.'

In een derde artikel (Onze Taal, juli/augustus 1987) wordt deze koerswijziging geconsolideerd. Zeker, er wordt nog wat nageprutteld over het 'nodeloos kwetsende' van het ene woordenboek en het ontbreken van commentaar in het andere, maar dit alles is nu duidelijk bijzaak geworden: 'Ging het om scheldwoorden in de gebruikelijke zin, dan zou het voor ons een volstrekt oninteressante discussie zijn.' De nieuwe beschuldiging aan het adres van de Nederlandse woordenboekmakers is van een heel ander kaliber. Zij zouden meewerken aan een mythe-overdracht die de grondslag voor alle jodenvervolgingen vormt.

Wie een dergelijke redenering kan volgen, mag ontstaan en het zeggen... Nee, u natuurlijk niet, meneer Croiset, u behoort juist te zitten. Maar in ernst, wat moeten we aan met mensen die zich door lexicografische naslagwerken beledigd, gediscrimineerd en zelfs lijfelijk bedreigd voelen? Met 'we' bedoel ik niet de woordenboek-

makers en andere neerlandici. Hun standpunt is helder en bondig uiteengezet door redacteur Van der Spek (Onze Taal april 1987).

Ik denk veeleer aan mensen als u en ik, aan de grote massa van woordenboekgebruikers. Alles wat wij willen, is neutrale informatie ('zakelijke berichtgeving', zoals het in een van de hierboven bedoelde wetsartikelen heet) over de betekenissen van woorden en zegswijzen. Alle betekenissen natuurlijk, ook de onnette, de minachtende en de kwetsende. Ook de haatzaaiende.

Labels

Dit is de plaats om iets te zeggen over de labels waaraan Van der Spek terecht veel aandacht besteedt. Onder *label* verstaat men in woordenboekkringen een aanduiding omtrent de categorie waartoe een woord of uitdrukking behoort. Zo vinden we bij Van Dale onder andere *aardrijkskundige term*, *Amerikaans*, *Bargoens*, *bijbelse uitdrukking*, *dieventaal*, *eufemisme*, *gallicisme*, *gemeenzaam*, *handelsterm*, *kindertaal*, *minachtend*, *neologisme*, *ouderwets*, *schrijftaal*, *spottend* en *in verheven stijl*.

Van der Spek ziet die labels als een middel waarmee de woordenboekmaker zich van zijn verantwoordelijkheid kwijt. Ik deel deze zienswijze niet (voor mij vormen dergelijke aanduidingen gewoon een onderdeel van het bij elk trefwoord verstrekte informatiepakket) maar ik ben het met hem eens dat labels een tegenwicht kunnen vormen wanneer minder vleierende uitdrukkingen een zeker onbehagen oproepen bij bepaalde groepen (of althans bij degenen die zich als hun vertegenwoordigers opwerpen). Ook bij Van Dale schijnt men er zo over te denken; in elk geval is het commentaar bij het trefwoord *jood* sinds de jaren dertig gegroeid van enkele woorden tot een verhaal van vijf regels. De heer Stein is daar nog lang niet tevreden mee, maar alweer, hij zegt niet wat hij dan wél wil. Wel geeft hij in zijn derde artikel aan hoe de 'afdoende definitie' van *jood* volgens hem zou moeten luiden, maar deze tekst is alleen al door zijn breedvoerigheid (37 woorden) onbruikbaar voor een algemeen woordenboek.

Griezelige toon

Er zijn echter zwaarder wegende redenen om Steins aanbevelingen te negeren. De pressie tot 'zuivering' van onze woordenboeken komt, zoals Van der Spek al heeft opgemerkt, niet alleen

van joodse zijde. Het toegeven aan de eisen van één groep zou waarschijnlijk een lawine-effect hebben waardoor alle als negatief ervaren materiaal in de loop van enkele drukken zou verdwijnen. Als we op die manier proberen lief voor elkaar te zijn, verliezen onze woordenboeken een flink stuk van hun waarde.

Op deze tegenwerping heeft Stein zijn antwoord klaar. Wie zijn actie met die van andere groepen vergelijkt, gaat naar zijn mening volledig voorbij aan 'de diep ingrijpende specificiteit van de joodse problematiek'. Ja, zo lust ik er nog wel eentje. Elke groep waarover de volksmond – en dus het woordenboek – negatieve dingen zegt, is uniek door de afschuwelijkheden die zijn leden van hun medemensen hebben ondervonden. Er zijn miljoenen Chinezen vermoord, de negers kunnen op twee eeuwen slaavernij wijzen, de onderdrukking van vrouwen is van alle tijden. En wie denkt dat de ene groep schonere handen heeft dan de andere, moet maar eens Numeri 31:17–18 of I Samuel 15:3 opslaan.

Zo kunnen we het ene argument na het andere onder de loep nemen, maar het ziet er niet naar uit dat discussie de partijen nader tot elkaar zal brengen. Gelukkig worden onze woordenboeken in hun huidige gedaante door recht en rechtspraak beschermd. Maar er zijn nu eenmaal altijd actievoerders die zich wel op de wet beroepen als hun dat goed uitkomt, maar vervolgens de rechterlijke beslissingen aan hun laars lappen wanneer de strekking daarvan hun niet zint. Tot dat slag schijnt ook de heer Stein te behoren; in de nadagen van de Fassbinder-affaire liet hij althans weten: 'Na een reeks onaanvaardbare vrijspraken en seponeringen bij het aanvoeren van keiharde gevallen van antisemitisme was de bezetting van het Rotterdams toneel onvermijdelijk.' (NRC 27-11-87). Oudere woordenboekliefhebbers komt deze toon bekend voor – griezelig bekend." [1988,76-77]

Onze Talen

Nederlands in soorten

Het Nederlands is een familie. Dat werd treffend tot uitdrukking gebracht in de titel van de voordracht waarmee prof. A. M. Hagen, hoogleraar dialectologie en sociolinguïstiek, het congres van Onze Taal in 1989 opende: 'Groepsportret van het Nederlands'. De gesproken en geschreven standaardtaal zijn in dat portret het echtpaar dat het meest op de voorgrond staat. De taalkundigen die na Hagen aan het woord kwamen, stelden andere leden van de familie aan de congresgangers voor: Surinaams-Nederlands, vaktalen, dialect, vrouwen- en mannentaal. Dit alles onder de noemer 'Onze Talen'.

Democratisering van de uitspraak

Regionale variëteiten van het Nederlands zijn in Onze Taal lange tijd stiefmoederlijk bedeed. Dat is historisch zo gegroeid: het genootschap werd opgericht voor en door mensen die één algemene taal wilden cultiveren. Onze taal was het ABN. Nu ook in Onze Taal de status van dat Algemeen Beschaafd zo nu en dan wordt aangevochten, verschijnen regelmatig artikelen over de kenmerken en de waarde van dialecten in het blad.

Het gaat niet zo goed met de dialecten. De activiteiten van streektaalverenigingen, de publikatie van dialectwoordenboeken en het succes van de popgroep Normaal ('Oerend hard') kunnen niet verhinderen dat de beheersing van het dialect iedere nieuwe generatie met 25 % afneemt. Toch verdwijnen de dialecten niet helemaal, ze verwateren langzaam: oudere plaatselijke dialecten ontwikkelen zich tot bovenlokale, maar subnationale variëteiten van het Nederlands (regiolecten).

Dialect of regiolect: voor veel Nederlanders zijn nog steeds alle afwijkende tongvallen minder waard dan de nationale gouden standaard. Zij koesteren nog steeds de illusie van een enkelvoudige moedertaal, gesproken door die Nederlanders aan wie je niet kunt horen waar ze vandaan komen. Maar die taal, waarvan de bakermat traditioneel in Haarlem wordt gesitueerd, spreekt bijna niemand.

Kritiek op andermans spraak is wel zeer onrechtvaardig uit de mond van Hollanders die hun 'randstadplat' (Hagen) voor accentloos Nederlands verslijten. Hun Nederlands, waarin *ee* als *ei* klinkt, *oo* als *ou*, de *z* als *s* en de *v* als *f*, en waarin de *g*'s stevig schuren, geeft echter wel de toon aan; het is de taal van de omroep.

In het artikel 'Taaltolerantie' [1986,59-61] pleitte de dialectologe Jo Daan voor verdraagzaamheid tussen sprekers met een verschillende tongval. Waar komen de normen voor de uitspraak vandaan? vraagt zij zich af.

"Normen voor het recht worden bepaald door de overheid, normen voor een standaardtaal worden gesteld door *gezaghebbers* die verwachten dat men zich aan die normen houdt, maar die dat niet kunnen afdwingen. *Gezaghebbers* zijn in dit geval onderwijsgevend en schrijvers van onderwijsboeken, maar het gezag van anderen is veel groter, namelijk van degenen die 'het gemaakt hebben', degenen die anderen zich tot voorbeeld stellen, omdat ze meer geld hebben, een positie met meer macht bekleden of alleen maar omdat ze meer praatjes hebben op een niet al te doorzichtige manier. De norm is het voorbeeld van die 'gezaghebbers'."

Die norm speelt volgens Daan op een verborgen manier ook een rol in de jongste, en op het oog waarde vrije grammatica van het Nederlands, de ANS (Algemene Nederlandse Spraakkunst):

"In grammatica's is, zover ik weet, over deze normverschillen nooit geschreven, maar verleden jaar hebben de 'Hollandse normen', niet wat betreft de uitspraak, maar wel ten opzichte van de andere taalniveaus, de jongste grammaticale beschrijving gehaald. Deze grammatica, de ANS, werd gemaakt in samenwerking tussen Nederlanders en Nederlandssprekende Belgen, en zorgvuldig voorbereid door literatuurstudie, waarin oudere grammatica's en vele artikelen werden betrokken. De samenstellers zeggen nooit: het moet zo, of het mag niet zo. Maar de adder onder het gras is deze: ze zeggen van tijd tot tijd: het Standaardnederlands heeft dit, en dat is regionaal. Maar evenmin als elke andere Nederlander of Nederlandssprekende Belg kunnen ze een afdoende antwoord geven op de vraag: 'Wat is Standaardnederlands?' Ze geven wel een antwoord, maar is dat afdoende? 'We verstaan onder de standaardtaal de taal die in alle regio's van het Nederlandse taalgebied bruikbaar is in zogenaamde secundaire relaties, dat wil zeggen in het contact met *vreemden*. De standaardtaal is bovengewestelijk en algemeen bruikbaar...'"

Anders spreken wordt maar al te vaak opgevat als een teken van minderwaardigheid, aldus Daan. Met instemming haalt zij de Drentse dichteres Marga Kool aan, die schreef: 'Waardering voor een taal bepaalt de waardering voor een mens die die taal spreekt. Een dialect grof of lelijk noemen, toont onbewust dat je de inwoners van dat gebied grof en achterlijk vindt.'

Als vervanging voor die onwrikbare Hollandse standaard stelt Daan een ander criterium voor: taalvariatie is toelaatbaar zo lang zij wederzijds begrip niet in de weg staat.

"Taalvarianten of -variëteiten verschillen in een of meer opzichten tegelijk in woordenschat, zinsbouw, verbuiging en uitspraak. De elementen die het meest de communicatie storen, zijn stijl, woordgebruik en uitspraak, of misschien nog meer dan dit laatste de articulatie. Zinsbouw en verbuiging zijn in dit opzicht vrijwel te verwaarlozen. Wat dat betreft is er niet veel verschil met spelfouten. Deze doen vaak niets af aan de duidelijkheid van een geschreven tekst, maar we veroordelen ze om verschillende redenen: we zijn

gedwongen iets meer na te denken, waardoor ons tempo vertraagd kan worden; we vinden dat de schrijver te weinig respect heeft voor zijn lezers door zo slordig te zijn; we zijn verstoord omdat er niet aan onze verwachtingen voldaan wordt, enz. De grens van het toelaatbare aan spelfouten zou niet moeten liggen bij het absolute nulpunt, maar bij de grenzen van een redelijke communicatie. Een zin als: 'Het ei ligt in Amsterdam' zou nog misverstand kunnen veroorzaken, bij 'Moeder heeft de zoep opgeschept' is dat uitgesloten, om van 'Hij word dokter' maar niet eens te spreken. De tolerantie ten aanzien van 'fouten' tegen zinsbouw en buiging zou ook best wat groter kunnen zijn."

Daan besluit met een oproep tot verdraagzaamheid:

"Het niet accepteren van de verschillende varianten van het Nederlands, binnen en buiten de landsgrenzen, valt meestal samen met het niet respecteren van de sprekers ervan. We zijn ons dat vaak niet bewust, omdat we deze vooroordelen al vanaf onze geboorte hebben meegekregen. Het is hoog tijd deze te herzien, tegelijk met de vooroordelen ten aanzien van 'de gekleurde medemens' en de minder gekleurde leden van minderheidsgroepen."
[1986,59-61]

Vlaams

Onder de taalvariëteiten die te lijden hebben onder de Hollandse arrogantie, noemt Daan ook het Nederlands dat in België gesproken wordt. Een gevoelig onderwerp, dat in Onze Taal altijd met grote omzichtigheid werd

Betoging van de Vlaamse Volksbeweging in Vilvoorde (1972)

behandeld; voor Renkema waren artikelen waarin het Vlaams als ‘grappig-patattig’ werd afgeschilderd zonder meer taboe.

Veel Nederlanders bezien de soms bloedige stammenstrijd om de taalgrens met een meewarige blik en begrijpen niet waar hun zuiderburen zich druk om maken. Vlaamse taalijveraars hebben daardoor het idee dat ze de taalsrijd op twee fronten moeten voeren: tegen Waals imperialisme en tegen Hollands onbegrip. Nederlanders die zich in de discussie mengen, kunnen zich van hun kant opwinden over de Vlaamse lange tenen.

Onze Taal heeft gepoogd Noord en Zuid nader tot elkaar te brengen door beschouwingen over de Vlaamse taalkwestie te publiceren en contacten te onderhouden met de Vlaamse zustervereniging, de Vereniging Algemeen Nederlands (VAN). Wel komt steeds duidelijker aan het licht dat er weliswaar veel is dat taalzorgers in Nederland en Vlaanderen bindt, maar bijna evenveel dat hen scheidt. Het belangrijkste verschil is de Vlaamse preoccupatie met purisme en correctheid, die voortvloeit uit de noodzaak tot opbouw en verdediging van de standaardtaal in Vlaanderen. Hierdoor herinnert de inhoud van het Vlaamse orgaan *Nederlands van Nu* van de VAN sterk aan Onze Taal van vijftig jaar geleden.

In het Vlaanderen-nummer van Onze Taal (december 1986) kweet Kas Deprez zich van de ondankbare taak om de Vlaamse taalkwestie in drie pagina’s samen te vatten voor Nederlandse lezers.

“Het rijke Vlaanderen

Kas Deprez – Hoofdmedewerker Sociolinguïstiek, Departement Germaanse Filologie, Universitaire Instelling Antwerpen

‘Het heeft eigenlijk weinig zin de geschiedenis van de lage landen te interpreteren als de geschiedenis van een breuk van Noord en Zuid’, verklaarde onlangs de Groningse historicus E. Kossman tijdens de opening van de Algemene Conferentie van de Nederlandse Taal en Letteren. Een open deur voor (jongere) historici, maar niet voor minnaars van onze taal in Nederland en België. Hen lijkt de Grootnederlandse geschiedenisleer nog stevig in haar greep te hebben.

Zij verkondigen nog steeds dat de val van Antwerpen in 1585 voor Vlaanderen een ramp was, om te beginnen in economisch opzicht. Nederland beleefde zijn Gouden Eeuw, Vlaanderen verpauperde; 230 jaar lang werden de Zuidelijke Nederlanden achtereenvolgens leeggeroofd vanuit Madrid, genegeerd vanuit Wenen en onderdrukt vanuit Parijs. Dit laatste mag dan waar

zijn, maar onder de Spaanse en de Oostenrijkse Habsburgers (vanaf Albrecht en Isabella = 1598–1621) viel het leven waarschijnlijk wel mee. Volgens de Gentse historicus Vandembroeke was Vlaanderen in de 18e eeuw zelfs een van de voorspoedigste gebieden ter wereld.

Historische rampen?

Maar nee, Vlaanderen moest verpauperen – met argumenten als: in de tweede helft van de 16e eeuw vluchtte de Zuidnederlandse elite naar de Hollandse steden (en 200 jaar later was het hier vanzelfsprekend nog steeds een woestijn). Voor zover de scheiding wèl tot economische achteruitgang in het Zuiden leidde, was dat overigens de schuld van het Noorden! Dat sloot immers na de val van Antwerpen in 1585 de Schelde. Die toestand bleef voortduren tot de Fransen haar in 1792 heropenden. Bij de Belgische onafhankelijkheid kwam de Scheldemonding wéér in Nederlandse handen en stelde Nederland een Scheldetol in. Pas nadat de Belgische regering die tol afgekocht had, in 1863, kon Antwerpen opnieuw een wereldhaven worden.

Maar misschien was 1585 dan wel een rampjaar

in socio-cultureel opzicht? Neen, ook dat niet. Niet als je ziet wat voor mogelijkheden we nu krijgen. Niet als je ziet waaraan we allemaal ontsnapt zijn. Er komt een tijd dat zelfs voorstanders van de Grootnederlandse gedachte inzien dat we dankzij België een groep, een volk, een natie geworden zijn, en dat we dat enkel in België hadden kunnen worden, niet in Frankrijk maar al evenmin in de Verenigde Nederlanden. Is het wel belangrijk tot een volk te behoren? Ja, als dat volk dynamisch, welvarend is. Ja, als dat volk België steeds meer gaat domineren. Het heeft ons veel bloed, zweet en tranen gekost – en dus zijn we België niet dankbaar – en zeker, Vlaanderen heeft nog lang niet het geld en de macht die het nodig heeft, maar dat komt, beetje bij beetje. Punt hier is dat de groep zich gaandeweg gevormd heeft, en een zeer grote welvaart bereikt heeft.

Verhouding met het Noorden

Hoe staat deze groep zelfbewuste Vlamingen nu tegenover samenwerking met het Noorden? Die vraag is des te dringender omdat in het kader van de Taalunie allerhande voorstellen worden gedaan. Uit het voorgaande zal wel duidelijk geworden zijn dat de Nederlandse Taalunie 'niet de zoveelste poging is om iets te bereiken wat vroeger steeds is mislukt. Dit is een poging om een nieuwe situatie te scheppen die in de historie geen duidelijke antecedenten heeft en niet door een lange geschiedenis wordt beheerst' (Kossmann). Het is een poging om de literair-culturele inspanningen in Vlaanderen en Nederland te integreren. Zeker tegenover het buitenland is enige coördinatie op haar plaats; het Nederlands is immers een kleine taal die beter door Nederland en Vlaanderen samen verdedigd kan worden.

Maar uiteraard zijn er daarnaast ook tal van 'binnenlandse' aangelegenheden, die het best gemeenschappelijk aangepakt kunnen worden, omdat ze nu eenmaal het hele taalgebied betreffen: we gaan toch geen twee WNT's, twee spellingen en twee ANS'en maken?

Voor een aantal taalprocessen die essentieel zijn voor een goed begrip van de taalontwikkeling (de zogenaamde 'normale' processen), ben je als Vlaamse taalkundige op Nederland aangewezen. Immers, in de randstad wordt al ruim 300 jaar een Nederlandse standaardtaal gesproken,

in Vlaanderen ten hoogste een goede 50 jaar. Je treft in het Noorden dan ook veel meer meesterschap over de taal aan dan in het Zuiden, en daar gaat dan heel wat charme van uit, vanzelfsprekend. 'Sommige woorden en uitdrukkingen lijken me onweerstaanbaar' schrijft D. Robbrechts, maar hij vervolgt: 'Maar vele treffende uitdrukkingen die we uit het Noorden ontvangen, werken als zeer tijdelijke modewoorden.'

Belgisch-Nederlands

Intussen spreken we wel verschillend. En dat zal zo blijven. Een kleine groep Vlamingen spreekt en schrijft nu zeer behoorlijk Nederlands; die groep zal verder toenemen. De tijd is voorbij dat men in België maar wat aanmodderde: er worden nu – hier en daar althans – eisen gesteld, er ontwikkelt zich een normgevoel. Toch bereiken de Vlamingen in het 'beste' geval 'slechts' wat Robbrechts als de *nulgraad* omschrijft, een Nederlands waar de geletterde Nederlander eigenlijk niets op aan te merken heeft, maar waarvan de Vlaamse oorsprong toch nog herkend wordt. H. Brusselmans heeft dat duidelijk ook zo ervaren: 'Hollanders (uitgevers, redacteuren, etc.) zeggen dat ik goed Nederlands schrijf maar dat ze al na een pagina merken dat ik een Vlaming ben.'

Bij het schrijven zou het dus één pagina duren, bij het spreken duurt het waarschijnlijk niet eens één zin. Op het punt van de uitspraak lijkt de strijd bovendien al geruime tijd gestreden te zijn. De Vlamingen spreken zoals ze schrijven (niet zo verwonderlijk, ze hebben de standaardtaal uit de boeken geleerd), en ze vinden dat een verdienste.

De (meeste) Nederlanders verzorgen hun uitspraak niet. Ze gebruiken diftongen in plaats van monofongen: ze schrijven *ee* en *oo*, maar ze zeggen *eei* en *ooi*, ze gebruiken stemloze fricatieven in plaats van stemhebbende: ze zeggen *faak* en *sak* in plaats van *vaak* en *zak*, ze schrijven *schrijven* maar zeggen *srijven*; van hun r blijft haast niets meer over, enz. Ideaal, ook voor de jongere gestudeerde Vlaming, lijkt de BRT-uitspraak, die in onderzoek als 'zeer beschaafd' bestempeld werd. De uitspraak is vrij gemakkelijk te overzien, en bovendien is er, zoals gezegd, de steun van de spelling. De BRT vindt een verdere evolutie in de richting van het taalgebruik van de (meeste) Nederlanders dus ongewenst.

Dialect, Frans en woordenschat

Bij de woordenschat liggen de zaken helemaal anders. Daar speelt een en ander duidelijk in het voordeel van het Nederlands-Nederlands. Ten eerste is er het talige meesterschap van de Nederlanders; het taalgebruik van de Nederlanders wordt in België in het algemeen als rijker, gevarieerder en preciezer ervaren dan dat van de Vlamingen ('ze komen zo verdraaid goed uit hun woorden').

Ten tweede zijn er de problemen met de eigen woordenschat; veel van het eigen materiaal vindt men bij nader inzien te dialectisch: *stek-skes* voor *lucifers*, *telloor* voor *bord*, *kieken* voor *kip*; aan het Frans ontleend: *chauffage* voor *centrale verwarming*, *tournevis* voor *schroevendraaier*, *camion* voor *vrachtwagen*, *frigo* voor *koelkast*; of vertaald Frans: *zich verwachten aan* voor *verwachten*, *akkoord zijn* voor *akkoord gaan*.

Niet dat men die woorden nooit in de standaardtaal gebruikt, integendeel (men heeft ze nu eenmaal ter beschikking vanuit het dialect), maar men wil ze niet tot norm verheffen. Uit het (frequente) gebruik van woorden als *camion*, *stekskes*, *chauffage*, enz. mag men dus niet afleiden dat dit Belgisch-Nederlandse normen zijn.

De woordenschat van het Belgisch-Nederlands wordt steeds Nederlandser, maar ook daar zijn er grenzen. Die grenzen zijn evenwel zeer moeilijk aan te geven omdat ze voortdurend veranderen: wat vandaag 'Hollands' is, is morgen 'Algemeen Nederlands', en dan wel te gebruiken. *Hartstikke leuk* bijvoorbeeld was vijftien jaar geleden 'afschuwelijk' Hollands; *hartstikke* is dit nog steeds, maar *leuk* is voor velen, vooral voor kinderen, een doodgewoon woord geworden.

Grenzen zijn er ook doordat je elkaars jargon niet kent. Er is nu eenmaal nog steeds niet zo veel actief contact. Naarmate het taalgebruik specialistischer of informeler wordt, nemen de verschillen toe. En uiteindelijk zit het hem misschien wel meer in wat Vlamingen niet, dan in wat ze wel gebruiken: woorden die ze niet willen gebruiken, maar vooral woorden en wendingen die ze nauwelijks of niet kennen, wendingen die ze misschien wel leuk vinden maar die ze niet goed begrijpen en waarvan ze vooral niet goed weten wanneer ze ze kunnen gebruiken.

Overigens, het verbalisme van de Nederlanders is op zichzelf al een probleem ('ze praten en praten maar, maar wanneer gaan ze eens iets zeggen?').

Taalpolitiek?

Zolang men in Vlaanderen niet vrolijk en vrij kan schrijven over het hoe en waarom van het eigen taalgebruik, en de eventuele taalpolitieke consequenties daarvan, gaat het niet goed met het Nederlands in Vlaanderen. Sommige van onze taalpolitici hebben het er duidelijk moeilijk mee dat Vlaanderen niet alleen steeds beter Nederlands spreekt, maar ook langzamerhand zelfbewuster, want rijker wordt.

De Vlamingen vormen een minderheid binnen het Nederlands taalgebied, maar het is een minderheid die niets folkloristisch heeft – je kunt de Vlamingen niet vergelijken met de Friezen, Bretons, Basken, Ieren of Schotten. Ze staan ook niet tegenover een overweldigende meerderheid zoals de Québécois tegenover de Fransen. Neen, ze staan met hun zes miljoen tegenover slechts veertien miljoen, en ze zijn bovendien even welvarend.

Maar je maakt wel gemakkelijker een economische achterstand dan een taalachterstand goed. Dit land wordt namelijk nog steeds in de eerste plaats door taalonzekerheid, door taalmachteloosheid gekenmerkt. Men vindt het moeilijk om eigen normen te poneren. Men gebruikt zelf a maar men kruist b als norm aan, en meestal blijkt b dan de door onderwijs en media gepropageerde Nederlandse variant te zijn. Zij het dat er duidelijk verschillend gereageerd wordt op exogene (= niet ook in het eigen dialect voorkomende) en endogene (= ook in het eigen dialect voorkomende) Nederlandse varianten: in endogene Nederlandse varianten heeft men veel minder vertrouwen (ze zijn té gewoon, té vertrouwd om goed te zijn).

Ook het politieke, economische en culturele centrum van Vlaanderen, Brabant in ruime zin, kan voorlopig niet tegen het Nederlands op. Brabant is slechts een tweederangs centrum. Het ziet er dus naar uit dat het Belgisch-Nederlands slechts weinig van het ('verzorgde') Nederlands-Nederlands zal verschillen. Maar dat het ervan zal (blijven) verschillen, staat vast. De Vlamingen wonen in een eigen land met een eigen

geschiedenis. De Vlamingen voelen zich bovendien te weinig met de Nederlanders 'verwant' om in alle opzichten zoals de Nederlanders te gaan spreken (de Vlamingen staan nu eenmaal dichter bij de Fransen dan bij de Nederlanders).

Hollandse discussie

Waar men het nog steeds moeilijk mee heeft, vooral in Nederland, is dat Vlamingen op een bewuste, creatieve manier gebruik maken van hun eigen taalachtergrond, waarvan de taalachterstand van hun omgeving een wezenlijk onderdeel vormt. Maar wat wil je?! 'Het taallandschap dat mij omringt is zo geschakeerd', schrijft L. Pleysier, 'dat ik wel gek zou zijn als ik niet op mijn beurt met die 'meertaligheid' wat aanvangen zou. Dus zal ik, als het pas geeft, ook het dialectregister niet schuwen bijvoorbeeld.' De grootmeester hier is natuurlijk Hugo

Claus. Maar zelfs van Claus nemen sommigen dit niet. Volgens Ten Braven in de Boekenbijlage bij Vrij Nederland van 23-8-86 is *Het verdriet van België* geschreven in 'een kunstmatig samenraapsel van gallicismen, fantasievlaams, namaakvlaams, boerenvlaams en Nederlands', een taal die nergens gesproken wordt.

Natuurlijk wordt deze sterk regionaal gekleurde *schrijftaal* nergens gesproken. Met dat specifieke taalgebruik slaagt Claus er evenwel bijzonder goed in het West-Vlaanderen in de door hem behandelde periode op te roepen. Volgens Ten Braven kennen de Vlamingen zelf de 'vlamismen' van Claus niet. Als Westvlaming heb ik evenwel geen enkel probleem met de door Ten Braven opgesomde en door hem als fictief Vlaams afgewezen woorden en uitdrukkingen.

Het is een beetje zielig de centalige Ten Braven te keer te zien gaan tegen de meertalige

Taalstrijd in de
Voerstreek

Claus. De eentalige randstedeling die blijkbaar dermate in zijn mogelijkheden beperkt is dat hij zich geen idee kan vormen van de taaltoestan- den in andere delen van het taalgebied.

Nog moeilijker vinden we elkaar als het om de Belgische communautaire problematiek gaat. België is wat taalverhoudingen betreft een van de boeiendste landen ter wereld, maar dit brengt zelfs taalkundigen uit Vlaanderen en Nederland niet dicht bij elkaar, laat staan de andere burgers. Taal is niet belangrijk in Nederland. In een samenleving zijn die zaken belangrijk die de mensen van elkaar (onder)scheiden. Daarom is taal zeer belangrijk in België, en niet belangrijk in Nederland.

Nederland is eentalig. Voor zover men er toch met twee- of meertaligheid geconfronteerd

wordt, gaat het om kleine, vrijwel machteloze groepen die voor de meerderheid geen enkele bedreiging vormen: Friezen, Surinamers, Antil- lianen, Molukkers, gastarbeiders.

Met niemand is het moeilijker praten over de opgang van het Nederlands in België dan met Nederlanders. Als je bedenkt wat ze allemaal missen, terwijl het vlak bij hun deur ligt: Brus- sel bijvoorbeeld is wat taalverhoudingen betreft veruit de interessantste stad van het hele taalge- bied. Nu dit hier eindelijk neergeschreven staat: kom alstublieft niet allemaal tegelijk en leer mis- schien eerst wat... Frans." [1986,58-60]

Taal en sekse

Is een vrouw die beroepshalve timmert een timmerman, een timmervrouw, een timmermens of een timmer? Aan sommige discussies komt nooit een einde. Al voor de oorlog braken lezers van Onze Taal zich het hoofd over de sekse van de secretaris van het genootschap, G. ter Huppen, die óók secretaresse was van de heer Smit.

Betaamt het om een vrouw die de functie van voorzitter vervult, aan te spreken als 'Mevrouw de voorzitter'? In oktober 1959 mocht het van de redactie. Maar wat als de voorzitter een juffrouw is? "Wij geloven dat voor die gevallen '*meijuffrouw* de voorzitter' een bekoorlijke aanspraak is." [1959,53]

Een secretaresse heeft minder status dan een secretaris, en bij het woord *redactrice* denkt men eerder aan een damesblad dan bij het woord *redacteur*. Johan van Hoorde wees op de ongelijke behandeling van sportsterren door journalisten [1990,102-103]. Sportvrouwen worden vaker als 'meisje' aangeduid dan sportmannen als 'jongen'. De schaatsster Yvonne van Gennip heeft als geen ander meisje haar onderscheiding verdiend, en Marco van Basten is dé man van het sportjaar.

Dat schoot Onze-Taallezer Mels J. Meijers, voor wie 'meisje' een eretitel is, in het verkeerde keelgat: "Ik ben een hetero-man, doorsnee, vermoed ik. Als ik het woord 'meisjes' uitspreek, dan roept dat naast 'jeugd' onmiddellijk gevoelens op als liefelijk, teder, gracieus, gepaard aan iets van verering. Ook flinkheid, een prille volwassenheid, maar dan verbonden met broosheid, kwetsbaarheid, onvoldoende besef van de slechtheid van de wereld, oproep tot bescherming van het waardevolste wat we kennen." [1990,174]

De laatste jaren verschenen in Onze Taal ook artikelen over de taal *van* mannen en vrouwen. In januari 1990 schreef de taalkundige Ingrid van Alphen over het coöperatieve taalgedrag van vrouwen en het concurrerende van mannen.

“Spreekstijlen van vrouwen en mannen De gevaren van gemengd spreken

Ingrid van Alphen – Instituut voor Algemene
Taalwetenschap, Universiteit van Amsterdam

In een wetenschappelijk artikel over miscommunicatie tussen vrouwen en mannen wordt als standaardvoorbeeld de uiting ‘hmm’, de zogenaamde minimale respons, gegeven. Wanneer iemand een verhaal vertelt, geeft de ander vaak te kennen dat zij luistert, door tijdens het gesprek de ander te ondersteunen met ‘hmm’ of ‘mhm’. Dat is te vergelijken met instemmende knikjes. Het hier gebruikte ‘zij’ is geen moderne vervanging van ‘hij’, maar is bedoeld als seksespecifiek. Vrouwen zouden een andere betekenis toekennen aan ‘hmm’, namelijk: ‘Ja, ik luister, vertel verder, ik ben er nog.’ Mannen zouden een veel ‘zwaardere’ betekenis aan deze uiting hechten, namelijk ‘Ja, ik ben het met je eens.’ Dit verklaart waarom vrouwen vinden dat mannen nooit luisteren. Die doen alleen maar ‘hmm’ als ze het met het verhaal eens zijn. Mannen roepen van hun kant dat vrouwen onvoorspelbare wezens zijn, omdat die na afloop van het gesprek zeggen het er niet mee eens te zijn, terwijl ze toch zo vaak ‘instemmend’ gehumd hebben!

Deze verschillen tussen vrouwen en mannen in betekenistoekenning aan de minimale respons zullen iedereen bekend voorkomen. Het wetenschappelijk onderzoek hiernaar is echter nog niet zo ver gevorderd dat deze verschillen ook echt aangetoond zijn.

Spreekstijlen

De hierboven beschreven miscommunicatie wordt veroorzaakt door een verschil in normen binnen conversaties bij vrouwen en mannen. Deze verschillende normen leiden tot seksespecifieke spreekstijlen. Het taalgedrag van vrouwen ziet er, kort samengevat, meer coöperatief, ondersteunend uit. Het taalgedrag van mannen lijkt meer concurrerend, bevechtend te zijn. Vrouwen zijn actiever betrokken bij het in stand houden van gesprekken; zij stellen meer vragen, vullen meer stiltes, en maken – zoals gezegd – meer minimale responsen. Zij protesteren niet expliciet als zij worden geïnterrumpeerd, maar vallen letterlijk stil. Zij wachten vaker op een mogelijkheid tot spreken (ofwel: een

beurt) of vragen daar expliciet om. Zij sluiten vaker aan bij het betoog van de ander, met bijvoorbeeld ‘Ja, maar’ of ‘Ja, en...’.

Mannen daarentegen sluiten alleen expliciet aan indien hun betoog in gevaar is. Zij nemen vaker de beurt, spreken veel langer, en worden in het geheel niet van hun stuk gebracht door interrupties. Zelf interrumpen zij vaker hun gesprekspartners (in het bijzonder vrouwen). Zij vechten vaker het standpunt van de ander aan, negeren eerdere opmerkingen, structureren hun betogen op het extreme af: ‘hieraan zijn drie aspecten te onderkennen’, waardoor zij op voorhand spreektijd claimen voor ten minste drie uiteenzettingen. Zij doen vaker stellige uitspraken of kwalificeren de discussie met opmerkingen als ‘Het eigenlijke kernpunt ligt ergens anders en daarover moeten wij het nu hebben.’ En ten slotte zijn zij in staat tot onmogelijk lange zinnen: daar waar normaal de zin zou eindigen, gaat de intonatie omhoog en wordt verder gesproken, zodat de zogenaamde ‘wormzijn’ ontstaat.

De vraag dient nu gesteld te worden hoe, wanneer en waarom dit seksespecifieke taalgedrag wordt aangeleerd. Daarvoor is het noodzakelijk om terug te gaan naar de verwerving van de moedertaal in het algemeen en naar onderzoeken naar de verwerving van seksespecifiek taalgedrag in het bijzonder.

Verschillende taalverwerving

Een veelgehoorde opvatting bij leken en deskundigen is dat meisjes eerder, sneller en beter hun taal verwerven dan jongens. Meisjes hebben betere talige vermogens, hetgeen blijkt uit psychologische tests. Die linguïstische superioriteit van meisjes blijkt uit een betere articulatie, minder grammaticale fouten, langere zinnen, betere zinscomplexiteit en minder taalstoornissen. Zulke onderzoeksresultaten zijn in het verleden vaak weggeredeneerd met verschillende argumenten: meisjes zijn emotioneel zekerder; meisjes zijn voorlijk, dus vergelijking met jongens van dezelfde leeftijd is oneerlijk; of: alle onderzoeken die positieve resultaten voor meisjes vonden, zijn door vrouwen gedaan.

Het feit dat meisjes eerder en sneller een ingewikkelder taalgebruik leren, zal heus wel terug te voeren zijn op het feit dat de specialisatie

voor taal zich bij meisjes eerder ontwikkelt dan bij jongens. Maar dat verklaart hoogstens de verschillen in taalvermogen op jonge leeftijd en niet de verschillen in *stijl* zoals ik die hierboven heb beschreven.

Het onderzoek naar de verwerving van seksespecifiek taalgedrag heeft de laatste jaren dan ook de vraag naar het taalvermogen genegeerd en zich gericht op verschillen in stijl. Bij de verwerving van taal door kinderen moeten niet alleen de woordenschat, betekenissen en de grammatica van de moedertaal worden aangeleerd, maar ook de communicatieve regels van het taalgebruik. Zo kunnen driejarigen nog nauwelijks vragen om verduidelijking, maar vierjarigen wel. Zo blijken vierjarigen het sociale onderscheidingsvermogen te hebben verworven om beleefde zinnen tegen ouderen te uiten, en onbeleefde tegen hun tweejarige 'ondergeschikten'. Ze moeten dan nog leren dat 'het tocht hier' eigenlijk betekent 'doe het raam dicht'. Pas tegen het zesde jaar leren kinderen indirecte zinnen te maken als 'zou ik misschien een snoepje mogen?' in plaats van 'geef me een snoepje'. Zo ook blijken kinderen pas op zesjarige leeftijd minimale responsen te kunnen geven.

En nu juist bij de verwerving van deze en andere gespreksregels blijkt zich een scheiding tussen de seksen te voltrekken. Kinderen leren de regels voor wat 'hoort' in discussies door het opstellen en heropstellen van hypothesen op basis van wat de omgeving hun 'vertelt'. Wie is die omgeving?

Ouders en leerkrachten

De oorzaken voor seksespecifiek taalgebruik zijn de afgelopen jaren achtereenvolgens gelegd bij de ouders, de leerkrachten en de school- en kinderboeken.

Vaders interrumpen kinderen meer dan moeders doen, beiden interrumpen meisjes vaker dan jongens. Vaders gebruiken meer directe bevelen dan moeders, en vaker tot jongens. Maar ook dit verklaart niet de uiteindelijke verschillen: als de 'input' gelijk zou zijn aan de 'output', dan zouden jongens meer bevelen gebruiken en zouden meisjes meer interrumpen. Dat eerste is wel het geval, het laatste niet. Dus er moet iets anders (ook) een rol spelen. De klas misschien?

Uit onderzoek komt naar voren dat meisjes vooral worden gezien als rustig, sociaal, nauwgezet, sportief, onzelfstandig en onzeker, terwijl jongens als druk, geïnteresseerd en goede prestaties leverend worden bestempeld. Ook worden meisjes als ijveriger, kwetsbaarder en dommer gezien. Jongens worden abstracter en taalkundig complexer toegesproken dan meisjes. Meisjes worden meer gestimuleerd bij het lezen, jongens meer bij het rekenen. Jongens krijgen meer denkvragen en meisjes meer feiten- en keuzevragen. En in het algemeen krijgen jongens meer aandacht (positieve en negatieve) dan meisjes. Dit geldt zowel voor klasse- en kringgesprekken, als voor onderwijsleergesprekken.

Hoe sterk de norm is dat jongens de aandacht krijgen, blijkt uit onderzoeken naar 'roldoorbrekende' leraressen en leraren die daadwerkelijk hun best deden veel aandacht te besteden aan de meisjes in hun klas. Na afloop was iedereen – leerkracht, meisjes en jongens – ervan overtuigd dat er nu wel heel erg veel aandacht naar de meisjes was gegaan. Na een kwantitatieve analyse van de opnames van lessen, bleek nog steeds 2/3 van de interactie voor de jongens te zijn geweest, terwijl ieders intuïtie het omgekeerde vertelde!

Vriendinnen en vrienden

Nog niet alle beïnvloedende instanties zijn aan de orde gekomen. Vergeten zijn de zo belangrijke 'peers', de leeftijdgenootjes. En zoals we de 'peers' verantwoordelijk kunnen stellen voor de rappe verwerving van het plaatselijke regio- of dialect door een kind van wie ouders, juffen en meesters keurig ABN spreken, zo kunnen we ook de 'peers' zien als de invloedrijkste personen in de verwerving van seksespecifiek gedrag in het algemeen en dus ook van taalgedrag. De verschillende normen en opvattingen die ten grondslag liggen aan de verschillende spreekstijlen van vrouwen en mannen lijken wel uit twee heel verschillende culturen voort te komen. Op het eerste gezicht schijnen die er in onze westerse samenleving niet te zijn: gemengde zandbakken, klassen en zwembaden maken deel uit van onze cultuur. Maar de eigen jeugdcultuur is gescheiden: vooral tussen de 5 en 15 jaar, met een piek tussen 12 en 15 jaar, trekken meisjes en jongens zich in hun vriendinnen- en vriendengroepjes terug en bevinden zij zich in twee ver-

schillende subculturen, zo blijkt uit mijn eigen onderzoek.

De verschillen tussen meisjes- en jongensgroepen geven een verklaring voor de verschillen in gespreksregels. De groepjes van jongens zijn gedifferentieerder naar leeftijd en groter van aantal, die van meisjes gelijker van leeftijd en kleiner, meestal met z'n tweeën, ook wel met z'n drieën: dat verklaart het grotere gemak waarmee jongens grotere groepen toespreken, dat verklaart het gemak waarmee meisjes intieme gesprekken kunnen voeren. Dat verklaart het verschil in 'talent' voor openbare discussies versus privégesprekken.

De groepen van jongens zijn meer hiërarchisch gestructureerd, zodat steeds een leider bevochten moet worden, ook door middel van taal. Iedere jongen in de groep moet van zich doen spreken, ook (of juist) als een andere het woord heeft. Dat verklaart waarom mannen zo gewend zijn aan interrupties. Meisjes kennen officieel geen leidster, maar wel complexe vriendschappen met veel betrokkenheid (hmm, hmm) en loyaliteit in het vaandel, waar conflicten nooit expliciet geuit mogen worden, maar natuurlijk wel plaatsvinden. En dat verklaart verbale tactieken als 'Ja, daar heb je wel gelijk in, maar...' en indirecte aanvallen als 'Zij zei dat jij zei dat ik zei...'

Naar sociale tweetaligheid

De hierboven weergegeven subculturen betreffen mijns inziens overigens noodzakelijk 'rites de passages', waarbij sterk overtrokken opvattingen over vrouwelijkheid en mannelijkheid een rol spelen. Bewijs voor deze stelling is te vinden in attitude-onderzoeken waaruit blijkt dat rond

het negende jaar nog niet alle traditioneel stereotiepe opvattingen door kinderen zijn verworven, en dat er tussen 12 en 15 jaar overdreven opvattingen bestaan over wat des vrouws en wat des mans is.

Het is in deze twee subculturen dat we de belangrijke verschillen in gespreksregels van vrouwen en mannen kunnen vinden. Met deze twee subculturen hebben ook leraressen en leraren te maken wanneer zij kinderen scholen in verbale vaardigheden. Dat meisjes een spreekstijl aanleren die voornamelijk geschikt is voor de privésfeer (ondersteunend en harmonieus) en jongens een spreekstijl die voornamelijk geschikt is voor de openbare sfeer (concurrerend en beveh-tend) levert in het dagelijks verkeer, waar regelmatig 'gemengd wordt gesproken', miscommunicatie op. En dat is jammer. Erger is echter dat waar twee spreekstijlen elkaar ontmoeten, de snelle, dominante het wint van de rustigere en ondersteunende. Ook erg is dat mannen zo'n moeite hebben met persoonlijke gesprekken, terwijl ze het op het werk toch zo prachtig doen.

Beter inzicht in beider vaardigheden is van groot belang voor het onderwijs, waar bijvoorbeeld in kringgesprekken of discussielessen gestimuleerd kan worden dat meisjes wat 'feller' gaan spreken en jongens wat ondersteunender. Kortom: dat beiden sociaal tweetalig worden, zodat uiteindelijk – onafhankelijk van de sociale categorieën 'vrouw' of 'man' – een individuele keuze kan worden gemaakt voor welke spreekstijl in welke situatie dan ook. Dan kan uw zoon rustig wat stiller zijn en mijn dochter verbaal iedereen van de ronde(!) tafel vegēn." [1990,16-17]

Vaktaal

Bij alle gekrakeel in Onze Taal over de vraag wie op het gebied van de taal de grootste deskundigheid bezit, heeft altijd vastgestaan dat de leden deskundig zijn op hun eigen vakgebied, en vanuit hun vakkenis bijdragen kunnen leveren aan de ordening van de taal. Onze Taal liet de beregeling van de taal daarom over aan vakmensen en speciale commissies, maar bood hulp wanneer die gevraagd werd.

Onze Taal besteedde aandacht aan het Nederlands van zulke uiteenlopende (beroeps)groepen als juristen, zeelieden, medici, bergbeklimmers, windsurfers, werkers in het griend- en rietbedrijf, en circusartiesten. ("Chiqué –

geënceneerd. Als elke avond dezelfde dame bij een gevaarlijke truc ‘flauwvalt’, dan heet dit chiqué.” [1960,53-54])

Maar meestal betekende ‘vaktaal’ voor Onze Taal de taal van de techniek. De bemoeienis met deze variëteit van het Nederlands kreeg vooral inhoud tijdens het redacteurschap van Veering, die sinds 1955 als lector in de toegepaste taalkunde aan de TH Delft werkte – de eerste neerlandicus aan een technische hogeschool.

Banden met de wereld van techniek en industrie bestonden ook al voor die tijd. Bestuurslid, later voorzitter, Duyvis was fabrieksdirecteur en in de Centrale Taalcommissie voor de Techniek (CTT) was Onze Taal vanaf de oprichting in 1940 vertegenwoordigd. In het blad verschenen regelmatig artikelen over de problemen van normalisatie en lijsten van technische termen die door bedrijven en instellingen (PTT, Philips, Unilever) waren opgesteld. Van de artikelenschrijvers moet met name J. J. M. Bakker worden genoemd, lector in de toegepaste taalkunde aan de TH Eindhoven, die in de jaren zestig en zeventig veelvuldig over technische vaktaal schreef.

Zoals verwacht kon worden, hadden auteurs van artikelen over vaktaal en opstellers van termenlijsten behalve uniformering ook purisme hoog in het vaandel. In 1939 vraagt iemand zich af of *slam* (bridgetaal) in het Nederlands *smak* zou kunnen worden. In 1983 deed J. S. Kik, ‘plankzeilend student Nederlands’ te Eindhoven, voorstellen om het windsurfjargon te verdietsen.

In 1990 verleende Onze Taal haar medewerking aan de standaardisering van de taal van de informatica. Kees Kleinveld, voorzitter van een commissie van het Nederlands Normalisatie-instituut (NNI), probeerde in een serie artikelen een begin van orde te scheppen in de chaos van termen uit de wereld van *software* en *hardware*. De lezers van Onze Taal werden uitgenodigd aanvullingen en verbeteringen te geven.

Het doel van het NNI is in de eerste plaats eenheid brengen – dus niet vier woorden voor één ding (*floppy*, *wiebelschijf*, *diskette* en *slappe schijf*). Waar mogelijk wil het NNI de termen ook vernederlandsen: liever *indelen* dus dan *formatteren*. Het blijkt niet altijd mogelijk om een goed Nederlands woord te vinden, hetzij omdat de Engelse term al volkomen ingeburgerd is (*computer*), hetzij omdat alle gesuggereerde vertalingen te kort schieten. *Directory* bleef *directory*, omdat ‘index’ en ‘inhoudsopgave’ het begrip niet dekten. Een kleine bloemlezing:

<i>Engels</i>	<i>Nederlands</i>	<i>Engels</i>	<i>Nederlands</i>
cursor	cursor	near letter quality	bijna-schrijfmachine-kwaliteit
data	gegevens	personal computer	pc (of) personal computer
disk drive	schijfeenheid	print (ww)	afdrukken
diskette	diskette	printer	printer
file	bestand	software	programmatuur
floppy disk	diskette	update (ww)	bijwerken
format (ww)	indelen	[1990,134,165 en 183]	
hard disk	harde schijf		
hardware	apparatuur		

Dit ambtelijk schrijven

De taal van politiek en overheid

Op een cartoon van Hein de Kort uit 1989 heeft een politicus een ongeluk gehad. ‘Vertelt u ’ns even rustig in uw eigen woorden wat er...’, begint de ene politieagent. ‘Nee!!!’ schreeuwt zijn collega. ‘Niet in z’n eigen woorden!!!’

In de beginjaren richtte de kritiek van Onze Taal zich vooral op de schrijvende pers, later ook op het taalgebruik van radio en televisie. Sinds de jaren vijftig krijgen ook ambtenaren en politici – andere taalgebruikers die het goede voorbeeld zouden moeten geven – er regelmatig van langs in het blad.

De betrokkenheid van Onze Taal bij ambtelijk en politiek taalgebruik stamt uit de tijd van redacteur Jan Veering, die kritiek leverde op de taal van de Troonrede en in de Commissie Duidelijke Taal in aanraking kwam met kamervoorzitter Anne Vondeling, de pleitbezorger van het gewone woord. Veerings opvolger Renkema begon zijn carrière als taalkundig medewerker van de Staatsuitgeverij, promoveerde op de ‘Taal van Den Haag’, en leerde in zijn *Schrijfwijzer* ambtenaren correct en duidelijk schrijven. Twee kamerstenografen vulden een rubriek ‘ParlemenTaal’. Ook kamervoorzitter Dolman, die bij vergaderingen van het parlement de Dikke Van Dale paraat hield, droeg artikelen bij aan Onze Taal; later trad hij toe tot het bestuur van het genootschap.

Die belangstelling voor de taal van politiek en overheid uitte zich niet alleen in afzonderlijke artikelen, maar ook op congressen en in themanummers. Op het congres van 1960, ‘De taal in het openbare leven’, sprak dijkgraaf mr. A. F. Kamp over ambtenarentaal, en in 1975 werd een heel congres gewijd aan de ‘Taal van Den Haag’. ‘Politiek en taalgebruik’ vulde in september 1989 een themanummer met beschouwingen en kritieken. In een daarvan werden de uitdrukkingen geïnventariseerd die minister Neelie Smit-Kroes van Verkeer en Waterstaat tijdens haar ambtsperiode aan het Nederlands heeft toegevoegd. Enkele hoogtepunten:

* We slaan dan twee vliegen in één klap, maar die ene vlieg moeten we even in de ijskast zetten.

* Als een havik op de bok zitten.

* Er is al veel garen van de klos gekomen.

(En zelf herinneren wij ons nog: ‘Met een lege dop kan men geen omelet bakken.’)

Hij wil GRAAG IN DE POLITIEK

Onze Taal heeft politici en ambtenaren nooit alleen de les gelezen, maar hen ook met raad en daad ter zijde gestaan. De kroon op dat advieswerk is de medewerking die de Taaladviesdienst sinds 1987 jaarlijks aan de Troonrede verleent.

Ambtenarees

Het brievennummer van Onze Taal (november 1990) bevatte een gefingeerd interview met de aartsconservatieve ambtenaar Van Vleuten, die de naamsvormen van De Vries en Te Winkel graag weer in ere zou herstellen en ijverde voor het behoud van ambtelijke taaljuweeltjes als *nopens*, *ten detriente van*, *weshalve*, *expireren* en *vorenomschreven*. Een karikatuur, maar toch zo realistisch dat een groot landelijk dagblad het secretariaat van Onze Taal belde om een interview met Van Vleuten te arrangeren en dat enkele lezers een hartig woordje met hem wilden spreken.

De kritiek op het taalgebruik van ambtenaren is van alle tijden. In een artikel over overheidstaal (februari/maart 1977) memoreerde Jan Renkema een klacht uit de zestiende eeuw: "In 1569 waarschuwde Jan van Hout, de stadssecretaris van Leiden, al tegen het overmatig gebruik van uitheemse woorden in stukken die het landsbelang betreffen."

Ambtenaren gebruiken niet alleen te veel vreemde woorden, ze schrijven ook vaag, overdreven ingewikkeld, onpersoonlijk en onduidelijk. En overdreven nauwkeurig, aldus Jan Renkema. Een voorbeeld: "Met verwijzing naar mijn bereidverklaring om in een brief een uiteenzetting te geven over de problematiek van de zogenaamde deelvergunningen, zoals toegezegd in mijn antwoord op vraag 25 van het verslag dd. 21 oktober 1976 van de vaste Commissies voor de Volksgezondheid en voor Milieuhygiëne, voor wat betreft het gedeelte milieuhygiëne, deel ik u het volgende mede." [1977,28-29]

"Mooie woorden

jongbejaarden

arobabel

ontstaffing

vervalsiraal

kloofbenadering

performancemeting

nationale definities

collectieve-uitgavenquote

benedenminimaal

tweedelijnstoezichthouder

bereikbaarheidsprofielen

minimumtabelinkomen

eigenstandige verantwoordelijkheid"

[1989,149; overgenomen uit *Binnenhuis*, orgaan van het directoraat-generaal van de volkshuisvesting]

De overheid is een grootverbruiker van woorden. In 1975 opende een ambtenaar de memorie van toelichting op de begroting van Buitenlandse Zaken met deze overpeinzing: "Het is er verre van dat zich aan de waarnemer van het wereldgebeuren een beeld van rust en stabiliteit voordoet. Als een van de hoofdtrekken van de internationale situatie, en misschien wel de meest typerende, moet daarentegen juist het optreden van nieuwe, sterk dynamische ontwikkelingen worden aangemerkt, waarvan zich over het geheel nog moeilijk laat voorspellen tot welke meer duurzame en substantiële wijzigingen in de internationale verhoudingen zij op den duur zullen leiden."

Hier staat niets anders, merkt Jan Renkema op, dan: alles is in beweging. [1977,30]

De overheid heeft, dat moet gezegd worden, decennialang pogingen ondernomen om de stijl van haar werknemers te verbeteren. Er werden handleidingen samengesteld (waarin, naar boze tongen beweren, aanbevelingen staan als 'Men vermijde de aanvoegende wijs') en prijzen uitgereikt voor leesbaar ambtelijk proza. Hoe moeizaam verbeteringen tot stand komen, blijkt uit de geschiedenis van de tekst die het hoogtepunt zou behoren te zijn van de jaarproductie aan overheidsteksten, de Troonrede.

Troonrede

De openbaarste taaluiting van de regering is de Troonrede. Een eigenaardig stuk: een collage van paragrafen, afkomstig van alle ministeries en departementen, en aan elkaar gelijmd door de minister-president en zijn ambtenaren; opgesteld door de regering, maar uitgesproken door de koningin, die zich in naam richt tot de leden der Staten-Generaal, maar wordt gehoord door gans het volk. Een tekst die de klassieke definitie van een kameel in herinnering roept: 'een paard ontworpen door een commissie'.

Onze Taal maakt al in november 1936 gewag van kritiek op de Troonrede in de pers. Elout nam de regering toen nog in bescherming tegen de journalisten, die in zijn ogen zelf veel grotere taalvervuilers waren. Maar vanaf de jaren vijftig recenseerde ook Onze Taal regelmatig de Troonrede.

Prinsjesdag 1989

In oktober 1952 klaagt een lezer dat de Troonrede maar liefst zeven keer de wending 'is te' gebruikt in de betekenis van 'moeten' – volgens hem een lelijk germanisme. Veering spreekt, een jaar later, van vooruitgang: "Laten wij eerlijk zijn en erkennen, dat de Troonrede dit jaar veel beter klinkt."

De formele toon stoorde hem niet: "De samenstellers van deze rede behoeven wel niet te trachten Havelaars rede tot de Hoofden van Lebak naar de kroon te steken, maar moeten toch een taal vervaardigen, in overeenstemming met de statige plechtigheid en waardig door onze Koningin uitgesproken te worden. Van de andere kant moeten zij er aan denken, dat honderdduizenden hun taal horen en lezen."

In oktober 1955 stoorde Veering "de overvloed van clichés: van belang, blijft geboden, stemt tot voldoening, het verheugt, vindt plaats, taak vervullen, perspectieven openen, in verband met, contacten leggen, mede, met kracht steunen, een plaats verkrijgen, met name, beïnvloeden, eerste vereiste, aan de hand van, onder het oog zien, zijn tegemoet te zien, bevorderen. Het kan natuurlijk zijn, dat deze clichés evenmin op Prinsjesdag gemist kunnen worden als de turf-in-je-ransel-mars van de Kon. Militaire Kapel. Dan is het goed, want die onvergetelijke muziek doet ons ieder jaar de tranen in de ogen springen."

Het zou nog twintig jaar duren voor dergelijke kritiek tastbare gevolgen kreeg.

Kamervoorzitter Anne Vondeling stelde in 1973 de Commissie Duidelijke Taal in, ook bekend als de Commissie-Vondeling. Daarin was ook Onze Taal vertegenwoordigd. De commissie had tot doel het taalverkeer tussen overheid en burger te verbeteren. Aanleiding was een actie van statenlid H. J. A. M. Vrouwenvelder, die zijn rede over de begroting 1973 van de provincie Zuid-Holland in het Frans begon. Toen de voorzitter hem tot de orde riep, verdedigde Vrouwenvelder zich met het argument dat hij zich een paar weken daarvoor door een nota over gewestvorming had heengeworsteld, die door het grote aantal vreemde woorden nauwelijks meer als Nederlands kon worden beschouwd.

Vondeling zelf had al in 1965 in een interview over de taal van ambtenaren gezegd: "Het moet toch mogelijk zijn om de wat kille verhouding tussen de mensen en de overheid wat milder te maken. Maar er zijn in ons land nu eenmaal enorm veel kouwe-kak- en statuskwesities. Neem die waanzinnige lijst van titels in de zakagenda's. Een andere zaak: de publieke stukken van rijk, provincies en gemeenten. Die moeten voor iedereen bevattelijk worden geschreven. Het is gewoon asociaal als je je met vakjargon boven anderen gaat verheffen en afstand van hen gaat nemen. De taalkwestie is in feite een sociale kwestie." [1974,56]

Volgens de Commissie Duidelijke Taal moest elke overheidsinstelling een ambtenaar speciaal belasten met de bewaking van zuiver en zorgvuldig taalgebruik. Vondeling gaf zelf het goede voorbeeld: met Jan Renkema, op dat moment wetenschappelijk medewerker bij de Staatsuitgeverij, schreef hij *De Troonrede van Ridderzaal naar huiskamer* (1976). In dat boek werd de Troonrede van 1975 in begrijpelijk Nederlands herschreven.

Leden van de Staten-Generaal,

► 1 ◀ De werkloosheid is in vele landen van de westerse wereld gestegen tot een peil dat niet meer mogelijk was geacht. ► 2 ◀ Een inzinking van tijdelijke aard gaat gepaard met verschijnselen die wijzen op een meer duurzame verstoring van het economisch evenwicht. ► 3 ◀ Hoewel voor het komende jaar enige opleving van de economie wordt verwacht, moet daarbij toch gerekend worden met een blijvend tragere groei en het nog voortduren van omvangrijke werkloosheid. ► 4 ◀ Diepgaand internationaal beraad is nodig om te komen tot een gezamenlijk antwoord op deze ontwikkeling die voor arme en rijke landen ingrijpende gevolgen heeft. ► 5 ◀ In het overeen te komen beleid zullen nieuwe inzichten tot uitdrukking moeten komen over het verband tussen groei en werkgelegenheid en over de ondeelbaarheid van de wereldeconomie.

Leden van de Staten-Generaal,

► 1 ◀ De werkloosheid is in vele westerse landen gestegen tot een peil dat wij niet meer voor mogelijk hielden. ► 2 ◀ Een tijdelijke inzinking van de economie gaat samen met verschijnselen die erop wijzen, dat het economisch evenwicht voor langere tijd is verstoord. ► 3 ◀ Hoewel de regering verwacht dat de economie het komende jaar iets opleeft, moet zij er toch van uitgaan dat de groei trager blijft en dat de grote werkloosheid nog zal voortduren. ► 4 ◀ Deze ontwikkeling heeft niet alleen ingrijpende gevolgen voor ons land en andere rijke landen maar ook voor de arme landen. Diepgaand internationaal overleg is nodig om hierop een gezamenlijk antwoord te geven. ► 5 ◀ In dit antwoord zullen nieuwe inzichten tot uitdrukking moeten komen over het verband tussen groei en werkgelegenheid en over de ondeelbaarheid van de wereldeconomie.

► 1 ◀ Omhaal

'vele landen van de westerse wereld' klinkt erg omslachtig. Waarom niet 'vele westerse landen'? Omhaal van woorden maakt de tekst vaag. Daarom ook in zin 2 'een tijdelijke inzinking' in plaats van 'een inzinking van tijdelijke aard'.

In een redevoering die bestemd is voor alle Nederlanders, is het beter persoonlijke en eenvoudige taal te gebruiken: '... een peil dat wij niet meer voor mogelijk hielden'.

► 2 ◀ Doordenzen

Een inzinking waarvan? Niet van de werkloosheid, zoals u misschien zou denken na de eerste zin. Pas aan het eind van zin 2 wordt duidelijk dat het gaat om een inzinking van de economie. Dan is het beter dit er direct bij te zetten.

► 3 ◀ Naamwoordstijl

'opleving', 'het voortduren' en ook 'verstoring' in de vorige zin zijn zelfstandige naamwoorden afgeleid van werkwoorden. De troonrede staat vol met dit soort woorden. De stijl wordt dan abstract; men noemt het wel de naamwoordstijl. Zinnen waarin meer werkwoorden staan, zijn veel concreter.

► 4 ◀ Loze kreet

'voor arme en rijke landen' is eigenlijk een loze kreet. Uit zin 109 blijkt, dat de regering bedoelt: De gevolgen van de economische crisis treffen de armste landen het hardst. Vandaar onze verandering in: 'niet alleen... maar ook'. Dan is het ook beter de zin te splitsen. En 'een antwoord geven' is toch veel directer dan 'komen tot een antwoord'?

► 5 ◀ Welk beleid?

Door 'het beleid' is niet duidelijk dat zin 5 bij zin 4 hoort. Bovendien ging het om een antwoord op een ontwikkeling. Vandaar: 'In dit antwoord...'

Ja, wat is dat precies, 'ondeelbaarheid van de wereldeconomie'? We kunnen wel een vage omschrijving geven die neerkomt op 'alles hangt met alles samen', maar we zijn er niet in geslaagd dit begrip kort te 'vertalen'.

Troonrede herschreven door J. Vondeling en J. Renkema

Niet iedereen was tevreden met de herschrijving. Vooral politici uitten kritiek. Niet voor het eerst. Renkema:

"Van Lennep liet in 1844 een boekje verschijnen onder de titel Proeve eener verduitsching der Grondwet. Hierin uitte hij veel bezwaren tegen alle buitenlandse, onduitsche woorden. 'Het zal – aldus Van Lennep – lichter vallen het Haarlemmer Meir leëg te malen, dan de sedert een halve eeuw bij ons ontstane onduitsche woorden uit de taal te pompen.' De grondwet geeft door 'het gebruik van een verkeerd woord', door 'het gemis van klaarheid in een volzin' aanleiding tot 'treurige harkloverijen en bezelzwtisten'.

Hoe reageerde Thorbecke op deze vertaling van de grondwet? Het volgende citaat is kenmerkend voor het meningsverschil tussen een staatsman en een taalman. 'Ik twijfel – aldus Thorbecke – of in eenig beschaafd Land der wereld de hulp van een taalkundige van beroep voor zulk een arbeid noodig

zou zijn gekeurd. Zal ook de verdienstelijkste letterkundige een opstel van wet altoos gelukkig beschaven? Het begrip, dat hij niet heeft gevat, zal hij al schavende onzichtbaar maken.' [...]

Eigenlijk zegt Thorbecke: elke verduidelijking pleegt verraad aan de oorspronkelijke tekst. Daarom is er geen plaats voor iemand die moeilijke teksten wil vereenvoudigen. En hoe reageerde de minister-president vorig jaar in een brief aan de heer Vondeling op de vereenvoudiging van de Troonrede?: de herschreven Troonrede wijkt in betekenis vijf procent af van de oorspronkelijke tekst. Dus door vereenvoudiging wordt de oorspronkelijke tekst geweld aangedaan. U ziet het: een zelfde reactie als die van Thorbecke.

Natuurlijk is het zo, dat een herschrijving nooit precies het origineel weergeeft. Maar als we de keus hebben tussen een tekst die voor velen moeilijk blijft en een herschrijving die weliswaar iets afwijkt van het origineel maar voor velen eenvoudiger is, dan kies ik voor het laatste. Het gaat toch om de begrijpelijkheid van een tekst. Het gaat toch om de lezer en de luisteraar. En die zijn in de reacties van Thorbecke en Den Uyl amper aan bod gekomen.” [1977,27-28]

Het lelijkste proza van het jaar

Onder de kop ‘Troonrede 1985: broddelwerk’, werd in Onze Taal van september 1986 de Troonrede van het jaar daarvoor vernietigend besproken. Er deugt werkelijk niets van: de opbouw is onoverzichtelijk, er worden verschillende stijlen door elkaar gebruikt, en woordkeus, zinsbouw en rede-neertrant zijn gebrekkig. Een voorbeeld van ‘Lubberiaanse wolligheid’: “Bij alle verschil in standpunten zijn diepe betrokkenheid bij en ernstige zorg over vrede en veiligheid in de wereld evenals de taak van ons land in dat verband, een gemeenschappelijk element.”

In juni 1987 bood Onze Taal ongevraagd aan de Troonrede te zuiveren van zonden tegen de grammatica en de spelling, dubbelzinnigheden en onduidelijke passages, zodat de koningin op Prinsjesdag tenminste fatsoenlijk Nederlands zou spreken. De Telegraaf liet Peter Smulders verklaren: “De Troonrede zou het visitekaartje van de Nederlandse taal moeten zijn. In plaats daarvan is het vermoedelijk het lelijkste proza dat er in een jaar wordt geschreven.”

Het aanbod werd afgeslagen met een beroep op de noodzakelijke absolute geheimhouding en de tijdsdruk waaronder de Troonrede tot stand komt – er is helemaal geen tijd voor discussie met “een meneer die pretendeert dat hij het taalkundig allemaal beter weet”, liet de Rijksvoorlichtingsdienst diplomatiek weten.

Alle kranten schreven over het aanbod van Onze Taal en vvd-kamerlid Lauxterman stelde vragen aan de minister-president. Begin september kwam Lubbers op het besluit terug: wilde de Taaladviesdienst toch meewerken aan de eindredactie van de Troonrede? Twee weken voor de derde dinsdag in september werden de taaladviseurs Smulders en Sterenborg op het Binnenhof ontboden om de concept-tekst te beoordelen. Over hun verbeteringen voerden zij overleg met ambtenaren, politici en premier Lubbers.

Het resultaat stelde niet iedereen tevreden. De taalkundige H. J. Verkuyll schreef in de NRC: “Elk jaar heb je tegenwoordig dat gezeur over het

P. Smulders en W. Sterenborg redigeren Troonrede (Brabants Dagblad 16 sept. 1987)

herschrijven van de Troonrede door zichzelf aanbiedende taalbeheersers, wat ook al bijdraagt tot dat gevoel van achteruitgang van de taal. Onzin, taalkundig gezien. Als Lubbers iets duidelijk wil zeggen, kan hij dat heel goed. Maar als hij iets niet duidelijk wil zeggen kan hij dat natuurlijk ook en daar heeft hij dan zijn politieke redenen voor, hoezeer dat sommigen ook mag ergeren.” [24 sept. 1988]

De adviezen van Onze Taal laten de politieke inhoud van de Troonrede niet helemaal onverlet. Verduidelijkingen kunnen ook de politieke zeggingskracht beïnvloeden. Verder worden de zinnen ingekort en wordt de woordkeus eenvoudiger gemaakt. In de door Onze Taal goedgekeurde Troonrede komen minder fossiele woorden voor zoals *daarenboven*, worden geen fouten gemaakt met koppeltekens (echte minimaregeling / echte-minimaregeling), en staan de komma's op de juiste plaats. De Troonrede van 1986 bevatte nog de zin: “Mensen, die niet of niet gemakkelijk voor zichzelf kunnen zorgen, hebben...” Waarmee de koningin volgens de regels van de interpunctie beweerde dat *alle* mensen niet of niet gemakkelijk voor zichzelf kunnen zorgen.

Met name Lubbers

Wat twee onopvallende woordjes teweeg kunnen brengen. In 1988 las koningin Beatrix in de Ridderzaal voor: “Het land is de laatste jaren schoner geworden. Dat geldt met name lucht en water.”

Hoezo, ‘met name’? Beweerde zij nu dat het milieu over de hele linie schoner was geworden, en water en lucht in het bijzonder, of dat *alleen* lucht en water schoner waren? Het eerste, had D66-fractie leider Van Mierlo begrepen. Het laatste, zei Lubbers, kijkt u het maar na in Van Dale. Een

fractiegenoot van Van Mierlo zocht het op, en het woordenboek gaf de premier ongelijk: 'met name' betekent 'inzonderheid' en specificceert een deel van een reeks.

Lubbers gaf het foutje niet toe, maar probeerde de schuld af te wentelen op Onze Taal: een neerlandicus zou 'met name' ertussen hebben gefrommeld om de tekst leesbaarder te maken.

Na een aanval door PPR-leidster Beckers trok Lubbers zich terug op een nieuwe stelling: 'met name' kwam uit zijn pen, hij had het zelfs opgezocht in Van Dale, maar zijn exemplaar in het Torentje op het Binnenhof was een verouderde druk uit 1982. "Ik ben het slachtoffer geworden van de bij sommigen spreekwoordelijke zuinigheid van het Torentje."

De waarheid achterhaalde de premier in het novembernummer van Onze Taal. Smulders en Sterenborg, door Lubbers in eerste instantie verantwoordelijk gesteld voor het gewraakte 'met name', schreven dat hun adviezen er juist op waren gericht "clichéachtige, modieuze uitdrukkingen als *met name* te vervangen door duidelijker en ondubbelzinnige formuleringen." Ook het beroep op Van Dale hield geen steek: al in 1924 vermeldt Van Dale 'met name' in de betekenis 'meer bepaald'.

Lubbers: met name
lucht en water

“Ons parlement en de taal

D. Dolman – voorzitter Tweede Kamer

De redactie heeft mij gevraagd iets te schrijven over taal en politiek. Ik meen het onderwerp te moeten verenigen. In de hedendaagse maatschappij heeft bij wijze van spreken, iedereen dagelijks met politiek te maken. Politiek beïnvloedt de werk-, woon- en leefomstandigheden. Zij vult de pers en het scherm. Zij wordt niet alleen besproken in hoge colleges en vaktijdschriften, maar ook in openbare partijvergaderingen, actiegroepen en huiskamers.

Het zou een afzonderlijk artikel vergen om het gesprek tussen beroepspolitici en anderen te behandelen. Hier beperk ik mij in hoofdzaak tot het taalgebruik van politici onderling. Wel valt aan het contact tussen kiezers en gekozenen veel te verbeteren, maar men moet niet alles tegelijk overhoop willen halen. Trouwens, expliciete en impliciete verwijten aan ons politieke stelsel gelden naar mijn indruk meer zijn traagheid en onmacht dan zijn ontoegankelijkheid, zijn onverstaanbaarheid.

Nog een tweede grens breng ik aan: de schrijftaal zal ik, alweer hoofdzakelijk, terzijde laten. Daarover is al heel veel en heel verstandig geschreven, niet zonder succes ook. Gewichtigdoenerij zit stevig waar zij hoort: in de verdachtenbank. Voor het gesproken woord – tussen volksvertegenwoordigers onderling, tussen hen en de regering – bestaat minder literatuur. Mede vanuit mijn functie wil ik daartoe graag een steentje bijdragen.

Een enkele uitzondering ligt, juist vanwege die functie, voor de hand. Krachtens artikel 107 van het reglement van orde der Tweede Kamer zendt de voorzitter vragen ‘aan de daarbij betrokken minister door, tenzij bij hem, wegens vorm of inhoud der vragen, daartegen overwegend bezwaar bestaat’. Mijn ervaring van anderhalf jaar wijst uit, dat zelden tussen steller(s) en voorzitter ernstig meningsverschil rijst en dat de aangevoerde kleine en grote bezwaren vrijwel steeds worden erkend. Zo moeten de griffier en ik nieuwsgierige leden soms naar het juiste

adres verwijzen, doen opmerken dat de (Nederlandse) regering niet bevoegd is, herhalingen en overbodige woorden schrappen (waaronder: ook, voorts, verder, bovendien), koeterwaals fatsoeneren, misverstanden bij voorbaat uit de weg ruimen, opheldering vragen, onnodige vreemde woorden vertalen en doodgewone fouten verbeteren. Zo wordt *starten* altijd *beginnen*; *zich realiseren*: *beseffen*; *overlegd*: *overgelegd*; *betreffende*: *desbetreffende*. Een enkele maal vervangen wij slecht Nederlands door redelijk Latijn. *Positief reageren op* is beter dan *insteken op*. Wie op een voorstel insteekt, brengt hetzelfde immers om hals. De veel geciteerde laatste woorden van Julius Caesar zijn ook van toepassing op taalmoordenaars.

Het is allemaal niet erg schokkend, hoewel het ons wel tamelijk veel werk bezorgt. Wat ons wordt voorgelegd, is dikwijls zeer slordig. Nederlanders, dus ook Nederlandse politici, zijn niet zo gesteld op uiterlijke vormen. Als de bedoeling van vragen maar wordt verstaan, dan kan men de rest aan een persoonlijke medewerker en de voorzitter overlaten. Ik kom op deze huisbakken slordigheid – tegendeel van gewichtigdoenerij – bij de spreektaal terug.

Wat nu de Handelingen betreft – die, zoals men weet, vooral uit *verhandelingen* bestaan –: de uitdrukking *parlementair woordgebruik* heeft, om te beginnen, een heel speciale betekenis, die van welvoeglijkheid. Een onparlementair gezegde is niet een buiten het parlement gedane uitlating, maar een zonde tegen verbale fatsoensregels, waar ook begaan.

Onparlementaire woorden

Volgens het huidige artikel 56 van ons reglement van orde kan de voorzitter een lid in de gelegenheid stellen, woorden terug te nemen. Volgens artikel 59 is hij bevoegd te gelasten, dat gedeelten van het gesprokene niet in het verslag worden opgenomen. Twee beweegredenen liggen aan deze, ook in andere parlementen gebruikelijke, bepalingen ten grondslag. Ten eerste kunnen leden niet worden vervolgd voor hetgeen zij ter vergadering hebben gezegd. Als gevolg daarvan moet tegen beledigingen en smaad op andere wijze kunnen worden opgetreden.

Ten tweede mag geen parlement ontaarden in ordeloos getier, wil het zijn beide functies van werkplaats en tribune vervullen.

Teruggenomen en geschrapte woorden staan bij griffie en stenografische dienst bekend als 'lijken'. Een verkeerde naam, want de tijd heelt niet alleen woorden, zij blaast ook nieuw leven in. Omgekeerd rekken woorden hun bestaan, terwijl zij dood hadden moeten zijn. Een voorbeeld: in 1945 wordt *koloniale manoeuvres* vervangen door *handelingen*, in 1961 wordt van *schijnheilige manoeuvre* alleen het adjectief geweed; maar in 1953 was *hypocritisch* goed genoeg om in de plaats te treden van *smerig*: in 1955 mag dit woord nog steeds niet, maar *perfide* wel; een andere keer is *doortrapt* juist niet toegestaan.

Er is geen lijn in te ontdekken, zodat leden de kans krijgen en grijpen tot wat best schijnheilige manoeuvres mogen heten. Zo vervangt Wagenaar in 1956 *verlakterij* door *verchroming*, 'om in de termen van het lakken te blijven'. Een hoop onzin, zoals men ziet. Wat zeg ik, onzin? En de volgende passage dan?

Gortzak: Wat de minister zeide, lijkt mij onzin.

Voorzitter: Ik doe de geachte afgevaardigde opmerken dat een minister geen onzin spreekt.

Gortzak: Nonsens dan.

Voorzitter: Het woord nonsens lijkt mij nog erger. Maakt u ervan: onwaarschijnlijk.

Gortzak: U mag het maken zoals u het wilt.

Herhaaldelijk zijn ook beledigingen van derden tegengehouden, in het bijzonder van staatshoofden. Het wellicht bekendste incident dateert uit 1958.

Voorzitter: Ik maak de geachte afgevaardigde erop attent, dat hij het staatshoofd van een bevriende mogendheid heeft betiteld als oorlogsmisdadiger. Ik acht deze uitdrukking niet toelaatbaar.

Gerbrandy: Dan neem ik deze uitdrukking over uw vriend terug, M.d.V.!

Voorzitter: Mijn vriend? Hij is het hoofd van een bevriende staat en dus ook uw vriend, als u uzelf tenminste een nationale figuur acht.

Zo ging dat, nog wel tegen de tweede ondervoorzitter. Maatschappelijke onrust weerspiegelt zich in het parlement. Daarom werden in

de jaren dertig, toen de democratie zelf het doelwit vormde, de teugels strak aangehaald. In de jaren veertig en vijftig deden nerveuze spanningen zich anderszins gevoelen. Tegenwoordig is de sfeer in de Kamer meer ontspannen – ik zou zeggen: meer volwassen. Grofheden zijn zeer zeldzaam. *Schijnheilig* en *onzin* passeren haast ongemerkt. Alleen *liegen* kan nog steeds niet door de beugel.

Ik beweer niet, dat een kind de orde kan handhaven, dat is echter meer een kwantitatief dan een kwalitatief probleem, waarop ik later terugkom.

De omvang van redevoeringen en interrupties baart de voorzitter soms zorgen, de inhoud nauwelijks – althans uit een oogpunt van orde. Mijn voornaamste punt van kritiek is van geheel andere, bijna tegengestelde aard: de leden spreken vervelend.

Retoriek

Ten dele hangt dit samen met het gebruik van jargon. Meer in het algemeen zijn sprekers de slaaf van hun geschreven tekst, die soms zichzelf, soms fractiegenoten, soms medewerkers of partijgenoten buiten de Kamer hebben opgesteld. Versprekingen, verkeerde klemtonen, geraffel om op tijd klaar te komen, zijn aan de orde van de dag. Sommigen lezen zelfs tussenkopjes op ('de sociale minima. Ik kom nu tot de sociale minima. Wat de sociale minima betreft...') of degraderen zichzelf tot sint bureaucratius: *dezerzijds wordt dit positief gewaardeerd* in plaats van *ik ben het ermee eens*.

Bommer heeft in 1966 geprobeerd, het oplezen te verbieden. Een even merkwaardige regel als een verplichting voor de leden om allen een blauw pak te dragen. De kunst – retorica is een kunst – laat zich niet reglementeren dan door de kunstenaar zelf. Bovendien, wat aan natuurlijkheid zou zijn gewonnen, ware aan wijdloopigheid verloren. Het euvel zit dieper: in ons onderwijs. Kinderen leren niet in het openbaar te spreken. Zij vinden het gek en de leraren brengen het er trouwens zelf niet al te best af.

Wat er gebeurt, wanneer sprekers hun verhaal op schrift missen, kan men waarnemen in de tweede termijn. Herhalingen, gehakkel, gestuntel ('als je je afvraagt van hoe moet het nu verder, dan denk ik dat je vooral moet letten op hoe de mensen in het veld dit ervaren'), gezeur, taalverkrachting.

Les twee: tracht bij scherpe meningsverschillen niet briljant te zijn, maar spreek liever omstandig en loodzwaar. Bijkomstige misverstanden kunnen alles bederven.

Incident nummer drie volgde bij de algemene beschouwingen van 1973. Ik zei: '163 dagen is om de samenstelling van de nieuwe regeringsploeg gestreden. Voor onze fractie en onze bondgenoten werd het loon van die strijd tien progressieve ministers, de prijs die wij betaalden zes confessionelen. En ziet, wat kondigt men aan? De lonen mogen in 1974 met 10% omhoog en de prijzen met 6%.'

Toen was de boot aan:

Schakel: Wat een beeldspraak!

Westerterp: Voor wie zijn wij de prijs?

Roolvink: Ik houd veel van grapjes, maar wat u nu zegt, getuigt niet van veel politiek inzicht.

Kleisterlee: Noch van fijngevoeligheid!

Les drie: duidelijkheid is mooi, maar al te grote duidelijkheid moet worden afgeraden. De politiek kent haar taaltaboes. Geen zout in wonden!

De taak van de voorzitter

Van de schade en schande ondervonden als kamerlid nu naar de taak van de voorzitter. Deze taak is samen te vatten als het zo goed mogelijk tot hun recht laten komen van alle leden, alle fracties en alle gebieden van staatszorg. [...]

De leden zijn zakelijk ingesteld en waarderen doelmatige procedures. Dat is echter niet de gehele waarheid. Een parlement mag geen rechtszaal zijn, waarin pleidooiers, al dan niet op schrift, onbewogen worden uitgewisseld. Zakelijkheid en doelmatigheid mogen de levendigheid niet overschaduwen. Het is dan ook geen wonder, dat krap gehouden sprekers hun toevlucht zoeken in interrupties. Helaas, dat wapen wordt door velen bot gemaakt. Zonder enige aanspraak op volledigheid kan men de volgende categorieën onderscheiden:

1. het verzoek om herhaling ('heb ik u goed verstaan?');
2. het verzoek om verduidelijking;
3. de korte grap (Marcel van Dam bij de algemene beschouwingen van 1980 tegen de minister-president naar aanleiding van diens belerende toon: 'beste man, zo komen we er niet uit');

4. de uitroep van verbazing of verontwaardiging;

5. het verzoek om aanvulling ('komt de minister nog toe aan onderwerp zus en zo?');

6. de woordenwisseling;

7. de destructieve interruptie, reeds in het begin van een betoog, midden in een zin, zonder maat, e.d.

Het zijn deze beide laatste soorten interrupties, die de voorzitter vaker dan hemzelf lief is, moet afhameren. Niet uit een monomaan ordebesef, niet uit overdreven beleefdheid, niet om iemand te beschermen, maar juist om de gedachtenwisseling te verhelderen en te verscherpen. Al te vaak zitten leden zichzelf in het vaarwater door herhalingen te plegen dan wel te eisen, door tegenstanders de gelegenheid te geven tot superieur zwijgen en glimlachen ('als de geachte afgevaardigde nog even geduld wil oefenen, zal hij ongetwijfeld volledig tevreden worden gesteld'), en door machteloos gesputter. Een ondermaats antwoord wordt niet beter door eindeloos interrumpen. De uiteindelijke reactie op zo'n antwoord is een motie van afkeuring niet op beleids- doch op kwaliteitsgronden; maar daarvoor geneert men zich, ten onrechte!

Het handhaven van de orde is tegenwoordig een kwantitatief probleem van taalgebruik. *Suaviter in modo, fortiter in re.* Terughoudendheid in het aantal woorden kan de kracht ervan versterken. Vaak moet ik denken aan de uitspraak van mijn grootvader, toen zijn oudste kleinzoon met twee jaar nog niet kon praten en diens ouders zich daarover zorgen maakten: 'spreken leert hij wel, als hij maar leert zwijgen!'"

[1981,49-52]

De voorzitter leert zich doof te houden voor de vreselijkste gemeenplaatsen, soms gecontamineerd en wel: 'wij moeten dit probleem met elkaar boven tafel brengen... boven water varen... boven water fietsen'. Kan het hollands? Water en fietsen! Maar geleuter is het wel. Men bedenke nog, dat de Handelingen door de stenografische dienst vaak sterk zijn gefatsoeneerd. Grote redenaars zijn in dit land altijd zeldzaam geweest. Het is jammer, maar niet rampzalig. Retoriek behoort vooral bij uitzonderlijke tijden, waarnaar wij niet behoeven te verlangen. Parlementaire spanning wordt niet opgeroepen door woorden, maar door feiten.

[...]

Waarom houd ik van de Kamer? Omdat slechte sprekers best aardige mensen kunnen zijn en omdat politiek tenslotte geen dichten is maar doen. Zeker, wij werken soms te traag en te weinig slagvaardig. Niettemin komt heel wat tot stand en functioneert ons parlement beter dan de meeste in omringende landen. De leden zijn zakelijk ingesteld en waarden goede persoonlijke verhoudingen. Zij wantrouwen dus opvallende acties en zijn gebaat bij doelmatige procedures.

Kamervoorzitter
Dolman: kamerleden
spreken vervelend

Drie lessen

Ter illustratie van deze laatste stellingen enige persoonlijke ervaringen. De eerste betreft een incident na een half jaar lidmaatschap, oktober 1970. Behandeld was een wetsontwerp inzake uitkeringen van leden van het Koninklijk Huis. Ik had daartegen vanaf het begin grote bezwaren gehad en die in de fractie geuit. Het is gebruikelijk, dat de woordvoerder mede die bezwaren naar voren brengt. Dat had hij naar mijn mening onvoldoende gedaan, zodat ik vroeg zelf een stemverklaring te mogen afleggen, ook namens collega Van den Doel. Ik had die verklaring op schrift gesteld en aan verscheidene fractiegenoten laten lezen. Niemand had mij gewaarschuwd of een wijziging voorgesteld. Toch bevatte de tekst een vormfout: 'de regering kan of wil niet toelichten...'. Dat is uitlokken van nieuwe discussie en mag dus niet na het sluiten der beraadslaging. Ik herstelde: 'de regering heeft niet toegelicht...'. Maar de rechterzijde was inmiddels in hevige beroering geraakt. Hoewel ik ook na tien jaar meen, dat de rest van de verklaring vlekkeloos was, op dat ogenblik kon ik geen goed meer doen.

Les een: doe geen onverwachte uitspraken op een onverwacht moment, vooral niet wanneer het om een teer onderwerp gaat.

De taal heeft zijn tijd en zijn plaats.

Een tweede incident vond twee jaar later plaats, vlak voor de vervroegde verkiezingen van 1972. Aan de orde was een klein wetsontwerp inzake ziekenhuisvoorzieningen, dat ik in de schriftelijke voorbereiding slecht verdedigd vond. Ik sprak daarom lang en fel, waarbij ik het volgende oordeel invoegde: 'dit nieuwe departement zou het nu eens flink doen op het gebied van milieuhygiëne en volksgezondheid en heeft op *dit* gebied anderhalf jaar niets gedaan'.

Minister Stuyt, een redelijke en gemoedelijke man (hij noemde mij collega, omdat ook mijn naam wordt voorafgegaan door de letters dr.) reageerde als door een adder gebeten. Dat ik mij had veroorloofd iets te zeggen over milieuhygiëne! Ik begreep er eerst niets van. Ik had uitsluitend gesproken over ziekenhuisvoorzieningen. Daarna drong tot mij door, dat een verkeerde intonatie mij parten had gespeeld. In het stenogram bracht ik nog een accent aan op het voornaamwoord (Handelingen, blz. 885), maar het was te laat.

Jazzzangeres stikt overal labels

Opperlands, taalcuriosa, plezierdichten

Onze Taal gaat over taal; over Onze Literatuur gaan andere tijdschriften. Toch ontbrak – na de eerste jaren van louter germanismenjagen – aandacht voor de muzische kanten van taal nooit helemaal in het blad. In de oorlogsjaren werd het nationale erfgoed geroemd, verpersoonlijkt door onaantastbare klassieken als Hooft en Vondel. Later vertoonde Onze Taal een uitgesproken voorkeur voor de lichtere muze: een van de congressen (1968) werd gewijd aan het Nederlands in lied en cabaret, Drs. P en Ivo de Wijs verzorgden een vermakelijke dichtcursus, de lezers werden van tijd tot tijd uitgenodigd mee te doen aan allerlei taalspelletjes.

De meest speelse redacteur was Jan Veering. Hij schreef enthousiast over nonsenspoëzie, citeerde in zijn artikelen graag uit de Nederlandse literatuur en hield van taalgrapjes en woordspelingen. Maar ook Jan Renkema, in zijn bijdragen voor Onze Taal en in zijn *Schrijfwijzer* vooral de promotor van helderheid en correctheid, propageerde een lichtvoetige omgang met de taal. Tegen de wil van veel leden in, die zo iets te frivol vonden.

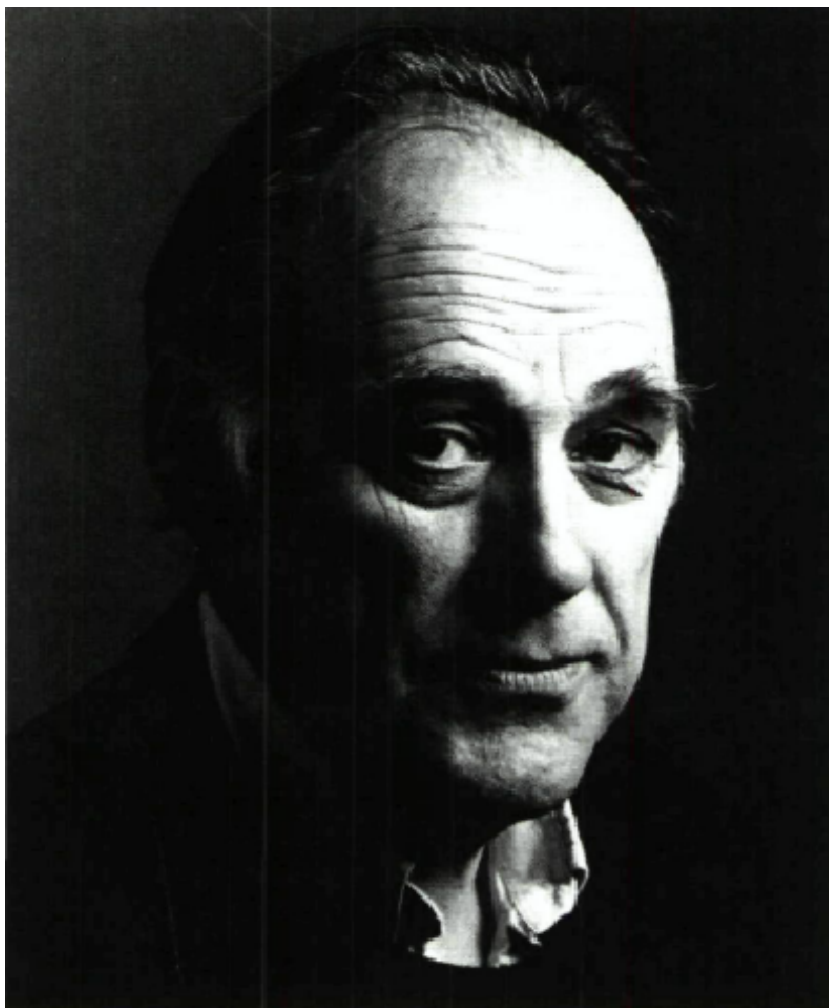
In 1985 schreef Renkema onder het motto ‘Ludens lingua’ (‘spelend in taal’) wedstrijden uit, onder meer in het verzinnen van apologetische spreekwoorden en beroemde eerste woorden. In de laatste categorie moest een jury, bestaande uit Battus, Ivo de Wijs, Nico Scheepmaker en Jan Renkema, inzendingen beoordelen als: Stanley – Mrs. Stanley, I presume; Descartes – Ik denk, dat ik er ben; Willem-Alexander – Ik ben de eerste in successie.

Typerend voor het soort speelsheid waar Onze Taal van houdt, is het Opperlands, een fenomeen op het snijvlak van taal- en letterkunde. Wat is het langste Nederlandse woord? Wat is de kortste Nederlandse zin die alle letters van het alfabet bevat? Wat is het verband tussen Diemerbrug en Muiderberg?

Opperlands

Het woord ‘Opperlands’ is een schepping van Battus, een van de afsplitsingen van de meervoudige persoonlijkheid Hugo Brandt Corstius, columnist en computertaalkundige. Wat is Opperlands? Opperopperlander Battus legt het zelf uit in het zomernummer van 1978:

“Opperlands is Nederlands met vakantie. Opperlands is Nederlands zonder

Opperopperlander
Hugo Brandt Corstius

het nut dat die taal nu eenmaal heeft. Opperlands ziet er op het eerste gezicht uit als Nederlands. Maar men moet Opperlands dan ook met het tweede gezicht lezen. In het Opperlands is elke tekst literatuur. Is er ook een Opperlandse grammatica?”

Ook die is er. Battus beschrijft een aantal Opperlandse constructies, waaronder de E-legende (een tekst waarin geen andere klinker dan de e wordt gebruikt); anagrammen (woorden die uit dezelfde letters bestaan, zoals *protectionisme* en *motorinspectie*); en palindromen (woorden en zinnen die van links naar rechts en andersom gelezen kunnen worden, zoals *parterreserretap*).

Deze grammatica, in dit zomernummer uitvoerig gedemonstreerd door Battus en lezers van *Onze Taal*, werd later geperfectioneerd in Battus' *Opperlandse taal- en letterkunde* (1981).

“Alfabetzinnen

Als behaarde chimpansees door een fantastisch gelukkig huwelijk idyllische jongen krijgen, laat ma na over pa's quotum ruzieachtige stekeligheden te uiten, vermits wederzijdse x-chromosomen ijverig zijn.

Alle Benficaspelers concludeerden dat elf Feijenoorders geen housterige imbeciele Jan Klaassens leken maar nijvere, ongeëvenaarde, prettige, kwalitatief rustige spelers, tegelijk uitstekende voetballers wier x-benen ijverig zwoegden.

Alhoewel bij communisten de eerste furie geluwd heet, is jullie keuze langsmatige neutraliteit om, politiek quasi realistisch, stellig te utopistisch van werkwijze, xantippisch ijzerhard zelfs.” [1963,39]

Anagrammen

Een selectie uit de anagrammenlijst in het eerste Opperlandse zomernummer (juli/aug. 1978):

“stopwatch	wachtpost	kaperkapitein	piratenpakkie
bierstad?	Breda is 't!	dorpsgemeente	rem op de geest
oversteekplaats	elke voetstap ras	grondzeil	zoldering
boerenland	onrendabel	rijksdaalder	slijk der aard
legerformatie	grof materieel	streekgenoot	gootsteenrek
moeite	emotie	Diemerbrug	Muiderberg
laatstgeborene	een trotse blaag	Edam	Made
filmopereur	tafelopruimer	Leiderdorp	Driepolder
wapenindustrie	stad weer in puin		

Een *kunstschilder is ster in schuld* en een tegenstander van *vermogensaanwasdeling* vroeg zich verontwaardigd af: *wie gaan 's mans geld roven?*

L. C. J. Harmsen, oud-ambtenaar te Zwolle.” [1982,121]

“Baas boven baas

Haarlem

Haarlemmer

Haarlemmermeer

Haarlemmermeerder

Haarlemmer meester

Haarlemmermeerder meester

Haarlemmer bovenmeester

Haarlemmermeerder bovenmeester

De vrouw van de Haarlemmermeerder bovenmeester”

[1978,55]

“De tripmadam

Kent u die jazzangeres uit de Churchillaan die in een stresssituatie tijdens de bureauuurtjes op een Naumannnaaimachine (dus niet een van de Pfaffabrieken) overal labels met een beoog en een zeeënd aanbracht en die 's avonds op de televisie (met een 1000-watttransformator) een skiffinale en een nuntiiinwijding zag terwijl zij een Knorrrecept naapte en tijdens het journaal vernam dat er een shampoooorlog dreigde?

A. van de Wetering-Driebruggen” [1988,118]

“Palindromen

Tevreden kneep een kneder vet
 Las u die rei dus al?
 Red, danseres, 'n adder
 Paria at 'n ei, ulevel, ui en taai rap
 Na de snip in Sneek een snip in Sedan
 Panklare bout kooft u, ober, al knap
 't Kale graansilohol is naar gelakt
 Eiste: óf foto, dot, óf foetsie
 Baas, neem een Eend; nee, neem een Saab
 Laat u'r bij, ziezo, zei zij brutaal
 De blik laakt 'n Imam in 't kaal, kil bed
 Señora, bedank oom Adam ook, na de barones
 Lonkt sopraan, met snik in stem, naar postknol?
 Stá, wrak, nee, tem die meid met een karwats
 Mooi, u leidt de rage, en rí 'n eega redt die lui, oom
 Mooie zeden is: raak 'n temeie met 'n kaars in Ede, zei oom
 Straf, o heren, nu de danseres na de dunnere hofarts
 Leverde ze dus ook raamnetten, maar koos u deze drevelf?
 Nam neef een sigaar? Graag, is neef een man
 U ontkent; lees nog na welke klewang ons eelt nekt, nou?
 'n Onnette zebra bedroog u goor; de bar bezetten, non
 Mooie zeden: ik, na de bleke rekel, bedank in Ede, zei oom
 Na de snip aan een tak, 'n kat, nee, 'n aap in Sedan
 Ga mee, meid; slaapt pa, als die mee mag?
 Mooie manier: vil 'n temeie met 'n livrei na mei, oom!
 Pa, stop, nu koos na die rare popopera-reidans ook u'n pot sap
 Abma's gade: ze danste in Emmen iets na deze dag: samba!
 Mooie ziel: 'n foto gaf 'n sater u; de dure tas, 'n fagot of 'n lei, zei oom
 Pa, panlat rooft 'n omeie te Montfoort al, na pap
 Papa neemt, kniesoren, nu de dunne rose inkt mee, na pap
 Mooie zak salade; en iemand
 nam ei, mannen, en in enen nam iemand
 na meined Alaska, zei oom
 De Brabantse: ik nam 'n kooi en 'n ei ook; 'n man kiest na bar, bed
 Giro-Let tikte in 't kijkraam maar kijkt niet kittelorig
 Feit is: opa moet kikkerdrek, kikte oma positief
 Laat af, Sire, drop, ook na 'n kooporder, is fataal
 Laat af, Sire, Velpon eten op lever, is fataal
 Gá, zegt 't leger, daar staatsman Siamese mais nam: staatsraad regelt 't gezag
 Laatste weg: orde, dus ook rede is laten; net als ieder koos u de droge wetstaal
 Gidé zette in: 'n amorele, o zo zoele roman, niet té zedig
 Sartre: elke geklede elf leed; elke gek leert ras
 Mooie zeden is: nu lepelt
 Emma, dat lor, 'n e, en rolt Adam met
 lepe Luns in Ede, zei oom
 Mooie zeden is, na de gein om erectiefeit, ceremonie-gedans in Ede, zei oom
 De Brabantse temeie met
 'n Gazelle ('n snelle) zag 'n
 temeie met Est; na bar, bed

Palindromen uit het eerste Opperlandse zomernummer van Onze Taal (1978)

“Het langste woord

Het kortste Nederlandse woord is *u*, aldus Onze Taal. Maar – het was te verwachten dat de vraag gesteld zou worden – wat is het langste woord?

Daar is geen afdoend antwoord op te geven. Het gaat natuurlijk om een ‘bestaand’ woord en niet om verzinsels als de hottentotten-enz. Meer dan tien, elf twaalf lettergrepen zal zeldzaam zijn. Een bestaand woord is bijvoorbeeld *afvalwaterzuiveringsinstallatie*, een goed, duidelijk, in vakkringen bekend woord; het heeft elf lettergrepen, eenendertig letters. Wie nu áchter dit woord zoiets zet als *-prijsverlagingsvoorwaarden*, verzint een woord. Evenmin

mogen meedoen scheikundige termen als *aminomethylpyrimidinyldroxyethylmethylthiazolium*.

Neem Van Dale, besteed aan elke bladzij twee minuten en u hebt het boek in twee werkweken (82 uur) uit. Noteer alle woorden langer dan elf lettergrepen.

Reizigers in Wales kennen de plaatsnaam in Anglesey met de twintig lettergrepen *Llanfairprollgwynyllgogerychyrndrobwlllantysiliogogoch* (ongeveer: 'parochie van de H. Maria in een dal van witte hazelaars bij de snelle maalstroom en parochie van de H. Tysilio met de rode grot'). Er zijn ter plaatse prentbriefkaarten verkrijgbaar van het station met het plaatsnaambord.

Het langste woord uit de wereldliteratuur is de schepping van de Griekse blijspeldichter Aristophanes in zijn spel Vrouwenparlement. Het telt 78 lettergrepen: *selachogaleokraniroleipsanodrimupotrimmatossilfioaraomelitokatakechumenokichlepkossufatopisteralektruonoptekefalliokigulopeleiolagoosiraiobafetraganopterugoon*. Het is een bijvoeglijk naamwoord, behorend bij een Grieks woord dat 'schotel' betekent, en kan vertaald worden met 'met – gevuld'; in de plaats van de streepjes – komt waarmee de schotel gevuld is: oester-slakken-zalm enz. enz." [1970,40]

"Lange woorden

K. F. Treebus – Den Haag

Ik heb getracht in de afgelopen weken enige lange woorden te noteren. In mijn lectuur van de laatste tijd heb ik alleen de volgende woorden kunnen opschrijven: overheidsperoneelsaangelegenheden, automatiseringsaangelegenheden en het in grafische kringen erg bekende monotypetoetsenbordbewerkers.

Verder was de lange plaatsnaam uit Wales niet geheel juist gespeld; de juiste spelling luidt als volgt: *Llanfairpwllgwynyllgogerychyrndrobwlllantysiliogogoch* (ik heb deze naam overgenomen van een foto van het haltebord van het plaatselijke stationnetje die in mijn bezit is).

Overigens moet er in Nieuw-Zeeland een dorpje zijn met een naam in de Maori-taal die nog veel langer is, nl. *Taumatawhakatangakoauauatamateapokaiwhenuakitanantahuwhakatamahangakoa*, hetgeen betekent: Heuvelkam, waar de reiziger Tamatea op zijn neusfluit voor z'n liefste pijpte. Ook familienamen van volken die wij zo nodig als 'primitief' moeten aanduiden, kunnen respectabele lengten bereiken, bijv. in India Tiruvalyanguidi Vijayaraghavacharya. En wat denkt men van de naam van een cricketspeler van de Fidsji-eilanden: *Talebuamaineilikenamainavaleniveivakabulaimakulalakeba*. Ook moet er in 1866 in Wisconsin (v.s.) een Indianenopperhoofd gestorven zijn, die op zijn graf zes grafstenen kreeg omdat zijn naam er anders niet op ging; de man heette dan ook: *Lepodotemachoselachogaleckraniroleipsanodrimupotrimmatossilfioaraomelitokatakielummenokickleipkossuphophattopisteralektruonoitegkephalokiglopeisiolagoxsireailoelaetraganorptosegnan*. De Indianentalen schijnen toch op het gebied van lange woorden een reputatie te hebben, want de taal der Paiute-Indianen (z.w.-Utah – v.s.) kent het woord: *wiitokuchumpunkuruganiyugwivantümü* (degenen die zittend met een mes een zwarte buffel die hun eigendom is, gaan verdelen)." [1971,14-15]

Jules Welling presenteert *Vishandel Hein Graat en andere Taalcuriosa*, een bundeling van zijn columns in *Onze Taal*, in Café Welling. V.l.n.r. Drs. P, de auteur en – levend taalcuriosum – de heer Vonk van het KNOV

Taalcuriosa

Een populaire rubriek in *Onze Taal*, te oordelen naar het aantal reacties van lezers op iedere aflevering, is 'Taalcuriosa' van Jules Welling. Welling kondigde zijn rubriek aan in januari 1983 met het artikel 'Het «Bureau Taalcuriosa» ofwel de gevolgen van een moment onbedachtzaamheid'. Wellings Bureau verzamelt (het is maar een greep) pleopleonasmes (FC vvv), buskaartjes van America naar Californië in de Peel, curieuze telefoonboekgegevens (meneer Bloemendaal op de Bloemendaalseweg in Bloemendaal), veelzeggende combinaties van namen en beroepen (dr. Zorgdrager – arts), en 'allerhande andere gaten in de kaas van de taal'.

Met gulle steun van de lezers stelde Welling de afgelopen jaren onder meer de schilder Kwast, de ME'er Kraker en de violiste Houtzager voor, ontmaskerde hij SABENA als afkorting van 'Such A Bad Experience Never Again', en reproduceerde hij de geboorte-annonce voor Yoornaw Wanrooy, geboren 23 december 1988.

“De testzin

J. Welling – Best

Zoals alle pianostemmers een bepaalde riedel hebben om alle octaven van het zojuist gestemde klavier te testen, zo hebben professionele telexmonteurs

een zinnetje om na te gaan of alle lettertekens van het toetsenbord van de telex functioneren. Ze gebruiken daarvoor een Engels zinnetje en dit luidt 'The quick brown fox jumps over the lazy dog' (De snelle bruine vos springt over de luie hond). Het telt 35 letters en heeft internationaal ingang gevonden.

Soms steken andere varianten de kop op. Zo ken ik het Duitse equivalent 'Kaufen Sie ihrer Frau jede Woche vier gute und bequeme Pelzen' (Koopt u voor uw vrouw iedere week vier goede en gerieflijke bontjes) dat al veel minder mooi is. Immers, een testzin moet zo kort mogelijk zijn. Dit lijkt me een eerste vereiste, al was het alleen maar om hem makkelijk te kunnen onthouden. Daarnaast moet een testzin natuurlijk grammaticaal juist zijn. Het zinnetje mag wel onzin zijn, maar er mag geen loopje met de grammaticale spelregels genomen worden. Zowel de Engelse als de Duitse variant voldoen aan de gestelde criteria, waarbij de Engelse natuurlijk de voorkeur verdient vanwege de lengte (35 tegen 51 letters). Overigens dient hierbij onmiddellijk te worden opgemerkt dat de Engelsen een kans voor open doel missen, want door één keer 'the' door 'a' te vervangen, hetgeen de betekenis niets of nauwelijks verandert, hadden gemakkelijk twee letters gewonnen kunnen worden.

Ons alfabet telt 26 letters. De perfecte testzin is dus een testzin van 26 letters. Bij mijn weten bestaat een dergelijke zin in het Nederlands niet. Een kleine enquête onder telexmonteurs leerde mij dat een dergelijke zin ook in deze vakgroep onbekend is. Er bleek zelfs geen Nederlands equivalent voor 'The quick brown fox etc.' te bestaan. Een hiaat. Na enig proberen slaagde ik erin het aantal letters van de Engelse testzin in het Nederlands te evenaren, maar tuk op records als ik ben, plaatste ik toch een kleine oproep in de krant. De respons was overweldigend. Sommige van de suggesties benaderden de perfectie van 26 letters zeer dicht maar voldeden niet aan de criteria van grammatica en 'onthoudbaarheid'. De beste suggestie lijkt me vooralsnog: 'Doch Bep, flink sexy qua vorm, schrijft', 31 letters, ofwel slechts vijf letters verwijderd van de perfectie. Kan het nog beter?" [1984,12-13]

Ja, het kon beter, vond P. L. Wijker, student Engels te Amsterdam:

"In de bijdrage van J. Welling in *Onze Taal*, januari 1984, p. 12-13, over testzinnen, is volgens mij een fout geslopen. Welling noemt als beste suggestie het zinnetje: 'Doch Bep, flink sexy qua vorm, schrijft'. Deze zin voldoet echter niet aan de voorwaarde dat alle 26 letters van het alfabet erin voorkomen; de g, w en z ontbreken. Een redelijk alternatief ligt voor de hand: 'Doch Bep, flink sexy qua vorm, *zwijgt*'. Het heeft nog een voordeel want nu is de zin twee letters korter geworden: 29, dus slechts drie verwijderd van de ideale testzinlengte. (...)" [1984,48]

Malapropismen

Ik sta in duplo. Een vaccinerend gezicht. Een vlam fatale. Verhaspelen als onbewust spel met woorden. Sinds april 1989 drukt *Onze Taal* regelmatig een lijstje hilarische verhaspelingen – vakterm: malapropismen – af.

Wat zijn malapropismen precies? Frank Jansen: "een malapropisme is het onbewuste gebruik van een verkeerde woordvorm (of uitdrukking) als gevolg van het bestaan van verwarring met een of meer andere, crop lijkende woordvormen (of uitdrukkingen)." [1991 apr.,10]

Malapropismen zijn meer dan bladvulling. Ze laten ook iets vermoeden van de manier waarop woorden zijn opgeslagen in het hoofd van de spreker. De verbasterde vorm (om slechts een voorbeeld te geven) is doorgaans concreter, voorstelbaarder dan het juiste woord, aldus Frank Jansen. *Polikliniek* wordt *poliepkliniek*, *privacy* wordt *privaat*. “Zo kiert door *corpuleren* aanzienlijk beter het lijfelijke karakter van deze bezigheid heen dan bij *copuleren* het geval is.” [1991 febr./mrt.,II]

Een bloemlezing:

- Hij wilde zijn werk koet koet koet afmaken.
- Dit geneesmiddel verwijdert de bloedvaten.
- Ik sta nog in duplo.
- Die mensen werken daar als geleislaven.
- Doe niet zo onchalant met de deuren; ze zijn pas geverfd.
- Pas op! Zo gaat dat ding naar de Filippijnen!
- Ik word beschuldigd van insex met mijn dochter.
- Hij wil zijn plannen niet aan de openbaring prijsgeven.
- Onze dominee gaat met emiraat.
- Ze vielen als paddestoelen uit de lucht.
- Hij is geopereerd aan zijn thermostaat.
- Het is een flinke meid geworden; je zou niet zeggen dat het een coupeusekindje was.
- Ik heb het met twee-continentenlijm vastgemaakt.
- Dat is een wet van meten en persen.
- Die Reagan, dat is een echte volksmanager.
- De werknemers willen zeggenspraak.
- Ik heb geen zin om als laatste der mohammedanen hier te blijven.
- De daders maakten zich schrijlings uit de voeten.
- Wat beeft die man toch! Ja, hij heeft de ziekte van Pakistan.
- Dit hotel is voor mannen die heg nog steg hebben.
- Voor ingewikkelde schema’s gebruik ik liever de overheidsprojector dan het schoolbord.
- De eenden zijn gestorven aan bolsjewisme.
- Wat zijn de kleintjes toch nog ongeknutseld.
- Zijn hobby is het obsederen van vogeltjes.
- Daar kraait geen hond meer naar.
- Doet u misschien ook aan aquapunctuur?
- Hier heeft het bijzonder onderwijs gelukkig nog een vinger tussen de deur.
- Een ogenblikje geduld alstublieft, ik heb ook maar twee paar handen!
- Hij rookt als een ketting.
- Wie het breed heeft, laat het breed waaien.
- En wat doet de politie? Niets, het is vechten tegen de bierkraan.
- Dat bedrijf heeft overal vestingen.
- Dat de treinen niet op tijd rijden, is tegenwoordig meer schering dan inslag.
- Het THERMOCOMFORTE wamtekussen is binnen enkele seconden klaar voor gebruik en geeft urenlang gewelddadige warmte.

Rijm

Een enkele keer publiceerde Onze Taal verzen van lezers. 'L. d. H.' becommentarieerde in 1942 het anglicisme 'practisch':

"PRACTISCH – 'Rijstebloem van gepelde rijst bevat practisch alleen zetmeel en eiwitten, maar de mineralen en vitamines ontbreken er practisch geheel en al aan'.

Bijna, feitelijk, nagenoeg, eigenlijk, ten naasten bij,
Bijkans, zoo goed als, vrijwel, deze gansche eed'le rij,
Woorden van Oud-Neerlandsch bloed,
Och, hun tijd is thans voorbij.
'Practisch' hebben z'afgedaan,
'Practisch' schoof ze van de baan!
Men leest dat in kindermeel
Practisch haast geen voeding zit.
Hoe onpractisch lijkt mij dit!
't Bouwbedrijf ligt practisch stil;
Hoe onpractisch lijkt mij dit,
Voor wie straks een huisje wil!
En een juffrouw, die op zolder
Aardappels geborgen had,
Vond ze practisch stijf bevroren...
Hoe onpractisch leek mij dat!
'Practisch' zwart en 'practisch' wit,
'Practisch' achter, 'practisch' voor,
Zulk een taaltje is wel practisch,
Maar 'de Taal' verarmt er door!"
[1942.47]

Plezierdichter Drs. P

Kenmerkender voor Onze Taal is de aandacht die het blad sinds 1980 in de vorm van rijm- en lieddichtcursussen aan de verskunst besteedt. Vanaf juli/augustus 1980 tot en met juli/augustus 1984 beheerden Drs. P en Ivo de Wijs 'Het Rijmschap'. In december 1987 werden zij opgevolgd door Jaap Bakker en Pieter Nieuwint ('Het Lyrisch Lab').

Drs. P (pseudoniem van Heinz Hermann Polzer, geb. 1919), bij het grote publiek bekend van liederen als 'Veerpont' ('Heen en weer...') is een plezierdichter en zanger van Zwitserse afkomst. Samen met de cabaretier en tekstschrijver Ivo de Wijs presenteerde hij in Het Rijmschap een uniek mengsel van beschouwing, amusement en praktische raad, een vrolijke rijmcursus in columnvorm, met ruime aandacht voor de ambachtelijke kanten van de verskunst en een verfrissend gebrek aan eerbied voor grote Poëzie.

Drs. P en Ivo de Wijs behandelden onder meer twintig manieren om op 'twintig' te rijmen; rijm in de reclame ('Maak eens een goed begin / Neem eens een Du Jardin'); het ollekebolleke, een dichtvorm die door Drs. P in Nederland is geïntroduceerd; en de vraag: kan een computer gedichten schrijven? Hun aanwijzingen werden gebundeld in *Het rijmschap* (1982) en *Het rijmschap compleet* (1984).

“Het rijmschap

Drs. P en Ivo de Wijs

Zondagsschilders worden ook *peintres naïfs* genoemd, en de tweede term is niet altijd juist. Er zijn mensen bij die niet alleen foutloos schilderen – vormen, kleuren, vlakverdeling, perspectief, ze hebben het allemaal in hun macht – maar ook intelligent. Vergeet ook niet degenen die doortrapt naïef schilderen omdat zulk werk goed in de markt ligt.

Met *zondagsdichters* bedoel ik de echte amateurs. Ze werken mee aan personeels- en verenigingsbladen, sturen veel in naar onbeduidende kranten, nemen deel aan prijsvragen en wedstrijden, maken reclame voor het kleinbedrijf. En berijmen jarigen, gouden echtparen, sinterklaasgiften. Hun kenmerk is ware onschuld. Ze willen het mooi zeggen, hetgeen noopt tot poëzie, en poëzie rijmt.

Metrum, zinsbouw, stijl, versstructuur – dat soort dingen gaat hun boven de pet. Een handicap waar ze rond voor uitkomen. Het rijm beheersen ze evenmin, maar dat weten ze niet. Evident is dat ze geweldig hun best doen, dat ze er behagen in scheppen en ook gelukkig zijn met het resultaat, zonder dit te verwarren met de echte literaire meesterlijke dichtkunst van beroemde mannen (Mars-, Vro-, noem maar op);

pretentieuus zijn ze in geen geval. Wel kunnen ze net als de onsterfelikheden verdomd saai zijn. Toch straalt hun oeuvre dan nog altijd een ontwapenende toewijding uit.

Zijn wij bij lieve mensen, dat is ons heel wat waard

Wij geven dan een poot, en kwispelen met onze staart

Dit is een klein fragment. Beknoptheid komt bij zondagsdichters zelden voor. Ik ken er een in Bergen op Zoom die alle typische gebreken vertoont, en een daarvan is direct herkenbaar: veel regels en die allemaal erg lang. Hij is te lezenswaardig om in enkele regels te worden afgehandeld, dus ik vertel u ditmaal over Jan Claasz. Schaap, een wat meer geschoolde dilettant, uit wiens *Bloemtuintje* (t'Amsterdam, 1724) blijkt, dat hij als hereboer veel stof tot overdenking opdeed.

Ik ging eens door het groene velt, / Daar Beesten waren ingestelt; / Ik zag 'er onder al een Koe, / Die ging zyn mondt vast op en toe, / Terwyl dat hy daar neder zat, / En kaauden even of hy at.

Ook deze man zult u terugzien.

H. H. Polzer

Was de Koe van Schaap een Stier? Veel zondagsdichters zijn dichtersessen. Ik heb een tante die feestelijke familiegebeurtenissen steevast voorziet van een vers. Haar inzet is bewonderenswaardig, haar fouten zijn exemplarisch:

*Haar telefoon rinkelt maar door
En zij raakt het bijster spoor*

De zondagsdichter zal nooit een regel doorschrapen. De oneven regels van zijn gedicht zijn steeds het sterkst, de even regels zijn maandagregels. Als een vakman het huiselijke rijmschema aabb gebruikt, maakt hij van de oneven regels de aanloop, van de even regels de sprong. De beroeps geeft zijn magerste rijmwoorden een plaatsje in de oneven regels en als hij enjam-

beert zal hij het nooit doen aan het eind van een even regel. Hij werkt veelal van onder naar boven. Hij maakt een kladje. De zondagsdichter schrijft meteen in het net. Hij vertrouwt erop dat hij wel een oplossing vinden zal om zijn vers kloppend en rijmend te krijgen. Hij kan terwijl hij rijmt/zijn tweede regel rekken tot in het oneindige, tot er door de vreemde wetten van taal en toeval een passend rijmwoord verschijnt. Hij kan van de tegenwoordige in de verleden tijd stappen. Hij kan een oogje dichtknijpen. Mijn tante hanteert naast haar mixer (bijster spoor) ook graag haar decoupeerzaag:

*Daarom nu klinken op dit gezin
Die wij allen zeer bemin*

Zondagsdichters horen thuis in de intimiteit. De kring van feestvierende familieleden, vrienden of gelijkgestemden kijkt met liefde dwars door de lelijkheid heen naar de intenties. Dat die intenties weinig oorspronkelijk zijn doet er niet toe. Waar alle aanwezigen deel hebben aan hetzelfde cliché, wacht men toch altijd vol spanning op de eenling die het vanouds bekende nog eens beschrijft – uitvoerig en op rijm. Allen snikken of lachen, de eenling glorieert. De zondagsdichter als zondagskind.

*Ouwe Chris de straatveger met ijzeren handkar
Arend en Heerkloots met hun snoepkar
Ook werd er aardig door de straten gevent
Het kleine vrouwtje (Hollandse nieuwe) wie heeft
haar gekend*

*Ha bokkie bè, Werveda met Amstelbier
Er was met die venters veel vertier
Adriaantje van de dijk (hakhout) met paardekar
Speyer met lompen en Veen met (bonden) viskar
De twee bombardementen ook niet te vergeten
Die ellende is aardig versleten
Met het zestigjarig bestaan
Is er heel wat veranderd in Tuindorp
Oostzaan*

Snikken hoeft niet, maar wie lacht om dit (slot-fragment van een) vers van W. Lageveen krijgt met mfj te doen."

Ivo de Wijs
[1982,126]

Lesmateriaal bij een aflevering van het Rijmschap in 1980

Liedteksten en lyrische gedichten vormden het onderwerp van Het Lyrisch Lab, geschreven door Pieter Nieuwint, pianist-componist-cabaretier en anglist, en Jaap Bakker, van origine arts, tekstschrijver voor onder anderen Jasperina de Jong en Gerard Cox, en auteur van het enige *Nederlands Rijnwoordenboek* (1986) dat die naam verdient. Samen vroegen zij zich af waarom woorden van Germaanse oorsprong in het levenslied beter klinken dan woorden van Romaanse oorsprong, hoe het Nederlands bekt als zangtaal, en waarom zoveel Nederlanders Engels willen zingen.

“Het Lyrisch Lab
Tritme van de eenzaamheid

Jaap Bakker

We hebben in deze kolommen onze zorg geuit over het terreinverlies van het Nederlands als zangtaal. In het decembernummer heb ik geprobeerd een paar oorzaken van deze malaise aan te geven. Daarbij is één aspect wat onderbelicht gebleven, namelijk de klankeigenschappen van het Nederlands. Op het punt van rijm mogelijkheden steekt onze taal niet slecht af bij het Engels en het Frans, zoals Pieter Nieuwint de vorige keer aantoonde; maar hoe zit het met de andere klanken in de Nederlandse liedregel? Ik stel die vraag, omdat populaire zangers en tekstschrijvers nogal eens de mening verkondigen dat het Nederlands niet goed zou ‘bekken’. Is dat een juiste waarneming of een mythe?

Bekken is in de tekstdichterswereld een van de allerbelangrijkste werkwoorden. Een regel bekt als hij de zanger in staat stelt met zo weinig mogelijk inspanning een zo mooi mogelijk geluid te produceren. De mate van inspanning wordt vooral bepaald door de medeklinkers. Het volgende stukje poëzie zou van een zanger het onmogelijke vergen:

*’t Rijk dak-zicht, steil-schoorstenig, roodt en
blauwt
Op ’t oud stads-stukje en ’t zwart burgwalke is
zwaar
Bouwvalge warbouw, vlug opgeevlend, maar
Vol met al ’t dak- en muur-tuig; luijke en bout,*

Het laat zich denken dat de auteur van deze regels (Albert Verwey) het als liedjesschrijver niet ver geschopt heeft. De tekst wemelt van de medeklinkerstapels, onder meer door het veelvuldig gebruik van elisie (weglating van een toonloze e). Elisies maken deel uit van onze poëtische traditie. Bovendien zijn ze vaak een uitkomst voor de dichter die versvoeten te kort komt. Dat zal wel de reden zijn dat ze nog geregeld voorkomen, vooral in de woordjes ‘ik’ (‘k) en ‘het’ (‘t). Menige liedtekst wordt erdoor ont sierd: Xag twee beren broodjes smeren; Thijgend hert, der jacht ontkomen; Kom van dat dak af, kwaarschuw niet meer; Zachtjes tikt de

regen op mijn zolderraam, tritme van de eenzaamheid.

Medeklinkerstapels maken niet alleen dat een tekst minder goed bekt, ze kunnen ook misverstanden oproepen. Liesbeth List zong ooit een lied met de refreinregel ‘Het is een toverspel’. Die regel wordt door een niet al te geconcentreerde luisteraar gearandeerd misverstaan: ‘Het is het overspel’. Een fraai geval van dubbelzinnigheid vinden we in dit fragment uit een lied van Gerard Cox:

*Ik hoop maar dat ik dood zal gaan
Op een veld in de zon
Niet zwetend in een vochtig bed
Tussen ’t gezin dat op mij let...*

Het probleem zit in de derde regel. De luisteraar kan daar namelijk evengoed ‘niet zwetend’ als ‘niets wetend’ verstaan, en die tweede interpretatie is weliswaar niet onzinnig, maar strookt toch niet helemaal met de bedoeling van de dichter. Dat woordje ‘zwetend’ is later trouwens veranderd in ‘ijlend’.

Een enkele keer komt een niet-bekkende regel het gedicht ten goede. Het mooiste voorbeeld dat ik ken, staat in een lied van Ivo de Wijs, getiteld ‘Niet verbaasd’. Het handelt over een krijgsgevangen soldaat die gemarteld wordt:

*Hij krijgt water ingegoten, liters water
En water net zolang totdat ie praat
En water en hij kokhalst, slikt en stuiptrekt
Het is oorlog en dit is wat ervoor staat*

De woordgroep ‘kokhalst, slikt en stuiptrekt’, op zichzelf een ware tongbreker, werkt in deze context huiveringwekkend suggestief.

Ik heb de indruk dat Nederlandse liedteksten op het punt van de medeklinkers tegenwoordig niet zo slecht in elkaar zitten. Maar de zingbaarheid van een tekst hangt van meer eigenschappen af. Die eigenschappen krijgen pas reliëf als we de Nederlandse tekst vergelijken met een overeenkomstige buitenlandse tekst. De volgende keer gaan we het dan ook hebben over vertalen en vertalingen.” [1989,33-34]

“Het Lyrisch Lab Niet-Germaanse rijmwoorden

Pieter Nieuwint

Hoewel ik in deze aflevering eigenlijk had willen uitleggen dat de driekwartsmaat niet bestaat (dat houdt u dus nog van me te goed), geef ik er de voorkeur aan mijn steentje bij te dragen aan de in het juli/augustusnummer begonnen discussie over ‘De Taal van het Hart’. Jaap Bakker heeft al laten zien dat er dikwijls iets onpoëtisch is aan niet-Germaanse woorden in liedteksten, vooral als er een wel-Germaans equivalent voorhanden is; mij gaat het hier om het gebruik van zulke niet-Germaanse woorden in rijmpositie.

Na het hoofdgerecht staat oom Garmt uit Zuid-Scharwoude op en kijkt olijk de kring van bruiloftsgasten rond. Die gaan er allemaal echt even voor zitten, want die oom Garmt, die kan er wat van. En ja hoor, daar komt zijn feestgedicht:

*Het is elke keer weer een sensatie
Als wat eens begon als een relatie
Zonder irritante complicatie
Uitgroeit tot fraaie demonstratie
Van geheel geslaagde integratie
En de hier vereende congregatie
Geeft dus zometeen bij acclamatie
Aan het jonge bruidspaar een ovatie
Kees en Koos: een prima combinatie!*

En als oom Garmt een beetje *inspiratie* heeft gehad, gaat hij zo nog een regel of tweehonderd door, alles onder het motto: hoe langer, hoe knapper, hoe mooier. Ik weet niet hoe het u vergaat bij het aanschouwen of aanhoren van zulke gedichten, maar bij mij wekken ze onveranderd *irritatie* op, of liever ergernis. Is dat nu uitsluitend doordat er zoveel rijmwoorden op *-atie* bestaan dat zelfs een kind de was kan doen, of is er meer aan de hand? Het juiste antwoord luidt: er is meer aan de hand.

Aangezien u allen in het bezit bent van Jaap Bakkers rijmwoordenboek, en bovendien de inleiding daarvan uit het hoofd hebt geleerd, weet u dat rijk rijm (‘rime riche’, ‘identiek rijm’) eigenlijk nogal armoedig is, zelfs als de betekenis van de rijmende woorden radicaal verschillen (‘Ik zat danig in het nauw / En ik

dacht: wat moet ik nou?’). Maar, zult u zeggen, bij dat gedicht op *-atie* verschillen de aan de rijmuitgang voorafgaande medeklinkers toch wel degelijk? Dat is waar, maar omdat in elke regel de rijmuitgang dezelfde betekenisdragende eenheid, oftewel hetzelfde ‘morfeem’ bevat (namelijk *-atie*), zouden we desondanks kunnen zeggen dat we te maken hebben met een verborgen, en daarom misschien des te hinderlijker, vorm van rijk rijm. ‘Morfeemrijm’ lijkt mij een mooie benaming voor dit uiterst geniepige type, dat we ook aantreffen in paren als *concentreren – condensereren* (met de meeste zelfstandige naamwoorden op *-atie* correspondeert een werkwoord op *-eren*), *magnifiek – kolderiek*, *dirigent – monument*, *politie – inquisitie*, *lumineus – amoureuus*, *hypothese – exegeze*, *solide – timide*, etc.

Het vervelende aan al die geïmporteerde eindmorfemen is uiteraard dat ze het woordaccent, en daarmee het rijm, naar zich toe trekken. Dedden ze dat niet, dan was er geen probleem. Het goed-Nederlandse *-heid* is zo’n morfeem dat de klemtoon laat waar hij was, zodat *blijheid* en *vrijheid* net zo mooi rijmen als *blij* en *vrij*. Vergelijk dat nu eens met het leenmorfeem *-teit*: dat maakt, door de klemtoon op te eisen, alle woorden die erop uitgaan (en dat zijn er nogal wat!) onbruikbaar als rijmwoord. Mijn stelling is nu, dat het verschil tussen al die woorden op *-atie* (en op *-eren*, etc.: zie boven) slechts graduëel is. Met andere woorden: als we bij al die woorden op *-teit* kunnen spreken van rijk rijm (en dat zal toch niemand ontkennen), dan kunnen we dat ook bij al die woorden op *-atie*. (We mogen nog van geluk spreken dat die uitgang *-teit* alleen vastgeplakt kan worden aan woorden die zelf al van vreemden huize zijn: *agressief*, *pervers*, *eventueel*, etc. Stel je toch eens voor dat het zelfstandig naamwoord bij *schor schorriteit* was! Dat zou een ramp zijn voor de Nederlandse dichtkunst.)

Betekent dit nu dat woorden op *-atie* e.d. helemaal nooit in rijmpositie gebruikt mogen worden? Nee, dat betekent het niet. De *-atie*-rijmen in het volgende gedicht bevatten geen spoor van (verborgen) rijk rijm:

*Elke keer als ik Agaath zie
Val ik om van adoratie
Wat een charme! Wat een gratie!*

Het zal echter duidelijk zijn dat het oom Garmt niet mee zal vallen op deze wijze tweehonderd regels door te gaan.” [1988,171]

Ook Nico Scheepmaker heeft lange tijd de krant met een schaar in de hand gelezen. Jarenlang verzamelde hij rouwadvertenties waarin poëzie werd geciteerd. Van zijn bevindingen doet hij in 1984 verslag in *Onze Taal*. Wie is de meest geciteerde dichter in Nederland?

“Rust nu maar uit: 77 variaties

Nico Scheepmaker

De meest geciteerde dichter in Nederland is natuurlijk niet Joost van den Vondel, of Gerrit Achterberg, of J. C. Bloem, of M. Nijhoff, of Gerrit Komrij, of M. Vasalis of Rutger Kopland, kortom een van die Tien Beste Nederlandse Dichters Aller Tijden (de andere drie kent u zelf), maar de nog levende dichteres *Nel Benschop*, sinds kort gepensioneerd lerares Nederlands, wonend te Arnhem en publicerend bij uitgeverijmaatschappij J. H. Kok – Kampen.

Aha, een christelijke dichteres, zult u uitroepen, dat verklaart haar onbekendheid in literaire kringen. Besproken worden haar bundels immers hooguit in *Trouw*, en zo af en toe wil een andere landelijke krant wel eens een artikel aan haar wijden, maar dan minder als dichteres, dan wel als fenomeen. Want een fenomeen is ze in hoge mate. Ik heb vijf dichtbundels van haar in mijn bezit. *Gouddraad uit vlas*’ in de 55^e druk (180^e–190^e duizendtal), *‘Een vlinder van God’* (39^e druk, 161^e–165^e duizendtal) *‘Een boom in de wind’* (36^e druk, 115^e–119^e duizendtal), *‘Een open hand naar de hemel’* (10^e druk, 110.000–120.000 exemplaren) en *‘De vogel van het woord’* (1^e druk, 50.000 exemplaren).

Poëzie als een deur

Inmiddels zullen van al die bundels wel weer nieuwe drukken zijn verschenen, de cijfers willen alleen maar een indicatie zijn van de onwaarschijnlijke aantallen waarin Nel Benschops dichtbundels verkocht worden. *‘Een boom in de wind’* – 37 drukken in tien jaar. *‘Gouddraad uit vlas’* – 55 drukken in 14 jaar. En een eerste druk begint tegenwoordig ook niet met een zuinige

1500 exemplaren, zoals te doen gebruikelijk bij onze grote, echte, belangrijke, gelauwerde, in literaire kringen als dichter erkende dichters, maar meteen met 25.000 exemplaren (*‘Een open hand naar de hemel’*), of met 50.000 exemplaren (*‘De vogel van het woord’*).

Die bundels kunnen niet vergeleken worden met de bundels van die andere bestseller-dichter *Toon Hermans*, die met dikke bundels vol versjes (zoals hij ze zelf noemt) de markt heeft veroverd. De bundels van Nel Benschop hebben een normale omvang, bevatten de ene keer 39 gedichten, de andere keer 44, weer een andere keer 46 gedichten. De toon is ernstig, en christelijk (in *‘De vogel van het woord’* komt het woord God 63 maal voor). De gedichten rijmen, zijn vormelijk. Vormvast ook, waarbij het opvalt – en dat is Nel Benschops grootste verdienste – dat ieder rijmwoord toevalligerwijs ook het meest voor de hand liggende woord lijkt te zijn om de gedachte die zij wilde uitdrukken te verwoorden. De rijm dwang lijkt haar nooit tot de originaliteit te dwingen die Vestdijk in *‘De glanzende kiemcel’* tot het grootste voordeel van die rijm dwang heeft bestempeld. Een gedicht van Nel Benschop is een deur in een huis. Die deur past precies, hij klemt niet, hij piept niet, hij zwaait moeiteloos open en dicht, en je hoeft hem ook geen duw na te geven om hem in het slot te laten vallen. Dat is wat de honderdduizenden Nel Benschop-lezers er blijkbaar in aantrekt.

In memoriam

Maar ik ben hier niet van plan om poëziekritiek te leveren, maar om te wijzen op een fenomeen *binnen* het fenomeen-Nel Benschop. Het feit dat ze de meest geciteerde dichter van Nederland is, dankt ze aan één gedicht. Niet dat

andere gedichten nooit geciteerd worden, maar dat ene gedicht springt er op bijzondere wijze tussenuit. Ze kan er echter niet haar grote populariteit aan te danken hebben, want dit gedicht staat in haar derde bundel, *'Een vlinder van God'*; die in 1973 verscheen, toen *'Gouddraad uit vlas'* al minstens 13 drukken had beleefd, en *'Een boom in de wind'* al minstens 6 drukken. Ik zal dit gedicht nu citeren:

In memoriam voor een vriend

*Rust nu maar uit – je hebt je strijd gestreden.
Je hebt het als een moedig man gedaan.
Wie kan begrijpen, wat je hebt geleden?
En wie kan voelen, wat je hebt doorstaan?
Rust nu maar uit – je taak is afgekomen;
vandaag heeft God de kroon op 't werk gezet
dat je eenmaal in Zijn kracht hebt ondernomen.
De zin was af. God heeft een punt gezet.
Maar 't valt ons moeilijk om de zin te vatten
van 't zwijgen van je laatste harteklop.
Misschien alleen maar dit: de afgematten
en moeden varen als met arendsvleuglen op...*

Onder aan de bladzij staat (*Jesaja* 40:31). In de bijbel lezen we ter plekke: 'Jongelingen worden moede en mat, zelfs jonge mannen struikelen, maar wie den Here verwachten, putten nieuwe kracht; zij varen op met vleugelen als arenden; zij lopen, maar worden niet moede; zij wandelen, maar worden niet mat.'

Citatie-index

Ik durf rustig te stellen dat dit gedicht: 'In memoriam voor een vriend', in de tien jaar van zijn bestaan vaker is geciteerd dan enig ander gedicht in de Nederlandse taal, van nu of vroeger. Alleen gebeurde dat niet in bloemlezingen of literaire besprekingen, maar in *rouwadvertenties*. Op een gegeven moment, nog niet eens zoveel jaar geleden, begon het me op te vallen en ben ik ze gaan verzamelen. Eerst knipte ik een rouwadvertentie uit zodra dit gedicht (of een deel ervan) erin geciteerd werd, later beperkte ik mij ertoe alleen nog maar die rouwadvertenties uit te knippen waarin weer EEN NIEUWE VARIATIE van Nel Benschops gedicht was opgenomen. Het zijn die steeds weer nieuwe variaties die het gedicht tot *volkspoëzie* maken, tot een gedicht dat 'van iedereen' dus 'van niemand' is. Daarom gebeurt het ook hoogst zelden dat Nel

Benschops naam bij het citaat vermeld wordt. Bij andere dichters die in rouwadvertenties geciteerd worden (A. Roland Holst, Rutger Kopland, M. Vasalis, Goethe, Geerten Gossaert, J. W. F. Werumeus Buning, M. Nijhoff, Sergei Yesenin, Tagore, Kalil Gibran, Hendrik de Vries, Shakespeare, H. Marsman, Guido Gezelle, Joost van den Vondel, Alice Nahon, Seneca, J. H. Leopold – ik put nu even uit mijn verzameling Nederlandse rouwadvertenties), wordt de naam in de meeste gevallen wel geciteerd, met één uitzondering, namelijk wanneer men een van die twee versjes van Toon Hermans citeert die, na Nel Benschops 'In memoriam', op de tweede en derde plaats komen in de rouwadvertenties ('Sterven doe je niet ineens, maar af en toe een beetje' enz. en 'Je hebt iemand nodig, stil en oprecht' enz.).

Zonder bron

Waaruit bestaan die variaties op Nel Benschops gedicht nu? In de eerste plaats wordt het gedicht zelden in zijn geheel (alle 12 regels) geciteerd. Ik ben het gedicht maar 4 keer in zijn geheel tegengekomen. In geen van deze gevallen werd Nel Benschop vermeld, wel stond er één keer als 'ondertekening' *Jesaja 40 vers 31* onder.

Een veel gebruikte en ook begrijpelijke variatie is die waarin 'man' in de tweede regel vervangen wordt door 'een moedig mens', 'een moedige vrouw', 'een moedig kind' en 'n flinke vrouw'. Heel vaak worden man, vrouw en mens vermeden door een formulering als: 'je hebt het met veel moed gedaan', 'je hebt het met veel geduld gedaan', 'je hebt het dapper gedaan'.

Soms wordt er ook een persoonlijke toets ingebracht door er de naam van de overledene in te verwerken: 'Lieve Jan, rust nu maar uit', 'Lieve Ria, je strijd is gestreden, wij weten wat je hebt geleden', 'Rust nu maar uit lieveling', 'Rust nu maar uit lieve vrouw', 'Rust nu maar uit, Moe, je hebt je strijd gestreden'.

Verreweg de meeste nabestaanden beperken zich tot de *eerste vier regels* van het gedicht, maar die komen er vaak in de vreemdste volgorde uit. Enkele voorbeelden:

'Rust nu maar uit in vrede
Jij hebt je strijd gestreden
Geen mens begrijpt wat jij hebt doorstaan
Vol moed heb jij het begaan'

'Rust nu maar uit, Moe,
je hebt je strijd gestreden
met veel moed in een groot geloof.
Wie kan begrijpen wat je hebt geleden,
wie kan voelen wat je hebt doorstaan.'

'Moegestreden, wat heeft hij geleden,
Hoe erg de pijn was, heeft hij alleen geweten.
Wij zullen zijn strijd en moed nooit vergeten.
Rust nu maar uit, je hebt je strijd gestreden.'

'Rust nu maar uit, je hebt je strijd gestreden,
Je hebt het als een moedig mens gedaan.
Wij weten dat je het zo genoeg vond,
Wie kan begrijpen wat je hebt doorstaan.'

'Moeder rust nu maar uit
je hebt je strijd gestreden.
Je hebt het als 'n flinke vrouw gedragen.
Wie kan voelen wat jij hebt geleden
die kan weten wat je hebt doorstaan.'

'Rust nu maar uit,
je hebt je strijd gestreden.
Wie kan voelen wat je hebt doorstaan,
wie kan begrijpen wat je hebt geleden.
Je hebt het als een moedig man doorstaan.
Rust nu maar uit.'

'Niemand weet hoe je hebt geleden
Niemand weet wat je hebt doorstaan
Rust nu maar uit, je hebt je strijd gestreden,
Je hebt het als een moedig mens gedaan.'

'Rust nu maar uit, je hebt je strijd gestreden.
Wie kan weten wat je hebt geleden.
Wie kan weten wat je hebt doorstaan.
Rust nu maar uit, het is gedaan.'

'Rust nu maar uit.
Je hebt je strijd gestreden.
Je hebt het met veel moed gedaan.
Zover we konden zijn we met je gegaan.
Wie kan begrijpen wat je hebt geleden?
En wie kan voelen wat je hebt doorstaan?'

'Hij heeft zijn strijd gestreden
Hij heeft het zelf gedaan.
Wie weet hoe hij heeft geleden.
Rust nu maar uit, je hebt het goed gedaan.'

Variëren op één regel

Deze voorbeelden zijn nog met vele uit te breiden. Men zet de oorspronkelijke regels van Nel Benschop met grote onbekommerdheid naar de eigen hand. Je zou, bij de oplagen die *'Een vlin-der van God'* heeft bereikt, verwachten dat men het gedicht in de meeste gevallen letterlijk kon overnemen uit de bundel, maar de resultaten lijken erop te wijzen dat men dikwijls uit het hoofd citeert. Merkwaardig is het overigens dat ik het gedicht van Nel Benschop, voor zover ik het mij kan herinneren, nog nooit in een rouwadvertentie in *Trouw* heb aangetroffen. Als men als Trouwlezer al een citaat aan de tekst toevoegt is dat een bijbeltekst, of een verwijzing in code naar een bijbeltekst, blijkbaar omdat men niet graag de indruk wil wekken een 'profane' tekst te prefereren boven een bijbelse. Maar neem nu zo'n derde regel in Nel Benschops gedicht:

'Wie kan begrijpen, wat je hebt geleden?'

Ik heb daar de volgende variaties op aangetroffen:

'Wie kan beseffen wat je hebt geleden',
'Wie kon begrijpen wat je hebt geleden',
'Wie kan weten hoe je hebt geleden',
'Niemand weet wat je hebt geleden',
'Wie weet hoe hij heeft geleden',
'Wie kan begrijpen hoe je hebt geleden',
'Wie zal beseffen wat je hebt geleden',
'Geen mens weet wat je hebt geleden',
'Wie kan zeggen wat je hebt geleden',
'Wie kan begrijpen lieve moeder wat je hebt doorstaan',
'Wie kan voelen wat je hebt geleden?',
'Wie kan begrijpen wat U hebt geleden?',
'Wie kan begrijpen wat wij hebben geleden',
'Wie kan begrijpen hoe ze heeft geleden',
'Wie kan voelen wat je hebt geleden',
'Wie zal beseffen wat je hebt geleden',
'Wie kan weten wat je hebt geleden',
'Niemand weet hoe je hebt geleden',
'Niemand kan begrijpen hoe je hebt geleden',
'Niemand zal kunnen begrijpen wat jij hebt doorstaan'.

Alleen al 22 variaties op die ene regel! Hetzelfde geldt trouwens voor de vierde regel: *'En wie kan*

voelen, wat je hebt doorstaan? In plaats van *voelen* kom je *begrijpen* tegen, en *weten*, en variaties als *niemand weet*. In totaal heb ik 77 (zevenenzeventig) variaties gevonden op het oorspronkelijke gedicht van Nel Benschop. Begrijp me goed: 77 van elkaar verschillende variaties! Want afgezien van het feit dat ik de juiste Nel Benschop-citaten niet meer uitknip, laat ik ook de gelijk-luidende variaties tegenwoordig schieten. Bij die 77 variaties is er NIET EEN waarbij vermeld wordt dat Nel Benschop de oorspronkelijke dichteres is! Dat is in zoverre merkwaardig, dat

twee andere gedichten die wel eens van haar in rouwannonces worden geciteerd ('Je bent niet dood – de Heer heeft je geroepen', en: 'Je hebt je strijd ten einde toe gestreden') in een drietal gevallen wel van haar naam zijn voorzien. 'Rust nu maar uit' is, zoals ik al zei, volkspoëzie geworden, van onbekende herkomst, net zoals '*Een mens lijdt dikwijls 't meest door 't lijden dat hij vreest*'. Alleen kent dat gedicht veel minder variaties." [1984,78-80]

Bijlagen

Bijlage I Bestuursleden

VOORZITTER:	C. K. Elout	maart 1932	–	december 1936 (erelid)
	geen voorzitter	december 1936	–	november 1937
	ir. J. T. Duyvis	november 1937	–	juni 1960 (erelid)
	prof. W. F. J. M. Krul	juni 1960	–	november 1967 (erelid)
	J. M. Redelé	november 1967	–	november 1972
	mr. J. Klaasesz	november 1972	–	december 1980
	mr. J. Jolles	december 1980	–	juni 1985
	mr. K. Staab	juni 1985	–	december 1989
	H. A. M. Hoefnagels	december 1989		
SECRETARIS:	G. ter Huppen	maart 1932	–	mei 1947
	geen secretaris	mei 1947	–	november 1947
	H. Muller	november 1947	–	februari 1949
	H. H. J. van der Pol	februari 1949	–	februari 1952
	ir. J. P. Smits	februari 1952	–	mei 1961
	H. Baron van Lawick	mei 1961	–	december 1980
	mr. H. F. M. Hofhuis	december 1980	–	juni 1987
	J. G. Smit	juni 1987	–	juni 1990
	mr. H. W. van Rees	juni 1990		
PENNINGMEESTER:	ir. J. P. Smits	maart 1932	–	januari 1939
	H. Muller	januari 1939	–	mei 1956
	drs. M. J. F. Donkers	mei 1956	–	november 1981
	dr. D. P. den Os	november 1981	–	oktober 1988
	H. P. van Leeuwen r.a.	oktober 1988		
LEDEN:	F. J. W. Drion	maart 1932	–	januari 1949
	ir. J. T. Duyvis	maart 1932	–	november 1967
	dr. H. Polak	maart 1932	–	oktober 1937
	S. S. D. Wehrens	maart 1932	–	mei 1961
	dr. L. M. Metz	november 1936	–	februari 1945
	H. Muller	december 1936	–	november 1970
	H. H. J. van der Pol	november 1937	–	januari 1966
	prof. mr. A. L. de Block	november 1947	–	oktober 1954

prof. W. F. J. M. Krul	mei 1948	– november 1967
R. A. Warmenhoven	maart 1956	– juni 1960
H. Baron van Lawick	juni 1960	– december 1980
J. M. Redelé	juni 1960	– november 1972
ir. J. P. Smits	mei 1961	– november 1976
drs. A. J. S. van Dam	juni 1962	– juni 1968
W. A. H. C. Boellaard	november 1965	– december 1979
mr. J. Jolles	november 1965	– juni 1985
mr. A. Stempels	november 1965	– december 1980
ir. Th. Quené	november 1967	– november 1981
mr. H. E. Phaff	november 1967	– november 1981
mw. M. Janse	november 1972	– mei 1984
mw. H. van den Horst-de Both	december 1974	– juni 1986
mr. J. L. van Wuykhuyse	november 1976	– november 1983
dr. J. W. van der Dussen	december 1979	– juni 1986
mr. M. Th. Tegelberg	december 1979	– juni 1987
drs. H. J. A. M. van Haaren	november 1981	– juni 1985
dr. J. F. Remarque	november 1981	– juni 1990
mr. W. C. A. Riem Vis	juni 1982	– oktober 1988
dr. M. J. M. de Haan	november 1983	– juni 1985
mw. mr. T. Faber-de Heer	mei 1984	
mr. L. J. Pieters	juni 1985	– juni 1991
dr. J. de Rooij	juni 1985	– juni 1990
mw. mr. M. A. Rümke	juni 1986	
drs. A. P. M. de Bie	juni 1986	– juni 1990
mr. J. G. Hoogland	juni 1987	– september 1990
prof. dr. J. W. de Vries	oktober 1988	
mr. H. W. van Rees	juni 1989	
dr. D. Dolman	juni 1990	
C. N. F. van Ditshuizen	juni 1990	
dr. J. Renkema	juni 1991	

Bijlage 2 De leden van de Raad van Deskundigen

dr. A. Beets	1932–1938
prof. dr. J. van Ginneken	1932–1945
prof. dr. J. H. Kern	1932–1933
prof. dr. G. S. Overdiep	1932–1945
prof. dr. J. Prinsen J. Lzn.	1932–1935
prof. dr. J. Wille	1932–1964
prof. dr. G. G. Kloeke	1934–1963
prof. dr. N. A. Donkersloot	1936–1965
dr. J. H. van Lessen	1938–1951
prof. dr. G. A. van Es	1946–1979
prof. dr. L. C. Michels	1951–1979
prof. dr. K. Heeroma	1953–1972
dr. C. Kruyskamp	1954–1979
prof. dr. C. F. P. Stutterheim	1964–1979
prof. dr. C. A. Zaalberg	1972–1979

Geraadpleegde literatuur

Behalve alle jaargangen van *Onze Taal* gebruikten wij:

J. A. Baggerman en J. M. H. J. Hemels: *Verzorgd door het ANP. Vijftig jaar nieuwsvoorziening*. Utrecht / Antwerpen, 1985.

Benno Barnard: 'Opengemaakte brief aan Onze Taal.' In: *BOKelf*. Samenstelling Weverbergh. Schoten, [cop.] 1987, p. 184-198.

G. Booij, C. Hamans, G. Verhoeven, F. Balk en Ch. H. van Minnen: *Spelling*. Groningen, 1979. (Spektator Cahiers 2)

H. Brandt Corstius: 'Het succes van de degermanisatie.' In: *NRC*, 19 april 1991.

Carry van Bruggen: *Hedendaags fetisjisme*. 3e dr. Amsterdam, 1980.

Charivarius: *Is dat goed Nederlands?* 2e dr. Amsterdam, 1940.

Charivarius: *Rid- en runders en andere verzen*. Samengesteld en toegelicht door Robert-Henk Zuidinga. Met een inleiding van Kees Stip. Amsterdam, 1986.

Doctor Henri Polak. Van het vuur dat in hem brandde. Red. O. Montagne en Johan Winkler. Amsterdam, 1948. Hieruit m.n. Y. Foppema, 'De Gids der Dolenden', p. 183-202.

Elma Drayer: "'Wij worden gelezen van tuinman tot hoogleraar, van streng tot liberaal.'" Het genootschap "Onze Taal" als stem van de bezorgde taal-liefhebbers.' *Vrij Nederland*, 11 augustus 1990.

Kees Fens: 'Grouwe gebauwen, louwe thee, holadio, holadié'. In: *de Volkskrant*, 24 november 1990.

Genootschap Onze Taal. Lezersonderzoek juli-augustus 1989. Amsterdam, 1989.

Han van Gessel: 'Wat is de oorsprong van ammehoela?' In: *de Volkskrant*, 11 juli 1981.

Ch. F. Haje: *Taalschut. Schrijf weer Nederlandsch*. Leiden, 1932.

J. M. van der Horst en F. J. Marschall: *Korte geschiedenis van de Nederlandse taal*. Amsterdam, 1989.

Jaap de Jong: 'Het succes van *Onze Taal*.' In: *Levende Talen* nr. 429, maart 1988, p. 179-181.

- Jaap de Jong en Rinke Berkenbosch: 'Houvast in de taal.' In: *NRC*, 31 oktober 1989.
- L. de Jong: *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Dl. 1. Voorspel*. 6e dr. 's-Gravenhage, 1977. Idem, dl. 4. Mei '40–maart '41. 's-Gravenhage, 1972.
- J. A. Kolkhuis Tanke: *In verzorgd Nederlands en prettig leesbaar*. 2e dr. Groningen, [cop.] 1981.
- J. H. Maureau: *Goed en begrijpelijk schrijven. Een analyse van 40 jaar schrijfadvisen*. Muiderberg, 1979.
- Hans Meulenbroek: 'De Duitse dienstmeisjes. "Irmgard, als wij ergens niet op kunnen komen, wensen wij niet door onze dienstbode ingelicht te worden."' In: *Vrij Nederland*, 13 november 1982.
- Bart van Oortmerssen: 'Onze Taal is aan tweede jeugd bezig'. In: *Utrechts Nieuwsblad*, 4 mei 1991.
- Jan Renkema: 'Nederlands van Nu en Onze Taal'. In: *Nederlands van Nu* 30 (1982), p. 176–182.
- Jan Renkema: *Schrijfwijzer*. Volledig herziene editie. 's-Gravenhage, 1989.
- W. B. Rombouts: *Kun je nog spellen....* Utrecht / Antwerpen, 1972.
- Gerlach Royen: *Taalpanoptikum*. Utrecht / Brussel, 1948.
- Gerlach Royen: *Taalrapsodie. Taalkundige en didaktische varia van her en der*. Bussum, 1953.
- P. H. M. Smulders: 'Taalzorg in Nederland en Vlaanderen: inventarisatie van tien jaar taaladvisering.' In: *Taalzorg: overheid en burger I*. 's-Gravenhage, Stichting Bibliographia Neerlandica, [z.j.]. (Voorzeten Nederlandse Taalunie nr. 26), p. 9–74.
- Frits Stoffels: 'Taalverspilling? Taalverwondering!' [Interview met Jan Renkema] In: *VU-Magazine* 10 (1981), p. 243–246.
- Paul Stoop [selectie, inleiding en commentaar]: *De geheime rapporten van H. J. Noordewier. Berlijn 1933–1935*. Amsterdam, [cop.] 1988.
- Taalschat*. Een keur van artikelen uit het maandblad *Onze Taal* van 1931–1981, verzameld door J. Renkema, redacteur. Dordrecht, 1981.
- S. Theissen: *De germanismen in de moderne Nederlandse woordenschat*. [z.p.], 1975. (Bouwstoffen en studiën voor de geschiedenis en lexicografie van het Nederlands XIII)
- S. Theissen: *Germanismen in het Nederlands*. Hasselt, 1978.
- J. G. A. Thijs: 'Er zit leven in Onze Taal.' In: *Trouw*, 14 november 1981.
- Omer Vandeputte: *Nederlands. Het verhaal van een taal*. Uitgegeven door de Vlaams-Nederlandse 'Stichting Ons Erfdeel vzw'. [z.p.], 1984.
- J. Veering: *Spelenderwijs (zuiver) Nederlands*. Amsterdam, [1959].
- J. Veering: *Mogelijkheden en moeilijkheden van taalverzorging*. Delft, 1966.

G. Verhoeven: 'Spelling tussen anarchie en voorschrift.' In: *Taalzorg: overheid en burger II*. Red. G. Geerts, J. Renkema, H. Schenk, W. de Vroomen. Handelingen van de Algemene Conferentie van de Nederlandse Taal en Letteren 1989 [etc.]. 's-Gravenhage, Stichting Bibliographia Neerlandica, [1990]. (Voorzeten Nederlandse Taalunie nr. 27), p. 75–96.

H. J. Verkuyl: 'Het Nederlands gaat nooit teloor.' In: *NRC*, 24 september 1988.

Jules Welling: 'Genootschap Onze Taal begint adviesdienst. "Ons gezag wordt door het publiek toegekend."' In: *Brabants Dagblad*, 12 december 1985.

Zakenregister

– *getallen verwijzen naar bladzijden*
– *cursief = besproken woorden en uitdrukkingen*

A

aantal mensen kwam/kwamen 81
abc-zinnen 192
abonnementsprijs o.t. 54
Académie Française 87
Académie Néerlandaise 87
Actiecomité Buitenlandse Namen
(ABN) 119
adverteren voor o.t. 55
afgekeurde kopij 64
afkeer van nieuwe woorden 136
alfabetzinnen 189
algemeen beschaafd 81, 161
Algemeen Handelsblad 9, 16
Algemene Nederlandse Spraak-
kunst 162
als-angst (in *groter als/dan*) 126
alternatief 137
alternatieven voor vreemde woorden 99
ambtenarees 174
ambtenarentaal 173
ambtenarentaal (ingewikkelde –) 175
ammehoela 155
anagrammen 188, 189
AN-commissie 87
anglicismen 98, 138, 195
angstschreeuw/slechtstschrijvende 72
annexionisme 11, 32
anonimiteit redactieleden 27
ANP 20
ANS 162
anti-Duitse gevoelens in o.t. 13, 29, 30, 34

-atie 199
autoriteit in taal 85
autoriteitsnorm voor taal 78
azijn 153

B

baby 144
barbarismen 91–96
barbarismenangst 95
be- als voorvoegsel 139
bedreigde talen 104
bedrijfsabonnementen o.t. 60
beeldspraak 144
beginselverklaring redactie 52
begrijpelijkheid als norm 44
begrijpelijkheid van teksten 179
bekendheid van o.t. 20
bekken van liedteksten 198
belangstelling voor taal (herleefde –) 55
beleveren van klanten 139
België 165
Belgisch-Nederlands 165
beluisteren 39
bereikbaarheidsplan 141
beroepen van lezers 58
beschaafd spreken 82
beschaafde elite 82
beschermvrouwe 17
beseecretariëren 139
beste 17
bestuur van o.t. 24
bestuur (taalkundigen in – o.t.) 24
bestuur (vrouwen in – o.t.) 25
bestuursleden o.t. (zittingstermijn –) 25
betweterij van o.t. 83
bewegwijzering 136

bloedens/vervelens toe (tot -) 74
bloekfluiten 130
boeken (=bespreken) 104
BRT (taal van de -) 165

C

cadaver 152
cartoons in O.T. 48
categor(i)aal 72
Charivarius 9, 85, 88, 93
chauvinisme 94
chiqué 172
clichés 177
Commissie Duidelijke Taal 43, 46, 177
Commissie Pée-Wesselings 116
congressen van O.T. 20, 22
contributie voor O.T. 18
copie/kopie 116
cothurn 114

D

dankzij/dank zij 78
datief 128
dealen/gedeald 120
deftigheid in taal 138
delete/deletede 120
democratie (uitspraak) 39
Den Haag (kantoor O.T. in -) 21
denderstuk 97
denigrerende uitdrukkingen 158
derde naamval 128
desbetreffende 182
deskundige bijstand 13
dialect (Nederlands als Duits -) 11, 32, 33
dialect in Vlaanderen 167
dialecten 161
dichters (de meest geciteerde -) 200
dichters (de tien beste Nederlandse -) 200
die/wie als naamval 128
dilettanten 13
doelstellingverbreding O.T. 135
door; de door hem verstrekte inlichting 15
door; een kind van/door God bemind 10
Duits ('Omdat het ook - is') 95
Duits taalimperialisme 31
Duits dialect (Nederlands als -) 11, 32, 33

Duitse dienstboden 10, 29, 30
Duitse invloed 9, 98
Duitse samenstellingen 94
Duitse taal 44
Duizenddichter 151, 153

E

eerste nummer O.T. 18
effectnorm voor taal 80, 88
E-legende 188
elektronicalelektronika 74
emancipatie arbeidersklasse 82
emancipatie lagere klassen 11
Engels aan de universiteit 106
Engels jargon 105
Engelse invloed 38, 104, 148
Engelse werkwoorden (spelling -) 120
Engelse woorden 98
ergerniswekkende woorden 142
esthetische norm voor taal 80
etymologie 151-156
eufemismen 142, 143
Europese taal 107
evaluatie 71

F

Far-oor-eilanden 21
fiets 153-155
figuurlijk taalgebruik 143
filmisch 136
financiën van O.T. 18, 23
finisch/aankomst 100
formaat (van -) 144
fotoc/kopie 116
fouten in Troonredes 180
fouten in Van Dale 73
franglais 87
Frans in het Vlaams 166
Fries 107

G

gebruiksfrequentie van woorden 137
gehate uitdrukkingen 142
gekkenhuis 142
gemengd spreken 169
genootschap (als organisatievorm van O.T.) 12
geplanned/gepland 120
Germaanse rijmwoorden 199
Germanen 10

germanismen 10, 13, 28, 33, 34, 37,
 82, 93–98, 109, 131
 germanismenjagers 95
 'germanismen van deze maand'
 (de –) 96
gespreid 137
 gesproken Nederlands 150
gestolen hebben/hebben gestolen 79
 gezag van de Taaladviesdienst 73
 gezaghebbende taalgebruikers 162
 Gids der Dolenden (de –) 16
gijzelaar 136
 grammatica 84, 123–134
 grammatica (voorschrijvende –) 84
*grenzen van het toelaatbare over-
 schrijven* 140
 groei (explosieve – van O.T.) 54
groene werkwoordvolgorde 131
 Groene Boekje 114, 118
 Groenman-taalprijs 15
groep 145
 groepstaal jonge dames 144
 Grondwet (taal in de –) 178
 Grootnederlandse gedachte 165
groter als/groter dan 125
groter dan/zo groot als 94

H

haarkloven 27
hakenkruis 30
hamsteren 32
 Handelingen der Staten Generaal
 182
hartstikke leuk 166
hebben gestolen/gestolen hebben 79
-heid 199
hen/hun 44, 128–130
hij-hebziekte 60
 historische norm voor taal 78
hmm als instemming 169
hogesnelheidstrein 141
hollanditis 157
hondjes (het regent –) 70
hongerstakers/hongerstaking 136
hou je 147
 hulpwerkwoord (positie van het –)
 79, 131

I

ik bedoel 144
 informaticataal 172
 ingewikkelde ambtenarentaal 175

ingezonden brieven 57
 inhoudsloze taal 143
 inhoudsverlies van woorden 143
injectiepil 140
insteken op 182
 interesse van lezers 62
 Intereuropees 108
 interrupties (in de politiek) 185
 invloed (Duitse –) 9, 98
 invloed (Engelse –) 104, 148
 invloed (vreemde –) 10
 invloeden op het Nederlands 149
is te 177
items 140

J

jaarvergaderingen O.T. 18
 jargon 143, 177, 183
 jargon (Engels –) 105
jeugdherberg 28
jonkeren 28
jood in woordenboeken 158–159

K

kaasjager 28
kadaver (etymologie) 152
kiezen 137
 klassen (lagere sociale –) 82
klein meisje 17
 klemtoonverschuiving 137, 149
 knipselverzamelaars 63
 koninklijke bescherming O.T. 17
 koninklijke goedkeuring O.T. 17
kopielcopie 116
 kopij (afgekeurde –) 64
 koude talenoorlog 107
 kritiek op redactiebeleid 60
kwark 97

L

labberlot 28
 labels in woordenboeken 159
 langste woord (het –) 190–191
langsvoegen 141
Lebensraum 36
 leden van het genootschap (karika-
 tuur –) 57
 ledenvergaderingen O.T. 18
 leeftijd van de lezers 59
 leken (taalkundige –) 13
 lelijkheid van woorden 144
lepidopterist 70

- Let Op Uw Taal 11, 15
 letterstapels 189
leuk 144
 lezers (beroepen van –) 58
 lezers (interesse van –) 62
 lezers (leeftijd van –) 59
 lezers (verzamelwoede van –) 63
 lezers (vrouwen als –) 57
 lezers (werving van nieuwe –) 19
 lezersonderzoek 58
 lezersprofiel 57, 66
 lidwoord weglaten 138
 logische norm voor taal 79, 88
 LOUW (Stichting –) 15
 Lubberiaanse wolligheid 179
Lubbers (etymologie –) 156
 luiheid in taal 143
 Lyrisch Lab (Het –) 197–199
- M**
 malapropismen 193–194
 mannentaal 168–171
 Marchant (spelling –) 112
 medeklinkerstapels 72, 198
 medewerkers (vaste –) 48
 meervouden (Latijnse –) 45
 meewerkend voorwerp 128
meisje 168
 meisjes (taalvermogen van –) 169
meisjefrouw de voorzitter 168
met name 180
 metaforen 143
metro (ander woord voor –) 142
middels 96
mieters 144
mixen/gemixt 120
 moderne taalkunde 85
 modeuitdrukkingen 1981 146
 modewoorden 142, 144
 modewoorden 1961 146
 modewoorden 1982 147
 modewoorden 1983 147
 modewoorden 1984 147
 moedertaalmasochisme 92
 mooie woorden 175
 morfeemrijm 199
 Muttersprache 28, 31, 32, 34
- N**
 naamkunde 156
 naamvallen in het Nederlands 44,
 128
- naamvals-n 138
 namaak-buitenlands 99
 naslagwerken voor taaladvisering 72
 Nationaal Bureau voor Documentatie over Nederland 15
 Nationaal Dictee 111, 122
 nationale identiteit 92
 Nederlands (gesproken –) 150
 Nederlands als een Duits dialect 11,
 32, 33
 Nederlands als zangtaal 198
 Nederlands in België 168
 Nederlands in het Bahasa Indonesia 99
 Nederlands in het Engels 99
 Nederlands in het Frans 99
 Nederlands in het Japans 99
 Nederlands in lied en cabaret 22
 Nederlands in soorten 161–172
 Nederlands na 1992 106
 Nederlandsch Onderwijzers Genootschap 15
 Nederlandse cultuur 108
 Nederlandse Taalunie 116, 165
niet (dan) nadat 138
niet (in) het minst 138
 niet-Germaanse rijmwoorden 199
 nieuwe woorden 135–150
 nieuwe woorden (afkeer van –) 136
nieuwkomers 139
nooit geen 79
 Noord en Zuid 165
 norm (autoriteits- voor taal) 78
 norm (begrijpelijkheid als –) 44
 norm (effect- voor taal) 80, 88
 norm (esthetische – voor taal) 80
 norm (historische – voor taal) 78
 norm (logische – voor taal) 79, 88
 norm (statistische – voor taal) 79, 89
 norm (zuiverheids- voor taal) 79
 normalisatie 172
 normatieve uitspraken 85
 normen in conflict 78
 normen o.t.t. verschoven 88
 normen van de redactie 86
 normen voor de uitspraak 162
 normen voor taalgebruik 77–90
- O**
ober 98
 ollekebolleke 195
 omroeptaal 41

omvang tijdschrift o.t. 37, 54
on active service 38
onderdreven 140
onderkennen 95
onderonsje van o.t.-leden 12, 13
onderwerpen in o.t. (populaire –)
62
onderwijs in het Nederlands 22
onfatsoenlijke woorden 39
onparlementair gezegde 182
onzin (in de politiek) 183
oord 80
oorlog (o.t. in de –) 36
oplage o.t. 37, 54
Opperlands 187–190
oprichters o.t. 14
oprichtingsvergadering o.t. 12
oude woorden 137
overheidssteun aan o.t. 20
overheidstaal 173–175
overlappen 136
overlegd 182
overleven 137

P

palindromen 188
parlementair woordgebruik 182
PCUdB 139
pers als taalbederver 28
persberichten 21, 55
persconferentie 20
plezierdichten 195–199
politie (uitspraak van –) 78
politiek en taal 182
politiek taalgebruik 173
politiek vermijden in o.t. 29, 32
praktisch 195
probleem 143
professionalisering van o.t. 22, 51
'pro lingua' (schrijven –) 48
pseudo-etymologie 152–153
psyche 153
publiciteit voor o.t. 19, 25
purisme 91–102

R

Raad van Deskundigen 13, 50,
83–84, 118
radiotaal 38, 39, 149
randstadplat 161
rauwkost 94
realiseren (*zich* –) 182

reclame voor o.t. 55
redactie als adviseur 86
redactie tussen lezer en taalkundige
77
redactiebeleid o.t. 60
redactiesamenstelling 51, 53
regent hondjes (*het* –) 70
regering-Reagan 104
regiolecten 161
rekeningrijden 140
rekkelijkheid in taal 125
retorica (in de politiek) 183
rijk rijm 199
rijm 195
Rijmschap (Het –) 195–197
rijmschema's 196
rijmwoorden ((niet-)Germaanse)
199
rime-riche 199
robot(t)iseren 74
roddelen 137
rode werkwoordvolgorde 131
rolpatronen in taal 170
rouwadvertenties 201
R-uitspraak 39
rust nu maar uit 201

S

samenstellingen (Duitse –) 94
saven/gesaved 120
scheidbaar/onscheidbaar samen-
gestelde werkwoorden 130
scheidslijn in de geschiedenis van
o.t. 44
schijnwerper 84
schlager 97
Schrijfwijzer 50
schrijven 78
scooter 100
SDAP 16
seksespecifieke spreekstijlen 169
seksverschillen in taal 168
semantische ontleening 103
-sieltsie (uitspraak) 39
slagroom 15
soft/zacht 104
spelfouten 162
spelfouten als taalkritiek 121
spelling 111–122
spelling (toegelaten –) 114
spelling tot en met 1954 111
Spellingcommissie 114

- spelling-De Vries en Te Winkel 111, 112
 spellingdiscussie 112-121
 spelling-Kollewijn 112
 spelling-Marchant 112
 spellingstrijd 113
 spelspel 115
 spraakmachines (taal van -) 150
squashen/gesquasht 120
 standaard-Nederlands 162
starten 182
 statistische norm voor taal 79, 89
 Stichting Let Op Uw Taal 15
 Stichting Nationale Spellingwedstrijd 22
stofzuigen/gestofzuigd 130
 stoplappen 143
 subsidie voor o.t. 20, 23
supporter/aanhanger 104
- T**
 taal (mannen-) 168-171
 taal (vrouwen-) 168-171
 taal en identiteit 91
 taal en politiek 176-185
 taal van Den Haag 22
 taal van de overheid 173-175
 taalacademie 87
 taalachterstand in Vlaanderen 166
 Taaladviesdienst 24, 50, 67-75, 118, 174, 179
 Taaladviesdienst (gezag van de -) 73
 Taaladviesdienst (vraagstellers -) 68
 taaladviezen 23
 taalbederf 92
 taalbederver (pers als -) 28
 taalbeleid in Nederland 87
 taalcommissie 87
 taalcuriosa 192-193
 taalgebruik (figuurlijk -) 143
 taalgebruik (normen voor -) 77-81
 taalkunde (moderne -) 85
 taalkundigen in bestuur 24
 taalkundigen/leken (kloof tussen -) 82
 taalkwesties 69
 taalmisbruik 19
 taalontering 94
 taalpolitiek 83
 taalpolitiek 166
 taalprogramma's op tv 121
 taaltolerantie 162
- taaltrots 87
 taaltucht 84
 taalvariatie 162
 taalverandering (oorzaken van -) 142
 taalverandering 1931-1981 136, 148
 taalverloedering 61, 69
 taalvragen (top-twintig -) 70
 Taalwacht 93
 taalzuiveraars 92, 102
 taalzuiverheid 103
 taalzuivering 44
 taboes voor o.t. 53
 taboes (in de politiek) 185
 talenoorlog (koude -) 107
 tangconstructies 80
tapperijen/slijterijen 74
teenager/tiener/puber 101
-teit 199
 testzin van telexisten 192
 TGV (Nederlands woord voor -) 141
 themadagen 22
 themanummers 52
timen/getimed 120
 toegelaten spelling 114
toilet 142
tot bloedens/vervelens toe 74
Tot flus! 28
 Troonrede 55, 173, 174, 176-181
 Troonredes (fouten in -) 180
 trouwe leden van o.t. 59
 Tweede Kamer (taalgebruik in de -) 182
 tweetaligheid (sociale -) 171
- U**
u bent/u is 124
überhaupt 101
 uitdrukkingen (denigrerende -) 158
 uitdrukkingen (gehate -) 142
 uitdrukkingen (mode- 1981) 146
uitlekken 137
(uit)proberen 143
 uitspraak (normen voor de -) 162
 uitspraak R 39
 uitspraak van Nederlanders 165
 uitspraakverandering 137
- V**
 vaktaal 171
 VAN 164
van (ik dacht -) 132, 149

- Van Dale (fouten in –) 73
van formaat 144
 Van woord tot woord 151
 vaste medewerkers 48
 Veeringprijs (Jan –) 46
 veranderingen in taal 91
 verarming in de taal 40
 verboden woorden 158
 verbreding doelstellingen o.t. 135
 verduitsing 11, 31
 Vereniging Algemeen Nederlands 164
 Vereniging tot Vereenvoudiging van onze Spelling en Verbuiging 112
 Vereniging voor Wetenschappelijke Spelling 111, 119
verkapt 94
 vernederlandsen van computertaal 172
 vernederlandsen van vreemde woorden 102, 108, 117
vernielen 37
 verrijking door vreemde woorden 102
 verkunst 195
 verluierend taalgebruik (met *ik dacht van...*) 135
 versvoeten 198
 verwerving van gespreksregels 170
 verwerving van taalgedrag 170
 verzamelwoede van lezers o.t. 63
 vierde naamval 128
 vierkantjesrubriek 45, 139–140
 Vlaams 163
 Vlaamse taalkwestie 164
 Vlaanderen 53, 164
 Vlaanderen (dialect in –) 167
 Vlaanderen (taalachterstand in –) 166
voeren (een produkt –) 73
volgens mij 80
 volksaard/-karakter/-wezen 11, 44, 45, 92, 96
 volkspoëzie 201
 voorkeurspelling 114
 voornamen 156
 voorspellingen over het toekomstige Nederlands 148
 voorvoegsel (*be-* als –) 139
 voorvoegsels (nodeloze –) 143
voorwoord 93
 voorzetsel (rol van een –) 133
 voorzetselmoord 94
 voorzichtigheid van o.t. 53
 vormgeving van o.t. 23, 25
 Vraag en antwoord 50, 87
 vraagstellers Taaladviesdienst 68
 vreemde invloeden 10
 vreemde woorden 177
 vreemde woorden (alternatieven voor –) 99
 vreemde woorden (houding tegenover –) 103
 vreemde woorden (tien redenen om – te gebruiken) 102
 vreemde woorden (vernederlandsing van –) 102, 117
 vreemde woorden (verrijking door –) 102
 vreemde woorden als vorm van aanstellerij 105
 vrouwen als lezers van o.t. 57
 vrouwen in bestuur o.t. 25
 vrouwenemancipatie in taal 149
 vrouwen taal 168–171
- w**
waarnemend(e) secretaris 135
 wanwoorden 1986 147
 wanwoorden 1987 147
welkom(st)geschenk 75
 Werkgroep ad hoc Spelling 116
 werkwoordvolgorde 79, 131
 werving van nieuwe lezers o.t. 19
 wetenschapsbeoefening 47
wipkamertje 71
witpanbrood 28
 woord (het langste –) 190–191
 woord tot woord (Van –) 151, 152–153
 woorden (afkeer van nieuwe –) 136
 woorden (Engelse –) 98
 woorden (ergerniswekkende –) 142
 woorden (inhoudsverlies van –) 143
 woorden (lelijkheid van –) 144
 woorden (mode-) 142, 144
 woorden (mode- 1961) 146
 woorden (mode- 1982) 147
 woorden (mode- 1983) 147
 woorden (mode- 1984) 147
 woorden (mooie –) 175
 woorden (nieuwe –) 135–150
 woorden (oude –) 137
 woorden (verboden –) 158

woorden (vreemde -) 177
woorden (wan- 1986) 147
woorden (wan- 1987) 147
woordenboeken (voorlichting
over -) 157
Woordenboek der Nederlandsche
Taal 28
woordenboeken 151, 156-160
woordenboeken (labels in -) 159
woordenboekgebruikers 159
woordgeschiedenis 151-156
worden gedaan/gedaan worden 131
wordt/worden verzocht 79, 127
wrongel 97

Z

zegswijzen (moderne -) 137
zelfiank 140
zich realiseren 182
zinsbouw (veranderingen in -) 137
zittingstermijn bestuursleden o.t. 25
zondagsdichters 196
zuiverheid 28
zuiverheidsnorm voor taal 79
zwarte lijst (van germanismen) 96

Personenregister

– de vetgedrukte cijfers verwijzen
naar de belangrijkste informatie

- Alphen, Ingrid van 169
- Bakker, Jaap 156, 197
Battus 7, 8, 18, 108, 148, 187
Beets, Nicolaas 93
Benschop, Nel 200
Bergh, prof. dr. H. van den 106, 108
Berits, Jan 119
Bot, W. P. 87
Brandt Corstius, Hugo 187
Bruggen, Carry van 93
- Caldenborgh, P. J. M. J. van 46
Charivarius 9, 85, 88, 93
Claus, Hugo 167
Cohen, Harry 158
Colijn 9, 28
Craeybeckx, Lode 116
- Daan, Jo 162
Dam, Arend van 48
Deleu, Jozef 106, 107
Deprez, Kas 164
Dinteren, Els van 58
Dolman, dr. Dick 24, 173, 182
Drion, F. J. W 14, 30, 41
Droste, prof. Flip G. 87
Drs. P 195
Duizenddichter 151, 153
Duyvis, ir. J. T. 16, 24, 172
- Elout, C. K. 9, 27, 37, 40, 82, 94, 95
Essen, mej. J. L. van 41
- Faber-de Heer, mevr. mr. T. 25
- Gerlach Royen, prof.dr. 77, 83, 93
Gijsbers, Liesbeth 52, 68
Gilliams, Maurice 116
Ginneken, prof. Van 18, 82
Godschalk, mr. M. C. 41, 46
Griep, mej. H. A. J. 41
Groenman, mr. F. E. H. 11, 15, 34
- Haag, Karl 32, 33
Haje, Ch. F. 93, 94
Heestermans, Hans 139, 142, 157
Heldring, J. L. 85, 123
Hermans, Toon 200
Hermans, W. F. 116
Hoefnagels, H. A. M. 24, 54
Hoffer, Adriaen 92
Horst, Hanny van den 25
Horst, Joop van der 123, 124
Huisman, W. C. 66
Huppen, mej. G. ter 18, 40
- Immerzeel, Leo 48
- Janse, M. 25
Jansen, Frank 52
Juliana, H. K. H. Koningin/Prinses
17
- Kleinveld, Kees 172
Kloeke, prof. G. G. 28
Koet, J. F. B. M. 59
Kollewijn 112
Kooten, Kees van 126
Kort, Hein de 48
Kuitenbrouwer, Jan 142
- Laan, Riet van der 23, 50
Lawick, H. Baron van 24

- Lessen, dr. J. H. 41
 Lookeren Campagne, W. van 59
- Marchant, minister van Onderwijs 112
 Mulisch, Harry 116
 Muller, Hendrik 16, 24
- Nieuwint, Pieter 197
 Nuis, Aad 106, 107
- Overdiep, prof. 83
- Paardekooper, P. C. 46, 86, 101, 123, 125
 Philippa, Marlies 151
 Piggelen, Wim van 48
 Pluym, Cees van der 57
 Pol, H. H. J. van de 20, 41
 Polak, dr. Henri 9, 16, 30
 Polzer, Heinz Hermann 195
 Posthumus, J. 103
- Reinsma, Riemer 139, 156
 Renkema, dr. Jan 22, 46, 67, 77, 88, 118, 121, 173, 177, 187
 Rentenaar, Rob 156
 Rooij, dr. J. de 24, 119
- Sanders, Ewoud 157
 Scheepmaker, Nico 200
 Siegenbeek, Matthijs 111
 Smit, J. G. 23, 51, 55
 Smit, P. C. 12, 27, 40
 Smit-Kroes, Neelie 173
 Smulders, Peter H. M. 23, 50, 51, 67, 118, 179
 Spek, Erik van der 52, 78
 Staab, mr. K. 24
 Sterenborg, W. 24, 68, 179
 Swankhuisen, Christine 62
- Treibus, K. F. 191
- Uit den Boogaart, P. C. 139
- Veering, Jan 8, 20, 42, 43, 50, 85, 117, 125, 172, 187
 Veering-Feigl, mevr. Th. K. 43
 Verhoeven, Gerard 117
 Verkuyl, H. J. 123, 132
 Vondeling, Anne 173, 177
- Vooyo, prof. De 93
 Vries, dr. J. W. de 24
- Wehrens, S. S. D. 14, 16
 Welling, Jules 192
 Wijker, P. L. 193
 Wijs, Ivo de 106, 107, 195, 198
 Wille, prof. J. 14, 112
- Zaalberg, prof. C. A. 46
 Zuidinga, Robert-Henk 139

Colofon

Verantwoording illustraties:

Amsterdams Gemeentearchief blz. 11
ANP blz. 41, 163, 181, 184
Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam blz. 107
Tom Croes blz. 71
Arend van Dam blz. 48, 127
Liesbeth Gijsbers blz. 55, 113
Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam blz. 17
Hein de Kort blz. 49, 81, 174
Letterkundig Museum, Den Haag blz. 93
Philip Mechanicus blz. 188
Nationaal Foto-persbureau, Amsterdam blz. 176
Nieuw Anefo blz. 192
NS blz. 141
Maandblad Onze Taal blz. 15, 16, 40, 43, 50-51, 178, 197
W. van Piggelen blz. 49
Spaarnestad Fotoarchief, Haarlem blz. 29, 31, 38, 100
De Standaard blz. 167
Frans Vanderlinde (ANP) blz. 23, 25, 47, 52, 68
Persoonlijke collectie Th. K. Veering-Feigl blz. 45
Bert Verhoeff blz. 122
Cor Versteeg blz. 180

Typografische vormgeving en omslag:

Karel F. Treebus (SDU)

Opmaak via DTP:

Velotekst (Ben van Popering), 's-Gravenhage

Druk:

Ten Brink BV, Meppel

Waar komt het woord 'ammehoela' vandaan? Wat betekent de naam 'Lubbers'? Waarom is het 'gestofzuigd' en niet 'stof gezogen'? Antwoord op deze vragen vindt u in dit boek.

Het Genootschap Onze Taal, in 1931 opgericht door een clubje puristen, is in zijn zestigjarig bestaan uitgegroeid tot een vereniging met ruim 30.000 leden.

Dit jubileumboek beschrijft de geschiedenis en de betekenis van Onze Taal en – vooral – van het gelijknamige blad.

Behalve leesbare geschiedschrijving bevat het boek een bloemlezing van interessante, vermakelijke en nuttige artikelen uit het tijdschrift. Een greep uit de inhoud: de veranderende normen van lezers en redactie, purisme, grammatica, spelling, nieuwe woorden, etymologie, taal van politici, plezierdichten, en: de lelijkste woorden van de jaren tachtig. ♥

Peter Burger (1961) is publicist. Jaap de Jong (1961) werkt als docent taalbeheersing aan de TU Delft. Beiden zijn medewerker van het blad Onze Taal.

